

Presse, profesjon og politikk

FESTSKRIFT TIL PAUL BJERKE

Birgitte Kjos Fonn, Ellen Lexerød Hovlid
og Birgit Røe Mathisen (red.)

Presse, profesjon og politikk

Birgitte Kjos Fonn, Ellen Lexerød Hovlid og
Birgit Røe Mathisen (Red.)

Presse, profesjon og politikk

FESTSKRIFT TIL PAUL BJERKE

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© 2022 Birgitte Kjos Fonn, Ellen Lexerød Hovlid, Birgit Røe Mathisen, Sigurd Allern, Evelyn Dyb, Roar Eilertsen, Idar Flo, Lars Julius Halvorsen, Sigurd Høst, Charlotte Loxley Helleland, Gunhild Ring Olsen og Alf Skjeseth.

Dette verket omfattes av bestemmelsene i Lov om opphavsretten til åndsverk m.v. av 1961. Verket utgis med åpen tilgang under betingelsene i Creative Commons-lisensen CC BY-ND 4.0. Denne tillater tredjepart å kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format under betingelse av korrekt kreditering og at en lenke til lisensen er oppgitt. Lisensen tillater ingen bearbeidelser. Les hele lisensteksten: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.no>

Boka er utgitt med støtte fra Høgskulen i Volda, De Facto – Kunnskapsenter for fagorganiserte og Klassekampen.

ISBN trykt bok: 978-82-02-77325-0

ISBN PDF: 978-82-02-71627-1

ISBN EPUB: 978-82-02-77590-2

ISBN HTML: 978-82-02-77591-9

ISBN XML: 978-82-02-77592-6

DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.169>

Dette er en fagfellevurdert antologi. Kapittel 1, 11 og 13 er ikke fagfellevurderte bidrag.

Omslagsdesign: Anja Hylland Tengelsen, Cappelen Damm AS

Omslagsillustrasjonene: Fernando Eusebio / Shutterstock

Cappelen Damm Akademisk/NOASP

noasp@cappelendamm.no

Innhold

Forord	7
Presse, profesjon og politikk - introduksjon	9
<i>Birgitte Kjos Fonn, Ellen Lexerød Hovlid og Birgit Røe Mathisen</i>	
Kapittel 1 Klassekampens antihelt	27
<i>Alf Skjeseth</i>	
Del 1 Presse	35
Kapittel 2 Strengere enn jussen? Ei samanlikning av reglane om identifisering i presseetikken og pressejussen	37
<i>Ellen Lexerød Hovlid og Charlotte Loxley Helleland</i>	
Kapittel 3 Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer	63
<i>Sigurd Høst</i>	
Kapittel 4 Barnevern og media: Kjeldebruk i Naustdalsaka	89
<i>Idar Flo</i>	
Del 2 Profesjon	115
Kapittel 5 Medfødt instinkt eller øvingssak? En analyse av den journalistiske magesfølelsen sett i lys av Polanyis begrep «taus kunnskap»	117
<i>Gunhild Ring Olsen</i>	
Kapittel 6 Lokaljournalistens muligheter og utfordringer	137
<i>Birgit Røe Mathisen</i>	
Kapittel 7 Plass til en til? En case-studie av etableringen av lokalavisen Mitt Kongsvinger	159
<i>Lars Julius Halvorsen</i>	
Del 3 Politikk	183
Kapittel 8 Propagandamodellens renessanse	185
<i>Sigurd Allern</i>	

Kapittel 9 Denne gangen er det annerledes. En studie av børskrakket i 1987 i to norske aviser	209
<i>Birgitte Kjos Fonn</i>	
Kapittel 10 Bostedsløse, uteliggere og tiggere – konstruksjon av «verdige trengende» og «de andre».....	237
<i>Evelyn Dyb</i>	
Kapittel 11 En sterk og kunnskapsrik fagbevegelse.....	259
<i>Roar Eilertsen</i>	
Etterord: Hilsen til pensjonisten fra Høgskulen i Volda.....	279
Forfatterbiografier	283

Forord

De fleste forskere i akademia har noen personer som har betydd mye for dem som kolleger og fagpersoner. For oss som redigerer denne boka, har professor Paul Bjerke vært en slik person. Vi har alle samarbeidet med Paul på ulike måter, og han har vært til stor inspirasjon og hjelp.

For den yngste av oss, Ellen, har Paul betydd veldig mye for valg og karriere. Da hun som ung stipendiat satt alene på kontoret sitt i Volda og lurte på hvor hun skulle begynne, brøt Paul isen med å tilby rosinboller (som han selv er veldig glad i). Slik ble et langt kollegaforhold innledet, og Paul ble en viktig diskusjonspartner. Han tok seg alltid tid (selv om han egentlig ikke hadde tid), og ingen spørsmål var for dumme.

Også for Birgit og Birgitte har Paul vært en viktig samarbeidspartner og kollega. Begge har samforfattet flere bøker, artikler og bokkapitler om ulike sider ved journalistikken og dens profesjonsutøvelse med ham, og for begge har Paul alltid vært en kunnskapsrik og konstruktiv kollega. Under arbeidet med denne boka har vi alle spøkt om hvordan det skulle gå når vi holdt på med et hemmelig prosjekt og ikke kunne spørre Paul til råds.

Paul har vært en uredd, nysgjerrig og lærelysten forsker, stadig på jakt etter nye prosjekter og interessert i nye spørsmål. Han er også en engasjert formidler og underviser. «Paul snakker sånn at vi forstår hva han sier», kommenterer studentene. Det høres enkelt ut, men vi vet at det er vanskelig. For å formidle komplisert stoff på en forståelig måte kreves det oversikt og kontroll. Det krever også at man er lite selvhøytidelig og ikke redd for å legge vekk det akademiske språket.

2. oktober 2022 fyller Paul 70 år, og med dette festskriftet har vi gleden av å gratulere ham med dagen. Gjennom sammensetningen av forfattere og den konteksten vi har satt kapitlene inn i, har vi forsøkt å få fram noe av Pauls innholdsrike karriere og kontaktnett. Det kunne vært mange flere bidragsytere til boka, men av kapasitetshensyn måtte omfanget

begrenses. Tusen takk til forfatterne som har bidratt, og til alle fagfellene som har vurdert bidragene deres.

Paul Bjerke har særlig hatt tre hovedarbeidsgivere: *Klassekampen*, De Facto – Kunnskapssenter for fagorganiserte og Høgskulen i Volda. Disse tre har også finansiert dette festskriftet, med Høgskulen i Volda som den største bidragsyteren. Vi vil rette en stor takk til alle tre – det hadde ikke blitt noe festskrift uten disse bidragene. Disse tre er også representert på forskjellige måter i boka, gjennom artikler og hilsener.

En stor takk også til redaktørene Simon Aase og Marte Ericsson Ryste hos Cappelen Damm Akademisk, som sluset prosjektet trygt i havn.

Vi håper denne boka kan være til glede og nytte for Paul, men også for andre som er opptatt av journalistikk, medier og politikk, slik som medieforskere, studenter og praktikere.

Oslo/Volda/Bodø 19. august 2022

Birgitte Kjos Fonn

Ellen Lexerød Hovlid

Birgit Røe Mathisen

Presse, profesjon og politikk – introduksjon

Birgitte Kjos Fonn

Professor, OsloMet – storbyuniversitet

Ellen Lexerød Hovlid

Professor, Høgskulen i Volda

Birgit Røe Mathisen

Professor, Nord universitet

Høsten 2019 gikk debatten friskt om hvorvidt *Dagbladet Pluss* var berettiget til pressestøtte eller ikke. På oppdrag fra Medietilsynet hadde professor Paul Bjerke utarbeidet en rapport sammen med flere kolleger fra Volda, der de konkluderte med at den gamle kultur- og tabloidavisas relativt nye nettsatsing bak mur ikke var støtteberettiget. En innholdsanalyse viste at andelen dagsaktuelt og politisk relevant stoff var for lavt til at *Dagbladet Pluss* kunne sies å ha en løpende dekning av nyhets- og aktualitetsstoff. Saken fikk stor oppmerksomhet i mediene. *Dagbladet* ble overrasket, reagerte sterkt og protesterte. Avisa valgte å klage vedtaket om avslag inn for Medieklagenemnda (Klagenemnda for mediasaker), men fikk ikke medhold.

Kort etter blåste det på ny rundt Paul Bjerkes forskergjerning. Denne gangen i forbindelse med et prosjekt om hvordan den norske journalistikkprofesjonens grenser er under press – blant annet på grunn av en mengde nye nettaktører med journalistiske ambisjoner.¹ En side ved

---

¹ Bjerke, Flo og Fonn 2019.

dette var å studere det kontroversielle og innvandringskritiske nettstedet *Resett*. Parallelt gikk det blant annet en debatt om hvorvidt *Resetts* redaktør skulle få bli medlem i Norsk Redaktørforening. Søknaden var allerede avslått en gang, med henvisning til «klare brudd på den saklighet som Vær Varsom-plakaten forplikter oss til». Studien ga imidlertid et uventet resultat. *Resett* var – som ventet – ingen spesielt god «avis», men publiserte tradisjonelt journalistisk innhold og begikk ikke vesentlig større brudd på presseetikken enn den mer etablerte pressen. Dette var ikke noe populært funn, verken i mediene eller blant enkelte politikere og forskerkolleger.

I august 2022 viste *Klassekampen* at Paul Bjerke er Norges mest «medie-dekkede» medieforsker det siste tiåret.² Dit er han trolig ikke kommet ved å fortelle mediene det de vil høre. Etter at han hadde avlagt doktorgraden, ga han ut boka *Journalistikkens vekst – og fall. Om journalistisk profesjonsmakt?*³ Her kom han med tydelig kritikk av det presseetiske apparatet og dokumenterte samtidig en «blindsone» i Pressens Faglige Utvalg (PFU): Utvalget diskuterer aldri de viktigste etiske vurderingene i norske redaksjoner, slik som den daglige prioriteringen og vinklingen i redaksjonsarbeidet. I tillegg til å kritisere PFU tegnet han i denne boka også et bilde av en maktarrogant journalistprofesjon som hadde fjernet seg langt fra det folket den har som mål å tjene. Han hevdet at journalistikken og den journalistiske profesjonen var i dype problemer. Journalistikken utsettes for både økonomisk, teknologisk og ideologisk press. For å stå imot dette presset mente han at journalistene måtte fjerne seg fra den journalistiske maktarrogansen og begrunne sine valg etisk og politisk, ikke «profesjonelt».

Dette kan høres ut som et utsagn fra «en av disse livsfjerne akademikerne som aldri har satt bena i en avis», som noen i mediebransjen liker å si det, men Bjerke har lang journalistisk bakgrunn. I denne boka får vi blant annet et innblikk i hans mange år som journalist, nyhetsredaktør og til slutt redaktør i *Klassekampen*. *Klassekampen* hadde på dette tidspunktet «ein råsterk redaksjonsstab, med eit lønsnivå omvendt

² Undersøkelsen er basert på antall siteringer og forskernes egne tekster.

³ Bjerke 2011. Avhandlingen om profesjonsetikk i norske medier ble avlagt to år før.

proporsjonalt med arbeidspresset og eit noko frynsete rykte frå den sektoriske pionertida på syttitalet», skriver *Klassekampen*-historiker og tidligere journalistkollega **Alf Skjeseth** i åpningskapittelet «Klassekampens antihelt». «Mange journalistar av beste merke jobba der på same tid», skriver Skjeseth, og en av dem var altså Paul Bjerke, som fikk ord på seg som «redaksjonens skarpaste analytikar og kommentator» og som var en naturlig arvtaker da Sigurd Allern gikk av i 1995.

Men så ble ble det konflikt der også, og Paul Bjerke fikk regelrett sparken to år senere. Til tross for en iherdig og kompetent stab hadde det gått dårlig med opplagsutviklingen. Sentrale krefter hos aviseieren AKP mente det skyldtes at avisa ikke drev nok aktiv promotering av partiets standpunkter. Det var ikke et synspunkt som var helt forenlig med Redaktørplakaten, og det endte med forlik og etterlønn før saken ble brakt for retten.

Snakker vi da her om en konfliktglad og kranglevoren fyr? Nepppe – de fleste beskriver Paul Bjerke som en omgjengelig og positiv person og fagmann – i Skjeseths fremstilling til og med litt konfliktsky. Han går imidlertid ikke av veien for å utfordre de mest populære standpunktene hos «makta», uansett hvem eller hvor makta er.

Under enhver omstendighet betydde konflikten i *Klassekampen* starten på en 25 år lang forskerkarriere – der han vendte blikket mot sin egen tidlige profesjon og bransje, men med utenfrabrillene på.

Tre hovedbegrep er sentrale når vi nå skal sammenfatte Paul Bjerkes forskergjerning: presse, profesjon og politikk. Disse utgjør tittelen på dette festskriftet og er også brukt for å organisere stoffet. Selv om presse, profesjon og politikk er begreper som ikke alltid er lette å skille fra hverandre, har de også noen tyngdepunkt, og de fungerer derfor som ramme og disposisjon for dette innledende kapittelet. Målet vårt er både å gi et innblikk i en del av de arbeidene Bjerke har bidratt med, og samtidig koble tekstene i dette festskriftet til hans forskerverke.

Presse

I de første årene som forsker var det særlig *presseetikken* som opptok Bjerke, og dette har han bygget videre på siden. Doktoravhandlingen hans

har tittelen *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral*. Her tar han utgangspunkt i en institusjonell forståelse av journalistikken, kombinert med en profesjons sosiologisk tilnærming. Han er opptatt av de valgene journalistene tar (den journalistiske seleksjonen), og presseetikken plass i denne prosessen. Bjerke opererer med to hovedkategorier av tilnærming til presseetikken: én tilnærming som tar utgangspunkt i at presseetikken er en forlengelse av allmenmoralen, og én tilnærming som legger vekt på at presseetikken er en del av journalistikkens samfunnsoppdrag.⁴ Så spør han hvordan de etiske krav som stilles i allmenmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget, påvirker avgjørelser i Pressens Faglige Utvalg og de valg som journalister tar. Til grunn for analysen ligger 504 kjennelser fra Pressens Faglige Utvalg og intervju med 30 redaksjonelle medarbeidere i norske medier, samt kvalitative tekstanalyser av innklagede tekster. Hovedkonklusjonen er at journalistikkens yrkesetikk og profesjonsmoral i dag *ikke* sikrer at det såkalte samfunnsoppdraget oppfylles, og hovedfunnet er at den journalistiske profesjonsmoralen er smal. Analysen viser at journalistikkens viktigste valg, det vil si valg av temaer, saker og tolkningsrammer, i all hovedsak ikke er en del av profesjonsmoralen.

Pressens *samfunnsoppdrag* sto sentralt også i Bjerkes påfølgende forskning. I sitt kapittel i boka *Journalistikkens samfunnsoppdrag* ser han videre på sammenhengen mellom pressens samfunnsoppdrag og presseetikken.⁵ Han mener samfunnsoppdraget er en «etisk fordring» til journalistikken. Den «formaliserte» presseetikken kan sees på som en «avleiring» av hvordan journalistikkens samfunnsoppdrag blir forstått i ulike epoker. Bjerke mener presseetikken, og dermed også samfunnsoppdraget, har utviklet seg fra å være en *forpliktelse* for journalister til å bli en *rettighet*.

Nyhetsproduksjon og nyhetsformidling ligger i kjernen av pressens samfunnsoppdrag. I boka *Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner* bidrar Paul Bjerke til tre kapitler. I det siste av disse kapitlene tar han for seg begrepet «kvalitet» i nyhetsjournalistikken, basert på de

---

4 Bjerke 2009.

5 Bjerke 2010.

undersøkelsene som er gjort i boka.⁶ Han sonderer mellom politisk kvalitet, økonomisk kvalitet og profesjonell kvalitet. Politisk kvalitet innebærer krav om at det som publiseres er vesentlig, men også korrekt og solid. I den økonomiske kvaliteten ligger en vurdering av om det som publiseres, er en «målgrupperettet miks» av nyheter, det vil si en blanding av saker som kan treffe en bred målgruppe. Økonomisk kvalitet innebærer også at nyhetene må være engasjerende. Nyhetsformidling med høy profesjonell kvalitet er eksklusiv og undersøkende.

Bjerke har også bidratt til internasjonale studier. I antologien *The European Handbook of Media Accountability* har Bjerke det norske bidraget. Boka tar for seg pressens ansvarssystemer i en rekke europeiske land. Bjerkes bidrag heter «Norway: Journalistic Power Limits Media Accountability».⁷ Her skriver han om det norske ansvarssystemet og hva som kjennetegner det. Dette inkluderer PFU og det presseetiske apparatet, men også mediekommentatorer, nettsider for pressefaglig debatt (som *journalisten.no*), brev til redaktørene osv. Bjerke vurderer i denne artikkelen hvordan nettmediene har påvirket systemet. Han konkluderer med at systemet har blitt utfordret, men ikke vesentlig endret av online-mediene.

Da Høgskulen i Volda ansatte en jurist som doktorgradsstipendiat, var Bjerke umiddelbart ivrig etter å se presseetikken i sammenheng med pressejussen. Etter hvert førte dette til artikkelen «Strengere enn jussen? En analyse av saker som har blitt behandlet av både Pressens Faglige Utvalg og domstolene».⁸ I denne artikkelen tar Bjerke og Hovlid for seg det de kaller «dobbelbehandlingsaker», det vil si saker som har vært behandlet av både PFU og domstolene. Formålet med artikkelen er å etterprøve påstanden om at presseetikken er strengere enn jussen. Konklusjonen i artikkelen er at PFU og domstolene i de fleste dobbeltbehandlingsaker kommer til samme resultat, men også at antallet dobbeltbehandlingsaker er for lavt til å trekke noen tydelige, generelle konklusjoner om forholdet mellom de to systemene. Artikkelen gir imidlertid en viss støtte for at presseetikken er strengere enn jussen på visse områder, deriblant

---

6 Bjerke 2012.

7 Bjerke 2017.

8 Hovlid og Bjerke 2018.

området for identifisering i straffesaker. I denne boka følger **Ellen Hovlid** og **Charlotte Loxley Helleland** opp dette funnet. I kapitlet «Strengere enn jussen? Ei samanlikning av reglane om identifisering i presseetikken og pressejussen» foretar de en systematisk analyse av de presseetiske og pressejuridiske reglene for identifisering i straffesaker. Konklusjonen er at reglene er svært like, men at presseetikken kan sies å være strengere enn jussen på noen stadier av straffesaken.

Avisene, herunder også papiravisene, utgjør fortsatt en sentral del av norsk presse. I artikkelen «Papiravisens ni liv» påpeker Bjerke og medforfatter Sigurd Allern at norske papiraviser har «vist seg å være et langt mer seiglivet medium enn mange ventet».⁹ De fremhever noen forhold som kan forklare dette: vesentlig større inntekter per leser på papir enn digitalt, og en helt annen måte å lese papiraviser på enn digitale aviser. Som støtte for påstanden om at norske aviser er seiglivede, bruker Bjerke og Allern tallene fra Sigurd Høsts mangeårige register over norske aviser.

I dette festskriftet kan vi presentere et kapittel der **Sigurd Høst** redegjør for *hvordan* han gjennom årene har arbeidet med dette registeret, som har gitt et vesentlig innblikk i den materielle utviklingen i norsk presse. I kapitlet «Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer» beskriver Høst arbeidet med registeret og statistikken, og hvilke utfordringer kildebruk og metode har representert. Høst har registrert norske aviser fra 1990 og fram til i dag. De første utgavene av rapporten gjaldt bare vanlige aviser, det vi i dag vil kalle betalte papiraviser. Senere er rapportene utvidet med tidsserier som gjelder avisenes nyhetssider på internett (fra 1996), gratisaviser på papir (fra 1999) og betalte nettaviser (fra 2017).

Som forskningsdekan og forskergruppeleder ved Avdeling for mediefag i Volda har Bjerke skaffet midler til en rekke prosjekter, herunder prosjektet «Medier, profesjoner og tillit». Dette prosjektet tar blant annet for seg forholdet mellom pressen og barnevernet. Dette festskriftet inneholder også et kapittel om barnevern og media. **Idar Flo** har sett nærmere på den såkalte Naustdal-saken, der barnevernet i Naustdal kommune overtok omsorgen for fem rumenske barn og plasserte dem i fosterhjem.

---

9 Allern og Bjerke 2018.

Barnevernet og pressen er profesjoner som ofte har et konfliktfylt forhold. Barnevernet mener ofte at pressen fremstiller barnevernssaker på en ubalansert og for forenklet måte, mens pressen oppfatter barnevernet som lukket og lite samarbeidsvillige. I kapittelet «Barnevern og media – kjeldebruk i Naustdal-saka» ser Flo nærmere på hvordan to riksaviser dekket Naustdal-saken. Med utgangspunkt i framingtoneri undersøker Flo hvordan barnevernet og andre kilder ble brukt av *NRK* og *dagen.no*.

Profesjon

Flere av Paul Bjerkes sentrale arbeider har en profesjonssosiologisk tilnærming til journalistikken. Avhandlingen hans, som også er omtalt over, er teoretisk forankret i institusjonell teori, kombinert med profesjonssosiologien. Han inntar her en maktkritisk holdning: Med utgangspunkt i Max Weber analyserer han journalistikkens profesjonalisering som en maktstrategi. «Samfunnsområder blir preget av hvordan de er institusjonalisert, av hva slags kunnskapsregime og hvilke kunnskapsformer som dominerer dem, samt av hvilke yrkesgrupper eller profesjoner som har maktposisjoner i institusjonen», skriver han.¹⁰

Bjerke definerer profesjonalisering som «sosiale strategier for å oppnå kontroll over en kunnskapsform som igjen kan benyttes til å etablere autonomi på og makt over et samfunnsmessig område»,¹¹ og argumenterer for at journalistikken må forstås som en semiprofesjon. I avhandlingen argumenterer han for at framveksten av nyhetsinstitusjonen henger sammen med og er fremmet av framveksten av den journalistiske profesjonen.

Bjerke konkluderer med at den journalistiske profesjonsmoralen er en sentral del av nyhetsinstitusjonens *høvelighetslogikk*, men at denne profesjonsmoralen er relativt smal. Han summerer den opp i tre punkter: 1. Journalistikk skal bare styres av journalister, og journalister skal ledes av fagfeller. 2. Journalister skal beskytte sårbare individer. 3. Journalister skal gi rom for tilsvar og imøtegeåelser. Han konkluderer med at sentrale og viktige deler av journalistisk praksis som åpenbart har genuint etiske

¹⁰ Bjerke 2009, s. 55.

¹¹ Bjerke 2009, s. 56.

og moralske sider, sjelden blir gjort til gjenstand for etiske eller moralske vurderinger, verken i det presseetiske apparatet eller i den daglige journalistiske praksis. Det gjelder særlig valg av tema og valg av tolkningsramme.

To år senere, i 2011, fortsetter Paul Bjerke å utforske den journalistiske profesjonsmakta. I boka *Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt*, som også er nevnt over, bygger han videre både på avhandlingsarbeidet og egne erfaringer og refleksjoner basert på egen redaksjonell erfaring. Her argumenterer han for at journalistikken og den journalistiske profesjonens dype problemer bunner i sterk maktarroganse og at profesjonen tar for lite ansvar. Det presset journalistikken som fag, praksis og profesjon er under, både økonomisk, teknologisk og ideologisk, kan bare «løses hvis profesjonen legger vekk sin nokså gjennomførte maktarroganse. Journalister må etter mitt syn bli mer ydmyke og mer villige til å høre på sine brukere. Alternativet er at faget blir marginalisert», skriver han.¹²

Gjennom boka tegner han et nokså dystert bilde av den profesjonen han selv en gang tilhørte. Samtidig lanserer han en rekke konkrete og praktiske tiltak som kan bidra til endring: journalistikken må bli mer åpen og gjennomsiktig, og gjøre rede for sine valg og prioriteringer. Videre lanserer han en publikumsreform, der publikum får større innflytelse på prosessen. Han foreslår også både en utdanningsreform, der journalistutdanning legges på masternivå, og en presseetisk reform.¹³

Flere av temaene fra denne boka ble tatt opp igjen i antologien *Journalistikk, profesjon og endring* fra 2019.¹⁴ Her diskuterer forfatterne hva endringer i både økonomiske og teknologiske rammevilkår betyr for profesjonelle normer og verdier. De anvender profesjonssosiologien som teoretisk rammeverk, og utforsker hvordan journalistprofesjonen møter utfordringene, hvilke grensedragninger som finner sted, og hva det betyr for journalistikkens samfunnsrolle i Norge. Avgrensningen mot andre lignende virksomheter er den eneste måten å forsvare semiprofesjonens

---

12 Bjerke 2011, s. 5.

13 Siden boka kom ut, er journalistikk blitt masterutdanninger. Publikum har trolig også fått større innflytelse på de journalistiske prosessene, men det kan diskuteres om resultatet har styrket profesjonen.

14 Bjerke, Fonn og Mathisen 2019.

standing på, men grensene er porøse og forflytter seg hele tiden. Det «semiprofesjonsmessige» ved journalistikken er både dens styrke og svakhet. Det gir frihet, men gjør også at idealene må holdes i hevd hvis ikke grensene til for eksempel reklame eller propaganda skal bli usynlige.

Boka beskriver journalistprofesjonen som en svekket, men gjenstridig profesjon, der yrkesutøvelsen tar nye former, og der interne forskyvnin-ger i profesjonen fører til endrede maktstrukturer. «Profesjonen svekkes, sprekker opp, utvides og innlemmer nye grupper, blir mer mangfoldig og sammensatt. Journalistikken er endringsdyktig, og yrkesutøvelsen finner sted i til dels nye former», heter det.¹⁵ Forfatterne diskuterer spenningen mellom framtidstro og pessimisme, håp og bekymringer etter flere år med mediekrise og nedbemanning i norske redaksjoner.

Situasjonen kompliseres av at flere ikke primært vil inn i profesjonen, men «glir» i den retningen nærmest uavvendelig: Det finnes også publi-kasjoner som egentlig ikke har noen journalistisk selvforståelse, men som får en mer journalistisk form når de blir digitale. Typiske eksempler er tradisjonelle kulturtidsskrifter, som opplever at de går fra å publisere essayistikk med lange mellomrom til nyheter med korte mellomrom når de migrerer fra papir til nett, noe som kom fram da Paul Bjerke og Lars Julius Halvorsen i 2018 gjorde en studie av de norske kulturtidsskriftene.¹⁶ De konkluderer likevel med at journalistikken fortsatt er en sentral infra-struktur i offentligheten. Dessuten kan den nye publikasjonsøkologien bidra til et større mangfold for publikum – ganske enkelt mer stoff og flere innfallsvinkler til ulike samfunnsområder.¹⁷

Flere av bidragene i dette festskriftet har en profesjonssosiologisk til-nærming, der forfatterne henter inspirasjon fra og diskuterer sine funn mot Paul Bjerkes forskning på feltet. **Gunhild Ring Olsen** er opptatt av taus kunnskap i kapittelet «Medfødt instinkt eller øvingssak? En ana-lyse av den journalistiske magefølelsen sett i lys av Polanyis begrep 'taus kunnskap'». Olsen anvender Polanyis teorier om bestanddelene i taus kunnskap, og henter samtidig inspirasjon fra Bjerkes diskusjoner om journalistikkens kunnskapsgrunnlag. «We can know more than we can

15 Bjerke, Fonn og Mathisen 2019, s. 308.

16 Bjerke og Halvorsen 2018, s. 122.

17 Dette er noe de samme forfatterne undersøker videre i andre, så langt upubliserte bidrag.

tell», sier Polanyi, og fortsetter med at all kunnskap også er kroppsliggjort. Ved hjelp av 69 dybdeintervjuer med journalistlærere, journaliststudenter og journalister diskuterer Olsen ulike syn på hvorvidt den journalistiske magesfølelsen kan øves opp, eller om den er et medfødt instinkt. Målet hennes er å utforske hva den journalistiske magesfølelsen er, og hvordan den best utvikles. I artikkelen argumenterer hun for at å analysere og beskrive de ulike delene av journalistikkens praktiske kunnskap også bidrar til å avmystifisere den. Det vil igjen bidra til å åpne rommet for debatt, kritikk og kunnskapsutvikling i journalistikken.

I sitt avhandlingsarbeid kombinerer Paul Bjerke profesjonssosiologien med institusjonell teori som analytisk rammeverk. Det samme gjør **Birgit Røe Mathisen** i kapittelet «Lokaljournalistens muligheter og utfordringer». I sin maktkritiske analyse fra 2011 trekker Bjerke fram lokaljournalister som et godt eksempel på at det er mulig å være både kritisk og høflig, altså å opptre på en god måte både med tanke på profesjonsmoralen og allmennmoralen. I dette kapittelet utforsker Mathisen hva som preger den omtalte høvelighetslogikken i lokaljournalistikken, og videre hva erfaringer fra lokaljournalistikk kan tilføre profesjonen for øvrig. Hun analyserer intervjuer med i alt 28 lokaljournalister og redaktører og diskuterer muligheter og utfordringer i lokaljournalisters profesjonsutøvelse i spennet mellom lokalpatriotisme og et maktkritisk, granskende journalistideal.

Lokaljournalistikken er også tema i kapittelet til **Lars Julius Halvorsen**, «– Plass til en til? En casestudie av etableringen av Mitt Kongsvinger». Sammen med Bjerke har Halvorsen tidligere gjennomført en kartlegging av nye, hyperlokale medier i Norge.¹⁸ I dette kapittelet utforsker Halvorsen utfordringer i et lokalt avismonopol. Gjennom en caseanalyse av *Mitt Kongsvinger* analyserer han hvordan etableringsprosessen av en ny, hyperlokal avis har artet seg, og hvordan det har virket inn på avis-tilbudet i Kongsvinger. Halvorsen legger til grunn en sosiologisk forståelse av markedet som organiserte sosiale arenaer. Utgangspunktet hans er den doble rollen lokalpressen har, mellom å være et kollektiv gode

---

18 Halvorsen og Bjerke 2019, som for øvrig er et interessant apropos til Sigurd Høsts mangeårige arbeid med å registrere og føre statistikk over etablerte aviser i Norge.

med en demokratisk forpliktelse, på den ene siden, og hensynet til inntjening, på den andre. Sagt med andre ord: motsetningen mellom børs og katedral. Det handler også om hvordan de journalistiske profesjonsidealene om å styrke lokaldemokratiet kan stå i motsetning til kommersielle krav om inntjening. Halvorsen viser i sitt kapittel i denne boka hvordan nyetableringen av *Mitt Kongsvinger* har gitt innbyggerne et bedre lokaljournalistisk tilbud, siden den tradisjonelle lokalavisa og den journalistiske nyetableringen utfyller hverandre med tanke på tema og geografisk dekning.

Politikk

I Paul Bjerkes forskning er politikk også et viktig element. I 25 år har han vært ansatt som forsker i De Facto, Kunnskapscenter for fagorganiserte. Det er en institusjon som, slik De Facto-leder og Pauls kollega gjennom like mange år, **Roar Eilertsen**, skriver i sitt bidrag i denne boka, i hovedsak har hatt oppmerksomheten rettet mot «'bunnen' i fagbevegelsen, mot klubber og fagforeninger og mot medlemmer og tillitsvalgte på grunnplanet».

Dette er viktig i en tid der den sosiale ulikheten har nådd nye høyder, også i Norge, skriver Eilertsen. Han peker på at den nyliberale æraen i internasjonal økonomi kan være på hell: «Den blinde troen på at 'mer marked' er svaret på alle spørsmål, synes ikke å stå ikke like sterkt lenger.» Men dette trenger ikke å resultere i mer demokrati og bedre fordeling. Kampen om hvem som skal høste fruktene av samfunnsmessige endringer, er ikke over. En viktig forutsetning for at denne kampen ikke skal tapes av menigmann i møte med mektige institusjoner, er en sterk og kunnskapsrik fagbevegelse, skriver Eilertsen i kapittelet med samme navn – «En sterk og kunnskapsrik fagbevegelse». Kunnskap betyr både kunnskap om samfunnet og om fagbevegelsen selv og dens virksomhet.

Som sagt innledningsvis er forholdet mellom presse, profesjon og politikk sentralt, og innimellom vanskelig å skille. Tydeligere er skillet mellom forskning og formidling om politikk direkte, og om politikk slik den utspiller seg i mediene. Studiet av politikk *qua* politikk har Paul Bjerke bidratt til gjennom 25 år. I tillegg har han skrevet fire bøker, alene eller

sammen med andre, om forskjellige deler av fagbevegelsen – fra vin- og brennevinarbeidernes kamp gjennom 85 år for bedre kår til historien om bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk gjennom 100 år.

Forholdet mellom *presse og politikk* er mer tvetydig. Journalistikk og politikk har to berøringspunkt. Journalistikk handler langt på vei om politikk, om å observere, beskrive og formidle det politiske som gjennomsyrrer hele samfunnet. Men i seg selv er vel ikke journalistikken politisk?

1970-tallet var perioden da det amerikanske objektivitetsidealet for alvor spredte seg blant norske journalister, og partipressen ble oppløst. Det fikk også mange til å tro at avisene var i ferd med å frigjøre seg fra partiene. Men 25 år etter at avisene hadde begynt sin frigjøringsprosess, viste Bjerke i en bred studie at sporene etter den tidligere partitilhørigheten fortsatt var høyst fremtredende i en rekke avisers leder- og kommentarspalter. Det var ikke bare en tydelig høyre–venstre-dimensjon fortsatt, men også en tydelig partipolitisk argumentasjon, i avisene.¹⁹ Det interessante var også at dette ikke først og fremst kom fram som fremhevelse av egen leir, men som diskreditering av motstanderleiren.

Det finnes en rekke meninger om mediens politiske rolle. Objektivitetsidealet brakte med seg forestillingen om at verdifri journalistikk var mulig, og mange av nyhetsmediens egne aktører vil gjerne holde fast ved forestillingen om egen objektivitet. I realiteten viser den korte historien til den norske «objektive» pressen at den kan angripes både fra høyre og venstre for manglende objektivitet, noe som kan tyde på at den ikke er verdifri, men tenderer mot det politiske sentrum.²⁰

Internasjonalt finnes en omfattende forskningstradisjon som tar for seg de etablerte mediens avhengighet av, og manglende distanse til, elitekildene i politikk, næringsliv og andre av samfunnets maktbastioner – kanskje med det resultat at «de herskendes tanker blir de herskende tanker» – i alle fall i mediene.

En innflytelsesrik del av denne tradisjonen er den såkalte propagandamodellen, som ble formulert for 35 år siden med utgangspunkt

---

¹⁹ Bjerke 2001.

²⁰ Bjerke og Fonn 2019.

i amerikansk politikk, av de to forskerne Edward Herman og Noam Chomsky. Her er symbiosen mellom medier og elitekilder understreket: «Hvis det er konsensus om bestemte spørsmål og løsninger innen de politiske elitene og næringslivselitene, så vil nyhetsmedienes nyhetsdekning og kommentarjournalistikk avspeile denne samstemmigheten og normalt marginalisere avvikende standpunkter», oppsummerer **Sigurd Allern** i sitt kapittel i denne boka, «Propagandamodellens renessanse». Det er selvsagt ikke snakk om noen konspirasjon, men at samfunnets eliter har mange av de samme referanserammene, noe som også påvirker hva som er å betrakte som akseptable og ikke-akseptable meninger.

Propagandamodellen har vært omstridt, men til tross for det har teoriene vakt ny interesse og er blitt justert og tilpasset av nye forskere, skriver Allern. Mens de opprinnelige teoriene i denne retning hadde bakgrunn blant annet i Vietnamkrigen og amerikansk adferd i Latin-Amerika, har ikke minst en rekke av de siste årenes «kriger mot terror» brakt spørsmålene til overflaten igjen.

Uansett hva man måtte mene om propagandamodellen, er det at det er elitekildene som slipper til i nyhetsmediene, et av journalistikkforskningens mest solide funn. Og også i Norge har man flere eksempler på at elitenes synspunkter har dominert nyhetsdekningen på sentrale politiske områder, fra EU-/EØS-saken via journalistikk om markedet til Norges deltakelse i krigen mot terror.²¹ Med andre ord er det klare holdepunkter for at elitenes verdensoppfatning også har stor betydning i norsk presse, og at dette er vanskelig å vende.

Et dypere politisk perspektiv handler om hva slags samfunn vi egentlig lever i. I 2006 ga Paul Bjerke ut boka *Journalistikk i risikosamfunnet* sammen med sin kone Evelyn Dyb, som også er forsker.

Hva er et risikosamfunn? Å kalle det moderne vestlige samfunnet for et risikosamfunn kan kanskje klinge rart. Vi har lagt bak oss en masse risiko som forgjengerne våre måtte leve med. Men i stedet har vi fått de moderne risikoene, risikoer vi har laget og/eller forverret selv, som

---

21 Bjerke og Fonn 2019.

miljørisiko og atomtrusler – eller virus som spres over hele verden på kort tid gjennom utstrakt reising og internasjonal kontakt.

Det handler også om identitet. I det «gamle» samfunnet kunne identitetene ligge fast, på godt og vondt. I dag er de til enhver tid gjenstand for forhandling, endring og konstruksjon. Det gir frihet. Men slik blir det også legitimert at risiko er en individuell sak.

Dette er basert på kongstanken til sosiologinestorene Ulrich Beck og Anthony Giddens, og sosiologene Bjerke og Dyb bestemte seg for å ta disse tankene et skritt videre og anvende dem på journalistikken. For risikosamfunnet har selvsagt en medieside. Vi trenger hjelp til å forstå et samfunn der erfaringshorisonten ikke lenger er begrenset til familien og lokalsamfunnet, og der kunnskap er nokså uforanderlig, og går i arv. Det får vi blant annet gjennom mediene, som hele tiden analyserer virkeligheten for oss, hjelper oss med den kunnskapen som trengs for å forhandle identitet. Og ikke minst informerer de oss om risiko. Eller, de konstruerer risiko – men den er jo mye basert på det vi kan vite i øyeblikket (og det politikere og eksperter er relativt enige om).

Usikkerheten om egen identitet skaper imidlertid nye markeder – og et nytt marked for å informere om disse markedene. Her er service- og forbrukerjournalistikken sentral. Da Bjerke og Dyb gikk løs på risikosamfunnet, var det ikke minst Evelyn Dybs forskningsfelt – boligpolitikken – som ble koblet med medievitenskapens perspektiver. For ikke mange tiår siden var bolig et eget politikkområde, der en viktig hensikt var «å skaffe hele befolkningen sosialt forsvarlige boliger til en pris som stod i rimelig forhold til deres inntekter».²² Etter 1980-tallet har boligen blitt den største investeringen i enkeltmenneskers liv, og i et samfunn der de sosiale forskjellene øker, og formue (og arv) betyr mer og mer, også forbundet med flaks og risiko. Det har igjen ført til økende veiledningsjournalistikk på boligområdet, men der de mer grunnleggende politiske sidene ved systemet sjelden berøres.

Bjerke og Dyb kunne ikke vært mer forutseende – to år etter at boka var publisert, sprakk det tidlige 2000-talles bolig- og finansboble, og

---

22 <https://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/Komp/Norsk%20boligpolitikk%20i%20forandring.pdf>, s. 22.

finanskrisen var et faktum – et definerende øyeblikk for alle som er opp-tatt av både risiko, politikk og presse. Det internasjonale økonomiske systemet holdt på å bryte sammen – og én årsak kunne sies å være at mange hadde forlest seg på medienes panegyriske boligdekning og tatt for mye risiko. I USA var deler av avisbransjen nærmest synonymt med eiendomsbransjens markedsavdeling, har journalisten Daniel Schecther hevdet.²³ Til gjengjeld hadde finanskrisens hovedårsak, ukulturen og den blinde risikoviljen hos mellommennene – den internasjonale finansbransjen – gått langt under medienes radar, inkludert mange av de mest fremtredende økonomijournalistene.

Like under og etter finanskrisens mest hektiske uker ble det fremholdt at krisen viste at den dominerende forestillingen om *markedet* som den beste måten å allokere ressurser på var motbevist. Denne diskusjonen forstummet relativt fort, og fokus ble dessuten flyttet til den påfølgende gjeldskrisen i Europa. Men for medieforskningen var spørsmålet reist: Hvilken rolle spilte mediene i å bidra til denne boblen og krisen? I Norge fikk Paul Bjerke og Birgitte Kjos Fonn forskningsmidler for å studere økonomijournalistikk som samfunnsfenomen. Det resulterte blant annet i artikkelen «A hidden theory in Financial Crisis journalism? The case of Norway»²⁴ og boka *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*²⁵.

I disse arbeidene beskrives og analyseres på forskjellige områder journalistikkens betydning for virkelighetsoppfatningene på økonomifeltet, fra finanskrisen via klimajournalistikken til arbeidslivsfeltet. Flere av undersøkelsene som er gjort eller referert i forbindelse med prosjektet, er med på å støtte opp under at også økonomidekningen preges av resirkulering av elitekilder og elitestandpunkter.

Birgitte Kjos Fonns kapittel i denne boka følger opp dette prosjektet, spesielt spørsmålet om det finnes en skjult teori i medienes økonomidekning – med andre ord den «nyliberalistiske» teorien om at mer eller mindre uregulerte markeder er beste måten å allokere ressurser på. Mens artikkelen om «hidden theory» tar for seg finanskrisen, er hennes kapittel i denne boka en studie av børskrakket i 1987 i de samme to norske avisene

---

23 Bjerke og Fonn 2016.

24 Bjerke og Fonn 2015.

25 Bjerke, Fonn og Strømme (Red.) 2016.

(*Aftenposten* og *Dagbladet*). Da finanskrisen fant sted, hadde både samfunn og presse levd med en deregulert og internasjonalsert økonomi i et kvart århundre, og skillelinjene mellom allmennmedier og økonomipresse var på flere måter blitt mindre åpenbare. I 1987 var imidlertid alt dette relativt nye fenomener i den norske offentligheten. Men var allmennmediene allerede da påvirket av den nye økonomipressen og den fremvoksende markedsideologien, i valget av tematikk, vinkler og kilder? spør forfatteren i kapittelet «Denne gangen er det annerledes. En studie av børskrakket i 1987 i to norske aviser».

Boligpolitikken har altså gått fra å subsidiere «folk flest» til å bli et sosialt anliggende. I takt med at markedet overtok styringen, måtte lønningene for dem som falt utenfor dette markedet, intensiveres. I sitt kapittel i denne boka viser **Evelyn Dyb** hvordan denne politikken er basert på en omdefinering av bostedsløse til «verdige trengende». Tidligere kunne denne gruppen bli kalt både omstreifere, løsgjengere, uteliggere og lasaroner, for å nevne noe. Som oftest hadde disse begrepene negative konnotasjoner, men kunne også være romantiserende. Begrepet bostedsløs er mer nøytralt, sier først og fremst at det er bolig mangelen til målgruppen og ikke levesettet deres som er problemet, og er med på å understreke at denne gruppen er mennesker med rett til hjelp. Men hva skjer når en ny gruppe bostedsløse melder sin ankomst, de fattige tilreisende, spør Dyb i kapittelet «Bostedsløse, uteliggere og tiggere – konstruksjon av 'verdige trengende' og 'de andre'»? De er ikke regnet som en del av populasjonen av bostedsløse her i landet, og kapittelet undersøker hvordan massemediene gjennom sin innramming er med på å opprettholde dette skillet mellom «oss» og «dem».

Paul Bjerke 70 år

Gjennomgangen av innholdet i denne boka, og de forgreiningene de har til relevante sider ved Paul Bjerkes arbeid, er ikke uttømmende. Ifølge forskningsdatabasen Cristin har jubilanten per dato skrevet 12 bøker og 38 artikler og bokkapitler. Her finnes så forskjellige ting som studier av spioner i pressen og festskrift han selv har vært med på å redigere. Vi er derfor fullt klar over at vi med en slik oversikt ganske sikkert har tapt

viktige ting av syne, og vi ser også en jublant som fortsetter å utvikle seg. Studien om kulturtidsskriftene som Bjerke gjorde sammen med Lars Halvorsen, var for eksempel et skritt på veien mot et nytt forskningsfelt som også har med medier og politikk å gjøre – men på en helt annen måte. Bøker er, som tidsskrifter, en del av mediefeltet. Det er også en del av mediefeltet som har en politikk – litteraturpolitikken. I 2020 kom boka *Logikker i strid* om den norske innkjøpsordningen for litteratur.²⁶ Nye ting er også under publisering, noe av det etter at 70-årsdagen er passert.

Paul Bjerke har gjennom mange år også bidratt til det norske forskerfellesskapet. Han var leder for Norsk medieforskerlag fra 2012 til 2014. Han har også sittet i styret i Norsk medieforskerlag, og han har vært en av lederne av arbeidsgruppa for journalistikkforskning ved den biannuale norske medieforskerkonferansen i åtte år, fra 2012 til 2020.

I 13 år, fram til begynnelsen av 2017, var han også fast spaltist i *Klassekampen*, med spalten «Pauli ord». Her skrev han om fagbevegelse, sosiale forskjeller, klimapolitikk, privatisering – for å nevne noe – og slo til både høyre og venstre. Da han sluttet, sa han til *Klassekampen* at hadde sett det som sin fremste oppgave å prøve å rokke ved «etablerte mainstream-oppfatninger»: «– Jeg har prøvd å gå løs på oppfatninger som har vært gjengs i både Arbeiderpartiet og Høyre, med full backing fra de store mediene. I slike spørsmål er det vanskelig å få til noen skikkelig offentlig debatt overhodet, og det har jeg søkt å utfordre», sa han.²⁷

Dette har vært Paul Bjerkes uttalte ambisjon som politikkforsker og debattant. Slik leser vi også hans mange bidrag til medieforskningen gjennom mer enn et kvart århundre.

Referanser

- Allern, S. & Bjerke, P. (2018). Papiravisens ni liv. *Nytt Norsk Tidsskrift* 2018, 35(3–4), 219–230.
- Bjerke, P. (2001). *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*. Høgskulen i Volda.

²⁶ Halvorsen, Neple og Bjerke 2020.

²⁷ Kristjánsson 2017.

- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjerke, P. (2010). Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet. I S. Allern & J. Roppen (Red.), *Journalistikkens samfunnsoppdrag* (s. 68–91). IJ-forlaget.
- Bjerke, P. (2011). *Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt*. IJ-forlaget.
- Bjerke, P. (2012). Kvalitet i journalistikk: Fellessakene som kinderegge. I S. Brurås (Red.), *Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner* (s. 226–250). Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2015). A hidden theory in financial crisis journalism? The case of Norway. *Nordicom Review*, 36(2), 113–127. <https://doi.org/10.1515/nor-2015-0020>
- Bjerke P., Fonn, B. K. & Strømme, E. S. (Red.). (2016). *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*. Fagbokforlaget.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2016). Journalistikk i krise. I P. Bjerke, B. K. Fonn & E. S. Strømme (Red.), *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder* (s. 85–102). Fagbokforlaget.
- Bjerke, P. (2017). Norway: Journalistic power limits media accountability. I *The European Handbook of Media Accountability* (s. 180–189). Routledge.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2019). Objektivitet og politikk. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 139–166). Orkana Akademisk.
- Bjerke, P., Flo, I. & Fonn, B. K. (2019). Er Helge Lurås journalist? En analyse av Resetts publiseringspraksis. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 265–287). Orkana Akademisk.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk, profesjon og endring*. Orkana Akademisk.
- Bjerke, P. & Halvorsen, L. J. (2018). *Kulturtidsskriftene: En analyse av kulturtidsskriftene i Norge*. Fagbokforlaget.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print surroundings: The case of Norway. *Nordicom Review*, 40(2), 115–128. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0030>
- Halvorsen, L. J., Neple, A. & Bjerke, P. (2020). *Logikker i strid – kulturrådets virkemidler på litteraturfeltet*. Fagbokforlaget.
- Hovlid, E. L. & Bjerke, P. (2018). Strengere enn jussen? *Norsk medietidsskrift*, 25(1), 1–21. <https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2018-01-02>
- Kristjánsson, M. (2017). *Siste Pauli ord er sagt etter 13 år i avisa* [intervju]. *Klassekampen* 28. januar 2017.

KAPITTEL 1

Klassekampens antihelt

Alf Skjeseth

Journalist og skribent, tidligere tilsett i Klassekampen

Paul Bjerke og eg vart kolleger i 1982, året då vi begge fylte 30 år. Då vart Paul tilsett som kulturjournalist i *Klassekampen*, der eg hadde jobba sidan midt på det baksnakka syttitalet. Før det hadde vi møttest i mylderet av unge revolusjonære på SV-fakultetet på Blindern, men medan eg stakk av til journalistikken snarast råd, fullførte avhopparen frå hovudstadens handelsborgarskap sitt akademiske prosjekt og tok magistergrad i sosiologi. Paul hadde også vore leiar for ml-rørslas studentorganisasjon, Norges Kommunistiske Studentforbund (NKS), så han var ikkje redd for å arbeide.

Dei tidlege åttiåra var *Klassekampens* første glanstid, etter at ein annan sosiolog – Sigurd Allern – overtok som ansvarleg redaktør i 1979 og starta eit strevsamt og planmessig arbeid for å gjera det konkurstrua partiorganet til ei profesjonell og gradvis meir uavhengig avis. Då Paul slutta seg til, hadde *Klassekampen* ein råsterk redaksjonsstab, med eit lønsnivå omvendt proporsjonalt med arbeidspresset og eit noko frynsete rykte frå den sekteriske pionertida på syttitalet. Mange journalistar av beste merke jobba der på same tid.

Talentspeiding var ein viktig del av redaktørjobben, og Sigurd visste kva han gjorde då han henta inn Paul. Den nye medarbeidaren hadde skrive avhandling om film og fjernsyn, han kunne kunsten å organisere og hadde eit betryggande politisk nivå. Sigurd la frå starten som redaktør stor vekt på å styrke avisas kulturdekning. Det var eit strategisk og

marknadsmessig trekk som vart ført vidare av seinare redaktørar, og har vore avgjerande for *Klassekampens* framgang heilt fram til i dag. Det tok ikkje lang tid før den nye filmskribenten fekk mellomleiaransvar i ein fagleg sterk, men noko ustyrleg kulturredaksjon.

Allerns høgre hand

Krisa i ml-rørsla kom seinare til *Klassekampen* enn til resten av «familien», men midt på åttitalet var det inntil vidare slutt på idyllen. Store delar av staben slutta på stutt tid, i ei blanding av mistru til leiinga i AKP(m-l) og til Sigurd som redaktør, mykje på grunn av ein leiarstil som var i barskaste laget. Men fleire av nøkkelmedarbeidarane heldt fram, og Paul var blant desse. Han vart sett inn som nyheitsredaktør og Sigurds høgre hand, og dette var eit fellesskap som skulle vare i ti års tid.

Hausten 1991 nådde Sigurd og redaksjonen målet om at *Klassekampen* ikkje lenger skulle vera organ for AKP (den klassiske parentesen «m-l») forsvann frå partinamnet under landsmøtet i 1990). Avisa fekk ny og framleis revolusjonær føremålsparagraf og breiare eigargrunnlag, medan AKP heldt fram som hovudeigar med kontrollerande posisjon i styret. Sigurd tok til å gå trøytt av den daglege redaktørjobben og dragkampar med eigarane. Han hadde fleire permisjonar for å skrive pressefaglege bøker, som frampeik mot karrieren som medieforskar. Då fungerte Paul som redaktør og fekk ein tydelegare posisjon som førstestyrmann. Ein tredje hovudperson var styreleiaren Per Even Holmsen. Han representerte AKP i styret og var ein lojal støttespelar for strategien Sigurd og Paul la for utvikling av avisa.

Det såg lyst ut for *Klassekampen* ved inngangen til nittitalet. Ein hadde rista av seg restane av sekterismen frå fortida, avisa femna breiare, og det var politiske lyspunkt å spore. Ytre venstre kunne framleis slå frå seg, som då Erling Folkvord kom på Stortinget for Raud Valallianse i 1993, og i 1994 sa folkefleirtalet nei til medlemskap i EU for andre gong med *Klassekampen* som ein verksam del av nei-fronten. Men i staden for vekst og framgang stagnerte avisa både redaksjonelt og marknadsmessig. Opplaget var framleis altfor lågt til å gje eit trygt økonomisk fundament, og ikkje eingong EU-kampen fekk det til å stige så det monna. Vi

snakkar her om netto opplag på under 10 000, det var under ein tredel av dagens opplagssuksess. Nye konflikhtar av meir og mindre diffus karakter tappa redaksjonen for energi, medan den meir uavhengige posisjonen førte til aukande spenningar med hovudeigaren AKP, som meinte at *Klassekampen* hadde mista mykje av sin politiske brodd.

Alles mann

I denne urolege sjøen var våren 1995 ei kritisk tid. Det heiderskrona trykkeriet Duplotrykk gjekk konkurs, og i mai døde den omtykte Per Even Holmsen av kreft. Styrets nestleiar Aksel Nærstad hadde i praksis tatt over frå seinhausten 1994, og han vart ny styreleiar. Samstundes sa Sigurd Allern opp jobben som redaktør, i ein fase med stor intern uro og høgt konfliktnivå med AKP-leinga. Likevel var det ikkje tvil om kven som skulle ta over.

Eit samrøystes styre peika på Paul, og det var semje om at det ikkje var naudsynt å utlyse redaktørjobben. «Eg var vel ‘alles mann’ nett då», sa Paul seinare. Både eigarane og dei tilsette meinte det var naturleg at han skulle rykke opp. Dette skjedde etter at han hadde jobba i 13 år i redaksjonen under tøffe kår på fleire plan, så han var framleis ikkje redd for å ta i eit tak.

Vel to år seinare, i midten av september 1997, vart Paul Bjerke avsett som redaktør av AKP-fleirtalet i styret etter ein av dei mest opprivande konflikhtar mellom eigarar og tilsette i norske mediebedrifter i nyare tid. Aksel Nærstad vart avsett som styreleiar på generalforsamling alt i juni. Sidan striden hadde brukbar kjendisfaktor og media elska å hakke laus på det som var att av AKP, gjekk prosessen føre seg med ei formidabel pressedekning. «Ei lita avis eigd av eit ørlite parti. Det var ei medieinteresse som var heilt absurd», sa Paul då det heile hadde komme på avstand.

Etter EU-kampåret 1994 sank opplaget, og i 1996 var det under 8000. Det var krise. Både eigarane, styret og redaksjonen var samde om at noko måtte gjerast, men usemja var stor om vegen å gå. Aksel Nærstad produserte fleire strategidokument, og han og Paul meinte det var avgjerande å breie ut avisa for å realisere eit potensial som var langt større enn opplaget avisa hadde. Dei frykta at AKP ville møte krise med økonomiske nedskjeringar, som kunne føre avisa inn i ein nedgåande spiral.

Frykta var ikkje grunnlaus, for mange i AKP meinte at alt strevet for å halde *Klassekampen* gåande kosta meir enn det smakte. Den aktivistiske dugnadsinnsatsen for verving og sal av avisa hadde nesten tørka inn. Det var aukande misnøye med den politiske kursen, først under Sigurd og deretter under Paul, og skuldingar om intellektuelt åndssnobberi. Landsmøtet våren 1995 kritiserte redaksjonen for å dekke utspel og standpunkt frå den revolusjonære rørsla dårlegare enn andre delar av venstresida, som det heitte i ei fråsegn om avisa. Her var vi ved stridens kjerne. *Klassekampens* dekning av stortingsvalkampen i 1997 fekk for eksempel mykje av skulda for at RV og Erling Folkvord mista stortingsplassen i Oslo med knapp margin, det var eit smerteleg nederlag som skjerpa misstemninga.

Paul var utan tvil godt kvalifisert til å ta over redaktørjobben etter Sigurd. Ein sit ikkje ti år som nyheitssjef i ei ressurs svak avis som *Klassekampen* utan å meistre avisfaget og å ha grunnleggjande forståing av *Klassekampens* særeigne posisjon. Paul hadde dessutan ord på seg som redaksjonens skarpaste analytikar og kommentator. Men også internt i redaksjonen hadde det vore strid om Sigurd som redaktør, og Paul var så nært knytt til Sigurds leiarskap at dette også råka han då han tok over.

Derfor var det krefter i redaksjonen som jobba for å finne ein frontfigur som dei meinte var meir eigna til å styre skuta gjennom stormen avisa var i, men då AKP hausten 1997 nytta eigarmakta til å gje han sparken som følge av manglande tillit, gjekk nesten heile redaksjonen i kringvern for Paul. Han vart sjølv symbolet på ein kamp mot partistyring og det som vart opplevd som alvorleg maktmisbruk. Redaksjonsklubben slo fast at mistillit frå styret mot Paul ville bli oppfatta som eit åtak på Redaktørplakaten og avisas redaksjonelle fridom. *Klassekampen* fungerte i nokre hektiske haustveker som kampanjeorgan mot sin eigen eigar, på ein måte som truleg er eineståande.

Mumle, mumle

Journalist Lajla Ellingsen gav følgjande skildring av stemninga i redaksjonen i eit minneverdig portrettintervju med Paul, få dagar etter at styret hadde gjeve han skriftleg oppseiing:

De hadde sparket Paul Bjerke som redaktør i Klassekampen. Det lille håpet sprakk. Vi la oss over bordene og gråt. Over at de var villige til å ofre Klassekampen. Over at de var villige til å ofre Paul Bjerke. Mannen vi hadde stilt oss bak. Som visste, slik redaksjonen visste det, at nå hadde de gått for langt. Men ingen hadde forestilt seg dette. Ingen hadde forestilt seg at man skulle ligge over et kantinebord og gråte over denne lurvete mannen vi aldri egentlig har kjent. Denne småsjenerte, vimsete redaktøren som under prosessen virkelig hadde gitt ny mening til ordet antihelt.

Intervjuet har overskrifta «Mumle, mumle», og Paul vedgår i teksten at han kunne vera «noe i overkant asosial». Han hadde ein introvert vere-måte, og skilte seg som leiartype frå karismatiske redaktørar som Sigurd Allern, Jon Michelet og Bjørgulv Braanen. Han hadde heller ikkje den autoriteten i AKP-miljøet som Sigurd hadde hatt, og hadde få allierte då han fall i unåde. Han fekk for eksempel den uoffisielle partihøvdin-gen Tron Øgrim imot seg gjennom eit krast åtak trykt på debattplass i *Klassekampen*, og det var like farleg som å komme på kant med styret. Øgrim skal ha brukt grovt skyts overfor styreleiar Aksel Nærstad for å få fjerna Paul som redaktør.

«Paul var ikkje god til å byggje lojalitet rundt seg og var anonym som redaktør samanlikna med Allern. Men det var også mykje buskagitasjon mot han, særleg frå AKP-arane i bedrifta», sa *Klassekampen*-veteranen Roald Helgheim, som slutta på dagen då Paul mista jobben og styret tilsette Jon Michelet som ny redaktør. Paul vart ikkje eingong varsla av styreleiaren, eller av AKP, der han framleis var medlem, før Michelet vart lansert som redaktørkandidat i beste sendetid i NRK.

«Paul vart dytta inn i ein jobb han ikkje skulle hatt. Aksel Nærstad hadde hovudansvaret, fordi han slutta å representere dei som hadde valt han til styreleiar», sa utanriksredaksjonens grand old man, Peter M. Johansen, som sat i redaksjonsleiinga i Pauls redaktørtid. Johansen og fleire andre, som RVs unge leiar Aslak Sira Myhre, meinte at Paul burde trekke seg som redaktør og halde fram i avisa som den framifrå politiske kommentatoren han var. Men polariseringa hadde komme for langt til at det var mogleg å finne minnelege løysingar. «Dette havarerte då AKP tok til å opptre som elefant i ein glasbutikk overfor redaksjonen», sa Myhre.

Medan redaktørstriden raste som verst, var kjenslene så sterke at alle nyansar forsvann. Retorikken var knallhard på begge sider. Ein vanlegvis sindig mann som Paul hevda at AKP ville lage «ei norsk *Pravda*», som var ein påstand det neppe var grunnlag for. Då krutrøyken la seg, var det lett å sjå at striden ikkje var så svart-kvit som den vart framstilt i dei stadige oppropa som verserte for eller mot Paul Bjerke eller Jon Michelet. Engasjement for og imot *Klassekampen* var iallfall ikkje mangelvare.

Politisk innblanding

Men sjølv om meiningane framleis er delte om det som skjedde, og kvifor, sørga AKPs nye styreleiar Rolv Rynning Hanssen under bataljen for at oppseiinga av Paul fekk eit pressehistorisk sus. Det er i seg sjølv ikkje u høyrte at eit avisstyre skiftar ut ein redaktør det ikkje har tillit til, men Rynning Hanssen serverte ei grunngeving som stadfesta at AKP som eigar – eller iallfall Rynning Hanssen som styreleiar – ikkje forstod eller respekterte Redaktørplakatens prinsipp om at den ansvarlege redaktøren har det fulle og heile ansvaret for alt som kjem på trykk.

Rynning Hanssen sende for eiga rekning ut ei skriftleg grunngeving for oppseiinga av Paul, der det heitte: «Redaktøren har dreid dekningen av stortingsvalgkampen i retning av å gi en likeverdig dekning av de ikke-revolusjonære partiene på 'venstresida' og av sentrumsalternativet. På denne måten unnlot redaktøren å utnytte avisas muligheter til å framheve det eneste revolusjonære valgalternativet (RV) for å nå målet om fortsatt stortingsrepresentasjon.» Det er sjeldan å sjå ein styreleiar i ei mediebedrift blande seg så ettertrykkeleg inn i redaktørens ansvarsområde, og Rynning Hanssens brev vekte sterke reaksjonar i delar av styret.

Paul meinte oppseiinga var usakleg og prøvde den for Oslo namsrett. Etter forhandlingar underteikna han midt i oktober ein avtale med AKP-fraksjonen i styret, der det heiter at «styret fastholder sitt syn på *Klassekampens* redaksjonelle linje, men erkjenner at det er tvilsomt om oppsigelsen er saklig begrunnet». Paul aksepterte permisjon med løn fram til 1. september 1998, altså nesten eitt år.

Revolusjonær nok?

«Dette var truleg det beste eg kunne oppnå, men eg har ofte tenkt at det ville vore interessant å prøve oppseiinga i retten. Det er ikkje ofte Oslo tingrett må ta stilling til om ein redaktør er revolusjonær nok», sa Paul seinare.

Paul var og er overtydd om at den dramatiske konflikten mellom eigarar og redaksjon i *Klassekampen* var unødvendig.

«Vi var klar over at avisa ikkje var god nok, og vi sat ikkje stille og såg på. Vi tok grep og jobba med konkrete planar for endringar, som vi ikkje fekk høve til å fullføre. Etter stutt tid førte Jon Michelet den same redaksjonelle hovudlina som eg hadde stått for. Også han fekk erfare at det ikkje lenger var mogleg å drive *Klassekampen* som ei aktivistavis», sa han i ettertid.

Då Bjørgulv Braanen tok over som ansvarleg redaktør i *Klassekampen* i 2002, varte det ikkje lenge før Paul vart henta inn som fast spaltist i avisa han hadde fått sparken frå. Hans «Pauli ord» var fast lesing nesten kvar torsdag i mange år. Her fekk Paul på brei basis utfalde sine analytiske evner, store kunnskapar om politikk, arbeidsliv og mediespørsmål, sitt illusjonslause grunnsyn på makta og kapitalen og sine usentimentale karaktertrekk.

Året etter at han vart sagt opp som redaktør i *Klassekampen*, begynte Paul å jobbe i De Facto, Kunnskapssenter for fagorganiserte. I alle år sidan har han delt tida si mellom De Facto og medieforskning og undervisning ved Høgskulen i Volda. I De Facto har han særleg drive utgreiingsarbeid og forskning om privatisering og omstilling i offentleg sektor, forhold i helse- og sosialsektoren, mediedekning av politikk og arbeidsliv, og i tillegg presseetikk.

Dei 15 åra Paul Bjerke jobba i *Klassekampen*, var på godt og vondt ein skole så hard at det herda han mot livets trivialitetar. Posisjonen som angrande politisk syndar har aldri vore hans greie, og takk for det.

Hovudkjelde er kapittelet «Det store slaget» i boka *Sykle på vatnet, om Klassekampens historie*, av Alf Skjeseth (Samlaget, 2011). Alle direkte sitat er henta frå framstillinga i boka.

Del 1
Presse

KAPITTEL 2

Strengare enn jussen? Ei samanlikning av reglane om identifisering i presseetikken og pressejussen

Ellen Lexerød Hovlid

Professor, Høgskulen i Volda

Charlotte Loxley Helleland

Høgskulelektor, Høgskulen i Volda

Samandrag: Eit av dei vanskelegaste spørsmåla ein redaksjon kan stå overfor, er spørsmålet om dei skal identifisere ein person som er involvert i ei straffesak, eller ikkje. Dette har vi reglar om i både presseetikken og pressejussen. I denne artikkelen blir dei presseetiske og juridiske reglane drøfta og samanlikna. Føremålet med artikkelen er å etterprøve påstanden om at presseetikken er strengare enn jussen på dette området. Konklusjonen i artikkelen er at reglane er svært like, både når det kjem til kva slags moment som blir vektlagt, og kor stor vekt dei ulike momenta har. Presseetikken kan likevel vere strengare når det gjeld identifisering på dei seinaste stadia av straffesaka. Til gjengjeld ser pressejussen ut til å gjere større skilnad enn presseetikken mellom identifisering i form av berre namn og identifisering i form av både namn og bilde.

Nøkkelord: presseetikk, pressejuss, Ver Varsam-plakaten, ærekrenking, identifisering, straffesak

Abstract: One of the most difficult questions faced in the editorial room is whether to identify a person involved in a criminal case. Rules for this exist in both journalistic codes of ethics and standards and in media law. In this article we discuss the ethical and legal rules, before finally comparing them. The purpose of the article is to verify the claim that journalistic ethics is stricter than the legal system in

Sitering: Hovlid, E. L. & Helleland, C. L. (2022). Strengare enn jussen? Ei samanlikning av reglane om identifisering i presseetikken og pressejussen. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (Kap. 2, s. 37–61). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.ch2>

Lisens: CC BY-ND 4.0

this area. The conclusion in the article is that the rules are very similar, both concerning the specific criteria they emphasize and the weight that different criteria have. Journalistic ethics is, however, stricter when it comes to identifying persons in late stages of a criminal case. On the other hand the legal system seems to make a clearer distinction between identifying a person simply by name, or by both name and image.

Keywords: ethics of journalism, media law, code of conduct, defamation, identification, criminal law

Innleiing og problemstilling

Journalistar må følge både pressejussen og presseetikken. Juss og etikk er to forskjellige normsystem som begge regulerer kva pressa kan publisere. Dei to systema har felles opphav og formål, i den forstand at begge systema søker å normere korleis pressa skal handtere kollisjonen mellom pressefridomen og andre interesser og omsyn. Men presseetikken har også eit anna formål: å hindre meir statleg regulering av pressa. Pressa vil passe på seg sjølv. For å få gjere det må den vise at den har eit godt nok system for sjølvdisiplin. Presseetikken må vere «streng nok». Blir presseetikken for «sløv» eller «mild», risikerer pressa at staten meiner det er nødvendig å gripe inn med strengare reglar (jf. t.d. Grimstad, 2008, s. 297; Raaum, 2003, s. 41). Pressens Faglige Utvalg (PFU) ser ut til å erkjenne dette. Utvalet har sagt at presseetikken «er og må være strengere enn jussen».¹ Fleire forfattarar samanliknar presseetikken og pressejussen, og konkluderer også med at presseetikken er strengare enn jussen.²

Eitt av Paul Bjerkes forskingsfelt har vore presseetikk og PFU. Mellom anna har han vore oppteken av tilhøvet mellom presseetikken og pressejussen, og då særleg påstanden om at etikken er strengare enn jussen. I 2018 publiserte Bjerke artikkelen «Strengere enn jussen?» i *Norsk Medietidsskrift* saman med jurist Ellen Lexerød Hovlid ved Høgskulen i

1 PFU-sak 251/08 og 236/11.

2 Sjå til dømes Øy (2013, s. 36), som skriver at «de etiske retningslinjene på så godt som alle punkter står i god avstand fra de juridiske grenser». Sjå også Brurås (2020, s. 24), som skriv at dei presseetiske reglane «er på flere punkter mer restriktive enn jussen». Helle og Strømme (2016, s. 13) samanliknar gjennom heile boka pressejussen med dei enkelte punkta i VerVarsamplakaten, og konkluderer med at presseetikken vil «kunne gå lenger og være strengere enn det som følger av rettsreglene på det aktuelle området». Åpenhetsutvalget skriv tilsvarande at «[p]resseetikken gir som regel strengere normer enn loven» (NOU 2019: 10, s. 36).

Volda (Hovlid & Bjerke, 2018). I artikkelen analyserte dei saker som har vore handsama av både domstolane og PFU. Konklusjonen var at desse sakene *ikkje* kan nyttast som argument for at presseetikken *generelt* er strengare enn jussen. Det mest vanlege er at domstolane og PFU kjem til *same* resultat. Talet på saker som har vore behandla i begge system, er dessutan veldig lågt, så det er vanskeleg å trekke sikre konklusjonar på grunnlag av materialet.

Undersøkinga gav likevel ei viss støtte for påstanden om at presseetikken er strengare enn jussen på *enkelte område*. Eitt av desse områda var identifisering av straffedømde personar. Denne konklusjonen baserte seg på ein analyse av rettsreferatsaka frå 2011, der retten kom til at identifisering ikkje var ulovleg, medan avisa vart felt i PFU.³ Vi vil no sjå nærare på dei juridiske og presseetiske reglane for identifisering i straffesaker. Var rettsreferatsaka berre eit enkeltståande tilfelle? Eller *er* presseetikken verkeleg strengare enn jussen på dette området? I så fall: på kva måte? Dette har ikkje blitt systematisk undersøkt tidlegare, iallfall ikkje i nyare tid.

Ver Varsam-plakaten har eit eige punkt om identifisering i straffesaker. I punkt 4.7 heiter det at journalistar skal vere varsame med identifisering. Identifisering kan likevel vere akseptabelt etter ei konkret heilskapsvurdering der fleire moment kjem inn (jf. Brurås, 2020, s. 255; Helle & Strømme, 2016, s. 168).

I pressejussen finst det ikkje noko tilsvarende føresegn som i Ver Varsam-plakaten punkt 4.7. Spørsmålet om identifisering i straffesaker blir vurdert etter dei generelle reglane om *ærekrenkingar*. Ærekrenkingar vart avkriminalisert med den nye straffelova av 2015. Journalistar kan dermed ikkje lenger bli dømt til *straff* for ærekrenking, men dei kan framleis bli dømt til å betale *oppreisning*. Dette er regulert av skadeserstatningslova § 3-6a. Etter denne føresegna må det også gjerast ei konkret heilskapsvurdering.

Som vi ser, blir altså spørsmålet om identifisering i både presseetikken og pressejussen avgjort av ei *heilskapsvurdering*. I denne artikkelen stiller vi tre spørsmål til denne heilskapsvurderinga:

---

3 PFU-sak 11/006.

- 1) *Kva for moment er relevante i heilskapsvurderinga i pressejussen og presseetikken?*
- 2) *Kor stor vekt har dei ulike momenta i heilskapsvurderinga i pressejussen og presseetikken?*
- 3) *Kan ein ut frå dette seie noko om presseetikken er strengare enn pressejussen når det kjem til identifisering i straffesaker?*

Ein kan spørje kvifor ei slik samanlikning og undersøking av kven som er «strengast», er interessant og viktig. Vi meiner det er viktig av fleire grunnar. På overordna nivå er det viktig fordi PFU (og fleire forfattarar) som nemnt meiner at presseetikken «må være» strengare enn jussen for å unngå meir statleg styring. Dette utgjer delar av legitimitetsgrunnlaget til presseetikken. Dersom det viser seg å ikkje stemme, kan det altså svekke legitimiteten til presseetikken.

Ei samanlikning av dei presseetiske og rettslege reglane vil dessutan vere relevant for diskusjonen om kor stor vekt domstolane skal legge på presseetikken. Rettsvitskapleg forskning viser at bruken av uttaler frå PFU i norske domstolar varierer (Hovlid, 2017, s. 279). Pressa sjølv meiner uttaler frå PFU *ikkje* bør vektleggast i dei tilfella presseetikken taler for å felle pressa. Grunngevinga for dette synspunktet er nettopp at dei presseetiske normene er strengare enn dei rettslege, og då bør dei ikkje leggst særleg vekt på av domstolane (Øy, 1996). Viser det seg at presseetikken ikkje er strengare enn jussen på dette området, fell denne grunngevinga bort.

Når det gjeld spørsmålet om identifisering spesielt, er dette interessant å undersøke, fordi denne vurderinga har blitt omtalt som «presseetikkenes vanskeligste felt» (Kvam & Røssland, 1998, s. 30). Også PFU har uttalt at spørsmål knytt til identifisering er «blant de vanskeligste en redaksjon må ta stilling til».⁴ Mange har undra seg over kva slags vurderingar som ligg til grunn for dei ulike vala som pressa tek (Brurås, 2020, s. 256). I nyare tid har mange redaksjonar byrja å publisere grunngevingar for kvifor dei vel å identifisere ein straffefølgd person (sjå t.d.

---

4 PFU-sak 228/13.

forklaringa frå *Aftenposten* på kvifor dei identifiserte den drapssikta etter moskéskytinga i Bærum i 2019 (Strøm-Gundersen, 2019)). Når redaksjonane så ofte ser det naudsynt å forklare vala sine i slike saker, viser det at spørsmåla er krevjande. Ei nærare analyse av reglane på dette området vil difor vere nyttig.

I det følgjande vil vi først diskutere om pressejuss og presseetikk i det heile kan samanliknast. Deretter vil vi gjere greie for kva metode vi har nytta ved samanlikninga. Vidare vil vi drøfte dei to første problemstillingane våre ut frå pressejussen. Så drøftar vi dei same spørsmåla ut frå presseetikken. Til slutt føretek vi ei samanlikning og trekker ein konklusjon med omsyn til det tredje spørsmålet vårt.

Eit eige spørsmål er kva som reknast som identifisering og kva som er tilstrekkeleg anonymisering (sjå t.d. Helle & Strømme, 2016, s. 166–167). Dette spørsmålet avgrensar vi mot. Når vi skriv om identifisering i denne artikkelen, siktar vi til publisering av namn og/eller bilde.

Kan pressejuss og presseetikk samanliknast?

Sjølv om det er fleire grunnar til at det i teorien er interessant å samanlikne pressejuss og presseetikk, gjenstår framleis spørsmålet om dei to normsystema faktisk *kan* samanliknast, eller om det er for store skilnadar mellom dei til at det er mogleg.

Det er på det reine at det er mange skilnadar mellom det presseetiske og pressejuridiske systemet. Grunnleggande skilnadar er normene sine formål, staten si rolle ved utforming og handheving av normene, sakshandsaminga i systema, forholdet til faktum og bevis, grundigheit i dei skriftlege vurderingane og sanksjonane (nærare om desse skilnadane, sjå Hovlid & Aarli, 2020, kap. 3). Ein kan også hevde at presseetikken skil seg frå pressejussen ved at den i større grad har en innebygd usikkerheit og ambivalens (Brurås, 2010). Presseetikk *er* diskusjon, refleksjon og skjønning, og den kan ikkje forenklast gjennom detaljerte reglar. Difor har mange vore skeptiske til utviklinga dei seinare åra, då Ver Varsam-plakaten stadig har fått fleire punkt og blitt meir detaljert (sjå t.d. Aarli-Grøndalen & Silvola, 2020).

Utviklinga av rettsreglane har gått i motsett retning: etter påverknad frå Den europeiske menneskerettsdomstolen (heretter EMD) har pressejussen utvikla seg til eit rettsområde prega av breie, skjønnsmessige vurderingar (om denne utviklinga, sjå t.d. Wessel-Aas, 2014). I dag peiker fleire på at presseetikken er *meir* detaljert enn pressejussen (Brurås, 2020, s. 24; NOU 2011: 12, s. 22). Reglane om identifisering illustrerer dette tydeleg. Som påpeika i innleiinga inneheld Ver Varsam-plakaten eit eige punkt om identifisering, medan spørsmål om identifisering i jussen blir handsama under dei generelle reglane om ærekrenkingar.

Trass i desse skilnadane er det på det reine at det juridiske og presseetiske systemet også har mange likskapar og fellestrekk: I begge normsystema står dei *skrivne normene* sentralt (lovene og Ver Varsam-plakaten), og begge normsystema har eit *handhevsorgan* (domstolane og PFU). Fleire har også peika på at systema dei siste tiåra har blitt meir og meir like, og at presseetikken har blitt meir og meir «jussifisert» eller «juridifisert» (Røssland, 1999, s. 252; Grimstad, 2008, s. 297; Raaum, 2003, s. 104). Denne juridifiseringa har skjedd på fleire måtar: strammare sakshandsaming i PFU, strengare og meir formaliserte prosedyrar, større effektivitet og meir føreseieleg presseetikk. Under neste punkt vil vi vise at også den *metoden* PFU nyttar når utvalet tek stilling til presseetiske spørsmål, liknar på den juridiske metoden.

Fordi det er så mange likskapar mellom presseetikken og pressejussen, meiner vi det er både mogleg og fornuftig å samanlikne dei to systema, slik mange andre har gjort før oss. At Ver Varsam-plakaten har eit spesifikt punkt om identifisering, medan lovføresegna rettar seg mot ærekrenkingar generelt, er etter vårt syn heller ikkje til hinder for ei samanlikning. All den tid både dei presseetiske og rettslege reglane munnar ut i ei konkret heilskapsvurdering, kan reglane samanliknast.

Metode

I denne artikkelen nyttar vi same metode som Bjerke og Hovlid gjorde i artikkelen i *Norsk medietidsskrift*. Det vil seie at det juridiske materialet blir analysert ut frå alminneleg juridisk metode. Juridisk metode går ut på at ein finn fram til dei relevante *rettskjedefaktorane* (lover, forarbeid,

rettspraksis osv.), tolkar desse og samanstiller dei til ein *rettsregel* (Mæhle & Aarli, 2016). Rettsregelen er uttrykk for *gjeldande rett*. Om ei rettsleg avgjersle ikkje er basert på juridisk metode, vil ho ikkje stå seg ved klage til eit overordna organ. Opplæring i juridisk metode er difor det viktigaste på jusstudiet, og det er skrive mange bøker og artiklar om temaet (sjå t.d. Høgberg & Sunde, 2019; Aarli & Mæhle, 2018).

På ulike rettsområde kan ulike rettskjelder vere relevante. Når det kjem til identifisering i straffesaker, er det lovteksta (skadeserstatningslova § 3-6a) og rettspraksis som er dei mest relevante rettskjeldefaktorene. Med rettspraksis er det meint avgjersle frå domstolane, då først og fremst dommar frå Høgsterett og EMD. Dommar frå underrettane (lagmannsrettane og tingrettane) har mindre vekt og er mindre relevante. Jo nyare avgjersla er, jo større vekt har ho også.

Det finst ingen fast metode for å finne fram til «gjeldande presseetikk». Journaliststudentar får inga opplæring i «presseetisk metode». PFU har heller ingen metodiske reglar dei må følgje for at avgjersla deira skal bli godtakeken av eit overordna organ. Likevel er PFU tent med å ha ei konsekvent tilnærming til saker over tid, for på den måten å skape ein føreseieleg etikk og tillit til systemet. Ein kan difor spore ein slags «presseetisk metode» i uttalene frå utvalet. Brurås påpeikar at det har skjedd ei utvikling i denne metoden, og at denne utviklinga er ein del av juridifiseringa av presseetikken. Han meiner PFU no arbeider «i pakt med juridisk metode» (Brurås, 2010). Brurås viser til at PFU nyttar både legalitetsprinsippet (prinsippet om at ingen skal straffast/fellast utan heimel i lov), anklageprinsippet (prinsippet om at domstolane berre skal ta stilling til forhold som er brakt inn for retten) og kontradisjonsprinsippet (prinsippet om at begge partar får presentere sine argument før avgjerd blir tekne).

Brurås viser også til at PFU opererer med ei form for «rettskjelder». PFU sine «rettskjelder» er Ver Varsam-plakaten og presedens frå tidlegare avgjersler som utvalet har avsagt. Dette materialet beskriv ifølgje Brurås «den presseetiske *idealtilstand* i vårt land, ved at den forteller hvilke standarder som gjelder for god presseskikk» (Brurås, 2020, s. 20–21). Det er difor desse kjeldene Brurås nyttar i si mykje brukte lærebok *Etikk for journalister*. Det same gjer Helle og Strømme i si bok *Kommentarutgave*

til *Vær Varsom-plakaten*. Det er også ein slik metode vi brukar når vi drøftar dei presseetiske reglane for identifisering i straffesaker.

Sjølv om enkelte ønsker seg ein klarare presseetisk metode som liknar endå meir på den juridiske (Venli, 2022), har den juridiske og presseetiske metoden etter vårt syn mange fellestrekk allereie i dag. Dette styrker konklusjonen vår frå førre punkt om at pressejuss og presseetikk kan samanliknast.

Med omsyn til metoden i denne artikkelen er det nødvendig å peike på at det finst svært mange saker frå PFU som gjeld identifisering. Eit søk på «brot» og «ikkje-brot» i PFU-basen på punkt 4.7 gav oss til saman 322 treff (107 brot og 215 ikkje-brot). Vi har vore nøydde til å gjere eit utval av desse avgjerslene. Fordi presseetikken er dynamisk og kan endre seg, har vi hatt særleg søkelys på dei nyaste sakene, det vil seie sakene frå 2021. Søkefunksjonen i PFU-basen har vist seg å vere ustabil, difor har vi også sjølv henta fram ein del av sakene frå 2021. I tillegg til desse nye sakene har vi teke føre oss nokre av dei sakene som blir trekte fram som sentrale i presseetisk litteratur (Helle & Strømme, 2016, s. 163–176; Brurås, 2020, s. 255–267).

Heilskapsvurderinga i pressejussen

Innleiing

Reglane om ærekrenkingar i skadeserstatningslova § 3-6a er særers relevante for journalistar. Dei handlar om *skuldingar*. Ei straffesak inneheld per definisjon ei skulding. Påtalemakta skuldar ein borgar for å ha gjort noko kriminelt. Når journalistar formidlar informasjon om ei straffesak, formidlar dei skuldingar frå påtalemakta. Dermed er reglane om ærekrenkingar relevante for desse tilfella.⁵

Ifølgje skadeserstatningslova § 3-6a kan ei skulding vere lovleg etter ei totalvurdering (totalvurderinga kallast *rettsstridsvurdering* med juridisk terminologi). Føresegna listar opp ei rekke moment som er relevante i

---

5 Reglane om privatlivets fred er også viktige for journalistar, men er ikkje relevante når det kjem til identifisering i straffesaker. Opplysingar om at det er innleia straffesak mot nokon, reknast ikkje som private opplysingar. Nærare om dette, sjå til dømes Hovlid (2015, s. 153–156).

denne vurderinga. Lista er basert på praksis frå EMD. EMD har også laga ei liste over relevante moment i ærekrenkingssaker.⁶ Fordi EMD legg føringane for norsk rett på dette området, og fordi det finst fleire og nyare saker om temaet frå EMD enn frå norske domstolar, er det avgjersler frå EMD som vil få størst fokus i denne artikkelen.

Vi vil no gå gjennom momentlista til EMD og drøfte korleis dei ulike momenta gjer seg gjeldande i saker som gjeld identifisering av personar som vert straffefølgde. Deretter vil vi seie noko om kor stor vekt dei ulike momenta har i totalvurderinga.

Kva for moment er relevante?

Bidrag til ein debatt av allmenn interesse

Det første momentet på EMD si liste er informasjonens allmenne interesse. Straff er det sterkaste verkemiddelet staten kan ta i bruk overfor sine borgere. Difor er det viktig at pressa følgjer med på korleis staten brukar dette verkemiddelet (Hovlid & Aarli, 2020, s. 245). Ei straffesak er dermed av allmenn interesse. Det har EMD uttrykkeleg uttalt: «The public do, in principle, have an interest in being informed – and in being able to inform themselves – about criminal proceedings».⁷

Domstolen peikar likevel på at den allmenne interessa varierer. Ikkje alle straffesaker har like stor allmenn interesse, og i alle fall ikkje *identiteten* til den personen som saka gjeld. Som eksempel på faktorar som kan påverke graden av allmenn interesse, nemner EMD *kven* straffesaka gjeld, og *kva* saka handlar om.

Den første faktoren, *kven* saka gjeld, skil domstolane ut til eit eige moment, som vi drøftar under neste punkt.

Den andre faktoren, *kva* saka handlar om, siktar til *kva* slags *type lovbrøt* det er snakk om – «the nature of the offence». Når domstolane vurderer dette, ser dei ikkje generelt på strafferamma for denne type lovbrøt, men dei går inn i den konkrete saka og det aktuelle lovbrøtet.

6 Lista vart brukt for første gong i Axle Springer AG mot Tyskland 2012 §§ 89–95. Seinare har ho blitt brukt i ei rekke saker, med enkelte variasjonar. Sjå til dømes Axle Springer Se og RTL Television GmbH mot Tyskland 2017.

7 Axle Springer AG mot Tyskland 2012 § 96.

Avgjersla *Axel Springer AG mot Tyskland* illustrerer dette. Saka gjaldt ein skodespelar som var arrestert for bruk av ei mindre mengde kokain. EMD la til grunn at dette ikkje var ei ubetydeleg handling, fordi kokain er eit hardt stoff.⁸ Samstundes var handlinga ikkje veldig alvorleg, fordi mengda kokain var lita og fordi skodespelaren berre nytta kokainen til personleg bruk. Domstolen peika på at denne type kriminalsaker er det svært mange av i rettssystemet.

Skodespelaren i *Axel Springer*-saka hadde vore straffa for ei liknande handling tidlegare. Det la EMD lite vekt på, fordi det berre dreidde seg om éi tidlegare handling, og denne handlinga var nokre år sidan. Når domstolen påpeiker dette, kan det tyde på at tidlegare straff ville vore eit relevant moment, dersom det hadde dreidd seg om fleire og nyare handlingar.

Den omtalte sin status

EMD gjentek stadig at skiljet mellom offentlege personar og private personar er relevant når ytringsfridomen skal vegast mot andre interesser.⁹ Domstolen forklarar dette skiljet med at omtale av offentlege personar, til dømes politikarar, oftare har allmenn interesse enn omtale av private personar. Det er med andre ord den allmenne interessa som ligg bak dette momentet (meir om dette, sjå t.d. Hovlid & Aarli, 2020, s. 117). Kategoriane offentlig og privat person er ikkje sjølvstendige moment, dei er berre hjelpemiddel i vurderinga av den allmenne interessa. Det er ikkje all informasjon om offentlege personar som kan publiserast,¹⁰ og motsett er private personar ikkje verna mot all publisering.¹¹

Spørsmålet blir dermed om personen har ei slik rolle i samfunnet at informasjon om moglege straffebrot er av allmenn interesse. Dette spørsmålet må også vurderast konkret. I den nemnde saka *Axel Springer AG mot Tyskland* var den omtalte ein kjend skodespelar som var arrestert for bruk av kokain. EMD la vekt på at skodespelaren lenge hadde hatt

8 Axel Springer AG mot Tyskland 2012 § 100.

9 Sjå til dømes Axel Springer AG mot Tyskland 2012 § 91.

10 Rt. 2007 s. 687 (Big Brother) er eit eksempel på at kjende personar også kan ha krav på vern på mot publisering.

11 Rt. 2008 s. 489 (Plata) er et eksempel på at ein privatperson måtte tole publisering.

hovudrolla som politimeister i ein kjend tv-serie.¹² Dette auka den allmenne interessa knytt til opplysingane om at han var arrestert for bruk av narkotika.

Tilsvarande har EMD konkludert med at ein profilert høgreekstremist,¹³ ein fabrikkdirektør¹⁴ og en notorisk kriminell¹⁵ var offentlege personar som i større grad måtte tole identifisering enn private personar. Ein alminneleg lærar,¹⁶ hjelpepleiar¹⁷ og arbeidar¹⁸ har domstolen derimot rekna som ordinære personar med større krav på vern mot identifisering.

Tidlegare åtferd frå den omtalte

Under dette momentet legg domstolane vekt på om personen har eksponert seg sjølv og stilt opp mykje i offentlegheita tidlegare, eller om han eller ho har forsøkt å beskytte seg sjølv mot eksponering. Sjølv om personen har samarbeidd med pressa tidlegare, har vedkomande framleis krav på personvern. Personvernet er likevel redusert for personar som har «actively sought the limelight». Dei må difor lettare tole å bli identifisert i pressa. Til dømes hadde skodespelaren i *Axel Springer AG mot Tyskland* eksponert privatlivet sitt i ei rekke intervju. EMD uttalte at forventninga hans om personvern difor var «henceforth reduced».¹⁹ I ei anna avgjersle som også gjaldt Axel Springer-forlaget, *Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland*, var situasjonen motsett: EMD la vekt på at personen «never sought to contact the media nor make any public comments».²⁰

12 Axle Springer AG mot Tyskland 2012 § 99.

13 News Verlags GmbH & Co KG mot Austerrike 2000 § 54.

14 Verlagsgruppe News GmbH mot Austerrike nr. 2 2006 § 36.

15 White mot Sverige 2006 § 28.

16 Sciacca mot Italia 2005 § 29.

17 Bédat mot Sveits 2016 § 76.

18 Nikolaishvili mot Georgia 2009 § 123.

19 Axle Springer AG mot Tyskland 2012 § 101.

20 Axle Springer Se og RTL Television GmbH mot Tyskland 2017 § 53.

Metode brukt for å skaffe opplysingane og sanninga til opplysingane

Dette momentet handlar om korleis journalistane får tak i opplysingane og grunnlaget dei har for påstandane sine. Informasjon om identiteten til personar som vert straffeforfølgde, får journalistane ofte frå påtalemakta. Dei kan finne identiteten gjennom å lese siktingar, tiltaleavgjerder eller dommar. Journalistar har ikkje noko lovfesta krav på innsyn i siktingar (Aarli, 2021, s. 128), men tiltaleavgjerder er i utgangspunktet offentlege.²¹ Domsslutninga (konklusjonen i saka) er alltid offentleg (jf. straffeprosesslova § 28 tredje ledd). Domspremissane (grunngevinga for dommen) er også som hovudregel offentlege, men dei kan vere heilt eller delvis unntekne frå offentlegheit på ulike grunnlag (nærare om dette, sjå Aarli, 2021, s. 161–162).

Journalistane kan også få opplysingar direkte frå politiet eller påtalemakta. Dersom politiet eller påtalemyndigheita har stadfesta statusen, har journalistane grunn til å stole på det.²² Det er derimot risikabelt å stole på andre kjelder når det gjeld spørsmålet om kva slags strafferettsleg status personen har (Hovlid & Aarli, 2020, s. 247).

At ei opplysing er offentleg og at journalistar har krav på *innsyn*, er likevel ikkje det same som at journalistar alltid har rett til å *publisere* opplysingane (Øy, 2013, s. 32). Journalistane må gjere ei sjølvstendig vurdering av kva dei vel å publisere. Jo lenger ut i saka ein kjem, jo lenger har etterforskinga kome, og jo sikrare haldepunkt har påtalemakta for at personen verkeleg kan ha gjort den straffbare handlinga. Difor er stadiet i straffesaka og den formelle statusen til den omtalte også eit moment i heilskapsvurderinga (Aarli, 2010, s. 309). Personar som er involverte i straffesaker, kan ha status som mistenkt, sikta, tiltalt, dømt eller frifunnen.

Høgsterett har sagt at det er «stor forskjell på omtale av en person som er mistenkt for en straffbar handling, og av den som ved endelig dom er funnet skyldig».²³ Personar som berre er *mistenkte*, bør som klar hovudregel ikkje identifiserast (Hovlid & Aarli, 2020, s. 248). Det same

21 Sjå påtaleinstruksen § 22-7 (for innsyn hos påtalemyndigheten) og forskrift om offentlighet i rettspleien § 7 (for innsyn hos domstolane).

22 Jf. Axel Springer AG mot Tyskland 2012 § 105.

23 Rt. 1999 s. 1742 på side 1748.

gjeld i utgangspunktet for personar som er *sikta*. I Landås-saka godtok Høgsterett at ei ukjend kvinne vart identifisert allereie då ho vart sikta for drap på ti pleiepasientar på eit eldrecenter (Aarli, 2010, s. 484). På bakgrunn av utviklinga i EMDs praksis, der personvernet har blitt tillagt meir vekt, blir det hevda at denne dommen ville vore brot på personvernet i EMK i dag (Aarli, 2010, s. 484). Journalistar har grunn til å vere forsiktige med å identifisere sikta personar. Etter at det er teke ut *tiltale* derimot, er åtgangen til å identifisere større, for då er bevisa sterkare. Som hovudregel må ein tiltalt person akseptere å bli identifisert (Hovlid & Aarli, 2020, s. 252). Det same gjeld dersom personen vert *domfelt*, med mindre retten har lagt ned påbod om anonymisering.²⁴ Desse hovudreglane gjeld likevel ikkje unntaksfritt. Dersom det sentrale i omtalen ikkje er å rapportere om rettspleia, men heller å underhalde publikum med detaljane i ei kuriøs straffesak, talar det for at identifisering er urettmessig (Eggen, 2002, s. 839).

Når straffa er *ferdig sona*, stiller saka seg annleis igjen. Då kan personen lettare ha vern mot å bli identifisert (Aarli, 2010, s. 326).

Innhald, form og konsekvensar av publiseringa

Under dette momentet vurderer domstolane kor alvorleg identifiseringa vil vere for personvernet til den omtalte. Fleire forhold inngår i denne vurderinga. Mellom anna legg EMD vekt på om identiteten til personen er kjend for offentlegheita frå før. Er identiteten allereie kjend for ålmenta, seier EMD at det er «no need to restrict the disclosure of her identity».²⁵ Ved vurderinga av om identiteten er kjend for ålmenta frå før, legg domstolen vekt på om berre lokale media eller også nasjonale media har publisert identiteten.²⁶

At identiteten er kjend frå før, utgjer likevel ikkje nokon *carte blanche* til å publisere namn og bilde på nytt. EMD seier at viss publisering av identiteten ikkje kan forsvarast i eit legitimt informasjonsbehov, men

24 Jf. Aarli (2010, s. 319) med tilvising til mellom anna Lappalainen mot Finland 2009. Påbod om anonymisering kan retten gje med heimel i domstollova § 199.

25 Egeland og Hanseid § 60. Tilsvarande Aleksey Ovchinnikov mot Russland 2010 § 49.

26 Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland 2017 § 50.

berre skal tilfredsstillere «the curiosity of a particular readership», er det grunn til å beskytte den omtalte mot «further airing».²⁷

Under dette momentet legg domstolane også vekt på om identifiseringa skjer i form av bilde eller namn. EMD har fleire gonger uttalt at identifisering i form av bilde utgjør «a more substantial interference» i personvernet enn identifisering i form av namn.²⁸ Bilde kan i større grad bidra til «psychological pressure» på personen, og det kan også i større grad ha «negative implications on a later social rehabilitation».²⁹ Det skal difor meir til for å publisere eit bilde enn berre eit namn. I avgjerla *Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland* aksepterte EMD eit rettsleg forbod mot å identifisere ein tiltalt med bilde.

Dreier det seg om unge lovbrytarar, legg domstolane også vekt på dette. EMD har uttalt at identifisering av lovbrytarar under den strafferettslege lågaldren kan være «particularly harmful» for lovbrytaren si moralske og psykiske utvikling.³⁰

Påverknad på straffeprosessen

Dei fem momenta vi no har gått gjennom, er generelle moment som EMD nyttar i alle saker om ærekrenkingar. EMD presiserer at lista ikkje er uttømmende og må tilpassast den konkrete saka domstolane har føre seg.³¹ I saker som gjeld identifisering av personar som vert straffefølgde, er påverknaden på straffeprosessen også eit moment. Under dette momentet legg domstolane mellom anna vekt på om personen har tilstått eller ikkje. I saka *Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland* hevda pressa at uskyldspresumsjonen ikkje gjaldt lenger, fordi den tiltalte hadde tilstått. EMD understreka at uskyldspresumsjonen gjeld sjølv om den tiltalte tilstår. Alle personar, også dei som tilstår, har rett til å bli sett på som uskuldelege fram til dei eventuelt blir dømde. Likevel peika EMD på at ei tilståing «might, under certain circumstances, have an impact on the balancing of the competing rights».³² Ei tilståing kan altså i visse tilfelle

27 Aleksey Ovchinnikov mot Russland 2010 § 50.

28 Eerikäinen m.fl. mot Finland 2009 § 70.

29 Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland 2017 § 54.

30 Aleksey Ovchinnikov mot Russland 2010 § 51.

31 Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy § 166.

32 Axel Springer Se and RTL Television GmbH mot Tyskland 2017 § 51.

bli vektlagt. I den konkrete saka vart tilståinga ikkje tillagt vekt, fordi den tiltalte hadde ei schizofren personlegdomsforstyrning. Domstolane måtte då vurdere nøye om tilståinga var påliteleg.

Kor stor vekt har dei ulike momenta?

Domstolane gjer ei heilskapsvurdering og seier ikkje så mykje om *kor stor* vekt dei ulike momenta har samanlikna med kvarandre. Både EMD og Høgsterett har likevel vore tydelege på at eitt moment står heilt sentralt i avveginga mellom ytringsfridomen og andre interesser: den allmenne interessa knytt til ytringane. Domstolane seier det skal mykje til for å gjere inngrep i ytringsfridomen når ytringane har allmenn interesse.³³ Motsett har ytringsfridomen snevrare rammer når ytringane manglar slik interesse.³⁴ Dette tilseier at det første momentet på EMDs momentliste, «contribution to a debate of general interest», er særleg viktig i heilskapsvurderinga i ærekrenkingssaker – også saker som gjeld identifi- sering av personar som blir straffefølgde.

Eit anna moment som er særleg viktig i ærekrenkingssaker, er påstan- dens «veracity», det vil seie faktagrunnlaget for påstanden. Som vist ovanfor vert faktagrunnlaget sterkare dess lenger ut i straffeprosessen saka kjem. Kva stadium saka er på, og kva slags formell status personen har, vert difor også tillagt stor vekt i heilskapsvurderinga.

Heilskapsvurderinga i presseetikken

Innleiing

Utgangspunktet i Ver Varsam-plakaten punkt 4.7 er at pressa skal vere varsam med å identifisere personar som vert omtalt i samband med «klanderverdige eller straffbare forhold». Omgrepet «klanderverdige forhold» er ikkje eintydig. Det omfattar handlingar som ikkje er straff- bare, men likevel resultat av uheiderleg, uetisk eller kritikkverdig åtferd (Helle & Strømme, 2016, s. 164). Vi tek ikkje føre oss sakene knytte til

33 Sjå for eksempel Høgsterett si avgjerd i Rt. 2015 s. 746 avsnitt 114.

34 Sjå for eksempel Von Hannover mot Tyskland 2004 §§ 65 og 66.

klanderverdige forhold i denne artikkelen, men berre saker knytte til straffbare forhold.

PFU-statistikken for 2021 viser at det var fem saker med brot på punkt 4.7.³⁵ I 2020 var det ingen saker med brot på dette punktet og i 2019 éi sak. Til samanlikning var det 36 brot på punkt 3.2 i 2021. Punkt 3.2 er det punktet som PFU oftast feller media på.

Vi skal no først gå gjennom momenta frå punkt 4.7 i Ver Varsam-plakaten. Til slutt drøftar vi kor stor vekt dei ulike momenta har i heilskapsvurderinga.

Kva for moment er relevante i vurderinga?

Moment som taler mot identifisering

Punkt 4.7 om identifisering er det lengste punktet i Ver Varsam-plakaten. Av punktet går det fram ei rekke moment som inngår i vurderinga av om identifisering er i tråd med god presseskikk. Først nemner punktet tre situasjonar der pressa skal vere særleg varsame med å identifisere, det vil seie moment som taler mot identifisering.

Den første situasjonen er «på eit tidleg stadium av etterforskinga». Fram til ein person har fått ein dom, er saksforholdet gjerne uavklart, og det er rom for at vedkomande vert frifunnen. Identifisering på eit tidleg stadium i saka kan dermed føre til uriktige og urimelege skuldingar og førehandsdøming av ein person. Dette momentet er ein gjengangar i PFU sine vurderingar av 4.7. Til dømes dreidde PFU-sak 027/21 seg om identifisering av ein mann som var tiltalt for seksuell omgang med barn under 16 år. Avisa som publiserte saka, meinte at mannen si tidlegare tilknytning til barne- og ungdomsidretten som trenar og idrettsleiar, og det at han var ein profilert person i området, gav eit rettmessig informasjonsbehov. PFU landa derimot på at identifisering på tiltalestadiet ikkje var i tråd med god presseskikk:

Det utvalget finner presseetisk problematisk i denne saken er identifisering på tiltalestadiet. Ver Varsom-plakaten (VVP) 4.7 sier at mediene skal være varssomme med å bruke navn og bilde på personer som omtales i forbindelse med

---

35 Statistikk for 2021, henta frå <https://presse.no/pfu/statistikk/>

straffbare forhold. Et slikt krav er begrunnet i at mediene ikke skal opptre som gapestokk i straffesaker.

Etter dom i første instans vil det vere meir nærliggande å vurdere at ein er utanfor området for den særlege varsamheit (Helle & Strømme, 2016, s. 174). Brurås peikar likevel på at det ikkje er nokon automatikk i at når dommen har falle, fell også årsaka til anonymisering bort (Brurås, 2020, s. 259). Sjølv om faren for feilaktig førehandsdøming er borte, skal det likevel gjerast ei vurdering basert på eit rettmessig informasjonsbehov før ein identifiserer. Brurås meiner eit slikt informasjonsbehov berre er tilstades «i de færreste sakene».

Den andre situasjonen der punkt 4.7. manar til særskilt varsamheit, er «i saker som gjeld unge lovbrytarar». Med unge lovbrytarar meinast iallfall dei som er under 18 år, men også unge vaksne vil kunne forståast som «unge» i denne samanheng (Helle & Strømme, 2016, s. 174). Ein skal likevel ikkje bli mykje over 20 år før ein ikkje lenger reknast som «ung lovbyrtar». Dette går til dømes fram av PFU-sak 067/21, som mellom anna dreidde seg om identifisering ved namn og bilde av ein 23 år gammal mann som var dømt for drap. PFU såg ikkje på denne alderen som grunnlag for særleg varsamheit. Formålet med å vere ekstra varsam med unge personar er at dei skal ha gode moglegheiter for å etablere eit liv etter at straffa er sona. Brurås argumenterer derimot for at dette burde gjelde alle lovbyrtarar, uansett alder (2020, s. 264–265).

Punkt 4.7 i Ver Varsam-plakaten seier også at pressa må være særleg varsam «i saker der identifiserande omtale kan føre til urimeleg belastning for tredjeperson». Med tredjeperson meinast dei som ikkje er direkte knytte til saksforholdet, men som likevel kan bli ramma av identifisering. Dette kan vere familie, barn og andre nærstående personar av den identifiserte, offeret for den straffbare handlinga eller vitne. I omgrepet *urimeleg* ligg det i praksis eit *unødvendigheitskrav* (Helle & Strømme, 2016, s. 175). Det vil seie at pressa mest mogleg skal skåne tredjepersonar som kan kome til å oppleve belastning ved identifisering. Basert på PFU sine vurderingar i denne samanheng er dette punktet heller sjeldan vektlagt, men i nokre saker blir det trekt fram. PFU-sak 037/21 er eitt eksempel å dette. Saka synleggjer nokre av PFU sine vurderingar

knytte til dette momentet, sjølv om PFU ikkje konkluderte med brot på punkt 4.7 i denne saka. Avisomtalen handla om ein gut som hadde ein vanskeleg barndom og vart yrkeskriminell. I saka fortel mannen om oppveksten med ein valdeleg far. Klagar er far (via advokat), som meiner seg urettmessig identifisert i eit lite lokalsamfunn, ved at sonen og eks-kona er identifisert med bilde og fornamn i saka. PFU peikar på at saka rammar faren hardt:

Sett i lys av hvor hardt denne artikkelen rammer klager, også med tanke på den nære krets, mener utvalget at avisen kunne tatt noe mer hensyn og i større grad anonymisert mor og sønn. PFU mener publiseringen er på grensen av hva som er akseptabelt.

Likevel meinte PFU at informasjonsbehovet i dette tilfellet vog tyngre enn omsynet til mannen. I PFU-sak 006/11 kom utvalet til motsett resultat. Saka gjaldt ei kvinne som var tiltalt for brot på straffe- og hundelova etter at hundane hennar skulle ha vore aggressive mot turgåarar. PFU uttalte at avisa hadde «gjeve for mange identifiserande og unødig detaljerte opplysingar, som særleg rammar uskuldig tredjepart, mellom anna i høve til ei gammal sak som gjeld familien til klagaren».

Moment som taler for identifisering

Etter å ha peika på desse tre situasjonane der pressa må vere særskilt varsame med identifisering, understrekar punkt 4.7 at identifisering må grunngjevast «i eit rettmessig informasjonsbehov». Med «rettmessig informasjonsbehov» er det meint at publikum har eit behov for å vite kven lovbrytaren er, utover rein nysgjerrigheit (Brurås, 2020, s. 256). Her må det gjerast skjønnsmessige vurderingar i kvar enkelt sak, og dermed vil ulike redaksjonar kunne vurdere spørsmålet om identifisering ulikt. Ver Varsam-plakaten gjev likevel ei viss rettleiing ved å nemne fire døme på situasjonar som kan gje eit rettkome informasjonsbehov.

Den første situasjonen er «ved overhengande fare for overgrep mot forsvarsause personar». Dette punktet gjeld i tilfelle der det er stor fare for gjentakning av kriminelle handlingar, slik at fleire kan bli ramma. Punktet vert ikkje nytta så ofte i praksis (Helle & Strømme, 2016, s. 170). I mange tilfelle vil ikkje redaksjonen vere i posisjon til å slå fast kor

vidt det er stor fare for overgrep mot forsvarslause personar. Når dette momentet kjem opp, kan det vere i saker om personar som har drive med svindel over lengre tid og kan kome til å lure fleire. Ein annan konkret situasjon der dette momentet kan vere aktuelt, er når pressa formidlar ei etterlysing frå politiet etter antekne farlege gjerningsmenn (Brurås, 2020, s. 257).

Den andre situasjonen er «ved alvorlege og gjentakne kriminelle handlingar». Dette punktet blir nytta vesentleg oftare enn det førre (Helle & Strømme, 2016, s. 170). I slike tilfelle er tanken at grov eller gjentakande kriminalitet kan gje eit rettkome behov for å kjenne vedkomande person sin identitet, fordi faren for samfunnsskade er stor. Det er derimot ingen automatikk i at ein kan identifisere i slike saker. Eit døme på at identifisering kunne grunnjevast i dette punktet, finn vi i PFU-sak 146/21. Her klaga ei kvinne som var dømt for drap på sine to søner, VG inn for PFU. VG hadde skrive ein artikkel om at kvinna var dømt til 21 år fengsel, og samstundes namngjeve kvinna. VG forklarte at vurderinga om identifisering var gjort ut frå at dette var ei særdeles grov kriminell handling og at barna var identifisert gjennom andre intervju. PFU kom til at saka ikkje var eit brot på 4.7 i VVP. Utvalet konstaterte at «den påklagede artikkelen handler om en svært alvorlig drapssak», der kvinna fekk 21 års fengsel, den maksimale tidsramma i norsk lov.

Også det neste punktet blir relativt ofte nytta i praksis. Det handlar om at identifisering kan vere forsvarleg når «identiteten eller samfunnsrolla til den omtalte har klar relevans til dei forholda som vert omtalte». I ei mindre straffesak der ein normalt sett ikkje ville identifisere, stiller saka seg annleis dersom lovbrotet er gjort av ein person med ein viss posisjon eller samfunnsrolle. Då er det nettopp personen som *er* saka, og det blir vanskeleg å ikkje identifisere (Brurås, 2020, s. 257). PFU har uttalt at personar i tiltrudde stillingar eller verv må tole at offentlegheita får kjennskap til at dei er involverte i straffbare eller klanderverdige forhold.³⁶ Det klassiske dømet på personar som må tole meir enn andre, er politikarar. Men også andre personar kan ha slike stillingar og rollar i samfunnet at dei i større grad må akseptere identifisering. Til dømes kom PFU til at ein

---

36 Se blant annet sak 169/10 og 313/11.

lege måtte akseptere å bli identifisert i PFU-sak 047/19. Saka handla om at legen hadde avslutta hjartemedisineringa av ei kvinne, og kvinna døydde kort tid etterpå. Legen klaga saka inn for PFU via advokat, og meinte han ikkje burde vore identifisert. PFU kom til at avisa ikkje hadde brote god presseskikk:

Det sentrale spørsmålet i en slik presseetisk vurdering er om offentligheten har et behov for å vite hvem personen er, og om dette behovet veier tyngre enn belastningen som det utgjør for vedkommende å bli identifisert. I dette tilfellet gjelder det en lege som gjentatte ganger skal ha feilbehandlet pasienter, feilbehandling som skal ha fått alvorlige konsekvenser. PFU mener av den grunn det var presseetisk akseptabelt å publisere legens navn.

Denne saka viser at fleire grunngevingar kan nyttast i same sak. PFU peikar her både på mannens samfunnsrolle som lege, at det dreidde seg om gjentekne handlingar og at handlingane var alvorlege.

Den siste situasjonen som er nemnt i punkt 4.7, er der «identifisering hindrar at uskuldirge blir utsette for grunnlaus mistanke». Dette punktet vil kunne vere særleg aktuelt i samband saker frå til dømes mindre stader eller miljø, der fleire i ei mindre gruppe kan verte mistenkt som resultat av omtalen. I nokre tilfelle kan pressa kome i situasjonar der ein ikkje kan unngå å identifisere eller mistenkeleggjere uskuldirge. I slike tilfelle vil det ligge føre sterke argument for å identifisere (Helle & Strømme, 2016, s. 172–173). Eit døme på at PFU nytta denne grunngevinga, har vi i ei sak som handla om ein lokalpolitikar som var meld til politiet for trygdesvindel (PFU-sak 176/06). PFU meinte identifisering kunne forsvarast for å unngå at andre folkevalde vart utsett for mistanke.

Kor stor vekt har dei ulike momenta?

Det er ikkje enkelt å seie noko eintydig og konkret om kor mykje vekt dei ulike momenta i 4.7 har i PFU sine vurderingar. Basert på sakene undersøkt i denne samanheng finn vi likevel nokre moment som dukkar opp fleire gonger og som ser ut til å vege tungt i vurderinga.

I svært mange tilfelle startar PFU med å understreke at den omtalte straffesaka som utgangspunkt har offentleg interesse. Dette er altså eit

vesentleg utgangspunkt. Vidare må ein vurdere den personlege belastninga ved identifisering, opp mot det rettmessige informasjonsbehovet som publikum eventuelt har for å få vite personens identitet.

Eit anna moment som er nemnt i fleire av PFU-sakene, er stadium i etterforskinga. Her er PFU klare på at jo tidlegare ein er i prosessen, jo viktigare er det å vere varsam med identifisering. Dersom det handlar om grove, kriminelle handlingar, som drap, vert dette også vektlagt som eit tungt argument for at det kan vere presseetisk forsvarleg å identifisere.

Samanlikning og konklusjon

Etter det føregåande er det mogleg å lage følgande tabell som oppsummerer momenta i skadeserstatningslova § 3-6a og Ver Varsam-plakaten punkt 4.7:

Tabell 1. Oversikt over moment i lova og Ver Varsam-plakaten

Moment som skal vektleggast under skadeserstatningslova § 3-6a	Moment i Ver Varsam-plakaten punkt 4.7
Bidrag til debatt av allmenn interesse	«Identifisering må grunnleggjast i eit rettkome informasjonsbehov. Det kan til dømes vere rettkome å identifisere når det er overhengande fare for overgrep mot forsvarslause personar, ved alvorlege og gjentekne kriminelle handlingar, [...] eller der identifisering hindrar at uskuldege blir utsette for grunnlaus mistanke»
Personens status (offentleg eller privat person)	Rettkome informasjonsbehov kan også ligge føre «når identiteten eller samfunnsrolla til den omtalte har klar relevans til dei forholda som vert omtalte»
Personens tidlegare oppførsel	
Metode brukt for å innhente informasjonen og informasjonens faktagrunnlag	«Ver særleg varsam ved omtale av saker på eit tidleg stadium av etterforskinga»
Innhald, form og konsekvensar	Vis særleg varsamheit «i saker som gjeld unge lovbrytarar, og i saker der identifiserande omtale kan føre til urimeleg belastning for tredjeperson»
Påverknad på straffesaka	

Vi ser at informasjonens allmenne interesse (det «rettkome informasjonsbehovet») er eit sentralt moment som vert tungt vektlegt i begge systema. Vidare blir personens rolle som offentlig eller privat person framheva

som eit eige moment av domstolane, medan Ver Varsam-plakaten systematiserer dette under punktet om rettmessig informasjonsbehov. Ein kan spørje om dette inneber at momentet har større vekt i pressejussen enn i presseetikken. Det er ingenting som tyder på det. Sjølv om domstolane kategoriserer dette som eit sjølvstendig moment, seier dei samstundes at momentet er nært knytt til den allmenne interessa.

Personens tidlegare oppførsel nemnast som moment av domstolane, men ikkje i Ver Varsam-plakaten. Dette momentet heng saman med personens status. Dei argumenta domstolane brukar under dette momentet, vil i presseetikken ofte bli plassert under vurderinga av samfunnsrolla til den omtalte. Har personen i stor grad eksponert seg sjølv, vil det spele inn på vurderinga av om han eller ho har ei samfunnsrolle som tilseier at identifisering kan forsvarast.

Eit anna moment som domstolane legg stor vekt på, er informasjonens faktagrunnlag. I Ver Varsam-plakaten er også dette meir spesifikt formulert, ved at stadiet i straffesaka blir trekt fram som moment. Stadiet i straffesaka heng saman med faktagrunnlaget for skuldinga. Jo lenger ut i prosessen straffesaka kjem, jo sikrare er politiet og påtalemakta, og jo sterkare blir faktagrunnlaget. Difor er det relevant å trekke inn kva stadium saka er på. Av same grunn er det også relevant å legge vekt på den formelle statusen til den omtalte – som mistenkt, sikta, tiltalt eller dømt. Her er det truleg ein viss skilnad mellom presseetikken og pressejussen. Medan pressejussen som hovudregel aksepterer identifisering når personen har blitt tiltalt, har vi ikkje funne ein slik hovudregel i presseetikken. Det same gjeld etter at personen har blitt dømt. Med mindre retten har lagt ned påbod om anonymisering, er det i utgangspunktet lov å identifisere domfelte personar. Ein tilsvarande hovudregel finn vi ikkje i presseetikken.

Under momentet «innhald, form og konsekvensar» legg domstolane vekt på fleire forhold. To av desse forholda er påpeika i Ver Varsam-plakaten: om saka gjeld ein ung lovbrytar og om omtale kan føre til urimeleg belastning for tredjeperson. Domstolane legg vekt på fleire forhold enn desse to. Det inneber likevel ikkje nødvendigvis ein stor skilnad mellom presseetikken og pressejussen på dette punktet. Det er viktig å hugse på at momenta i Ver Varsam-plakaten punkt 4.7 ikkje er ei uttømmende

liste over moment som kan inngå i vurderinga. PFU kan også vektlegg andre moment. I tillegg til momenta som står i punkt 4.7, har vi mellom anna funne eksempel på at PFU vektlegg at klagar sjølv har bidratt til identifiseringa, kor namnet eller bildet er plassert (på framsida eller nede i teksten) og kor saka er delt.³⁷

Domstolane er tydelege på at det er mindre rom for identifisering i form av bilde enn identifisering i form av namn. Dette vert også påpeika i presseetisk teori (Brurås, 2020, s. 266), men vi har ikkje funne uttalar frå PFU som er like tydelege som uttalene frå domstolane.

Det siste momentet domstolane trekker fram, påverknad på straffesaka, står heller ikkje i Ver Varsam-plakaten punkt 4.7. Dei forholda som domstolane legg vekt på under dette momentet, vil i presseetikken truleg trekkast inn under punkt 4.5 om førehandsdøming. Ei skilnad mellom presseetikken og pressejussen er nemleg at vi ikkje har eigne reglar om førehandsdøming i pressejussen. Saker som gjeld uskuldspresumsjonen og spørsmål om førehandsdøming blir også handsama under dei generelle reglane om ærekrenkingar. Dette viser igjen at Ver Varsam-plakaten på dette området har fleire og meir detaljerte punkt enn lovverket.

Etter dette må konklusjonen bli at vurderingane innafor pressejussen og presseetikken når det gjeld identifisering i straffesaker, er svært like. I den konkrete heilskapsvurderinga vert mange av dei same momenta trekte inn, og vekta av dei ulike momenta er også ganske lik. Det kan likevel synest som om domstolane legg endå større vekt enn presseetikken på stadiet saka er på i straffeprosessen. På tiltalestadiet er hovudregelen i jussen at identifisering er akseptabelt, og etter at dommen har falle, har den domfelte i utgangspunktet ikkje krav på anonymisering. Tilsvarande hovudreglar har vi ikkje funne i presseetikken. Det kan gje grunnlag for å seie at presseetikken er strengare enn jussen på dette området. Det kan likevel spørjast om dette først og fremst gjeld identifisering i form av namn, då domstolane ser ut til å trekke eit tydelegare skilje mellom identifisering i form av *namn* og identifisering i form av *bilde*, enn det PFU gjer.

---

37 Sjå til dømes PFU-sak 025/21.

Referansar

- Brurås, S. (2010). Orden i eget hus. Om selvjustisens fordeler og farer. I P. E. Kokkvold (Red.), *Anti-festskrift til Norsk presseforbunds 100-årsjubileum* (s. 37–44). IJ-forlaget.
- Brurås, S. (2020). *Etikk for journalister* (6. utg.). Fagbokforlaget.
- Eggen, K. (2002). *Ytringsfrihet: Vernet om ytringsfriheten i norsk rett*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Helle, H. & Strømme, V. (2016). *Kommentatorutgave til Vær Varsom-plakaten*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hovlid, E. L. (2015). *Vern av privatlivets fred*. Gyldendal.
- Hovlid, E. L. (2017). Profesjonsetikk som rettskilde i norsk rett. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 247–281. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3096-2017-02-03-05>
- Hovlid, E. L. & Bjerke, P. (2018). Strengere enn jussen? *Norsk medietidsskrift*, 25(1), 1–21. <https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2018-01-02>
- Hovlid, E. L. & Aarli, R. (2020). *Publiseringsregler for journalister*. Gyldendal.
- Høgberg, A. P. & Sunde, J. Ø. (2019). *Juridisk metode og tenkemåte*. Universitetsforlaget.
- Kvam, B. & Røssland, L. A. (1998). *Tilfeldig gapestokk: Pressens identifisering i kriminalsaker*. John Grieg Forlag.
- Grimstad, C. E. (2008). *Privatlivets ufred. Når ord og bilder krenker*. IJ-forlaget.
- Mæhle, S. S. & Aarli, R. (2016). *Fra lov til rett*. Gyldendal.
- NOU 2011: 12. (2011). *Ytringsfrihet og ansvar i en ny mediehverdag*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-12/id647020/>
- NOU 2019: 10. (2019). *Åpenhet i grenseland. Bilder, film og lydopptak i helse- og omsorgstjenesten, barnevernet, skolen og barnehagen*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-10/id2643015/>
- Raaum, O. (2003). *Dressur i pressen: Selvjustis i internasjonalt perspektiv*. Universitetsforlaget.
- Røssland, L. A. (1999). *Presseskikkens samtale: Samtaleposisjonar for Norsk presseforbund sitt faglege utval: 1930–1972*. Fagbokforlaget.
- Strøm-Gundersen, T. T. (2019, 12. august). Derfor identifiserer Aftenposten nå den drapssiktede [Kommentar]. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/qLeGQo/derfor-identifiserer-aftenposten-naa-den-drapssiktede>
- Venli, V. F. (2022, 12. juni). *PFU er blitt pressens dømmende og lovgivende utvalg*. M24. <https://m24.no/120622-debatt-kommentar/pfu-er-blitt-presents-dommende-og-lovgivende-utvalg/497432>
- Øy, N. (1996). *Etiske klageorganer og forholdet til domstolene: Undersøkelse av rettsaker hvor etikk-klager også er påberopt*. IJ-forlaget.

- Øy, N. (2013). *Medierett for journalister*. IJ-forlaget.
- Wessel-Aas, J. (2014). *Pressefrihetens kår i 2014: Ett skritt frem – og to tilbake?* Institutt for samfunnsforskning. <https://hdl.handle.net/11250/2655710>
- Aarli, R. (2010). *Offentlig rettergang: Publikums adgang til innsyn i og omtale av straffesaker*. Cappelen Damm.
- Aarli, R. (2021). *Dokumentoffentlighet i straffesaker*. En utredning for Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/dokumentoffentlighet-i-straffesaker/id2891967/>
- Aarli, R. & Mæhle, S. S. (2018). *Juridisk metode i et nøtteskall*. Gyldendal.
- Aarli-Grøndalen, R. & Silvola, N. M. (2020, 28. september). Advarer mot «jussifisering» av Vær Varsom-plakaten. Journalisten.no. <https://journalisten.no/kildeutvalget-kortnytt-norsk-presseforbund/advarer-mot-jussifisering-av-vaer-varsom-plakaten/429477>

KAPITTEL 3

Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer

Sigurd Høst

Forsker emeritus, Høgskulen i Volda

Sammendrag: På 1980-tallet dekket avisstatistikken bare de avisene som var medlemmer av Norske Avisers Landsforening. Derfor var det mange aviser, særlig små lokalaviser, som ikke var tatt med. Ingen visste hvor mange det var av dem, og hvor mange aviser det ble til sammen. For å skaffe mer nøyaktige tall begynte jeg å lage et register som skulle dekke alle norske aviser. Den første utgaven var ferdig i 1990, og resultatene ble blant annet brukt av det dagspresseutvalget som ble oppnevnt i 1991. Senere har registeret vært grunnlag for *Avisåret*, en serie med årlige tabell- og kommentarrapporter som har dekket hele perioden fra 1994 og frem til 2020.

De første utgavene av rapporten gjaldt bare vanlige aviser, det vi i dag vil kalle betalte papiraviser. Senere er rapportene utvidet med tidsserier som gjelder avisenes nyhetssider på internett (fra 1996), gratisaviser på papir (fra 1999) og betalte nettaviser (fra 2017).

Artikkelen beskriver arbeidet med registeret og statistikken, og det er lagt spesiell vekt på kildebruk og metodeproblemer. For den som er vokst opp med Google, kan det være vanskelig å forestille seg en situasjon der nesten alt kildearbeid handlet om å finne frem til, og å vurdere, informasjon på papir.

Nøkkelord: aviser, statistikk, kilder, metode-erfaringer

Abstract: In the 1980s, Norwegian newspaper statistics only covered newspapers that were members of the trade association, Norske Avisers Landsforening. Several newspapers were thus excluded, most of them small, local non-daily papers. No one knew how many they were and how much they added to the total.

Since the existing statistics were incomplete and misleading, I wanted to create a new database that included all Norwegian newspapers. The first version of the database was finished in 1990, and statistics culled from this database were presented in *Avisåret*, an annual report with comments and information covering the period from 1994 to 2020. After a few years, the reports also included data on the internet sites established by the existing papers (from 1996) and free newspapers (from 1999).

Sitering: Høst, S. (2022). Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (Kap. 3, s. 63–88). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.ch3>

Lisens: CC BY-ND 4.0

This article describes the development and maintenance of the database, and the production of the annual reports. The main focus is on the methodological experiences. Most of the work was done in the years round 1990, when the existence and quality of the sources was very different from the situation today.

Keywords: newspapers, statistics, sources, methodological experiences

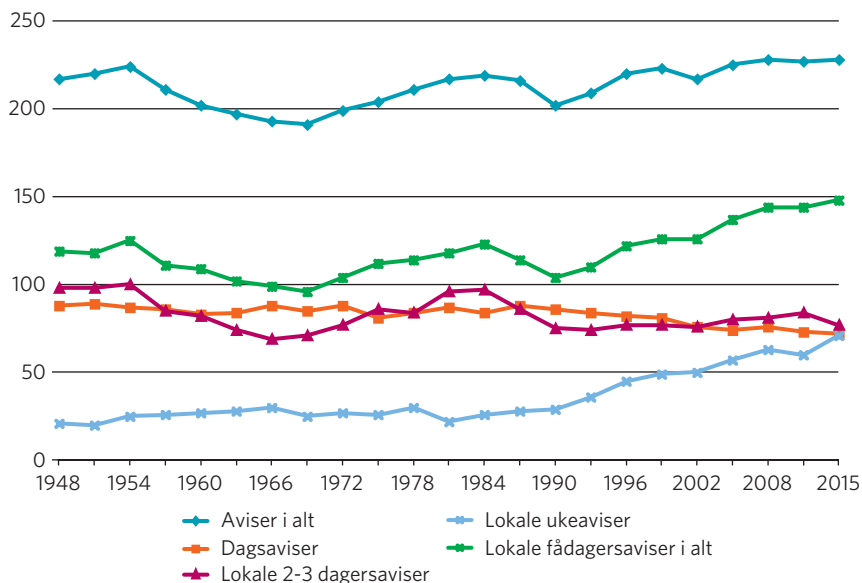
De siste årene har mediepolitikere og myndigheter vært opptatt av å styrke de minste lokalavisene. Det foreløpig siste er at Kulturdepartementet har foreslått å senke den nedre grensen for pressestøtten fra 700 abonnenter (netto uten frieksemplarer) til 450 for lokalaviser i «folkefattige utkantkommuner». Hensikten er å «stimulere til nyetableringer på en effektiv og treffsikker måte» (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 22). Departementet foreslår også økt støtte til lokalaviser med fra 700 til 1700 abonnenter.

Hvor sannsynlig er det at disse tiltakene vil virke? Vil de fremme nyetablering og hindre nedleggelse, og vil de gi de små avisene bedre arbeidsvilkår? Erfaringene med tidligere tiltak kan kanskje gi et svar. Derfor har jeg hentet frem tall som viser hvor mange lokale to- og tredagersaviser og hvor mange lokale ukeaviser det har vært fra den første etterkrigstiden og frem til i dag. (Slutten er satt til 2015, det året vi fikk den første nettavisen med betaling.) Resultatene er vist i figur 1 nedenfor. Figuren er ny, siden det er første gang linjer for lokale ukeaviser og lokale to- og tredagersaviser er lagt inn i et diagram som dekker en så lang periode.

Da pressestøtten ble innført i 1969, hadde den en minstegrense på to utgaver per uke og 2000 i opplag. Små ukeaviser falt altså utenfor. Denne situasjonen varte helt frem til 1989, da grensene ble senket til én utgave per uke og 1000 i opplag. På denne måten har vi fått et *naturlig eksperiment*: først tjue år der de lokale to- og tredagersavisene fikk støtte mens ukeavisene måtte klare seg som før, og så en brå overgang til dagens situasjon med støtte til begge grupper av små lokalaviser. Den neste endringen kom ikke før i 2014. Da ble rene digitale nyhetsmedier tatt inn i ordningen.

Linjen for de lokale to- og tredagersavisene viser at 1969 representerer et vendepunkt. Det var en markert nedgang i den første etterkrigstiden, med mange nedleggelse og få nyetableringer. Deretter fulgte en kraftig

vekst fra 1969 og frem til 1981. Veksten skyldtes både etablering av nye aviser og at en del gamle ukeaviser valgte å øke frekvensen slik at de kunne få støtte. (Målepunktene for 1987 og 1990 viser derimot tilbakegang, en reaksjon på det økonomiske tilbakeslaget etter jappetiden.)

Figur 1. Antall lokale ukeaviser, lokale to- og tredagersaviser og dagsaviser 1948–2015

Da ukeavisene fikk støtte i 1989, ble også dette et vendepunkt. Fra 1950-tallet og frem til 1989 var det et stabilt nivå på 25–30 slike aviser. Etter 1989 har det vært 25 år med jevn og langsiktig vekst. Toppen ble nådd i 2014, med 84 lokale ukeaviser.

I perioden fra 1969 til 1989 kunne situasjonen for de lokale ukeavisene best karakteriseres med uttrykket «Vinn eller forsvinn». Vinn betydde at avisen kunne øke til to utgaver per uke og komme over opplagsgrensen på 2 000 eksemplarer, forsvinn betydde at den fortsatte som ukeavis uten støtte og hadde dårlige sjanser til å overleve. Resultatet av denne seleksjonen ser vi fremdeles, ved at det nesten ikke finnes noen lokale ukeaviser som kan kalles gamle. Kravet kan for eksempel være at avisen er etablert før 1969 og har hatt én utgave per uke hele tiden. Etter det jeg har registrert, er det bare tre aviser som tilfredsstill disse kriteriene: *Frostingen* (Frosta, Trøndelag, startet 1919), *Selbyggen* (Selbu, Trøndelag, startet 1889)

og *Svalbardposten* (1948). Hvis vi tar med at avisen må ha kommet ut før krigen, er det bare *Frostingen* og *Selbyggen* igjen.

Svaret på det opprinnelige spørsmålet, om lavere grense for pressestøtten kan stimulere til nyetablering, må være et entydig ja. Egentlig er det litt overraskende å konstatere hvor tydelig og hvor langvarig effekten har vært. Det er jo ikke snakk om store beløp. Støtten er et kjærkomment tilskudd til budsjettet, og kan redde svake aviser i en nødssituasjon, men den kan ikke komme i stedet for inntekter fra annonser og abonnement. Forklaringen er nok at støtten har fungert som et styringssignal, en oppfordring til å satse på den løsningen som pressestøtten premierer.

Omtrent 200 aviser

Dette kapitlet skal ikke handle om de minste lokalavisene. Omtalen ovenfor er bare et eksempel på hvordan man, også i dag, kan ha nytte av et avisregister som ble etablert i årene rundt 1990. Resten av kapitlet handler om bakgrunnen for registeret, om den første etableringen og om de utvidelsene som er foretatt i løpet av de siste 30 årene. Hovedvekten har hele tiden vært på det metodiske, det vil si tilgangen til kilder, bruken av kilder og erfaringer med kildenes kvalitet.

På 1980-tallet var det ingen som hadde så presis kunnskap om det norske avislandskapet som det vi finner i figuren over. Dette ser vi tydelig av beskrivelsen til det dagspresseutvalget som avga sin innstilling i 1983:

Norske Avisers Landsforbund (NAL), som i praksis er nesten enerådende utgiverorganisasjon for aviser, har i 1982 166 medlemsaviser (...) Hvis en i tillegg regner med aviser som står utenfor NAL – vesentlig småaviser, som oftest med én eller to utgaver pr. uke – vil en trolig komme opp i et avistall på noe over 200, avhengig av hva en definerer som avis. (NOU 1982:44, s. 16)

Da jeg skulle skrive om aviser i læreboka *Daglig mediebruk* fra 1987, brukte jeg en lett omskrivning av disse formuleringene.¹ Det samme gjorde Ture

¹ «Her i landet kommer det ut omtrent 200 forskjellige aviser. I 1985 var 159 av dem medlemmer av Norske Avisers Landsforbund (NAL) slik at de kommer med i den offisielle statistikken, de øvrige er hovedsakelig små bygdeaviser» (Høst, 1987, s. 111).

Schwebs og Helge Østbye i boka *Media i samfunnet*, som kom året etter (Schwebs & Østbye, 1988, s. 41).

Alle tallene i figuren er hentet fra min egen registrering og opptelling. Kvaliteten er derfor helt avhengig av hva som er gjort: hvilke kilder jeg har hatt tilgang til, og hvilke definisjoner og avgrensninger som er brukt. Her går det et avgjørende skille mellom tiden før og etter 1990. Fra 1990 og fremover kommer opplysningene fra en løpende, samtidig registrering som bygger på gode kilder. Resultatene er offentliggjort i rapportserien *Avisåret*, som dekker hele perioden fra 1994 til 2020. Her vil den som ønsker å drive kildekritikk, finne detaljerte opplysninger om hvilke aviser som var med i opptellingen for det enkelte år. Tallene for perioden fra 1948 til 1987 er derimot samlet inn i ettertid, først og fremst i 1990 og i de første årene på 1990-tallet.

Veien frem til den første opptellingen var en kjede av tilfeldigheter. Det begynte høsten 1986, da jeg var blitt ansatt ved Høgskulen i Volda og hadde fått et eget kontor. Der hengte jeg opp et kart over Sunnmøre og plasserte små flagg som markerte aviser og utgiversteder. Opplysningene var hentet fra *Aviskatalogen* til NAL. Kollega Bjarte Alme, sunnmøring med god oversikt over lokalavisene i området (jf. Alme, 1985), fortalte at det var en avis som manglet. Den het *Synste Møre* og var lokalavis for nabokommunen Vanylven. *Synste Møre* hadde bare en utgave per uke, og var ikke medlem i NAL.

Tipset om *Synste Møre* ble en øyeåpner. Jeg hadde allerede skrevet en artikkel om avisenes utvikling fra 1955 til 1982 («Avisene i fjernsyns-alderen», Høst, 1985), basert på opplysninger i *Aviskatalogen*. Nå ble det klart at noen aviser manglet, og at dette undervurderte småavisenes betydning.

Et par år senere, vinteren 1990, deltok jeg på et seminar om «Lokal mediestructur och lokal medieutveckling», som ble arrangert av Karl Erik Gustafsson ved Handelshögskolan i Göteborg. Der innledet jeg om «Ekspansjonen for norske lokale fådagersaviser», og hadde i mellomtiden lært så mye om avisene på Sunnmøre at de ble brukt som eksempel. Sunnmøre hadde da tolv lokale fådagersaviser og dessuten *Sunnmørsposten* fra Ålesund, som dekket hele området, det vil si tretten aviser til sammen.

Med på seminaret var også Egil Hyldmo og Åsmund Snøfugl fra Landslaget for Lokalaviser (LLA). Ikke akademikere som de fleste av oss andre, men praktikere som hadde startet hver sin lokalavis (hhv. *Ytringen* og *Trønderbladet*) og vært sentrale tillitsmenn i LLA. Begge fortalte om den ekspansjonen som fådagersavisene hadde hatt gjennom 1980-tallet. I tillegg til innleggene hadde de med et eget hefte om *Det dramatiske avistiåret* med utførlig dokumentasjon (Landslaget for Lokalaviser, 1990). Innleggene på seminaret er samlet i en egen rapport (Gustafsson, 1990).

Kan man telle til tretten, må det gå an å telle til 200 også. Ved å kombinere opplysningene fra *Aviskatalogen* til NAL og *Nærpressekatalogen* til LLA, og dessuten bruke litt tid på å registrere de avisene som ikke var med noe sted, kunne man endelig få noe som var mer nøyaktig enn «omtrent 200 aviser». Vel tilbake i Volda begynte arbeidet med å lage et register som skulle dekke alle norske aviser. Registeret gjaldt i første omgang de avisene som ble utgitt ved utgangen av 1989. Det viste seg å være 209 aviser. Til sammenligning: I *Statistisk Årbok 1990*, som brukte tallene fra NAL, står det at Norge hadde 154 aviser i 1989.

Flere forhold gjorde at det var lettere å telle aviser i 1990 enn det hadde vært tidligere. Det viktigste var at ukeavisene fikk pressestøtte fra 1989. Dermed ble de registrert hos Medieavdelingen i Kulturdepartementet. Landslaget for Lokalaviser (startet 1976) bidro også, ved at de fikk mange nye medlemmer gjennom 1980-tallet. Til sammen betydde dette at nesten alle små aviser ble fanget opp. I 1990 var det bare fire aviser som ikke var registrert noe sted, det vil si de fikk ikke pressestøtte og de var ikke med i noen forening.

Neste trinn var å utvide registreringen slik at den viste utvikling over tid. Registeret var lagt opp slik at man måtte foreta en selvstendig innsamling og registrering for hvert år som skulle med. For NAL-avisene var dette greit, det var bare å hente ut de nødvendige opplysningene fra den aktuelle utgaven av *Aviskatalogen*. For de andre avisene måtte man bruke andre kilder. Hvert år krevde mye ekstra arbeid, og derfor ble det ikke så mange nye målepunkter den første tiden. Den første tidsserien jeg lagde, hadde bare opplysninger for 1952, 1966, 1978, 1984 og 1989. Dette var likevel nok til å vise at utviklingen etter 1952 besto av to helt forskjellige perioder. Først var det nedgang fra 1952 (223 aviser) til 1966 (191). Dette

var den avisdøden som pressestøtten skulle motvirke. Deretter var det vekst frem til 1984, en vekst som særlig skyldtes de lokale fådagersavisene (Høst, 1991, s. 292, se også figur 1).

To metodiske særtrekk fortjener å nevnes. Det ene er at registreringen ikke gjelder alle aviser som hadde kommet ut et bestemt år, men bare dem som var i drift ved utgangen av året. Siden jeg har faglig bakgrunn fra Statistisk sentralbyrå, var dette et selvsagt valg. Hvis man i stedet tar med alle aviser som har kommet ut en eller annen gang i løpet av året, vil det gi høyere tall for de årene der noen aviser blir lagt ned.

Det andre særtrekket er valget av målepunkter. Planen var å komme helt tilbake til 1952, som var det året da papirrasjoneringen etter krigen var avsluttet og den vanlige avis konkurransen begynte. Men hvorfor 1966, 1978 osv., i stedet for hvert femte eller hvert tiende år? Tidligere erfaring med å lage tidsserier har vist at fem år mellom hvert punkt kan være for langt. Tre år er ofte bedre. Derfor seks eller tolv år mellom hvert punkt i første omgang, slik at man senere kunne legge til nye punkter.

Tilgangen på kilder var svært forskjellig for den første og den andre halvdel av perioden fra 1948 til 1990. For den første halvdel har bibliografien *Norske Aviser 1763–1969* vært helt uvurderlig. Bibliografien er redigert av Tom Arbo Høeg ved Universitetsbiblioteket i Oslo, og ble utgitt i 1973. Bibliografien gjelder de avisene som er levert inn til Universitetsbiblioteket, og skal i prinsippet dekke alle aviser. For å være sikker brukte jeg flere andre kilder for denne perioden også, men fant nesten ingen aviser som ikke var med i bibliografien. Bibliografien har opplysninger om navn, utgiversted og utgivelsesfrekvens, av og til også politisk tilknytning. *Aviskatalogen* til NAL er også en helt sentral kilde, men den ble ikke utgitt hvert eneste år i den første etterkrigstiden.

I partipressens tid var det mange lokale aviser som samarbeidet og utvekslet stoff. I noen ekstreme tilfeller var bare tittelhodet forskjellig. I boka *Avis må til! En oversikt over aviser i Telemark fra 1830 til 1970* har Berner Hansen (1970, s. 166) denne anekdoten om *Porsgrunns Dagblad*:

En reisende kom på toget fra Oslo, og i Skien kjøpte han *Skiens Dagblad*. Da han kom til Porsgrunn ba han konduktøren kjøpe en lokalavis for seg, og konduktøren kjøpte *Porsgrunns Dagblad*. Da den reisende gikk av i Brevik, kjøpte han

selv *Breviksposten*, og så satte han seg på hotellværelset for å lese aviser. Og så viste det seg at han satt med tre helt like aviser. Bare tittelhodet var forskjellig. Han beklaget seg litt til hotellverten over dette, men verten kunne trøste ham. «Det var godt De ikke skulle helt til Langesund», sa han, «for da hadde De antagelig kjøpt *Langesund* også, og så hadde De hatt fire like».

Mer vanlig enn en ren utskifting av tittelhoder har det vært at partiaviser fra samme område har hatt mye stoff felles. Slik var det for eksempel i Østfold på 1970- og 1980-tallet, der *Smaalenenes Amtstidende* (Amta) i Halden utvekslet stoff med *Moss Avis* og der *Sarpen* ble drevet som et slags underbruk av *Fredriksstad Blad*. Alle fire var Høyre-aviser/konservative.

Kravet til avis er at de skal ha minst 50 prosent eget stoff. Opplysningene i *Norske Aviser* var ikke alltid nok til å avgjøre om dette var tilfelle. Da var det nødvendig å sjekke andre opplysninger, som omtaler i *Dagspressen* og *Journalisten*, eller årgangsvекter fra Postverkets bladliste. (To naboaviser med samme innhold har sannsynligvis samme årgangsvеkt også.) I noen tvilstilfeller har jeg også sett gjennom avisene på mikrofilm.

Målet med registeret var ikke bare å telle antall aviser, men også å studere opplagsutviklingen. Det gjelder både for den enkelte avis og totalkonsumet. Her er det også brukt mange forskjellige kilder. *Aviskatalogen* til NAL har alltid vært sentral, men i de første årene hadde den bare opplysninger for den delen av medlemsavisene som hadde notarialbekreftede tall. Mindre kjent er det at NAL også hadde en samling med kartotek-kort der det blant annet ble ført inn uoffisielle opplagstall. A-pressen førte dessuten sine egne lister med avisopplysninger, både for sine egne aviser og konkurrentene. De finnes hos Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. En del av avisene har dessuten laget jubileumsbøker der man kan finne opplagstall som ikke er registrert andre steder.

For mange av målepunktene på 1950- og 1960-tallet ble det notert hvor opplysningene om opplag var kommet fra. Fordelingen for 1951 gir et godt inntrykk av arbeidsmåten og påliteligheten. For det året ble det registrert 221 aviser, og de hadde et samlet opplag på 1 725 000. Opplysningene for 110 aviser med 80 prosent av totalen kom fra *Aviskatalogen*. Uoffisielle tall fra NAL ble brukt for 51 aviser (8,8 prosent). For 32 av avisene (4,4 prosent av opplaget) kom opplysningene fra to forskjellige lister som var ført av

A-pressen. En avis (*Varingen* i Akershus) har laget en jubileumsavis der det finnes gode opplysninger om opplagsutviklingen på 1950-tallet. De minst pålitelige opplysningene var kalt «mitt anslag, holdepunkt» og «mitt anslag, gjetting». Her var det 21 aviser til sammen, og de sto for 4,4 prosent av totalen. Holdepunkt kunne for eksempel bety at det fantes pålitelige tall for et år litt før eller litt etter 1951.

Norske Aviser dekket årene til og med 1969. For perioden mellom 1970 og 1989 var det mye vanskeligere å finne opplysninger om de avisene som ikke var med i NAL, og som heller ikke fikk pressestøtte. De viktigste kildene var den såkalte Bladlista, det vil si postvesenets kvartalsvise katalog over *Innenrikske aviser og blad*, og de to fagbladene *Dagspressen* og *Journalisten*. Den gangen kom de ut med ett nummer per måned, og hadde et rikt tilfang av smånotiser om aviser og avisfolk i tillegg til de vanlige artiklene. I den tiden da jeg etablerte registeret, ble hver årgang av de to fagbladene finlest på jakt etter ukjente aviser. Ivar Andenæs' (1988) hefte *Pressestøtten og dens virkninger* hadde nyttige oversikter over aviser som var startet eller nedlagt fra 1967 til 1987.

Registreringen av lokale ukeaviser har vært spesielt vanskelig. Før omslaget i 1989 var de ikke anerkjent som aviser, de kunne ikke sendes med avisporto, og ingen visste egentlig hvor mange det var av dem. Derfor er de dårlig dekket i kildene. I Bladlista var de ikke plassert i avdelingen for aviser, men i en stor og uoversiktlig seksjon for andre publikasjoner. *Norske Aviser* dekket riktignok perioden frem til 1969, men opplysningene derfra ble i liten grad supplert gjennom stoff fra andre kilder. En liten kuriositet: I de årene jeg arbeidet ved Høgskulen i Volda, var det noen studenter som skrev semesteroppgave om sin lokale ukeavis. Jeg husker spesielt *Sulaposten* og *Frostingen*. I oppgavene var det opplysninger som ikke fantes andre steder.

Opplysningene fra Avisregisteret ble først brukt til å lage en samlet beskrivelse av den norske avisstrukturen: «The Norwegian Newspaper System: Structure and development» (Høst, 1991). Her var beskrivelsen knyttet til den såkalte paraplymodellen. Det sentrale ved modellen er at alle aviser dekker et bestemt geografisk område, og at de forskjellige avisdistriktene danner et hierarkisk system der områder for aviser på et høyere geografisk nivå er sammensatt av delmarkeder som også dekkes av

aviser på lavere nivåer. Modellen er hentet fra amerikansk avisforskning, men ble tilpasset slik at den passet bedre med norske forhold. Mens den amerikanske modellen er helt symmetrisk, viser den norske at det kan være «huller» i systemet, og at det er flest lokale fådagersaviser under de vide paraplyene til store lokale dagsaviser.

Dagspresseutvalget 1991–92

Pressestøtten ble innført i 1969, og grunnlaget var innstillingen fra Stat- og pressekomiteen fra 1966 (Hellerud-komiteen). Etter dette har den vært evaluert av en serie offentlige utvalg. Det første ble oppnevnt så tidlig som i 1972, det andre kom i 1982, og det tredje ble oppnevnt i februar 1991 og leverte sin innstilling 5. mai 1992 (NOU 1992:14). Utvalget hadde ni medlemmer, av dem tre redaktører. Jeg var tilknyttet utvalget som sakkyndig uten stemmerett, og skulle spesielt bidra med den statistiske beskrivelsen. Landslaget for Lokalaviser var ikke representert, men jeg skulle se til at de små avisene ikke ble oversett.

Arbeidet i utvalget var en god anledning til å bruke avisregisteret i praksis. I motsetning til tidligere utredninger skulle denne NOU-en ha opplysninger om alle norske aviser. Materialet gjorde det mulig å beskrive hvordan mange egenskaper ved avisene hadde utviklet seg over tid, fra 1966, som representerte tiden rett før pressestøtten ble innført, og frem til 1991. Beskrivelsen gjaldt ikke bare de vanlige kjennetegnene som antall, type avis, opplag og politisk tilknytning, men også årgangsvekt, abonnementspris, eierforhold og overgang fra fullformat til tabloid. Arbeidet i utvalget fungerte som et løpende faglig seminar, med godt informerte medlemmer som arbeidet sammen for å lage en god innstilling.

Et vanskelig problem den første tiden var å finne en riktig plassering av nasjonale aviser som *Vårt Land*, *Nationen* og *Klassekampen*. Disse avisene passet ikke inn i det tradisjonelle skillet mellom nr. 1- og nr. 2-aviser, og de hadde spesielle utfordringer med annonsesalg og distribusjon. Helge Simonnes, redaktør av *Vårt Land*, var spesielt opptatt av denne gruppen. Løsningen kom da disse avisene ble skilt ut som en egen kategori. I dag virker dette selvfølgelig, den gangen var det nytt. Navnet «rikkspredte meningsbærende aviser» var også nytt og uvant.

Før 1990 hadde mange slitt med å lage en tilfredsstillende klassifisering for norske aviser (se f.eks. Øy, 1982.) Selv hadde jeg laget en inndeling for bruk i Statistisk sentralbyrå rundt 1980, en inndeling som fremdeles blir brukt i undersøkelsen Norsk mediebarometer. Der ble de riksspredte meningsavisene regnet som nr. 2-aviser. Kategorien for riksspredte meningsbærende aviser var ikke bare nyttig ved fordeling av pressestøtten, den gjorde også at avisstatistikken ble bedre. Den typologien for aviser som utvalget kom frem til, har vært en fast del av statistikken i rapportene *Avisåret* fra starten i 1994 og frem til i dag.

Utvalget pekte på at mange aviser og avisgrupper hadde alvorlige økonomiske problemer. Likevel foreslo det ikke å øke rammene for pressestøtten. I stedet skulle man hjelpe de som var mest trengende gjennom en omfordeling. Forskjellige kategorier av nr. 2-aviser, sammen med de riksdekkende meningsavisene, skulle få en større del av den samlede potten. De som skulle få mindre, var små lokale aviser uten direkte konkurranse, særlig to- og tredagersaviser. (NOU 1992:14, s. 137).

Nå har det gått tretti år siden innstillingen var ferdig. Derfor tar jeg sjansen på å fortelle hvorfor utvalget samlet seg om et omvendt Robin Hood-opplegg: «å ta frå dei små og gje til dei store», som det står i en av jubileumbøkene til Landslaget for Lokalaviser (Espeland, 2001, s. 52.)

Utvalget mente egentlig at den økonomiske situasjonen var så dårlig at støtten måtte økes. Medlemmene fra Finansdepartementet og Næringsdepartementet følte seg imidlertid forpliktet av punkt 5 i utvalgets mandat, der det står at forslag til omlegninger måtte skje «innenfor et samlet støttenivå på det nåværende nivå». For å hindre at det ble en delt innstilling, la medlemmene for avisene frem en plan med to trinn. Første trinn var å foreslå en drastisk omfordeling som særlig ville ramme små lokalaviser. Trinn to var at Landslaget for Lokalaviser ville protestere mot forslaget og arbeide for å øke den samlede støtten. Landslaget for Lokalaviser hadde nettopp klart å få ukeavisene med i støtteordningen etter en lang kamp. De ble derfor regnet som svært effektive lobbyister. Dersom noen skulle klare å øke bevilgningene til pressestøtten, så måtte det være LLA.

Slik gikk det også. Lokalavisene gjorde sin del av jobben, med protester og lobbyvirksomhet. I stortingsmeldingen *Media i tida* (nr. 32 1992–1993)

viser departementet til forslaget om omfordeling, men er etter «nøye vurdering» kommet til at det er «nødvendig med enkelte viktige modifikasjoner. Vi gjer såleis framlegg om at lokalaviser med opplag under 6 000 skal få høgare tilskott enn det utvalet foreslår» (s. 114).

I jubileumboka regner Espeland (2001, s. 52) stortingsmeldingen og den påfølgende behandlingen i Stortinget som et gjennombrudd: «For første gong i ei offentlig utgreiing fekk lokalavisene positiv omtale. Endeleg hadde dei fått den statusen LLA hadde arbeidd for.» Dagspresseutvalgets forslag til omfordeling ble forkastet, men situasjonsbeskrivelsen ble stående. På årsmøtet i 1994 fikk jeg LLAs hederspris for «grundig forskingsarbeid» som har «fått fram verdfull informasjon om avisene i landet og den rolle dei spelar i samfunnet».

NOU-er som kilde

I den siste tiden har det vært en viss diskusjon om hvilken status NOU-er og andre offisielle dokumenter har som historisk kilde. Utgangspunktet er en debatt i *Mediehistorisk Tidsskrift* i 2016 om partipressens avvikling, der Per Overrein og Roar Madsen har et annet syn på tidfesting og årsaker enn Henrik Bastiansen og Hans Fredrik Dahl. I et tilsvarende svar er Henrik Bastiansen uenig med det meste av det Overrein og Madsen skriver. Han forkaster, blant mye annet, deres bruk av stoff fra offentlige utredninger. Avvisningen er bastant og gjelder bruk av offentlige utredninger rent generelt. I motsetning til hans egne arkivkilder, som ser avviklingen «innenfra», mener Bastiansen at presseutredningene ser den utenfra,

noe som i denne sammenheng tilsvarer skillet mellom primærkilder og sekundære kilder (...) Er det noe alle historikere vet, så er det jo at intet kan slå primærkildenes verdi. Sekundære kilder – som offentlige presseutredninger – kan i denne sammenhengen ikke konkurrere med ubrukte primærkilder fra partipressens egne aktører. (Bastiansen, 2016, s. 49)

Bastiansens påstand om at NOU-er er sekundærkilder, passer dårlig med min egen erfaring. Jeg vet hvordan en av NOU-ene om pressestøtten ble laget, og hvor nær utrederne i 1991–92 har stått den virkeligheten de

beskriver. Selv lagde jeg utkast til en del av innstillingen. Arbeidsmåten var slik at alle utkast ble drøftet av utvalget samlet, og formuleringer og resonnementer ble ofte modifisert. I utvalget var det tre redaktører: Helge Simonnes fra *Vårt Land*, Marit Aschehoug fra avisa *Hadeland* med bakgrunn fra *Adresseavisen* og *Aftenposten*, og Jens Olav Simensen fra *Demokraten* i Fredrikstad. Helge Simonnes skal som før nevnt ha mye av æren for at de riksspredte meningsbærende avisene ble skilt ut som egen kategori. Simensen og Aschehoug var med for å sikre at både A-pressen og de borgerlige avisene var representert.

På den tiden var A-pressen fremdeles en godt organisert pressegruppe, og den hadde mange utsatte nr. 2-aviser som mottok støtte. Det betydde at Jens Olav Simensen var spesielt opptatt av at alt som sto om A-pressen, skulle være uangripelig. Noen ganger konfererte han med andre redaktører fra A-pressen, for å være sikker.

Å si at Aschehoug, Simensen og Simonnes så avisverdenen og den nære avishistorien utenfra, er altså helt feil. Andre medlemmer var utvalgsleder Bjørn Larsen, som hadde hatt det administrative ansvaret for pressestøtten i en årrekke, og Knut Fossum, som var direktør for Norske Avisers Landsforbund. Ganske tett på avisverdenen de også.

Den som leser NOU 1992:14 i dag for å få entydige opplysninger om når de forskjellige koblingene mellom parti og avis ble avvirket i hver av de gamle pressegruppene, vil sannsynligvis bli skuffet. Men oppgaven til utvalget var ikke å tidfeste partipressens oppløsning, men å beskrive avisenes problemer og vurdere tiltak som kunne hindre avisdød. Utredningen hadde mange henvisninger til situasjonen slik den var da pressestøtten ble innført, og understreket at avisene etter hvert hadde fått et friere forhold til partipolitikken. Men fremdeles hadde de «en politisk, ideologisk, verdimeisig eller kulturell forankring som definerer avisens grunnsyn» (NOU 1992:14, s. 119).

Avisåret 1994-2020

Da jeg begynte på Institutt for Journalistikk i Fredrikstad i 1993, mente sjefen Nils E. Øy at noen av tabellene i NOU-en var så nyttige at de burde oppdateres. Derfor ble det laget en intern tabellsamling med oppdatering

frem til 1993. Året etter kom *Avisåret 1994*, en rapport med tabeller og kommentarer. I et metodisk vedlegg ble opplysningene om antall aviser og samlet opplag fra registeret sammenlignet med tilsvarende tall fra *Aviskatalogen* (NAL) og *Statistisk Årbok*. *Avisåret 1994* er den første i det som har vist seg å bli en lang serie.

Etableringen av registeret er tidligere beskrevet som en serie av tilfeldigheter. Det samme kan man si om rapportserien *Avisåret*. Uten erfaringene fra Dagspresseutvalget, og uten den nye stillingen ved Institutt for Journalistikk, ville de første statistikk- og kommentarrapportene aldri blitt laget. Men når man først hadde begynt, var det naturlig å fortsette. Det skjedde noe med avisene hvert eneste år, og derfor var det tilfredsstillende å sørge for at utviklingen ble dokumentert.

Rapportene for 1994 til og med 2006 ble laget mens jeg var ansatt ved Institutt for Journalistikk. Etter dette har jeg vært tilknyttet Høgskulen i Volda som pensjonist, og utgitt rapportene der.

Det normale er at alle eller nesten alle aviser i et land er med i samme organisasjon. Medlemsstatistikken for denne organisasjonen blir derfor brukt som landets offisielle statistikk. Hos oss har vi i stedet to selvstendige organisasjoner, og gjennom 1990-tallet var det ingen samkjøring mellom dem. Statistikken i *Avisåret* dekket således et åpenbart behov. Etter hvert fikk den en slags halvoffisiell status. Til slutt ble opplysningene til og med tatt inn i *Statistisk Årbok*. Dette begynte med utgaven for 2006. (Statistisk sentralbyrå, 2006, s. 216).

Arbeidet med rapportene fra 1994 og frem til omtrent 2015 har vært nokså enkelt rent metodisk. Det første opplegget fungerte bra, og det bygde stort sett på opplysninger som var pålitelige og lett tilgjengelige. To slags problemer bør likevel nevnes. Det første gjelder selve avisdefinisjonen, hva som skulle regnes som avis. Dette spørsmålet ble først aktualisert i 1992, da avisen *Fiskaren* ble medlem av NAL og søkte om pressestøtte. Høsten 2003 ble det aktuelt igjen. Da begynte *Se og Hør* med to utgaver per uke og krevde momsfristak som avis. Selv har jeg fulgt en praksis som er forholdsvis liberal. Frem til 1998 ble alle medlemmer av NAL automatisk regnet som avis, og alle medlemmer av LLA som kom ut minst en gang per uke. Andre publikasjoner som fikk støtte som aviser, ble også regnet med, jf. Høst, 2004, s. 43–44.

Det andre problemet gjelder kartlegging av kortvarige avisprosjekter. Fra 1990 og frem til og med 2015 har jeg registrert 116 nye betalte (papir-) aviser. 54 av dem eksisterer fremdeles, mens 62 er blitt borte eller driver videre som gratisavis (*Hamar Dagblad*) eller betalt nettavis (*Avisa Lofoten*). Hvis de har kommet ut ved et årsskifte, skal de telles med for det året.

Alle nykommere som har overlevd så lenge at de har fått et kontrollert opplagstall eller mottatt pressestøtte, er kommet med. Om de ikke ble registrert ved første årsskifte, er de fanget opp året etter og etterregistrert. Men ikke alle kom så langt. 17 aviser ble lagt ned det samme året som de startet, og ni er lagt ned året etter. Noen ganger er det nærmest flaks at de er blitt registrert. Mange har nok hørt om *Memo*, den mislykkede satsingen til *Dagbladet* i 2006, eller forsøket på å gjenopplive *Arbeideravisa* i Trondheim i 2008. Men hva med *Broderfolk* (2007) og *Grenseposten* (2008), to kortvarige forsøk på å lage en avis for grenseområdet rundt Røros?

Vi kan ikke utelukke at noen kortvarige prosjekter har gått under radaren, men mange kan det ikke være. I tillegg til å følge med i aktuelle kilder (særlig *Journalisten* og *Dagspressen / Dagens medier* på papir i den første delen av perioden, deretter *Journalisten.no* og *Medier24*) så har jeg gjennom mange år fått god hjelp av Rune Hetland, generalsekretær i LLA. Han er godt orientert om det som foregår blant lokalavisene.

Telling av gratisaviser

På slutten av 1990-tallet var mange opptatt av utviklingen for gratisavisene. Dette var publikasjoner som hadde stått helt utenfor det gode selskap. NAL hadde således et forbud mot at deres medlemmer skulle utgi eller trykke slike aviser. Den nye utviklingen begynte med etableringen av *Osloposten* i 1997 og *Avis1* i 1999. Det Dagspresseutvalget som ble utnevnt i 1999, tok gratisavisene så alvorlig at jeg ble bedt om å lage et vedlegg om dem til deres NOU (Høst, 2000).

Kartleggingen i 1999 ble også brukt til å lage et avsnitt i *Avisåret 1999*. Senere har registreringene blitt gjentatt med uregelmessige mellomrom: 2000, 2001, 2004, 2006, 2009 og 2012, og så årlig fra 2016. Registreringene viser at utviklingen har bestått av flere faser. Først noen år med langsom vekst, så en rask økning frem mot en topp rundt 2012, og så sterk

tilbakegang. Mens det ble registrert 34 gratisaviser ved utgangen av 2012, var det bare seks ved utgangen av 2021.

Det er bare noen få gratisaviser som har vært medlem av MBL. De andre er ikke registrert noe sted. Letingen etter aktuelle titler har likevel vært enklere enn man kunne fryktet, og resultatene er sannsynligvis ganske pålitelige.

I den første tiden var gratisaviser noe nytt, og mange var usikre på hvilken plass de ville få i mediebildet. Derfor fikk de mye oppmerksomhet. På grunn av omtalen var de synlige i fagbladene *Dagspressen* og *Journalisten*, i spalten Etter Børs (*Dagens Næringsliv*) og på nettet. I årene frem mot toppnivået var det flere store dagsaviser som startet sine egne gratisaviser, gjerne som mottiltak mot uavhengige prosjekter. Dette skapte også oppmerksomhet.

En spesiell kilde fortjener å nevnes. Det er den digitale bladkiosken BuyAndRead, en tjeneste som har vært i drift siden 2003. Her kan man kjøpe digitale utgaver av vanlige abonnementsaviser, men det er også noen gratisaviser som kan lastes ned uten betaling. Miniatyrene til gratisaviser er merket med grønt, så de er lett synlige. Ved utgangen av 2021 var det to av de seks gratisavisene som fremdeles kom ut, som kunne leses på BuyAndRead. I tillegg hadde BuyAndRead arkiveksemplarer av gratisaviser som var lagt ned.

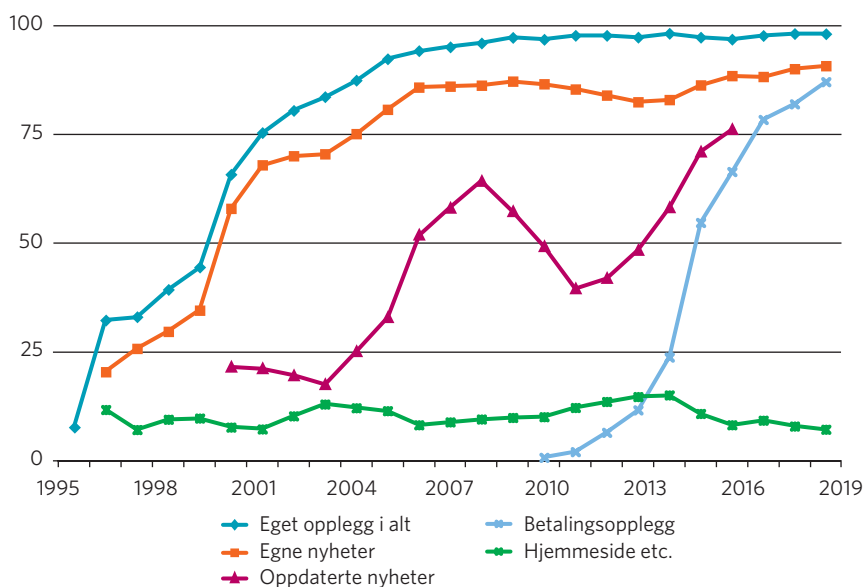
Etter 2012 har internett tatt en stadig større del av annonsekronene, og det er de trykte mediene som har mistet mest. Siden gratisavisene henter alle sine inntekter fra annonser, er de blitt spesielt hardt rammet. Kartleggingen de siste årene har derfor gått ut på å registrere hvilke aviser som var nedlagt, og hvilke som fremdeles var i live. Google egner seg godt til slikt. Det er bare registrert en ny gratisavis med ukentlig utgave etter 2012, *Avisen Oppegård*. Jeg kan ikke utelukke at det finnes noen flere, men mange kan det ikke være.

Internett er kommet for å bli

De norske avisenes historie på internett begynte i mars 1995, da *Brønnøysunds Avis* og *Dagbladet* lagde sine første sider med nyheter. Flere kom til gjennom 1995 og første del av 1996. Mange var opptatt av

dette nye, og noen begynte å lage lister over hvilke nyhetssider som fantes. Ved Institutt for Journalistikk var vi ikke blant de første pionerene. Høsten 1996, da en av kollegene hadde orientert om situasjonen, skjønte jeg imidlertid at dette var en utvikling som burde dokumenteres systematisk. Mens kollegaen hadde laget en engangsstatistikk, ønsket jeg å følge utviklingen over tid.

Den første opptellingen skjedde samme høst, og gjaldt situasjonen ved utgangen av 3. kvartal. For at det skulle passe med strategien for *Avisåret*, ble opptellingen gjentatt ved slutten av året. Siden utviklingen gikk fort, var det to registreringer i 1997 også. Senere har registreringen skjedd rundt hvert årsskifte.

Figur 2. Aviser med egne tilbud på internett, 1995 til 2019. Prosent

Selv om det allerede fantes rene nettaviser, var målet bare å registrere hvilke tilbud som (papir)avisene har hatt på nettet. Dette har gjort arbeidet mye enklere. For 1996 og 1997 ble nettsidene funnet i oversikter som var laget av NAL og andre, og ved søk i de norske søketjenestene Kvasir og Nettvik. Senere ble det også søkt med internasjonale søkemotorer, først Alta Vista og Yahoo, så Google så snart den var tilgjengelig. Fra 2003 og fremover har alle søk skjedd ved hjelp av Google.

Av figur 2, som viser noen hovedtrekk i utviklingen, ser vi at kurven for «eget opplegg i alt» har en spesiell knekk for årene 1997 til 1999. Noe av dette kan ha en naturlig forklaring, ved at noen ressurssterke aviser var raske med å prøve det nye mens andre trengte litt tid til å tenke seg om. (Fra samarbeid med Orkla Medias dagsaviser vet jeg at det var slike forskjeller de første årene.) Men noe kan også skyldes innsamlingsmetoden, det vil si at søkene ikke har vært effektive nok. Det ideelle ville selvfølgelig ha vært å lage en kontroll i ettertid, dvs. kontakte alle aviser som var på nett i 2000, men ikke i 1996 og spørre når de etablerte sine nettsider. Det ble dessverre ikke gjort.

Helt fra starten var det store forskjeller mellom nettsidene. Noen hadde mange saker og fyldige artikler, andre nøyde seg med få saker eller små notiser. Den første tiden var mange redde for at de som besøkte nettsidene ville sløyfe papiravisen. Derfor gjorde de artikler fra papiravisen om til små notiser, eller til smakebiter som fortalte at det sto mer i papirutgaven.

Det første året ble det brukt et enkelt kjennetegn med seks kategorier for å karakterisere sidene: tre som beskrev omfanget av nyhetsdekningen, og dessuten en for hjemmeside, en for nettavis som ikke var oppdatert, og en for «annet». De tre innholdskategoriene var «fyldig nettavis», «smal nettavis» og «notisavis». Kravet til «fyldig nettavis» var at den skulle ha minst fire saker som var dekket gjennom mer enn en ingress eller kort notis. Ikke mye å skryte av sett med dagens øyne, men ved utgangen av 1996 var det bare 18 av de 72 avisene med nettsider som kom i denne kategorien.

Etter 1995/96 er nettsidene til det store flertall av aviser blitt mer innholdsrike og mer avanserte. I de årlige rapportene har jeg prøvd å fange opp denne utviklingen uten at det gikk ut over sammenlignbarheten. Fra 2000 og fremover ble det for eksempel tatt med en ny kategori som er kalt «oppdaterte nyheter», jf. figur 2. Kravet var at avisen skulle legge ut et visst antall saker i løpet av dagen i stedet for å nøye seg med den samme publiseringsrytmen som papiravisen.

Da avisene begynte å innføre betalingsløsninger for nettsidene, ble dette registrert helt fra begynnelsen. I motsetning til den rufsete kurven som gjelder spredning av nettnyheter mellom 1995 og 2001, danner kurven for spredning av betalingsopplegg en nesten perfekt S-kurve for diffusjon.

Kartleggingen av avisenes tilbud på internett har fortsatt helt frem til 2019. Da var det bare noen få etternølere som ikke hadde nyheter på nettet, og bare noen få som ga bort nettnyheter gratis. De fleste var små lokalaviser. Den viktigste digitale utviklingen skjedde helt andre steder, hos de største avisene og i konsernene. Da var det naturlig å si at jobben var gjort, og å avslutte de tidsseriene som gjaldt nettsidene til papiraviser.

Betalte nettaviser

Etter 2015 er det ikke startet nye betalte aviser på papir. I stedet har vi fått en ny type publikasjon: de betalte nettavisene. Den første betalte nettavisen var *Alvdal midt i væla*, en liten lokal nettavis som begynte å ta betaling våren 2015. Den ble raskt fulgt av flere.

Fremveksten av betalte nettaviser representerte noe helt nytt, og fikk mye offentlig omtale. Derfor ble det tatt med en beskrivelse av de nye prosjektene i avisrapportene for 2017 og 2018. Rapporten for 2019 hadde i tillegg en tabell der de kjente avisene var listet opp. Den hadde 17 titler. I tilsvarende lister for 2020 og 2021 er det hhv. 26 og 32 titler.

Gratisaviser, både på papir og nett, ble aldri ble noen del av det organiserte Avis-Norge. Slik er det ikke med de betalte nettavisene. De er på vei inn. En del av dem er blitt medlemmer av MBL eller LLA, og noen har fått offisielle opplagstall og/eller pressestøtte. Av de 32 avisene jeg foreløpig har registrert ved utgangen av 2021, er det 13 som har fått offisielle opplagstall og 11 som har fått pressestøtte.

De betalte nettavisene er svært forskjellige med hensyn til størrelse av redaksjonen, stoffmengde og antall brukere. Dette betyr mye for hvor mye omtale de får, og hvor lette eller vanskelige de er å finne ved søk. For den medieinteresserte skal det godt gjøres å ikke kjenne til *Nidaros* i Trondheim eller *Avisa Oslo*, eller vite at *Nettavisen* har begynt med betaling. Små nettaviser har mye lettere for å gå under radaren. Aller vanskeligst er det å registrere at små nettaviser har skiftet status.

Betalte nettaviser blir etablert på to forskjellige måter. Den ene er gjennom start av helt nye prosjekter, slik som *Nidaros*, som var ny i 2019, og *Avisa Oslo*, som kom i 2020. Slike prosjekter blir dekket på samme måte som nye papiraviser. I 2020 ble det for eksempel startet mange betalte

nettaviser i Trøndelag. De var ledd i aviskrigen mellom Polaris Media og *Trønder-Avisa*, og fikk dermed en ekstra nyhetsverdi.

Den andre måten er at eksisterende nettaviser som har vært gratis, begynner å ta seg betalt. Her er *Nettavisen* det mest kjente eksemplet. Den ble etablert som gratis nettavis høsten 1996, og har hele tiden vært et av våre mest besøkte steder for nyheter på nett. Rundt årsskiftet 2017–2018 begynte den med lukkede artikler og abonnement. *Vesterålen Online* (VOL) er en annen etablert nettavis som har begynt å ta betaling. Slike skifter har gjerne mindre nyhetsverdi enn vanlig nyetablering, og kan derfor være vanskelig å fange opp.

Oversikten i *Avisåret 2020* viser at et stort flertall av de betalte nettavisene har en fortid som en annen type publikasjon. Av de 26 avisene som er listet opp, er det bare ni som begynte med nettbetaling i samme år som de ble etablert. De andre har en variert forhistorie. De fleste hadde vært gratis nettaviser, men det var også noen som hadde vært lokalaviser på papir eller lokalaviser med svært lav frekvens (*Folldalsportalen* og *Midsundingen*). *Minerva* har en lang fortid som politisk tidsskrift på papir, og begynte med en betalt nettutgave, og ble dermed å regne som avis, i 2016.

De avisene som er tatt med i listen for 2019, er stort sett funnet fordi de er omtalt på nettsider som *Journalisten* og *Medier24*. Det ble ikke foretatt noe systematisk søk for å sikre at alle betalte nettaviser var kommet med.

For 2020 var det annerledes. Medietilsynet hadde nettopp lagt frem et mediemangfoldsregnskap, der de mente at Norge hadde 293 forskjellige aviser. Tallet var hentet fra tilsynets mediedatabase. I tillegg til de betalte papiravisene hadde Medietilsynet tatt med gratisaviser på papir, betalte nettaviser og gratis nettaviser

Som en del av arbeidet med *Avisåret 2020* gjorde jeg en del for å etterprøve Medietilsynets tall. Det betydde for det første at jeg så nærmere på alle titlene i mediedatabasen til Medietilsynet, for å sjekke om de kunne regnes som aviser. Kontrollen viste at en del av titlene ikke lenger var aktive. Videre brukte jeg en del tid på å lete på Google og andre steder etter titler som Medietilsynet ikke kjente, men som burde vært med. Jeg fant omtrent ti stykker, men det kan være enda flere. Alle betalte nettaviser som ble funnet ved denne letingen, er tatt med i den tabellen i *Avisåret 2020* som gjelder betalte nettaviser. Mens tabellen for 2019 må regnes som

en ukontrollert opplisting, er tabellen for 2020 en kvalitetssikret avisstatistikk som har en rimelig grad av pålitelighet.

Å gjete kongens harer

Den første kartleggingen av nyheter på internett gjaldt bare sidene til etablerte papiraviser, jf. omtalen foran. Det var imidlertid mange andre som prøvde seg også: entreprenører som håpet å skape lønnsomme bedrifter; ildsjeler som ville lage en avis for sitt eget lokalsamfunn; skoler og offentlige institusjoner som ville skaffe seg erfaring med det nye.

Å kartlegge denne aktiviteten ville være en krevende oppgave. De fleste nettavisene var lite kjent utenfor sitt eget distrikt, og de var ikke registrert noe sted. Nettavisene trengte heller ikke et marked med en viss størrelse, men kunne utgis overalt. Ingen velforening eller utkantbygd var for liten. Mange av de nye nettavisene var rene hobbyprosjekter, med få nye saker og lang tid mellom hver oppdatering. En del av de nye nettavisene hadde enda kortere levetid enn gratisaviser på papir.

Med så mange metodiske problemer var det ikke fristende å utvide den årlige registreringen slik at den omfattet alle nettaviser. Ved flere anledninger mente jeg det ville være som å gjete kongens harer. Den nye ledelsen ved IJ vurderte det annerledes, og i 2002 startet den et prosjekt som skulle dekke alle norske nettsider som hadde nyheter. Det gikk ikke bra. Den som sto for arbeidet, sluttet etter kort tid, og noen rapport ble aldri ferdig.

Nå er kartlegging av nettaviser uten papirforankring blitt aktuelt igjen. Selv har jeg, litt tilfeldig, begynt å lage oversikter over betalte nettaviser slik det er beskrevet i avsnittet ovenfor. Lars Julius Halvorsen og Paul Bjerke ved Høgskulen i Volda har hatt et helt annet utgangspunkt. I den internasjonale forskningslitteraturen har de selvstendige lokale nettavisene fått betegnelsen Hyperlocal Online Media, og hypotesen er at slike publikasjoner vil fylle de geografiske tomrommene som oppstår når de etablerte mediene (legacy media) går tilbake. Tidsskriftet *Nordicom Review* har nylig hatt et spesialnummer som viser status for de nordiske landene. Her har Halvorsen og Bjerke (2019) stått for det norske bidraget, med artikkelen «All Seats Taken? Hyperlocal Online Media in Strong Print Newspaper Surroundings».

Deres undersøkelse skal dekke alle hyperlokale nettaviser som ikke springer ut av en papiravis, det vil si både de som er gratis og de som tar seg betalt. Kravet var både at innholdet skulle være lokalt, og at utgiverne skulle ha et visst aktivitetsnivå: minst én ny sak per uke gjennom seks måneder eller mer. Registreringen ble foretatt i juni 2018, og de fant 67 aviser som tilfredsstilte kriteriene. De aller fleste (87 prosent) var gratis.

De 67 hyperlokale nettavisene var svært forskjellige med hensyn til stoffmengde og ressurser. 19 av dem ble karakterisert som profesjonelle, med flere personer i redaksjonen og mellom fem og 15 nye saker per dag. Andre må karakteriseres som rene hobbyforetak.

De registrerte nettavisene er resultat av en lang utvikling, med noen som har holdt på siden slutten av 1990-tallet. Da er det ikke spesielt imponerende at 19 av dem kunne regnes som profesjonelle. Ni hadde en ordning med betalingsmur, det vil si at de var startet som betalte nettaviser eller hadde blitt det mellom 2015 og juni 2018.

Halvorsen og Bjerke forklarer det lave tallet på profesjonelle lokale nettaviser med at de lokale nisjene var fylt opp («all seats taken») før nettavisene kom. Dette er bare delvis riktig. På slutten av 1990-tallet var det fremdeles noen lokale nisjer igjen, og noen av dem ble ikke fylt av nettaviser, men av nye papiraviser.

I perioden fra 1997 og frem til og med 2015 ble det etablert 27 lokale fådagrsaviser på papir som fremdeles eksisterer. Dette er litt flere enn de 19 profesjonelle lokale nettavisene. Hvis vi tenker oss at det var en konkurranse mellom papir-entreprenører og web-entreprenører om å finne nye geografiske nisjer og å etablere seg der, så var det altså papir-entreprenørene som gjorde det best. Så kom vendepunktet. Etter 2015 er det ikke lenger startet nye lokalaviser på papir. Til gjengjeld har det vært en omfattende vekst for lokale nettaviser med betaling. At heldigitale aviser fikk pressestøtte fra 2014, er en viktig del av forklaringen.

Tilbakeblikk

I den tiden som er gått siden Dagspresseutvalget av 1991 la frem sin utredning, har de norske avisene vært gjennom en sammenhengende serie av store endringer. Først forsvant mesteparten av de lokale nr. 2-avisene, det

vil si de avisene som det var størst vilje til å støtte. Så kom internett, først som en ekstra mulighet til å publisere nyheter og som en konkurrent på annonsemarkedet, deretter som drivkraft for en total omlegging av virksomheten i avishusene. Om ikke dette var nok, i disse tretti årene har det også vært en stadig oppblomstring av små lokalaviser og en vekst-og-fall-utvikling for gratisaviser på papir.

Til tross for disse omfattende endringene: Hvis jeg ser på skjemaene fra den eldste delen av Avisregisteret, er det svært mye som har vært stabilt. Stabiliteten er tydeligst for de opplysningene som gjelder utgiversteder med dagsavis. I 1990 var det 63 slike steder. To (Oslo og Bergen) hadde tre eller flere dagsaviser, og 13 hadde to.

Tjue år etter, ved utgangen av 2010, var det 62 steder som hadde dagsavis, altså nesten nøyaktig det samme. (2010 var rett før en del av avisene begynte å redusere frekvensen.) Stort sett var det de samme stedene – 59 av de 63 stedene i 1990 hadde dagsavis i 2010 også. Konkurransen var blitt borte på de fleste utgiverstedene, men ellers var avisene de samme. *Aftenposten* i Oslo, *Adresseavisen* i Trondheim, *Fædrelandsvennen* i Kristiansand, *Sunnmørsposten* i Ålesund, *Fredriksstad Blad* (fremdeles med to s-er) i Fredrikstad, *Østlendingen* på Elverum, *Nordlys* i Tromsø ... slik kan man fortsette.

Dagsavisene, og dermed også de stedene der det blir utgitt en dagsavis, danner de øverste nivåene i paraplymodellen. På grunn av deres betydning har både jeg og andre brukt uttrykket «rygggraden i det norske avis-systemet». Mer presist er det nok å si at de store og mellomstore lokale avisene har dannet et rammeverk som de små lokalavisene måtte tilpasse seg til. Av nyetableringene på 1970- og 1980-tallet var det ekstra mange under de store dagsavisene på Vestlandet, dvs. *Stavanger Aftenblad*, *Haugesunds Avis*, *Bergens Tidende* og *Sunnmørsposten*.

Nå har opplagsutviklingen gjort at det lokale styrkeforholdet har endret seg i fådagersavisenes favør. Til gjengjeld har de fleste store og mellomstore aviser klart å etablere seg som den viktigste kilden til nettnyheter i sitt naturlige dekningsområde. Dermed var det lite plass til konkurrerende nyhetsredaksjoner. VG fikk tidlig en dominerende stilling nasjonalt, med NRK som eneste reelle konkurrent, og de fleste store og mellomstore lokalaviser har skaffet seg tilsvarende posisjoner i sine

distrikter. Sett under ett står de tradisjonelle avisene, altså de nyhetstjenestene som springer ut av en etablert papiravis, for en svært stor del av den norske nyhetsproduksjonen for nett.

Hva med papiret? Noen husker fremdeles Paal Leveraas, redaktør i *Computerworld* og grunnlegger av *digi.no*, som innledet om temaet «redaktør i cyberspace» på vårmøtet i Norsk Redaktørforening i 1996. Der satte han et støkk i forsamlingen med påstanden om at «papiravisene vil være en eksklusiv vare om 10 år, annonsene vil være borte» (sitat fra Bård Michalsens kommentar «Fremtiden ble ikke det den var» i *Dagens medier* nr. 5, 2004). Det som måtte være av nyanser i Leveraas' innlegg, ble borte på veien. Det som sto igjen, var et varsel om «papiravisens død» og en gjenstående levealder på 10 år. Spådommen er gjentatt flere ganger etter dette, og «papiravisens død» er blitt et fast begrep.

Det vi ser, er at avisenes papiroplag har gått ganske mye tilbake de siste årene, selv om totalopplaget har økt. Dette kan til en viss grad forklares med abonnementsmodellene, som gjør at de som vil beholde papiret, må betale ganske mye mer enn de som nøyer seg med å få avisen digitalt.

Noen aviser forlater papiret på en annen måte også, ved å redusere utgivelsesfrekvensen. Denne utviklingen begynte litt etter 2010, og har fortsatt hele tiden etter det. Først var endringene beskjedne: fra seks til fem eller fire utgaver per uke, fra tre til to eller fra to til en. Senere har en del lokale seksdagersaviser gått helt ned til tre utgaver. Høsten 2021 gjaldt det for eksempel A-medias byaviser i Østfold: *Fredriksstad Blad*, *Moss Avis* og *Sarpsborg Arbeiderblad*. Papirutgavene betyr imidlertid så mye for annonseinntektene at ingen etablerte aviser har valgt å sløyfe dem helt. (*Avisa Lofoten* begynte riktignok som papiravis og er nå en betalt nettavis, men dette må regnes som mislykket etablering.)

Den reelle utfordringen er ikke om aviser blir trykket på papir i fremtiden, men om selve avisstrukturen blir opprettholdt. I dag tar vi det for gitt, men det må nesten regnes som et under at vi fremdeles har det samme mønsteret med aviser og utgiversteder på forskjellige geografiske nivåer som vi hadde for en mannsalder siden. Det norske avismønsteret er godt tilpasset både bosettingsmønster og politisk system, og det er opprettholdt gjennom en imponerende innsats av svært mange forskjellige aktører gjennom årene.

Referanser

- Alme, B. (1985). Lokalpressa i norsk presse. I T. Aarset (Red.), *Lokalpressa i eldre og nyare tid*. Møre og Romsdal distriktshøgskule.
- Andenæs, I. (1988). *Pressestøtten og dens virkninger* (2. utg.). Publikasjon nr. 3. Møre og Romsdal distriktshøgskule.
- Bastiansen, H. (2016). Partipressen igjen – tilsvar til Overrein og Madsen. *Mediehistorisk Tidsskrift*, 25, 47–53 <https://www.presetidsskrift.no/content/uploads/pub/2016/09/norsk-mediehistorisk-tidsskrift-25-2015.pdf>
- Espeland, G. (2001). *Tolk og tenar for lokalsamfunnet. Nærpressa i samarbeid gjennom 25 år*. Landslaget for Lokalaviser.
- Gustafsson, K. E. (Red.). (1990). *Lokal mediestruktur og medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print newspaper surroundings. *Nordicom Review*, 40(Special Issue 2), 115–128. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0030>
- Hansen, B. (1970). *Avis må til! En oversikt over aviser i Telemark fra 1830 til 1970*. Telemark presselag.
- Hyldmo, E. & Snøfugl, Å. (1990). Fådagrsavisene i Norge. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestruktur og lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Høeg, T. A. (1973). *Norske aviser 1763–1969*. Universitetsbiblioteket.
- Høst, S. (1986). Avisene i fjernsynsalderen. *Pressens årbog 1985*. C. A. Reitzels Boghandel.
- Høst, S. (1987). *Daglig mediebruk*. NKS-forlaget.
- Høst, S. (1990). Ekspansjonen for norske lokale fådagrsaviser. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestruktur og lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Høst, S. (1991). The Norwegian newspaper system: Structure and development. I H. Rønning, & K. Lundby (Red.), *Media and communication*. Norwegian University Press.
- Høst, S. (1995). *Avisåret 1994. Flere aviser, stabilt opplag*. IJ-notat nr. 1/1995. Institutt for Journalistikk.
- Høst, S. (2000). Gratisaviser i Norge – lokale småforetak og konsernstyrt forretning. Vedlegg 3 i NOU 2000:15 *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte*. Statens forvaltningstjeneste.
- Høst, S. (2004). *Hva er en avis? Avisbegrepet fra Hellerudkomiteen til Se og Hør*. Rapport 3/2004. Institutt for Journalistikk.

- Kultur- og likestillingsdepartementet (2022). Høringsnotat. Forslag til ny forskrift om produksjonstilskudd til nyhets- og aktualitetsmedier. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- NOU 1982:44 *Pressestøtten – mål og midler*. Universitetsforlaget.
- NOU 1992:14 *Mål og midler i pressepolitikken*. Statens forvaltningstjeneste.
- Overrein, P. & Madsen, R. (2016). Partipressens avvikling – årsaker og faser. *Mediehistorisk Tidsskrift*, 25, 11–46. <https://medietidsskrift.no/content/uploads/pub/2016/09/norsk-mediehistorisk-tidsskrift-25-2015.pdf>
- Schwebs, T. & Østbye, H. (1988). *Media i samfunnet*. Samlaget.
- Snøfugl, Å. (1990). Norske lokalaviser – likskap og skilnader. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestructur och lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Statistisk sentralbyrå (2006). *Statistisk årbok 2006*. Statistisk sentralbyrå.
- Øy, N. E. (1982). Norsk avistypologi. *Pressens Årbog 1982*. C. A. Reitzels Boghandel.

KAPITTEL 4

Barnevern og media: Kjeldebruk i Naustdalsaka

Idar Flo

Fyrsteamanuensis, Høgskulen i Volda

Sammendrag: I november 2015 overtok barnevernet i Naustdal kommune omsorga for fem barn frå den norsk-rumenske Bodnariu-familien og plasserte dei i tre fosterheimer. Foreldra i den såkalla «Naustdalsaka» blei sikta og seinare tiltalte for bruk av vald mot barna sine. Foreldra var pinsevener, og fleire av støttespelarane deira hevda at det var frykt for kristen indoktrinering som var den eigentlege grunnen til at barnevernet tok frå dei barna.

Barnevernet er pålagt ei streng teieplikt som tydeleg innskrenkar i kva grad barnevernet kan uttale seg og grunngje avgjerdene sine overfor media. Dersom barnevernet på grunn av teieplikta ikkje kan nytte seg av tilsvarsretten, kan det føre til at media verken gjev eit korrekt eller balansert bilde av barnevernssaker. Dette konfliktfylte forholdet mellom barnevern og media er tema for denne artikkelen, der to riksdekkande medium si dekning av den såkalla «Naustdalsaka» blir analysert.

Analysen legg vekt på korleis barnevernet og andre kjelder blei brukte i *NRK.no* og *Dagen* si dekning av saka. Med utgangspunkt i framing-teori er målet å samanlikne desse to riksdekkande media si tolkingsramme av Naustdalsaka.

Nøkkelord: barnevern, tolkingsrammer, Bodnariu-familien, teieplikt, kjelder

Abstract: In November 2015, the child welfare service (CWS) in Naustdal municipality took five children from the Norwegian-Romanian Bodnariu family and placed them in three different foster homes. The parents in the so-called “Naustdal case” were charged and later indicted for use of violence against their children. The parents were Pentecostals, and several of their supporters argued that fear of Christian indoctrination was the real reason why the CWS took over care of the children.

Strict confidentiality within the CWS significantly restricts the extent to which the CWS can express itself and justify its decisions to the media. As such, the media may not always provide a correct or balanced presentation of child welfare cases. This conflict-filled relationship between the CWS and the media is the subject of this article in which coverage of the Naustdal case by two nationally distributed news media is analyzed.

Sitering: Flo, I. (2022). Barnevern og media: Kjeldebruk i Naustdalsaka. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (Kap. 4, s. 89–114). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.ch4>
Lisens: CC BY-ND 4.0

The analysis emphasizes how the CWS and other sources were portrayed in *NRK.no* and *Dagen's* coverage of the Naustdal case. Based on framing theory, the goal is to compare how these two national news media framed the Naustdal case.

Keywords: child welfare service, news framing, Bodnariu family, duty of confidentiality, sources

Barnevernet har ei lovpålagt teieplikt, og må følgeleg halde seg innanfor desse rammene i kontakt med media. Journalistikk på barnevernsaker kan difor vere vanskeleg å arbeide med for journalistar. På same måte opplever dei som arbeider i barnevernet det som vanskeleg å møte og uttale seg til media. Forholdet mellom desse profesjonane har difor vore tema for årlege fellesseminar ved Høgskulen i Volda der målet er å gje begge studentgruppene innsikt i den andre si yrkesrolle, og kor teieplikt er eit sentralt tema. Professor Paul Bjerke har stått i spissen for å arrangere desse seminara, og det er difor passande at denne artikkelen skal handle om den same tematikken.

I fleire saker der barnevernet har overteke omsorga frå foreldre med utanlandsk bakgrunn, har det ført til demonstrasjonar i fleire land. Barnevernet har fått mykje merksemd og kritikk spesielt i Aust-Europa. Ei førestilling som synest å få fotfeste der, er at det norske barnevernet tek barn frå foreldre utan grunn eller på grunn av bagatellar, og at austeuropeiske familiar er særleg utsette for dette.¹ Undersøkingar tyder også på at tilliten til barnevernet er noko lågare blant enkelte innvandrargrupper enn gjennomsnittet i den norske befolkninga.² Eg skal difor analysere korleis barnevernet blir framstilt i ei konkret sak der faren til barna er frå Aust-Europa, for å undersøke i kva grad framstilling i kan samsvare med ei slik førestilling om det norske barnevernet.

I november 2015 henta barnevernet fem barn frå den norsk-rumensk familien Bodnariu og plasserte dei i tre ulike fosterheimar. Foreldra i den såkalla «Naustdalsaka» var pinsevener, og blei sikta og etter kvart tiltalt for familievald. Kristen oppseding var eit sentralt element i saka som hadde forgreiningar til pinsemiljøet, noko som truleg gjorde saka særleg

---

1 Færseth 2020.

2 Rathe et al. 2017.

interessant å dekke for ei erklært kristen avis som *Dagen*. Saka blei også tett følgd av nettstaden *NRK.no* (frå no av *NRK*) gjennom sitt lokale distriktskontor i Førde som ligg om lag 10 kilometer frå Naustdal. Kva tolkingsramme finn vi i *Dagen* og *NRK* si dekning av Naustdalssaka? Er det nokon forskjell mellom den kristne avisa *Dagen* og den «sekulære» *NRK*?

Teoretisk ramme

Barnevernet har på vegner av samfunnet stor makt. Gjennom barnevernlova har institusjonen makt til å gripe inn i familie- og privatlivet. Men barnevernet har også definisjonsmakt til å vurdere kva som er omsorgsvikt i ein familie. Denne makta gjer at barnevernet må tole ei form for kontroll og overvaking, også frå media.³ I barnevernets rolle som saksbehandlar må ein ta omsyn til teieplikta, der ein ifølge forvaltningslova har eit forbod mot å gje opplysningar til uvedkomande om det ein i sitt arbeid får vite om nokon sine personlege forhold. Teieplikta for tilsette i barneverntenesta og dei som yter tenester for barnevernet, er gjennom barnevernlova endå strengare enn elles i forvaltninga ved at ein mellom anna ikkje kan opplyse om statsborgarskap, sivilstand, yrke, bustad og arbeidsstad.⁴ Barnevernet må difor halde seg innanfor desse strenge ramme, noko som gjer barnevernsaker til eit spenningsfelt mellom barnevernet og media. For å oppfylle det Ver Varsam-plakaten (VVP) omtaler som pressa si samfunnsrolle, er journalistar i redaktørstyrte media nemleg forplikta til å «ivareta viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk [...] beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre».⁵ Men dersom representantar frå barnevernet ikkje forklarar seg offentleg, kan dette føre til at journalisten verken gjev

3 Brurås 2010:239.

4 Prop. 133 L (2020–2021). I barnevernlova § 6-7, andre ledd heiter det at «Taushetsplikten gjelder også fødested, fødselsdato, personnummer, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted». Dette er ikkje teke med i forvaltningslova, og barneverntenesta si teieplikt blir difor rekna som skjerp.

5 Norsk presseforbund 2020.

eit korrekt bilde av barnevernet eller balanserer bildet i tråd med journalistiske metodar.⁶

Pressa kjem difor ofte i ein vanskeleg situasjon dersom barnevernet ikkje nyttar seg av tilsvarsretten ved å vise til teieplikt. For barnevernet er situasjonen også vanskeleg fordi ein opplever at ein ikkje kan seie nok til å kunne grunngje sine handlingar utan å avsløre teiepliktige opplysningar.⁷ Verknaden kan dermed bli at barnevernet kan ha gode grunnar for sine vedtak, men som ikkje kjem fram i media. Barnevernet kan også ha tvilsame avgjerder som pressa bør avdekke. Men dersom berre den eine parten er villig til å gje opplysningar, kan det også føre til at journalisten droppar saka av frykt for å gje ei ein-sided framstilling.⁸

Størsteparten av arbeidet som barnevernet utfører, gjeld rådgjeving av foreldre og liknande tenester.⁹ Dette er nokså «udramatisk» og har ein tendens til å falle utanfor radaren til media. Derimot er saker om omsorgsovertaking ofte oppfatta som «godt stoff», fordi slike saker oppfyller mange av dei såkalla nyheitskriteria (VISAK) som dei fleste journalistar har eit forhold til.¹⁰ Barnevernsaker dreier seg om å informere om *vesentlege* samfunnsmessige saker og avdekke kritikkverdige forhold, som blir rekna som det viktigaste nyheitskriteriet. Barnevernsaker er også «godt stoff», fordi det er konfliktsaker med sterke følelsar og stor dramatik.¹¹ Dersom barnevernsaka dreier seg om ein «vanleg» familie, kan det også vere eit saksforhold som mange lesarar til ein viss grad kan *identifisere* seg med.

I dekninga av barnevernsaker har pressa makt til langt på veg definere problemet og korleis saka skal presenterast.¹² I mange enkeltsaker blir barneverntenesta framstilt som ei teneste med manglande kompetanse og tillit, og ei teneste som folk ikkje burde stole på.¹³ Framstillinga

---

6 Figenschow et al. 2006:20. I arbeidet med barnevernsaker må journalisten også ta omsyn til dei strenge rammene for omtale av barn. I VVP § 4.8 står det at «barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernssaker eller rettsaker».

7 Figenschow et al. 2006:24.

8 Brurås 2010:239–240.

9 Dyrhaug 2021.

10 Sjøvaag 2020:69–82.

11 Brurås 2010:239.

12 Figenschow et al. 2006:20.

13 Figenschow et al. 2006:170.

av barnevern som dominerer media, kan ha betydning for publikums oppfatning av barnevern. Det er store delar av befolkninga som berre har eit forhold til barnevernet gjennom det dei les i media.¹⁴ Ei kartlegging om befolkninga si haldning til barnevernet i 2020 viste at 31 prosent hadde fått sitt hovudinstrykk av barnevernet frå tradisjonelle media, og 15 prosent frå sosiale media.¹⁵

Tidlegare forskning

Det har blitt gjort fleire innhaldsanalysar av korleis barnevernet blir framstilt i media, der ein særleg har lagt vekt på å finne ut i kva grad barnevernet blir brukt som kjelde, og vinkling på sakene. I journalistikken er vinkling ein måte å presentere ei sak på, og kan dreie seg om kva side ein ser saka ifrå, eller kva del av hendinga som ein legg mest vekt på i presentasjonen. I Edda Stang (2007) si undersøking blir vinkling mellom anna definert som kva som er hovudfokus i artikkelen, for eksempel «barnets situasjon».¹⁶ I undersøkinga har Stang også brukt vinkling som ein såkalla «holdningsvariabel» der artikkane er «delt inn i 'positive', 'negative' og 'nøytrale/balanserte' i forhold til hvilken holdning til barnevernet jeg mener fremkommer».¹⁷ For eksempel blir artiklar som fortel om at barnevernets arbeid har ført til at nokon har fått det betre, rekna som «positive,» kritikk av barnevernets arbeid som institusjon, blir sett på som «negative».

Stang har gått gjennom til saman 118 artiklar i *VG* og *Dagbladet* i to periodar, 1994/95 og 2004/05.¹⁸ Ho fann at dei aller fleste artikkane var negative og kritiserte barnevernet for å ha gjort ein dårleg jobb eller

14 Stang 2007:10.

15 Sentio Research Norge 2020.

16 Stang 2007:124. «Vinkling: Barnevernets arbeidsbetingelser, yrkesutøvelse og beslutninger i barnevernet, barnets situasjon eller situasjonsoppfatning, foreldrenes situasjon eller situasjonsoppfatning og annet.»

17 Stang 2007:45–46. «Med positiv holdning til barnevernet mener jeg artikler som forteller om barnevernsarbeid som har bedret noens situasjon, bidratt til løsing av sosiale problemer eller hevet kvaliteten på barnevernstiltak. Med negativ holdning til barnevernet mener jeg at det fremkommer kritikk av barnevernet som institusjon, for eksempel ved at de ikke har gjort jobben sin, eller gjort en dårlig jobb. Med nøytral eller balansert holdning til barnevernet mener jeg artikler som ikke inneholder kritikk eller positiv omtale.»

18 Stang 2007.

liknande. I 1994/95 var 56 prosent negative, mens 71 prosent av artiklane var likeins negative i 2004/05. Når det gjeld kven som er kjelder, har Stang funne at barnevernet i relativt liten grad er brukt. I 1994/95 uttalte barnevernet seg i 14 prosent av artiklane, mot 21 prosent i 2004/05.

Sonja Føleide har også sett på korleis barnevernet blir framstilt i *VG* og *Dagbladet*. Artiklane er frå januar til juni i 2004 og same periode i 2010, til saman 81 artiklar. Samanlikna med Stang si undersøking har Føleide registrert ein noko mindre del av negative artiklar, 50 prosent i 2004 og 40 prosent i 2010. I den siste perioden var det blitt noko fleire nøytrale framstillingar av barnevernet. Når det gjeld bruken av kjelder, har Føleide funne at representantar for barnevernet utgjorde 16 prosent med omsyn til kven som har vore «hovudstemmer» i artiklane, nokså likt Stang sine funn.¹⁹

I ei undersøking av *VG*, *Dagbladet* og *Aftenposten* har Pernille Hjertø (2017) funne om lag same tendens, der 46 prosent av artiklane framstilte barnevernet negativt, 43 prosent nøytralt og 11 prosent positivt. Barnevernet utgjorde mindre enn 10 prosent av «hovudstemmer» i artiklane, og blant dei negative artiklane fann Hjertø at var det om lag 1/3 som gjaldt at barnevernet ikkje greip inn i tilstrekkeleg grad, og om lag like mange gjaldt omsorgsovertaking.²⁰ Dette korresponderer også med Edda Stang sine funn, der ho i si doktoravhandling undersøkte ytringar på sosiale media om norsk barnevern og kor mykje av kritikken som dreidde seg om at barnevernet anten har gripe for drastisk inn, eller ikkje har gripe inn nok eller i tide.²¹

Tidlegare forskning viser altså at barnevernet er relativt lite brukt som kjelde, og at mediedekninga om norsk barnevern er stort sett negativ eller nøytral, og i svært liten grad har ei positiv vinkling på institusjonen. Ei svakheit ved omgrepet vinkling er at det kan vere vanskeleg å skilje mellom ulike årsaker til for eksempel «negativ vinkling». For eksempel kan det tenkast at barnevernet i ein artikkel blir kritisert for ha utvist dårleg skjønn slik at ein ikkje greip inn tidnok, mens i ein annan artikkel kan

19 Føleide 2011. Hovudstemme er i undersøkinga definert som kjelda som journalisten i hovudsak baserer informasjonen sin på.

20 Hjertø 2017:47.

21 Stang 2018.

det bli framheva at barnelova gjev barnevernet for stor makt til å intervernere. Begge artiklane vil kunne bli kategorisert som «negativ vinkling», sjølv om årsaka er vidt forskjellig.

Framing-teori

For å forsøke å gje eit noko meir presist bilde av korleis barnevernet blir framstilt, kan ein ta utgangspunkt i at artiklar gjev ei ramme for forståing, som lesarane ifølge *framing-teori* har ein tendens til å tolke innanfor. I denne analysen skal vi difor ta utgangspunkt i framing-teori for å vurdere korleis barnevernet er blitt framstilt.

Omgrepet *framing* kan oversetjast til *tolkingsrammer*, slik enkelte norske medieforskarar har brukt.²² Ifølge Robert Entman inneber framing ei utveljing av visse element frå erfaringsverda og framheving av desse i ein tekst.²³ Ei slik framing bidreg til fire meiningsdannande funksjonar: Ein definisjon av problemet, ei tolking av årsaker, ei moralsk vurdering og ei antydning av løysing på problemet.²⁴ Den amerikanske sosiologen Todd Gitlin har gjeve følgande definisjon av framing: «Frames make the world beyond direct experience look natural. [...] Frame bring order to events by making them something that can be told about; they have power because they make the world make sense.»²⁵

I analysen er vi fyrst og fremst opptekne av korleis vi skal tolke *teksten*, men det bør likevel nemnast at framing-teori ikkje berre handlar om korleis media framstiller saker, men også om dei interne redaksjonsprosessane og dei samfunnsrelasjonene som media inngår i. Den såkalla *framebyggingsprosessen* (*frame-building*) omfattar faktorar som både er utanfor og innanfor nyheitsredaksjonen, og som er med på å avgjere korleis media plasserer saker innanfor ei tolkingsramme. Framebyggingprosessen skjer kontinuerleg gjennom samhandling mellom journalistar og kjelder eller andre eksterne personar/grupper som i

22 Eide & Rasmussen 1985.

23 Entman 2003.

24 Entman 2003:5

25 Gitlin 2003:27–28.

større eller mindre grad vil påverke korleis saker blir utforma og «fraima» i mediene.²⁶

Resultatet av framebyggingsprosessen er dei *frames* som finst i den manifeste teksten i media, som grovt kan delast i to hovudkategoriar: *generiske (episodiske)* og *tematiske frames*.²⁷ Mens generiske frames legg vekt på å rapportere episodar som framhevar det unike aspektet ved ei hending, bidreg tematiske frames med dei breie perspektiva og plasserer hendinga inn i ein vidare samanheng, som eit eksempel på ein meir generell tendens. Mottakaren si forforståing er også viktig når det gjeld i kva grad teksten sine tolkingsrammer kan påverke mottakaren si meningsdanning.

Ein nyheitsartikkel er eit resultat av fleire redaksjonelle val når det gjeld kva som skal vektleggast eller utelatast. Det gjeld også kven som er brukt som kjelder, i kva grad kjelder er sitert, og for eksempel om sitata er framheva i overskrift eller bildebruk. I ein nyheitsartikkel er bruken av kjelder ein av fleire meningsberande element som fungerer som leietrådar i teksten som bidreg til å skape ei forståing for hendingar, og som ordnar inntrykka våre slik at verda verkar forståeleg.

Metode

Vi skal difor leite etter element i *NRK* og *Dagen* (papirutgåva) sine artikkelar som kan gje publikum ei tolkingsramme om barnevernets handtering av Naustdalsaka. I denne analysen er det ikkje rom for å studere alle element like grundig, slik som for eksempel bildebruk eller overskrifter. Eg har difor valt å fokusere på bruken av kjelder, ettersom det er grunn til å tru at fleire av dei kan i framebyggingprosessen ha ein tendens til å framstille saka ut ifrå «sin» vinkel.²⁸ I kva grad barnevernet (og andre) blir brukt som kjelder, og får forklart sitt synspunkt i saka, vil i stor grad kunne påverke denne saka sine tolkingsrammer. Val og bruk av kjelder vil difor bli det sentrale elementet i undersøkinga, og vil setje sitt preg på analysen gjennom stor grad av direkte sitering av kjeldene. Til ein viss

---

²⁶ Tankard 2003:24.

²⁷ de Vreese 2005:52.

²⁸ Handgaard m.fl. 2013:206.

grad vil ein kunne samanlikne noko med tidlegare forskning, ettersom tolkingsramme A vil vere ei form for «negativ vinkling», og C «positiv vinkling» i tillegg til B som «nøytral». Tolkingsrammene er operasjonalisert slik:

- A): Barnevernet i Naustdal har truleg gjort feil og skulle aldri teke barna ut av familien.
- B): Det er usikkert om barnevernet i Naustdal har gjort det rette.
- C): Barnevernet i Naustdal har truleg gjort det rette.

Avisa *Dagen* si papirutgåve kjem ut seks dagar i veka med eit opplag på om lag 9000. *Dagen* kom med sitt fyrste nummer i 1919 som eit «kristelig dagblad». Sidan 2010 har Vebjørn Selbekk vore ansvarleg redaktør. *NRK.no* er nettutgåva til det statseigde *Norsk rikskringkasting AS (NRK)*. I tillegg til hovudredaksjonen i Oslo har *NRK* fleire distriktskontor, mellom anna i Førde i Sunnfjord, om lag 10 kilometer frå Naustdal. Denne redaksjonen står bak dei fleste artiklane til *nrk.no* i Naustdalsaka. Både *NRK* og *Dagen* hadde sine fyrste artiklar om saka like før jul 2015. Siste registrerte artikkel er *Dagen* sin leiarartikkel om saka den 9. juni 2017.

Ein gjennomgang av A-tekst med søkeorda «barnevern, Naustdal» viser at *NRK* i denne perioden hadde 42 nyheitsartiklar som var knytte til Naustdalssaka. *Dagen* hadde 37 nyheitsartiklar, og i tillegg sju leiarartiklar/kommentar og fem lesarbrev direkte knytte til saka. Både leiarartiklar/kommentarar og lesarbrev er uttrykk for forfattaren si subjektive meining og skil seg frå nyheitssjangeren sine objektivitetskrav. Med dette i mente har eg likevel valt å ta med både leiarartiklar og lesarbrev i materialet, ettersom også desse kan reknast som ein del av avisa si dekning av saka.

Kjeldene er delt inn i fire kategoriar, *dei som er ramma, dei ansvarlege, ekspertar og påtalemynd.*²⁹ I journalistikken er det vanleg å belyse ei sak ved intervju dei som er ramma av ei hending. I vårt tilfelle gjeld det ekteparet Bodnariu. I denne saka er det særleg nære slektningar som uttaler seg på vegner av foreldra, i fyrste rekke syster (Inger Baunedal) til mor

---

29 I enkelte av artiklane er det referert til skriftlege kjelder, men det vil ikkje bli nokon systematisk analyse av slike kjelder.

og deira foreldre (Magny og Audun Håland). Då det blei reist tiltale, blei ekteparets forsvararar brukte som kjelder. I tillegg er fleire andre meir perifere personar som uttrykker støtte til ekteparet Bodnariu.

Barnevernet er eit politisk styrt forvaltningsorgan på fleire nivå, som i ulik grad kan kategoriserast som *ansvarlege*. I denne saka er det det lokale barnevernet som er ansvarleg for vedtaket om omsorgsovertaking. Dersom kjelder på kommunalt administrativt (rådmann/kommunedirektør) og politisk (ordførar) nivå uttaler seg på vegner av det lokale barnevernet, vil desse også vere i same kategori. Alle vil bli kategorisert på bakgrunn av det ansvaret dei har, sjølv om enkelte kan ha ein utdanningsbakgrunn som kunne ha definert dei som ekspertkjelder.

For å belyse problemstillingar frå ulike sider blir såkalla ekspertar ofte brukte som kjelder. I vårt tilfelle kan det vere ekspertar som uttaler seg om den aktuelle barnevernsaka, anten på eit konkret eller på eit meir generelt nivå. Juristar, psykologar og andre høgt utdanna innanfor eit fagområde som er relevante for saka, vil eg kategorisere som ekspertar. Det kan med andre ord vere eit vidt fagleg spenn innanfor denne kategorien, og i tillegg må vi vurdere om også andre kjelder kan definerast som ekspertar. I vårt case er redaktørar i kristne dagsaviser, og fleire andre som er knytte til kristne organisasjonar i inn- og utland, definert inn som ekspert, ettersom spørsmålet om kristen oppseding er sentralt i denne saka. Kjelder som har tillitsverv innanfor interesseorganisasjonar, eller som sjølve har vore «barnevernsbarn», vil eg også kategorisere som «ekspert». Sjølv om desse ikkje er høgt utdanna «ekspertar» innan eit fagområde, har dei kunnskap innanfor saksfeltet som kan forsvare denne kategoriseringa. Ettersom denne saka raskt utviklar seg til ei straffesak, vil representantar for påtalemakta utgjere ein eigen kategori.

Kva seier kjeldene i Naustdalsaka?

Det er grunn til å tru at kjeldene sine utsegn må tolkast i lys av at omsorgsovertakinga også hamna i rettsapparatet. Vi skal difor fyrst oppsummere korleis det juridiske grunnlaget gradvis blei kjent. Kva meinte påtalemakta hadde skjedd, og i kva grad var dette i samsvar med ekteparet si framstilling av saka?

Det juridiske grunnlaget for at barnevernsaka også hamna i rettsapparatet, blei gradvis konkretisert gjennom *NRK* og *Dagen* sine reportasjar. *NRK* skreiv at «Foreldra er sikta for vald mot barna» 22. desember 2015,³⁰ mens *Dagen* gjorde siktinga kjent 8. januar 2016. Der kjem det fram at på rumensk tv har foreldra vedgått å ha brukt fysisk avstraffing i oppsedinga.³¹ Både barna sine besteforeldre og tante stadfesta overfor *NRK* at dei hadde vore vitne til at barna skal ha fått «eit klask på baken ein gong eller to». *Dagen* kunne også referere til eit intervju foreldra hadde hatt med *BBC* der mora vedgjekk at ho hadde brukt fysisk avstraffing.³²

I august 2016 tok påtalemakta ut tiltale mot ekteparet, og *NRK* gjengav fleire detaljar:

Politiet meiner foreldra over ein periode på fem år skal ha klapsa borna ved fleire høve og over fleire stadar på kroppen. Dei meiner også at foreldra skal ha knipe borna i øyre eller overarm fram til borna vart tekne ut av heimen sin i november i fjor.³³

Påtalemakta var kjelde berre ved eitt høve i både *Dagen* og *NRK*. Det var då ekteparet ikkje møtte til rettssaka, og politiadvokat Sissel Kleiven uttalte at ein ville forsøke å endre tidspunktet for saka.³⁴ Vi skal difor rette merksemda mot kjeldene i dei tre andre hovudkategoriane, som vist i figur 1.

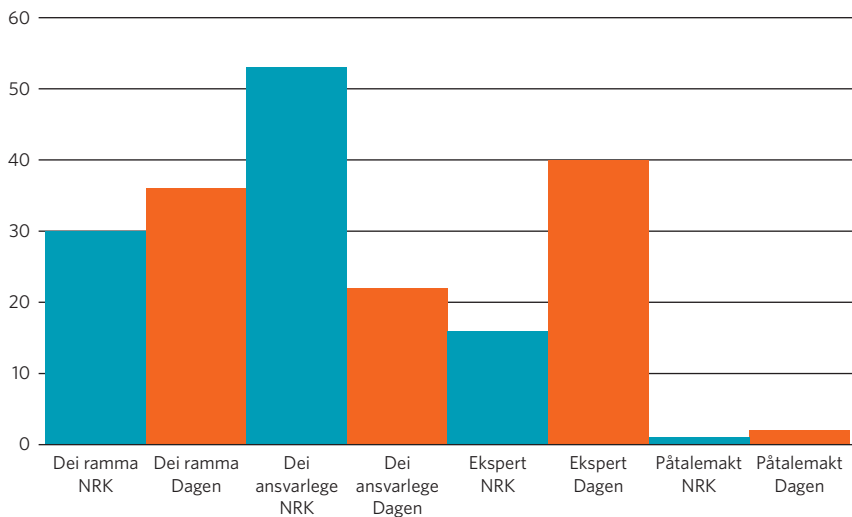
30 NRK 22. desember 2015 «Barnevernssak skaper storm i kristne miljø».

31 *Dagen* 8. januar 2016 «Lover å lytte til kritikk av barnevernet». I faktaboksen står det at «Foreldrene er siktet etter straffelovens paragraf 282, som blant annet handler om mishandling i nære relasjoner.» I 2010 blei det gjort innstrammingar i barnelova som gjorde alle former for vald mot barn ulovleg, heller ikkje for eksempel lette klaps, sjølv om det skjer som ledd i barneoppsedinga. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2010-04-09-13>

32 Sjå *NRK.no* 16. februar 2016 «Vi legg oss med saka og vaknar med den. Vi får ikkje tankane vekk frå saka», 16. april «Tanta om barnevernsak: «Vi lurar på om det ligg noko i det. At det er ein kristen familie», 3. juni 2016 «Norsk-rumensk foreldrepar får tilbake barna» og *Dagen* 16. april 2016 «Naustdal-foreldre forteller BBC om sjokkmøte med barnevernet».

33 *NRK.no* 11. august 2016 «Meiner borna har vore utsett for vald over fem år» og 3. januar 2017 «Tiltalt for alvorleg oppdragarvald».

34 *Dagen* 4. januar 2017 «Foreldre uteblei i retten», *NRK* 3. januar 2017 «- Held dei fram med ikkje å møte, blir dei henta i Romania.»

Figur 1. Andel i prosent artiklar kjelder er brukt i Dagen og NRK.no 21.12.2015 - 09.06.2017. N = 60 (Dagen) og 89 (NRK.no).

I denne perioden var det mogleg å identifisere 41 ulike personar som munnlege kjelder i dei 42 artiklane i *NRK* om Naustdalsaka. Tilsvarande tal for *Dagen* var 40 ulike personar fordelt på 37 artiklar. Kvar artikkel hadde ofte fleire kjelder, noko som blir vist i figur 1. Den viser at dei ansvarlege er mykje meir brukt som kjelder i *NRK* enn i *Dagen*. Verken *NRK* eller *Dagen* har brukt det lokale barnevernet som kjelde. For *NRK* sin del er det rådmannen i Naustdal som er den mest brukte kjelda. *Dagen* har i det aller vesentlege retta spørsmåla til dei ansvarlege på nasjonalt nivå. På den andre sida har *Dagen* i langt større grad enn *NRK* brukt ekspertar. Begge har brukt psykologar og juristar som ekspertkjelder, men *Dagen* har dessutan brukt fleire kjelder frå ulike kristne miljø.

Kva seier dei som blir ramma?

Ruth og Marius Bodnariu blei aldri identifisert med namn i verken *NRK* eller *Dagen*, og ekteparet uttalte seg aldri direkte til *NRK*. Etter at det i august 2016 blei kjent at dei var tiltalte, blei eit brev dei hadde sendt til Naustdal kommune referert. I juni 2016 blei det gjort avtale om å tilbakeføre barna, men i brevet blei det hevda at barnevernet ikkje hadde latt familien få vere i fred. Der gjekk det også fram at familien no var

i Romania og borna hadde funne ro der. Ekteparet skulda barnevernet for å ha «traumatisert barna deira» og meinte etaten var «uprofesjonell, empatilaus, umenneskeleg og utan evne til å sjå verdien av familien og dei viktige band som er mellom foreldra og barn».³⁵

Den 16. april 2016 var saka opphavet til demonstrasjonar mot norsk barnevern i 20 land.³⁶ Få dagar etter møtte søster til den norskfødte mora, Ingrid Baunedal, rådmannen i Naustdal til debatt på *NRK TV*. Debatten mellom dei to blei referert på *NRK.no*, der Baunedal hevda at «barnevernet har fått ei mistolking av familien, foreldra og borna, [...] eg veit at det har vore klapps i stressa situasjonar. Det har ikkje vore del av deira oppdraging».³⁷ *NRK* refererte også Baunedal sin påstand om at foreldra si kristne tru hadde vore ei sentral grunngeving for både barnevernet og politiet.

Dette er ein påstand som Baunedal delte med sine foreldre, som syntest det var merkeleg «at det skal vere forbode med kristen oppdraging» og at eit «klaps utanpå» ikkje var skadeleg for nokon. Bestefaren meinte at barnevernet hadde utsett familien for eit overgrep, og heller burde «hjelp dei, leggje til rette og førebygge, og ikkje berre kidnappe borna».³⁸ Besteforeldra blei også intervjuet etter at tiltalen låg føre og familien Bodnariu hadde reist til Romania. Her støtta dei foreldra sine alvorlege skuldingar: «Den langvarige trakasseringa frå barnevernet gjorde det umogleg å fungere som familie.»³⁹

Ekteparets advokatar hevda også at barnevernet ikkje hadde hatt grunnlag for å ta over omsorga og meinte at etaten hadde vore «invaderande i heimen og gjeve familien lite ro og fred». Samtidig som advokat Ragnhild Torgersen hevda at barnevernet ikkje heldt tilbakeføringsavtalen, bagatelliserte ho tiltalen: «Ein må vere klar over at forholda dei er skulda for ikkje har påført ungane korkje merke eller smerte».⁴⁰

35 NRK.no 12. august 2016 «Naustdal-foreldra flyttar frå barnevernet.»

36 NRK.no 16. april 2016 «Global «D-dag» mot norsk barnevern.»

37 NRK.no 21. august 2016 «Barnevernet har fått ei mistolking av familien, foreldra og borna.»

38 «Vi legg oss med saka, og vaknar med den. Vi får ikkje tankane vekk frå saka» NRK.no 16. februar 2016.

39 NRK.no 15. august 2016 «Forstår at familien og barnebarna måtte forlate landet».

40 NRK.no 12. august 2016 «Naustdals-foreldra flyttar frå barnevernet» og 7. juni 2016 «Meiner kommunen uansett ikkje hadde grunnlag for å ta borna.»

I tillegg var det fleire som kan karakteriserast som perifere støttespelarar som hevda at sakshandsaminga til barnevernet hadde vore feil. Dette gjaldt blant anna ein arbeidskollega til den tiltalte mora, som påstod at barnevernsleiaren i Naustdal var inhabil i saka fordi ho hadde studert saman med mora til barna.⁴¹

Heller ikkje i *Dagen* var ekteparet Bodnariu brukt som munnleg kjelde. Til liks med *NRK* refererte *Dagen* i stor utstrekning til brevet ekteparet i august 2016 hadde sendt til Naustdal kommune.⁴² Også i *Dagen* blei ekteparets nære pårørende brukt som kjelde, fyrste gong ved å referere til eit lesarbrev til avisa *Firda* som besteforeldra hadde signert: «Vi kan berre forsikre at vi aldri har sett at det har vore brukt vald mot barna, knapt nok at dei har vore høgrøysta med dei.»⁴³ I eit anna lesarbrev hevda Ingrid Baunedal at denne saka var berre eitt av fleire eksempel på at barnevernet som institusjon ikkje hadde eit «riktig menneskesyn og syn på familie». Ho hevda å kunne finne belegg for denne påstanden ved at «fleire rumenske familiar har fått høyre av barnevernet: «Her i Norge er det staten som eig barna.»⁴⁴ Barnevernet blei skulda for å mangle kompetanse og vere prega av fordommar mot kristne.⁴⁵ *Dagen* refererte også til *NRK*, der ein av Bodnariu sine advokatar støtta påstanden om at barnevernet ikkje heldt avtalen, og bagatelliserte det ekteparet var tiltalt for.⁴⁶

Perifere støttespelarar kom også til orde i *Dagen*. Den 18. april 2016 skreiv *Dagen* om demonstrasjonen mot norsk barnevern i Bergen og den rumenske bergenspastoren Emil Georgescu sin kritikk:

Måten barnevernet jobbet med saken i Naustdal, er mer sadistisk enn det kommunistene gjorde [...] Barnevernet er en fiende av Gud, det er en fiende av Bibelen og det er en fiende av enhver kristen familie, sa han.⁴⁷

41 NRK.no 20. mai 2016 «Barnevernssaka: Mor og barnevernsleiar gjekk i same klasse.»

42 *Dagen* 15. august 2016 «– Barna våre vil ikke tilbake til Naustdal.»

43 *Dagen* 20. Februar 2016 «Psykolog slaktar barnevernet i Naustdalssaka», og 19. oktober 2016 «Foreldra stilt i gapestokken.»

44 *Dagen* 2. desember 2016 «Barnevernet utgått på dato?» Lesarbrev signert Inger Baunedal.

45 *Dagen* 7. juni 2017 «Kjenner tomrom etter reiste familie.»

46 NRK.no 12. august 2016.

47 *Dagen*, 18. april 2016 «Kaller barnevernet en fiende av Gud.» og *Dagen* 18. april 2016 «– Familien forrådt av norske kristne.»

Påstanden om at det var den kristne trua til ekteparet som var den eigentlege årsaka til barnevernets vedtak, blei halden varm i lang tid blant ekteparets perifere støttespelarar. Blant desse var over hundre juristar frå ulike land som sendte eit brev til statsminister Solberg der dei ba henne gripe inn i saka. Dei var

djupt uroa over at overtakinga av borna var motivert av den kristne trua til familien. Barnevernets eigne dokument vitnar om det faktum at familiens tru og kristne verdiar stod sentralt i samtalanene til dei offentleg tilsette då dei diskuterte overtakinga av borna.⁴⁸

Tolkningsrammer dreier seg ikkje berre om kva kjelder som får uttale seg om ei sak. Kva journalisten vel å sitere og framheve spelar også ei vesentleg rolle. Dersom journalisten vel å sitere kjeldene sin skarpe ordbruk, vil det gjere konfliktlinjene i ei sak tydelegare. Både i *Dagen* og *NRK* ser vi tydeleg eksempel på dette blant nærare pårørande av ekteparet Bodnariu som er sitert på påstandar om at barnevernet har «terrorisert» og utsett familien for «langvarig trakassering», og barnevernet si omsorgsovertaking var «kidnapping» som hadde «traumatisert» barna. I *Dagen* er i tillegg ein perifer støttespelar også sitert på det at barnevernet er «sadistisk» og «fiende av Gud». Samtidig blir valden som barna var utsett for, bagatellisert ved å bruke ord som «klaps», i skarp kontrast til dei alvorlege detaljane som kom fram i tiltalen.

Det er sjølv sagt ikkje uventa at ekteparet Bodnariu og deira talspersonar dreg tolkningsrammene i retning av at barnevernet i Naustdal truleg har gjort feil. Gjennom sine utsegner definerer og avgrensar dei problemet til å vere barnevernets omsorgsovertaking, og hevdar det skuldast ein kombinasjon av fordommar mot kristen oppseding og manglande kompetanse.

---

48 *Dagen* 21. mai 2016 «Ber Solberg gripe inn i barnevernssak». Sjå også *Dagen* 11. april 2017 «Går til sak for Naustdal-familien».

Kva seier ekspertkjeldene?

Då saka fyrst blei omtalt i desember 2015, vektla *NRK* at saka hadde ført til store protestaksjonar i utlandet. Engelskspråklege kristne medium hadde hevda at kristen oppseding var grunnen til at dei blei fråtekne barna. Sjefsredaktør Vebjørn Selbekk i *Dagen* blei bedt om å kommentere saka. Selbekk uttalte at

det blir teikna eit bilete av saka og Norge generelt som eit land der foreldre blir fråtekne barna sine viss dei vil gje ungane sine ei kristen oppseding. Det stemmer ikkje.⁴⁹

Selbekk gjentok seinare desse påstandane og meinte at Noreg var utsett for en demoniseringskampanje.⁵⁰

For andre ekspertkjelder stilte saka seg noko annleis. 18. februar 2016 blei psykologspesialist Einar C. Salvesen presentert som ein av fleire fagfolk som hadde skrive under eit opprop med «skarp kritikk mot norsk barnevern», og som hadde hatt «innsyn i saksdokumenta, og har møtt foreldra».

Salvesen sa indirekte at det truleg var blitt brukt vald mot barna, men at barnevernet heller burde hjelpt familien gjennom rettleiing:

– Det er snakk om korleis ein skal gå inn i familiar der dette er ein del av kulturen for den eine parten, seier Salvesen og legg til: – Her var det lagt godt til rette for samarbeid frå foreldra si side. Her var det også veldig god omsorgsevne til stades som ein kunne utnytta. I tillegg var det enkelte ting familien burde fått rettleiing om.

Det er verdt å merke seg at Salvesen truleg siktar til den rumenske faren når han seier at dette er «ein del av kulturen for den eine parten». Likevel meinte han at barnevernet hadde gjort grove feil: «Denne saka er så sår og hjarteskjerande at det nesten ikkje er til å halde ut. Eg er ikkje i tvil om at barnevernet har gjort feil i denne saka, seier Salvesen.»⁵¹

---

49 NRK.no 22. desember 2015 «Barnevernssak skaper storm frå kristne miljø.»
 50 NRK.no 16. april 2016 «Norske myndigheter: – Mange grunnløse påstander.»
 51 NRK.no 18. februar 2016 «Psykologspesialist slaktar barnevernet.»

Dei fem barna var på dette tidspunktet plassert i tre forskjellige fosterheimar. Tre dagar tidlegare hadde barnepsykolog Willy-Tore Mørch uttalt seg om saka, og hevda at «det er traumatisk for born å oppleve at dei blir tekne ut frå foreldreheimen».⁵² Professor i Juss, Jan Fridthjof Bernt, blei brukt som ekspertkjelde og avviste at barnevernsleiaren var ugild. Han grunn gav det med at ein måtte vere «nesten som ein bror eller søster» for å kunne bli kjent ugild på grunn av eit tett forhold til den eine parten.⁵³

NRK sette spørsmålet om gildskap i samanheng med storleiken på kommunen. Dette skjedde i ein periode der den såkalla kommunereforma var ei stor politisk sak nasjonalt. Tilhengarar av større kommunar hevda at kvaliteten på blant anna barneverntenesta kunne bli betre dersom ein organiserte seg i større einingar. I mai 2016 blei seniorforskar Dag Ellingsen sitert på at «kommunane må ha minst 15.000 innbyggjarar for å kunne ha eigne barnevernkontor». NRK refererte deretter at «i Naustdal, der eit kristent foreldrepar er fråtekne fem barn, bur det i underkant av 3000 innbyggjarar». Ellingsen antyda at barnevernet kunne ha gjort feil på grunn av manglande kompetanse i slike saker fordi «omsorgsovertaking blir sjeldan gjort i små kommunar».⁵⁴

Spørsmålet om kompetanse blei også knytt til kor mykje barnevernet brukte per barn, der NRK synte til statistikk som viste at Naustdal brukte langt under gjennomsnittet i fylket. Leiaren for Landsforeningen for Barnevernsbarn (LFB) hevda at «dette kan tyde på at mange ikkje får den hjelpa dei treng». Sjølv om slik statistikk kan tolkast på ulike måtar, for eksempel at Naustdal brukte sine middel effektivt, så følgde NRK opp LFB si tolking i sitt leiande spørsmål til rådmannen i Naustdal: «Viser ikkje dette at Naustdal nedprioriterer barnevernet?» Dette blei delvis avvist av rådmannen, som hevda at statistikken ikkje gav eit fullstendig bilde av ressursbruken, men han ville likevel «ikkje underslå at Naustdal på eit tidlegare tidspunkt brukte lite på barnevern. No brukar vi vesentleg meir».⁵⁵

52 NRK.no 15. februar 2016 «Professor kritisk til at barnevernet splittar søskenflokk.»

53 NRK.no 20. mai 2016 «Barnevernssaka: Mor og barnevernsleiar gjekk i same klasse.»

54 NRK.no 25. mai 2016 «Forskar meiner små barnevernkontor manglar viktig kompetanse.»

55 NRK.no 3. mai 2016 «Pengebruk på barnevernsbarn: – Kan tyde på at nokre barn ikkje får hjelpa dei treng.»

Dagen si dekning av saka starta med sjefsredaktør Vebjørn Selbekk sin leiarartikkel i desember 2015 der han kritiserte utanlandske kristne media. Selbekk trekte fram *Christian Post* sine påstandar om at «fem barn ble sist måned tatt av myndighetene for å «forhindre» dem fra å bli «indoktrinert» med kristendom» som eksempel på det han meinte var feilinformasjon. Tvert om skreiv Selbekk at: «I Norge tar ikke Barnevernet barn fra foreldrene for å forhindre at ungene får en kristen oppdragelse.»⁵⁶

Sjølv om *Dagen* i ein usignert leiarartikkel eit par månader seinare heldt fast ved at saka dreidde seg om fysisk avstraffing og ikkje forfølging av kristne, heldt avisa likevel moglegheita open for at barnevernet kunne ha gjort feil i denne saka: «Spørsmålet er om andre virkemidler burde ha blitt prøvd ut først.»⁵⁷

I februar 2016 uttalte psykologspesialist Einar C. Salvesen at det var god grunn for barnevernleiaren å gripe inn, sidan «oppdragarvald kan vere alvorleg på mange måtar. Det eg er kritisk til, er reaksjonsmåten til barnevernet. Ein burde gå inn med faglege råd og hjelp», og han var «heilt sikker på at det var gale å ta borna ut».⁵⁸

Psykolog og spesialist på valdsproblematikk Judith van der Weele var ein annan ekspert som også gav uttrykk for at barnevernet burde ha reagert annleis. Ho sa at ved valdeleg oppdragarpraksis så

bør utgangspunktet for barnevernet være å hjelpe foreldre til å forandre seg, og gjenvinne barnas tillit (...) – Klaps er ulovlig, men ikke nødvendigvis skadelig. Vurderingene er kompliserte, sier hun.⁵⁹

Til forskjell frå *NRK* så hadde *Dagen* fleire ekspertkjelder innanfor religiøse miljø. I mai 2016 var det ein reportasje frå den internasjonale evangeliske konferansen European Leadership Forum (ELF) i Wisla. Naustdalsaka var tema for ein paneldebatt der den ungarske pastoren Ádám Szabados blei sitert på at saka var eit eksempel på at forholdet mellom foreldre og barn blei øydelagt: «Vi snakker ikke bare om Norge, men

56 Sjå *Dagen* 22. desember 2015 «Norge er ikke Sovjetunionen» og 16. april 2016 «Demoniseringen av Norge.»

57 11. februar 2016, leiarartikkel *Dagen*, «En tragisk sak.»

58 *Dagen* 20. februar 2016 «Psykolog slaktar barnevernet i Naustdalsaka.»

59 *Dagen* 22. februar 2016 «Psykolog synest det går inflasjon i voldsbegrepet.»

om et fenomen som truer en hel sivilisasjon. Ikke engang under kommunistiske regimer ble foreldre –barnforholdet ødelagt.»⁶⁰

To dagar etter kommenterte *Dagen* sin eigen redaktør, Tarjei Gilje, denne debatten der både han og Einar Salvesen hadde delteke. Gilje hadde vanskeleg for «å forstå hvorfor et så drastisk tiltak var nødvendig», og Salvesens påstand om «lav kompetanse og for mye makt hos barnevernet som den viktigste årsaken til at saken har blitt slik den har blitt», var «en analyse det går an å følge,» meinte Gilje. Han peikte vidare på at sjølvom det ikkje var lovheimel for omsorgsovertaking med grunnlag i religion, så stod ikkje det «i veien for at enkeltansatte kan ha sine personlige agendaer» og ein burde diskutere «om for mye makt er blitt plassert hos barnevernansatte som ikke har alle nødvendige forutsetninger for å gjøre den jobben de er satt til».⁶¹

Våren 2017 skreiv *Dagen* at Naustdalsaka var ei av fleire saker som var klagt inn for EMD. Professor Marit Skivenes blei då intervjuet i *Dagen*, som presenterte henne som «ein av dei fremste ekspertane på norsk barnevern». Skivenes sa at ho «synest talet på akuttsaker er høgt. Det tolkar eg som eit uttrykk for at det er noko norsk barnevern ikkje handterer godt nok», og at «norsk barnevern som organisasjon eller forvaltningseining gjer feil, slik Nav, sjukehus og andre tilsvarende instansar gjer». Skivenes meinte at norsk barnevern «kan bli flinkare til å lytte til born og iverksetje gode hjelpetiltak», og at «ein må vere open for kritikk og at sakshandsamarar kan utvise uforstand».⁶² Sjølv om Skivenes ikkje uttalte seg konkret om Naustdalsaka, kunne hennar generelle utsegn om norsk barnevern tolkast som ei støtte til Gilje sitt syn.

Ekspertar er brukte som kjelder for setje saka inn i ei objektivt og generelt perspektiv, noko som også påverkar tolkingsramma. Ein kan likevel stille spørsmål ved om alle ekspertane bidreg til å belyse den konkrete saka. Det blir for eksempel hevda at små barnevernkontor generelt kan mangle kompetanse, og ymta om at barnevernkontoret i Naustdal var så lite at det kan ha påverka kvalitet på sakshandsaminga i den konkrete saka. Sjølv om ein ikkje kan vise til ein konkret årsakssamanheng, blir

60 Dagen 26. mai 2016 «Ser trussel mot sivilisasjonen i barnevernssak.»

61 Dagen 28. mai 2016 «Når der det greit at staten griper inn?»

62 Dagen 15. mai 2017 «Trur ikkje på full frifinning av barnevernet.»

dermed effekten ved å i det heile reise denne problemstillinga at det sår ein mistanke om at barnevernet i Naustdal truleg har gått fram på feil måte.

Påstanden om at kristen oppseding var den eigentlege årsaka til barnevernets vedtak, blei avvist av ekspertane som uttalte seg til *NRK*. Likevel var det fleire ekspertar som sådde tvil om at barnevernet hadde gjort det rette, ja, enkelte meinte det var gjort feil og karakteriserte barnevernets inngrep som eit «hjerteskerande overgrep». I *NRK* er likevel dei fleste ekspertkjelder nokså moderate i sine utsegn, som i større grad var retta mot systemet enn om den konkrete saka, og heller i retning av tolkingsramma om at barnevernet kan ha gjort noko feil, men det er usikkert.

I *Dagen* var det langt fleire kjelder enn i *NRK*-materialet som uttrykte endå sterkare tvil om at omsorgsovertaking var det rette. Særleg enkelte ekspertar frå kristne miljø heldt også moglegheita open for at ekteparet Bodnariu kunne vere offer for fordømmar som kunne påverke barnevernets sakshandsaming i strid med lovgjevinga, altså at barnevernet hadde handla feil.

Kva seier dei ansvarlege?

La oss fyrst sjå nærmare på korleis barnevernet manøvrerte innanfor teieplikta sine rammer. Den 16. februar 2016 blei rådmannen i Naustdal, Øyvind Bang-Olsen, spurt om å kommentere påstanden om at foreldra si kristne oppseding hadde hatt stor betydning:

Eg kan ikkje uttale meg om den konkrete saka. Men på generelt grunnlag kan eg seie at denne type argument ikkje vil halde når fylkesnemnda eller tingretten skal avgjere denne type saker.⁶³

Bang-Olsen blei seinare konfrontert med påstanden om barnevernet hadde gjort ein grov feil. Rådmannen viste også her til teieplikta, men sa at foreldra si rettssikkerheit var vareteken blant anna gjennom fylkesnemnda.⁶⁴ Påstanden om at barnevernet hadde gjort feil, blei også knytt

63 NRK.no 16. februar 2016 «Vi legg oss med saka og vaknar med den. Vi får ikkje tankane vekk frå saka.»

64 NRK.no 18. februar 2016 «Psykologspesialist slaktar barnevernet.»

til storleiken på barnevernkontoret, der det blei trekt i tvil om det hadde tilstrekkeleg fagleg kompetanse. Bang-Olsen avviste påstanden og viste til at «vi kompenserer at vi er ein liten kommune med tverrfagleg samarbeid, god kontakt med fagmyndigheiter og rettleiing. Dessutan leiger vi inn kompetanse eksternt».⁶⁵

I juni 2016 blei det gjort avtale om å tilbakeføre barna, noko som blei brukt av foreldra sine advokatar som ei form for vedgåing av at barnevernets omsorgsovertaking hadde vore feil.⁶⁶ På spørsmål om korfor foreldra fekk barna tilbake, viste rådmannen igjen til teieplikta, og gav berre ein generell kommentar om at kommunen hadde eit ansvar om «å ta hensyn til barnas beste».⁶⁷ To månader seinare flytta familien til Romania, og hevda at barnevernet hadde brote samarbeidsavtalen og «invadert familien». Rådmannen forsvarte barnevernets handlingar gjennom ein generell uttale om at «det er ikkje uvanleg at ein har hjelpetiltak i heimen».⁶⁸

Også dei som har ansvaret for barnevernet på regionalt og statleg nivå viste til teieplikta og kommenterte ikkje Naustdalsaka konkret. Derimot la dei vekt på å forklare systemet om at det var ingen heimel i barnelova for omsorgsovertaking ut ifrå religion, men at det var strengt forbode å slå barn.⁶⁹

I motsetnad til NRK så var det lokale barnevernets talsperson rådmann Bang-Olsen sjeldan brukt som kjelde i *Dagen*, som fyrst og fremst hadde kjelder på nasjonalt nivå. Då saka fyrst blei kjent, avviste Bufdir indirekte påstanden om at familien si kristne tru var årsaka til omsorgsovertakinga: «– Det er religionsfrihet i Norge og dermed selvfølgelig heller ikkje nevnt eksplisitt i barnevernloven.»⁷⁰

I januar 2016 blei likestillings- og barneminister Solveig Horne intervjua på bakgrunn av at det var planlagt demonstrasjonar mot norsk

65 NRK.no 25. mai 2016 «Vil ha større barnevernkontor» og «Forskar meiner små barnevernkontor manglar viktig kompetanse.»

66 NRK.no 7. juni 2016 «Meiner kommunane uansett ikkje hadde grunnlag for å ta borna.»

67 NRK.no 3. juni 2016 «-Vi har fokusert på barnas beste.»

68 NRK.no 15. august 2016 «Forstår at familien og barnebarna måtte forlate landet.»

69 NRK.no 19. januar 2016 «Møter rumensk delegasjon om barnevernssak», NRK.no 20. januar 2016 «Ber barnevernet snu i omstridd sak.»

70 Dagen 21. desember 2015 «Anklager norsk barnevern for kristenforfølgelse.»

barnevern i 18 land. Heller ikkje statsråden kunne kommentere den konkrete saka, men svarte generelt:

Religionsfriheten står sterkt i Norge. Samtidig må vi understreke at det å slå barn, og vold og overgrep mot barn er forbudt ved lov i Norge. Det går ikke an å si at «etter min religion er det lov å slå». Etter norsk lov er det ikke tillatt.⁷¹

Den 16. april 2016 skulle *BBC*-dokumentaren «Norway: Parents against the state» bli sendt på *BBC World News*. Dagen refererte til dokumentaren der *BBC* hadde intervjuet ekteparet Bodnariu og fleire andre foreldrear som hadde reagert på korleis dei sjølve var blitt behandla av barnevernet. I *Dagen* var det referert frå filmen at mora vedgjekk at ho hadde brukt fysisk straff, men ikkje hadde vore klar over at lova var så streng, og frå statssekretær Kai Morten Terning i Barne- og likestillingsdepartementet sitt svar på om mild fysisk straff var tilstrekkeleg grunnlag for omsorgsovertaking: «Vi har programmer som skal hjelpe foreldre å unngå fysisk straff, men foreldre må kjenne loven og følge den i Norge, uavhengig av bakgrunn.»⁷²

Tolkingsrammene er prega av at *Dagen* i langt mindre grad enn *NRK* brukar dei ansvarlege som kjelde. Stort sett har *Dagen* kjelder på nasjonalt nivå, og desse kan av omsyn til teieplikta berre uttale seg generelt om lovverk og saksgang. Bortsett frå at *Dagen* refererte til at Ruth Bodnuria hadde vedgått å ha brukt fysisk straff, er det få detaljar om det ekteparet var tiltalt for.

Dersom vi ser på kor ofte rådmannen i Naustdal får uttale seg om saka til *NRK*, kan det sjå ut som dei ansvarlege har hatt godt høve til å forsvare ei tolkingsramme som tilseier at barnevernet gjorde det rette. Skuldingane om at barnevernet var motivert av fordommar, avviste han ved å generelt vise til lovverket og den juridiske saksgangen. Men teieplikta hindra rådmannen i å vere meir konkret enn å omtale saka som «oppdragarvald». Grunnen til at han trass teieplikta kan vere såpass konkret, er at siktinga mot ekteparet blei tidleg offentleg kjent. Etter kvart som ekteparet blei tiltalt, kunne *NRK* også referere til konkrete alvorlege

71 Dagen 9. januar 2016 «Lover å lytte til kritikk av barnevernet». Sjå også *NRK*.no 22. mai 2016 «100 jurister med brev til Solberg om barnevernssak.»

72 Dagen 16. april 2016 «Naustdal-foreldre forteller *BBC* om sjokkmøte med barnevernet.»

detaljar, og på denne måten blei rådmannen si forklaring på barnevernets inngrep underbygd. Rådmannen sine utsegner støtta ei tolkingsramme som definerte ekteparets valdbruk som problemet, og at det var rett av barnevernet å gripe inn for å finne ei mellombels løysing, men at saka no låg i påtalemakta sine hender.

Konklusjon

NRK og *Dagen* har mange, men ulike, kjelder. Dei redaksjonelle prosessane er ikkje tema for denne artikkelen, men det kan synest som om *NRK* sin geografiske nærleik til rådhuset i Naustdal, og *Dagen* si tilknytning til kristne miljø, kan ha spelt ei viss rolle når det gjeld kjeldetilfanget. Tidlegare forskning viste at barnevernet i svært liten grad brukte tilsvarsretten. I denne saka er ikkje barnevernet sjølv brukt som kjelde i det heile, men eg har rekna med rådmannen i Naustdal og andre som uttaler seg på vegner av barnevernet. Viss vi legg det til grunn, blir barnevernet / dei ansvarlege brukte relativt mykje i *NRK* si dekning av denne barnevernsaka samanlikna med det tidlegare forskning viste. Derimot er *Dagen* sin bruk av barnevernet som kjelde meir i samsvar med det tidlegare forskning har vist.

Når vi skal vurdere kva tolkingsramme som dominerer i *NRK*, kan vi ta utgangspunkt i at kjeldene i dei ulike kategoriane var nokså likt representert kvantitativt, og tilsvarsretten synest å vere tilfredsstillande varetaken. Dei ansvarlege på lokalt nivå fekk godt høve til å forsvare barnevernet og imøtekome sterke skuldingar om både «overgrep» og «kidnapping». Sjølv om teieplikta gav visse avgrensingar, blei dei ansvarlege si forklaring underbygd av detaljerte opplysningar om tiltalegrunnlaget. *NRK* si framstilling av Naustdalsaka kan difor ikkje plasserast i nokon av dei to mest ytterleggående tolkingsrammene; at barnevernets omsorgsvedtak var «rett» eller «feil», men heller at det var «usikkert» om barnevernet hadde gjort det rette.

Med omsyn til representasjon og tilsvarsrett kan vi dra om lag den same konklusjonen når det gjeld *Dagen* si dekning, sjølv om dei ansvarlege på lokalt nivå fekk mindre høve til å imøtegå kritikk. *Dagen* hadde også eit større tilfang av ekspertar som fekk uttrykt og grunngjeve sin tvil

om at barnevernet hadde handla rett. Sjølv om eg vil konkludere med at *Dagen* kan plasserast innanfor same tolkingsramme som *NRK*, så heller denne i noko sterkare grad i retning av at omsorgsvedtaket var feil.

Naustdalsaka illustrerer at teieplikta er eit problematisk område i forholdet mellom media og barnevern. På grunn av teieplikta er det fyrst og fremst den offisielle siktinga og seinare påtalen som tente som forklaring på barnevernets inngrep. Dei ansvarlege kunne i liten grad sjølvge konkrete forklaringar, men måtte berre bruke generelle utsegner for å forklare sine handlingar. Dermed får heller ikkje publikum vite kva den eine parten i saka meiner «eigentleg» har hendt: Var sakshandsaminga verkeleg påverka av at foreldrene hadde ei kristen tru, slik ekteparet Bodnariu hevda å kunne bevise? Hadde barnevernets besøk vore eit «innvaderande overgrep», eller var det eigentleg i samsvar med det barnevernet kalla «hjelpetiltak i heimen» i pakt med samarbeidsavtalen? Dei lesarane som frå før hadde ei negativ haldning til barnevernet, vil kunne tolke dei ansvarlege sine generelle utsegner som svevande bortforklaringar. Dei vil neppe få auka tillit til barnevernet som institusjon, men kan tvert om tolke det som ei stadfesting på eit negativt syn.

I denne saka blei barnevernet si forklaring til ein viss grad «berga» ved at dei ansvarlege kunne referere til offentlege tiltaledokument og såleis gå rundt teieplikta. Men dette er eit alternativ som dei ansvarlege vanlegvis ikkje har, då mange barnevernsaker verken fører til sikting eller tiltale. Sjølv om teieplikta kan vere til hinder for at viktige saksopplysningar kan kome fram, er det sjølvsagt fullt ut forståeleg at lova på denne måten skal ta vare på personvernet. Samtidig viste Naustdalsaka at barnevernsystemet er komplisert og vanskeleg å forstå, og dermed også å forklare. Her er det framleis ei stor oppgåve for barnevernet når det gjeld å opplyse både journalistar og publikum.

Referansar

- Brurås, S. (2010). *Etikk for journalister*. Fagbokforlaget.
- de Vreese, C. (2005). News framing: Theory and typology. *Information Design Journal*, 13(1), 51–62. <https://doi.org/10.1075/idjdd.13.1.06vre>
- Dyrhaug, T. (2021, 22. september). *Noko færre meldingar til barnevernet i 2020*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/>

- barne-og-familievern/statistikk/barnevern/artikler/noko-faerre-meldingar-til-barnevernet-i-2020
- Eide, M. & Rasmussen, T. (1985). Kildene, makten og æren. *Nytt norsk tidsskrift*, 2(4), 36–43.
- Endringslov til barnelova mv. (2010). *Lov om endringer i barnelova mv.* (LOV-2010-04-09-13). Lovdata. <https://lovdata.no/LTI/lov/2010-04-09-13>
- Entman, R. (2003). *Projections of power: Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy*. University of Chicago Press.
- Figenschow, W., Ringberg, E. & Ekanger, M. (2006). *Barnevern – medier og juss*. Gyldendal Akademisk.
- Færseth, J. (2020, 12. mai). Kampen mot det norske barnevernet: Konspirasjonsteorier brukes for å vise fram «landet som stjeler barn». *Transit magasin*. <https://www.transitmag.no/2020/05/12/kritikken-mot-norske-barnevernet/>
- Føleide, S. (2011). *Mot ein meir reflektert barnevernsdebatt? – Ei innholdsanalyse av barnevernsfremstillingar i VG og Dagbladet* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-29394>
- Gitlin, T. (2003). *The whole world is watching: Mass media in the making & unmaking of the new left*. University of California Press.
- Handgaard, B., Simonsen, A. & Steensen, S. (2013). *Journalistikk*. Gyldendal Akademisk.
- Hjertø, P. (2017). *Barnevernets omdømme og medias påvirkning* [Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet]. UiT Munin. <https://munin.uit.no/handle/10037/12078>
- Norsk Presseforbund. (2021). *Vær varsom-plakaten*. Pressens Faglige Utvalg. <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>
- Prop. 133 L (2020–2021). *Lov om barnevern (barnevernsloven) og lov om endringer i barnevernloven*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-133-l-20202021/id2842271/>
- Rathe, L., Holst, L. S., Holbæk-Hanssen, J. & Andersson, S. T. (2017). *Tillit til barnevernet blant personer med innvandrerbakgrunn* (Ipsos-rapport). Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. <https://www.buudir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUFO0004497>
- Sentio Research Norge. (2020). *Befolkningens holdninger til barnevernet*. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. https://buudir.no/globalassets/global/nbbf/barnevern/befolkningens_holdning_til_barnevernet_november_2020.pdf
- Sjøvaag, H. (2020). *Journalistikkens problem – demokrati, økonomi og teknologi*. Universitetsforlaget.
- Stang, E. (2007). *Fremstillinger av barnevern i løssalgspresen* (NOVA-rapport 7/07). Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/4945>

- Stang, E. (2018). *Barnevernet i den digitale offentligheten – Ytringer og debatt om norsk barnevern i sosiale medier* [Doktorgradsavhandling]. OsloMet – storbyuniversitetet.
- Tankard, J. W. (2003). The empirical approach to the study of media framing. Perspectives on media and our understanding of the social world. I S. Reese, O. Gandy & A. Grant (Red.), *Framing public life* (s. 95–106). Lawrence Erlbaum Associates.

Del 2

Profesjon

Medfødt instinkt eller øvingssak? En analyse av den journalistiske magefølelsen sett i lys av Polanyis begrep «taus kunnskap»

Gunhild Ring Olsen

Førsteamanuensis, Høyskolen Kristiania

Sammendrag: For å beskrive journalistikkens praktiske kunnskap brukes ofte kroppslige metaforer som «en nese for nyheter», «en magefølelse» eller «en ryggmargsrefleks». Ved hjelp av Polanyis begrep «taus kunnskap», samt 69 dybdeintervjuer med studenter, journalister og journalistlærere, er målet med denne artikkelen å undersøke hva denne magefølelsen egentlig er, og hvordan den best utvikles. Et hovedfunn er at den journalistiske magefølelsen baserer seg på svært kompleks, sammensatt og situasjonsbetinget bakgrunnskunnskap. Gjennom å beskrive det journalistiske «instinktet» som evnen til å forstå og løse journalistiske utfordringer nærmest uten betenkingstid legger flere intervjuobjekter vekt på hvor personlig og kroppsliggjort denne kunnskapen er. Samtidig er særlig lærere og aktive journalister uenige om hvordan magefølelsen best tilegnes. Mens flere lærere mener at alle kan utvikle en journalistisk magefølelse så lenge motivasjonen er på plass, beskriver journalistene den tause kunnskapen som et nærmest gåtefullt instinkt man er født med – eller ikke. Gjennom å undersøke hvordan studenter, lærere og journalister beskriver taus kunnskap, samt å analysere den praktiske kunnskapens ulike bestanddeler, bidrar denne artikkelen til å dekode og avmystifisere journalistisk arbeid. En slik dekodning er avgjørende for å kunne forstå og videreutvikle journalistisk praksis. En bevisstgjøring rundt hva magefølelsen er, vil også kunne styrke posisjonen til praktisk kunnskap i journalistutdanningene og bidra til å forbedre undervisningen i praktisk journalistikk.

Nøkkelord: taus kunnskap, journalistisk magefølelse, praktisk kunnskap, Polanyi, nyhetsutvelgelse

Abstract: To describe practical knowledge in journalism, bodily metaphors, such as “a nose for news”, “a gut feeling” or “a spinal cord reflex”, are often applied. Based upon Polanyi’s concept of “tacit knowledge” and 69 in-depth interviews with students, journalists and journalism teachers, this article aims to clarify what this gut feeling is, and how it is best developed. A main finding is that tacit knowledge in journalism is based on complex and highly situational background knowledge. Described as the ability to understand and solve journalistic challenges with almost no time to think, respondents emphasize that this form of knowledge is personal and embodied. At the same time, teachers and active journalists disagree on how the gut feeling is best acquired. While several teachers believe that everyone can develop a journalistic gut feeling if motivated to do so, the journalists describe tacit knowledge as an almost enigmatic instinct one is born with – or not. By examining how students, teachers and journalists describe tacit knowledge and analyzing the various components of practical knowledge, this article helps decode and demystify journalistic work. Such decoding is crucial to understanding and further developing journalistic practice. An awareness of what the gut feeling is can also strengthen the position of practical knowledge in journalism education and help improve the teaching of practical journalism.

Keywords: tacit knowledge, journalistic gut feeling, practical knowledge, Polanyi, news selection

Introduksjon

Hva er det egentlig som skiller erfarne journalister fra nybegynnere? Hva er det, helt konkret, som utgjør det journalistiske «instinktet»? I mangel på et vokabular som kan beskrive hva praktisk, journalistisk kunnskap er, brukes ofte kroppslige metaforer: Det er en magefølelse, en velutviklet nese for nyheter, en ryggmargsrefleks, en teft, en ekstra sans eller en intuisjon (f.eks. Handgaard et al., 2013, s. 38; Schultz, 2007, s. 190; Østlyngen & Øvrebø, 1999, s. 26).

Den samme mangelen på et teoretisk vokabular vekket interessen min da jeg intervjuet 60 studenter, journalister og journalistlærere tilknyttet fire prestisjetunge, amerikanske journalistutdanninger under arbeidet med doktorgradsavhandlingen min (Olsen, 2018). På spørsmål om hva journaliststudenter trenger å lære, kom flere inn på begreper som «teft» og «intuisjon». Enkelte hevdet dessuten at denne «teften» er noe man er født med, eller ikke. En av reporterne beskrev for eksempel en spesielt dyktig student han veiledet, på denne måten: «Jeg er ganske overrasket, men hun har alle de rette instinktene. [...] Disse tingene kan du egentlig ikke lære noen. Du kan ikke gå på journalistiskolen og lære dette» (journalist 7, senter 3).

I den opprinnelige studien var det ikke rom for å gå disse påstandene og begrepene nærmere etter i sømmene. Siden professor Paul Bjerke lenge har vært opptatt av journalistikkens kunnskapsgrunnlag, og særlig Polanyis (1967/2009) begrep «taus kunnskap» (Bjerke, 2009), passer det å gjøre nettopp dette nå. Ved hjelp av profesjonsteoriens tilnærminger til praktisk kunnskap, og særlig Polanyis (1967/2009) teorier rundt den tause kunnskapens bestanddeler, vil jeg derfor i denne artikkelen undersøke hvilke ferdigheter og hvilken kunnskap som kan sies å ligge til grunn for anerkjent, journalistisk praksis.

Innen profesjonsteorien blir profesjoner, som journalistikk, ofte definert som en måte å strukturere ekspertise på. I hovedsak består denne ekspertisen av teoretisk og praktisk kunnskap (Abbott, 1988; Benner, 1984; Freidson, 2007; Parsons & Platt, 1973). Mens formell og teoretisk kunnskap er basert på informasjon, teorier og abstrakte begreper, blir praktisk kunnskap ofte kalt arbeidskunnskap, eller «kunnen». Den praktiske kunnskapen brukes utelukkende under praktisk arbeid (Freidson, 2007, s. 31–34), og innen journalistikken kan dette for eksempel være nyhetsutvelgelse, innhenting av informasjon og produksjon av saker. Flere teoretikere mener at den praktiske kunnskapen er langt mer komplisert enn den teoretiske, da den drar veksler på et komplekst bakteppe av ulike kunnskapstyper og kunnskapsgrupper. For å gjennomføre en praktisk oppgave trengs, ifølge Eraut (2004), både akademisk kunnskap, ikke-akademisk kunnskap, kulturell kunnskap og personlig kunnskap. Den personlige kunnskapen består igjen av praktisk kunnskap og ulike ferdigheter, der noen deler er bevisste og uttalte, mens andre deler er ubevisste og uttalte (Eraut, 2004, s. 202; Freidson, 2007, s. 31–34). Det er denne uttalte og ubevisste delen av praktisk kunnskap, den Polanyi (1967/2009) kaller «taus kunnskap», som er hovedfokus i denne artikkelen. Problemstillingen er: *Hvordan beskriver aktører fra toneangivende utdanningsmiljøer journalistikkens tause kunnskap, og hvordan mener de at denne kunnskapen kan tilegnes?*

Å undersøke hvordan utøvelsen av journalistisk praksis beskrives, er viktig av flere årsaker. For det første er empiriske studier av journalisters og journaliststudenters kunnskap mangelvare (Kronstad, 2014). En årsak til dette er at den vitenskapelige interessen for praktisk kunnskap er

relativt ny. Det var Ryle (1949/2000) som først introduserte skillet mellom det å vite noe og det å kunne noe (knowing that versus knowing how). Senere ble blant annet Polanyis teorier rundt personlig og taus kunnskap (først introdusert på engelsk i 1958) et viktig utgangspunkt for 1970-tallets utvikling av fagfeltet. Polanyis arbeid var på mange måter en reaksjon på positivistenes tilnærming til kunnskap som noe objektivt og formaliserbart. All kunnskap tar utgangspunkt i en subjektiv dimensjon, mener Polanyi (1967/2009). Dermed går man, med positivistenes tilnærming, glipp av en stor del av den menneskelige erkjennelse, argumenterte han (Polanyi 1967/2009, s. 25).

Striden om hva praktisk kunnskap er, pågår fortsatt. Ifølge Grimen (2008) finnes i dag to hovedsyn. Mens det tradisjonelle, *teoriorienterte* kunnskapssynet anser praktisk kunnskap som anvendelse av teori, ser det *praksisorienterte* kunnskapssynet på teoretisk kunnskap som en artikulering av praktisk kunnskap (s. 74–75). Begge de to kunnskapssynene er blitt sterkt kritisert. I tråd med Polanyis (1967/2009) teorier er det teoriorienterte synet blitt anklaget for å redusere praktisk kunnskap til anvendelse av teori, og dermed overforenkle en kunnskapstype som i realiteten er langt mer kompleks. Det praksisorienterte kunnskapssynet er, på sin side, gjennom fokuset på kompleksitet og kroppsliggjøring, blitt anklaget for å mystifisere praktisk kunnskap. Denne mystifiseringen kan sette praksisutøvere i en uhandgripelig og mektig posisjon, siden det blir umulig å forske på menneskelig forståelse, mener kritikerne (f.eks. Young & Muller, 2014). Ifølge Bjerke (2009) er kunnskapssynet til journalistprofesjonen et godt eksempel på en slik mystifisering, siden journalistisk praksiskunnskap ikke sees på som kodifiserbar og formaliserbar, men i stedet knyttes til den enkelte journalist og redaksjon (s. 119–129).

Gjennom å undersøke hvordan studenter, lærere og journalister beskriver taus kunnskap, samt å analysere den praktiske kunnskapens ulike bestanddeler, er målet med denne artikkelen nettopp å dekode og avmystifisere journalistisk arbeid. I likhet med Collins (2010) legger studien dermed til grunn at praktisk kunnskap kan og *bør* artikuleres. Dermed blir Polanyis (1967/2009) teorier ikke sett på som mystifiserende, men som et nyttig teoretisk verktøy som gjør det enklere å kartlegge hvilke elementer den tause kunnskapen består av. En slik dekodning er

avgjørende for å kunne forstå og videreutvikle journalistikkens utøvende side. Som K. S. Olsen (2018, s. 132) viser, er kodifisering særlig viktig i en tid da magesfølelsen kontinuerlig må tilpasses den digitale utviklingen. Å forstå og artikulere større deler av journalistikkens tause kunnskap er også avgjørende for å kunne utdanne nye generasjoner profesjonsutøvere (f.eks. Abbott, 1988; Eraut, 2004; Freidson, 2007).

Før de 60 informantenes beskrivelse av den journalistiske magesfølelsen presenteres og analyseres, er det viktig å se på hva tidligere forskning sier om journalistikkens praktiske kunnskap. I tillegg vil selve begrepet «taus kunnskap», samt studiets forskningsdesign og metoder, beskrives.

Hva er praktisk kunnskap?

Tidligere forskning på journalistikkens magesfølelse

Som nevnt finnes få studier av journalisters og journaliststudenters profesjonskunnskap (Kronstad, 2014). Av norske studier er Dimmens (2009) drøfting av den tause kunnskapen i nyhetsutvelgelsen, Kronstads (2014) undersøkelse av hvordan studenter bruker taus kunnskap og K. S. Olsens (2018) studie av taus kunnskap blant lokaljournalister blant unntakene. Særlig de to nyeste studiene legger stor vekt på hvor viktig den tause kunnskapen er når beslutninger må tas raskt i den redaksjonelle prosessen, og hvor utfordrende det er når den tause kunnskapen ikke er tilstrekkelig utviklet. Lokaljournalistene i K.S. Olsens studie (2018) higer for eksempel etter konkret, artikulert kunnskap, siden magesfølelsen er svekket av de mange, digitale endringene i praksisfeltet (s. 132). Hvordan vurderer man hvilke saker som kommer til å gå godt på nett, og hvordan skriver man «kule og fengende» titler? Og bør man i det hele tatt være opptatt av flest mulig lesere, eller bør vurderingene heller basere seg på sakenes viktighet uavhengig av forventede lesertall, spør journalistene (K. S. Olsen, 2018, s. 135). Blant studentene til Kronstad (2014) har de med mest praktisk erfaring allerede utviklet tilstrekkelig taus kunnskap til at de nærmest instinktivt vet hva de skal gjøre og hvilke valg de skal ta i gitte situasjoner. Studentene uten praktisk erfaring synes imidlertid det er utfordrende. I likhet med Schultz (2007) sin studie av danske tv-journalister finner Kronstad (2014) at den journalistiske magesfølelsen i stor grad baserer seg

på implisitte vurderingskriterier. Mens Schultz (2007) avdekker kriteriet eksklusivitet, er gjennomførbarhet og salgbarhet sentrale, skjulte kriterier hos Kronstad (2014). Det er nettopp slike implisitte deler av den journalistiske kunnskapen Polanyi (1967/2009) kaller taus kunnskap, og som skal undersøkes nærmere i denne studien. Målet er dessuten å gå utover vektleggingen av nyhetsutvelgelsen og undersøke hvordan taus kunnskap brukes i et bredere spekter av journalistiske praksishandlinger.

Hva er taus kunnskap?

For å forklare hva taus kunnskap er, bruker Polanyi (1967/2009, s. 4) den etter hvert velkjente formuleringen «we can know more than we can tell». Taus kunnskap er en del av all menneskelig kunnskap, forklarer Polanyi (1967/2009, s. 5), men den kan være svært vanskelig å artikulere. Det går for eksempel ikke an å lære seg å sykle ved hjelp av en bok. Det må en kroppslig erfaring til (Polanyi, 1966, s. 4). All kunnskap, også vitenskapelig, har en kroppslig forankring, mener Polanyi (1967/2009). Uten denne kroppsliggjøringen ville vi ikke ha mulighet til å utøve ferdigheter i det hele tatt. Den subjektive dimensjonen er altså, slik han ser det, utgangspunktet for all kunnskap, både intellektuell og praktisk.

I sin analyse av den tause kunnskapen deler Polanyi den inn i to ledd: det *proksimale* og det *distale*. Mens det proksimale leddet er det bakenforliggende, nære og konkrete, er det distale leddet det fjerne og abstrakte – men samtidig det egentlige målet for / meningen med handlingen. Taus kunnskap er den faktoren som utgjør den meningsfulle sammenhengen mellom disse to leddene (Polanyi, 1967/2009, s. 13). Når man løser matematiske problemer, vil for eksempel den matematiske teorien være en del av bakgrunnskunnskapen som må til (det proksimale leddet), mens det å løse problemet er det distale leddet. Den tause kunnskapen ligger altså i evnen til å *anvende* kunnskapselementene i det proksimale leddet (teoretisk og praktisk kunnskap) i handlingen (det distale leddet). Ekte kunnskap er dermed evnen til å internalisere og anvende kunnskap, skriver Polanyi (1967/2009, s. 13–17). Og siden de praktiske ferdighetene baserer seg på kroppslig kunnen, kan de bare tilegnes gjennom erfaring – eller *indwelling* (1967/2009, s. 17). Overfører man Polanyis

(1967/2009) begrepsapparat til journalistikken, vil for eksempel det å bedømme om en sak er god eller ikke, basere seg på teoretisk og praktisk bakgrunnskunnskap som er internalisert, eller kroppsliggjort, hos den enkelte journalist.

Polanyis teorier har seinere vært utgangspunktet for mange sentrale praksisorienterte teoretikere (f.eks. Benner, 1984; Dreyfus & Dreyfus, 1980; Eraut, 1994, 2004; Schön, 1988, 1995). Schön (1988) ser for eksempel på praksisfeltet som en kompleks arena bestående av en rekke unike tilfeller og problemer som ikke kan løses ved hjelp av teori alene. Ofte må løsningene finnes gjennom improvisasjon, oppfinnsomhet og testing i situasjonen (s. 5). Dette kaller Schön (1995) å «vite-i-handling». Det vil si internaliserte handlinger, anerkjennelser og vurderinger som utføres spontant, uten planlegging og tenking (s. 54). Denne evnen eller kunnskapen, som ligger tett opp til det Polanyi (1967/2009) kaller tauskunnskap, er også blitt kalt ekspertise, kunnen, kunnskap i praksis, artisteri og kapabilitet (f.eks. Benner, 1984; Eraut, 2004; Heggen, 2014; Molander, 1996; Schön, 1988). Kort fortalt ser den ut til å bestå av minst tre evner. 1) Evnen til å skjønne hva som er problemet som må løses. 2) Evnen til å bruke de riktige verktøyene for å løse problemet. 3) Evnen til å improvisere dersom de anvendte strategiene ikke fungerer (Benner, 1984; Schön, 1988). Den praktiske kunnskapen kan altså sies å være en *sterkt situasjonsbetinget responsevne*. Læring av praksis beskrives derfor som en komplisert prosess, der den enkelte blir sosialisert inn i tradisjonene til et fellesskap av praksisutøvere og den konteksten de utøver sin praksis i. I tillegg til konvensjoner, begrensninger, språk og normer tilegner nykommeren seg praksisfeltets repertoar av eksempler, systematiske kunnskap og mønstre for å løse praktiske oppgaver (Schön, 1988, s. 36–37).

Et stridsspørsmål innen det praksisorienterte forskningsfeltet har vært om det er mulig å kodifisere tauskunnskap eller ikke. Det dominerende synet er etter hvert at all tauskunnskap kan artikuleres, men ikke alltid gjennom språklig kodifisering. Noen ganger er det både nødvendig og mer effektivt å *vis*e hvordan man gjør ting (Grimen, 2008, s. 78–82). Collins (2010) påpeker for eksempel at intuisjon og tauskunnskap er kunnskap basert på erfaring, og at det derfor er fullt mulig å tilegne seg

denne kunnskapen gjennom praksis (Collins, 2010, s. 148–149). I de tilfellene taus kunnskap finnes, forklares det ofte med at den ennå ikke er artikulert, at det er uhensiktsmessig/vanskelig å artikulere/kodifisere den, eller at normer og regler for atferd begrenser det som aksepteres uttrykt gjennom ord (Grimen, 2008, s. 79). Målet med denne artikkelen er altså å bruke den ovennevnte teorien til å analysere hvordan aktører tilknytter fire amerikanske journalistutdanninger beskriver taus kunnskap, og måtene denne kan tilegnes på.

Forskningsdesign og metode

Studien som ligger til grunn for denne artikkelen, har et klart eksplorative og induktivt design, der målet er å skaffe til veie ny kunnskap på områder hvor det finnes lite kunnskap fra før. I dette avsnittet vil jeg gjøre kort rede for utvalget av intervjuobjekter, gjennomføringen av intervjuene og analysen, samt drøfte funnenes overføringsverdi.

Av de 60 intervjuobjektene er 23 journalistlærere, 22 studenter og 15 journalister. Alle var på intervjutidspunktet tilknyttet fire ulike sentre for undersøkende journalistikk drevet av journalistutdanningene ved University of California, Berkeley, Columbia University, American University og Boston University. Disse sentrene ble valgt ut fra et ønske om å intervju mennesker innen utdanningsfeltet med høy status, og dermed høy definisjonsmakt. De fire senterlederene ble så spurt om å foreslå et visst antall lærere og studenter, samt journalister fra eksterne samarbeidsredaksjoner, som kunne intervjues. I de tilfellene det ikke var mulig å oppnå kontakt med de opprinnelig foreslåtte, eller der det ikke var foreslått nok kandidater, ble nye forslag til navn innhentet under intervjuene. Mens utvalget av de fire sentrene var resultatet av et strategisk utvalg, var valget av intervjuobjekter altså delvis basert på nøkkelinformanter, og delvis utført gjennom snøballmetoden (Johannessen et al., 2021, s. 64–69).

Alle de 69 intervjuene som ble gjennomført i løpet av studien, var semistrukturerte (Østbye et al., 2013, s. 105). Av spesiell betydning for denne artikkelen ble samtlige intervjuobjekter spurt om hva som kjennetegner god journalistikk, hva journaliststudenter bør kunne, og

hvordan de best lærer seg det de bør kunne. Intervjuene varte imellom 35 og 45 minutter, og ble senere transkribert og analysert gjennom en tematisk analyse, der forskjellige tema ble kodet på en systematisk måte på tvers av hele datasettet ved hjelp av NVivo (Braun & Clarke, 2006, s. 87).

Som metode er dybdeintervju kjent som en av de beste datainnsamlingsmetodene når man forsøker å skaffe til veie detaljert informasjon om et emne (Ryen, 2002; Østbye et al., 2013; Aase & Fossåskaret, 2014). Samtidig er sjansen stor for at dybdeintervjuer gir et skjevt bilde av virkeligheten, siden de intervjuede lett påvirkes av forskerens preferanser og interesser, eller av ønsket om å sette seg selv i et gunstig lys (Bryman, 2008, s. 211). Jeg har forsøkt å unngå disse ulempene ved å være klar over egne forforståelser, ikke gi spørsmålene på forhånd, stille åpne spørsmål og oppfølgingsspørsmål (Ryen, 2002, s. 102–110).

Siden utvalget i denne studien verken er representativt eller tilfeldig, er ikke målet statistiske generaliseringer (Yin, 2014, s. 21; Østbye et al., 2013, s. 232). Det vil si at funnene ikke nødvendigvis er direkte overførbare til andre kontekster. Alle intervjuobjektene er for eksempel tilknyttet amerikanske journalistutdanninger, og er dermed en del av den liberale pressemodellen, der et kjennetegn er sterke, økonomiske føringer (Hallin & Mancini, 2004). Mediesystemene i de nordiske landene er på sin side del av den demokratisk-korporative pressemodellen, preget av sterk profesjonsideologi, høy grad av autonomi og lav økonomisk påvirkning (Ahva et al., 2017; Hallin & Mancini, 2004). Intervjuobjektene i denne studien kan dermed ha en ganske annen forståelse av praktisk kunnskap enn det norske lærere, journalister og studenter har. Samtidig representerer de, gjennom sin tilknytning til undersøkende journalistikk, en sterkt idealisert del av det amerikanske praksisfeltet, som har flere likhetstrekk med den demokratisk-korporative modellen (Olsen, 2020). Overføringsverdien kan dermed være større enn den ser ut til ved første øyekast. Som i de fleste kvalitative studier er hovedmålet imidlertid å utvikle en dypere forståelse av et fenomen (Yin, 2014, s. 21; Østbye et al., 2013, s. 232). Til sammen skal altså at den teoretiske gjennomgangen og det empiriske materialet bidra til å øke forståelsen for hvilke ferdigheter og hvilken kunnskap som ligger til grunn for anerkjent, journalistisk praksis.

Hva er det journalister kan?

Som allerede nevnt ble alle de 60 intervjuede studentene, journalistikk-lærerne og journalistene spurt om hva journaliststudenter bør kunne, og hvordan studentene best lærer seg det de bør kunne. Svarene kan oppsummeres på denne måten: Journaliststudenter bør kunne svært mye, og praktisk øving er den beste måten å lære på (Olsen, 2020, s. 134–144). Mer spesifikt nevnte flere at journaliststudenter blant annet bør ha generell kunnskap om samfunnet, kunnskap om de ulike sakskompleksene som dekkes, og kunnskap om journalistikkens normer og regler. I tillegg bør de tilegne seg en rekke journalistiske grunnferdigheter knyttet til det å skaffe til veie pålitelig og relevant informasjon, å analysere og organisere denne informasjonen på best mulig måte og å formidle denne informasjonen effektivt til offentligheten (Olsen, 2020, s. 134–138). Det var altså under refleksjonene om kunnskapsgrunnlag og læring at begrepene som står i sentrum for den påfølgende analysen («nese for nyheter», «de rette refleksene», «talent», «intuisjon», «instinkt» og «teft»), dukket opp. Disse begrepene kan sees på som synonymmer til det som i det teoretiske rammeverket for studien kalles: taus kunnskap, ekspertise, kunnen, kunnskap i praksis, artisteri, kapabilitet (f.eks. Benner, 1984; Eraut, 2004; Heggen, 2014; Molander, 1996; Polanyi, 1967/2009; Schön, 1988). Selve analysen starter derfor med å se nærmere på det som kan betegnes som instinktet / den tause kunnskapens distale ledd. Det vil si den konkrete handlingen som den tause kunnskapen brukes til å utføre (Polanyi, 1967/2009). Videre blir den bakenforliggende kunnskapen (det proksimale leddet) for handlingen analysert, før intervjuobjektene syn på læring og kodifisering undersøkes nærmere.

Den tause kunnskapens distale ledd

Følger man Polanyis (1967/2009) resonnement, er det naturlig å starte en analyse av journalistikkens tause kunnskap med det distale leddet. Det distale leddet er den fjerne og abstrakte delen av taus kunnskap – men samtidig det egentlige målet for / meningen med handlingen (Polanyi, 1967/2009, s. 13). Siden det distale leddet representerer *anvendelsen* av bakenforliggende kunnskap, vil det altså være den mest synlige delen av

den tause kunnskapen. Skal man kartlegge det distale leddet i journalistikkens tause kunnskap, må man altså spørre seg om *hvilke handlinger* journalister bruker den tause kunnskapen sin til å utføre. Sagt med andre ord: Hva er det magefølelsen brukes til?

Ser man på svarene til intervjuobjektene, nevnes en rekke handlinger, og særlig fem går igjen: å skille gode fra mindre gode saker; å stille de riktige spørsmålene i en gitt intervjusituasjon; å skjønne hva som er kjernen i saken man jobber med; å vite hvilke researchmetoder og verktøy det lønner seg å bruke; og å skjønne hvordan man presenterer en sak slik at flest mulig leser den. Som en av journalistlærerne sier:

Når du får utdelt en sak, tror jeg det dreier seg om å vite hva historien er, og hva du gjør for å få fram den historien på en best mulig måte. Å intuitivt vite hva du trenger å gjøre. (Lærer 2, senter 4)

En av journalistene er inne på det samme når han beskriver den journalistiske magefølelsen som evnen til å løse problemer.

Hvordan kommer du deg «herfra til dit» når du støter på hindringer? Hvordan får du tak i den riktige informasjonen? Hvordan kommer du opp med de gode ideene til saker? Jeg tror det handler om måter å håndtere problemer på. (Journalist 1, senter 2)

Oppsummert kan det altså se ut som om journalistikkens tause kunnskap handler om evnen til å løse ulike utfordringer i alle deler av den journalistiske arbeidsprosessen: I utvalgsfasen, i researchfasen og i formidlingsfasen. Som vi skal se senere, ser de fleste ut til å mene at denne evnen til problemløsning kan være mer eller mindre utviklet hos den enkelte journalist, og at evnen som regel er basert på erfaring. Dette understøttes ved at flere av de intervjuede studentene synes det er vanskelig å vite hvordan de skal løse utfordringene. Som en av dem sier: «Folk tror journalistikk er så enkelt som å finne et problem, skrive om det, og så er det fikset. Slik er det ikke. Det er så mye mellom a og b» (student 1, senter 4). Med Polanyis (1967/2009, s. 17) ord kan studentens erfaring forklares med at kunnskapen ikke er tilstrekkelig kroppsliggjort, eller «indwelled», ennå. For å utvikle intuisjonen/magefølelsen er mer erfaring nødvendig.

Beskrivelsen intervjuobjektene har av hvordan journalister bruker taus kunnskap til å utføre ulike handlinger / løse ulike problemer, likner en god del på de teoretiske beskrivelsene av praktisk kunnskap referert til ovenfor. Profesjonsutøverne blir etter hvert en slags intuitive eksperter som «vet-i-handling» (Schön, 1995). For å kunne løse ulike utfordringer i alle deler av den journalistiske arbeidsprosessen bruker journalister altså magesfølelsen. Denne kroppsliggjorte, tause kunnskapen hjelper dem til å forstå hva som er problemet som må løses, hvilke verktøy som må brukes for å løse problemet, og til å improvisere ved behov (Benner, 1984; Schön, 1988). De vet hvilke spørsmål som fungerer best under intervjuet, de skjønner hvor og hvordan de må lete for å finne den mest nyttige informasjonen, og de vet hvilken tittel som fenger mest. Innen journalistikkforskningen har man, som vist over, særlig vært opptatt av bruken av magesfølelse under nyhetsutvelgelsen (f.eks. Dimmen, 2009; Kronstad, 2014; Schultz, 2007). Det er imidlertid noe underkommunisert at taus kunnskap, som svarene fra intervjuobjektene viser, brukes i hele den journalistiske arbeidsprosessen, fra informasjonsinnhenting til formidling.

Den tause kunnskapens proksimale ledd

Mens det distale leddet av taus kunnskap kan beskrives som *anvendelsen* av bakenforliggende kunnskap, utgjør det proksimale leddet den bakenforliggende kunnskapen. For å kunne analysere det proksimale leddet må man dermed spørre hvilken kunnskap som må til for å kunne utføre ulike handlinger. Da studentene, journalistlærerne og journalistene ble utfordret til å være helt konkrete på hva journaliststudenter bør kunne, ramset de, i tråd med teorien rundt praktisk kunnskap, opp svært mange ulike kunnskapstyper. I tillegg til bred samfunnskunnskap, saksspesifikk kunnskap og kunnskap om journalistikkens normer og regler (nevnt over) var listen over praktiske ferdigheter lang. Disse inkluderte blant annet intervjueteknikk, kildepleie, søking i offentlige registre, bygging og analyse av store datasett, generelle analyseferdigheter, fortellerteknikk og kunnskap om ulike plattformer (Olsen, 2020, s. 134–144).

Ser man nærmere på intervjumaterialet, nevnes også en lang rekke personlige egenskaper som nødvendige for å utføre ulike, journalistiske

oppgaver. En av reporterne beskriver for eksempel «de riktige instinktene» som «en følelse av raseri, å være veldig nysgjerrig, å virkelig være interessert i å lære, å være veldig flink med mennesker» (journalist 1, senter 4). Grunnen til at disse egenskapene er viktige, forklarer han, er at de øker sjansene for at journalister blir gode på research, på å finne informasjon og på å få kilder til å åpne seg. Andre positive egenskaper som nevnes, er å være ivrig og hardtarbeidende, å ha en naturlig forståelse av hva som bør gjøres, å være utholdende og sta, å ikke være redd for å stille ukomfortable spørsmål, å være nysgjerrig, å ha viljen til å gå i dybden og å ha viljen til å ofre privatlivet for viktige saker. En av journalistene oppsummerer kunnskapen som må til for å være en god reporter på denne måten:

Intervjuteknikk er selvsagt en veldig viktig del av jobben vår. Å skaffe dokumenter er en veldig viktig del av jobben. Å få kilder til å stole på deg og gi deg informasjon er en veldig viktig del av jobben. Også det å sette informasjonen i system og trekke fram det vesentligste er en veldig viktig del av jobben. Å kunne lede og gjennomføre prosjekter er viktig. (Journalist 7, senter 3)

Så legger han til: «For å få til alt dette trengs både drivkraft og ambisjon» (journalist 7, senter 3).

De personlige egenskapene til en journalist blir altså sett på som det som gjør det mulig å koble sammen og anvende all den ulike bakgrunnskunnskapen. Som vi skal se under, er det nettopp denne personlige delen av magesfølelsen det er uenighet om kan læres eller ikke.

Ut fra intervjuobjektene uttalelser ser den proksimale delen av den tause kunnskapen altså ut til å være svært kompleks og situasjonsbetinget. Også denne beskrivelsen stemmer godt overens med de ulike teoriene rundt praktisk kunnskap. Siden praksisfeltet blir sett på som en kompleks arena bestående av en rekke unike tilfeller og problemer (Schön, 1988), må den praktiske kunnskapen dra veksler på et sammensatt bakteppe av bevisste og ubevisste kunnskapstyper og kunnskapsgrupper, samt personlige egenskaper. Ifølge Grimen (2008) er et slikt fragmentert og heterogent kunnskapsgrunnlag typisk for de fleste profesjoner. Siden målet er å utføre ulike praktiske oppgaver på best mulig måte, anvendes de kunnskapstypene som ansees som de mest funksjonelle i den gitte situasjonen (s. 72–73).

Født sånn eller blitt sånn?

For å kunne utføre ulike profesjonelle oppgaver (det distale leddet av taus kunnskap) mener intervjuobjektene altså at journalister må ha en bred og sammensatt kunnskapsbase (det proksimale leddet av taus kunnskap). Som Polanyi (1967/2009, s. 13) skriver, er taus kunnskap den meningsfulle sammenhengen mellom disse to leddene. Instinkt/magefølelsen kan altså beskrives som en slags internert kroppslig kunnskap som gjør at den erfarne profesjonsutøveren intuitivt og ubevisst vet hvilken kunnskap han/hun må dra veksler på for å løse ulike problemer. Det naturlige oppfølgingsspørsmålet blir da hvordan det er mulig å erverve denne typen kroppslig kunnskap? Studentene, journalistlærerne og journalistene i denne studien ser ut til å ha to ulike syn på saken. Mens noen mener at selve instinkt/magefølelsen kan øves opp, mener flere at det kun er bakgrunnskunnskapen (elementene i det proksimale leddet) som kan læres. Den første gruppen ser altså på taus kunnskap (evnen til problemløsning i ulike situasjoner) som en øvingssak. Den andre gruppen mener derimot at magefølelsen er et instinkt man er født med – eller ikke.

I gruppen som ser på taus kunnskap som en øvingssak, skiller flere mellom det å *lære* journalistikk og det å *lykkes* som journalist. Mens alle kan lære, kreves ulike personlige egenskaper for å lykkes, argumenteres det. En av de hyppigst nevnte egenskapene er motivasjon. Som en av dem sier det:

Enten kommer du til å elske det, eller ikke. Det er det eneste. [...] Jeg tror det meste kan læres hvis du vil lære. Jeg prøver å komme på noen som virkelig elsket journalistikk og ikke fikk det til, men kommer ikke på noen. (Journalist 3, senter 2)

Den samme reporteren begrunner behovet for motivasjon med at journalistikken er et altoppslukende yrke. «Er du god, kommer journalistikken til å forstyrre privatlivet og familielivet ditt. Og noen mennesker liker ikke journalistikken godt nok i forhold til alt som må ofres», sier hun (journalist 3, senter 2).

Utgangspunktet ser altså ut til å være at alle kan lære det grunnleggende i journalistikken, men for å lykkes, og utvikle ekspertise, må du ville det nok. Magefølelsen kobles dermed til vilje og innsats. Andre som mener at alle kan utvikle ekspertise, peker på nysgjerrighet og konkurransevne

som nyttige egenskaper. «Alle kan lære å få tak i dokumenter, hvordan man søker etter informasjon, hvordan man intervjuer folk, hvordan man analyserer data, hvordan man holder et videokamera, hvordan man tar fine bilder, hva som er en god sak, og hvordan man finner gode saker», sier en lærer (lærer 1, senter 2).

Når disse studentene kommer ut i redaksjonene, innser imidlertid flere at de ikke er like konkurransedyktige som andre – uten at det betyr at de ikke har lært noe, fortsetter hun. I likhet med studenter som ikke er motiverte nok, mener intervjuobjektene altså at studenter som mangler nysgjerrighet og konkurranseevne, etter hvert kan komme til kort. Flere poengter samtidig at svært mange ulike personlighetstyper kan resultere i gode journalister, og at man derfor må være forsiktig med å innnevne egenskapene som må til, for mye.

Det andre synet på tilegning av taus kunnskap er at alle kan lære seg store deler av det proksimale leddet, men at magefølelsen er noe man er født med eller ikke. En av journalistene sier det på denne måten: «Det er veldig vanskelig å lære noen et instinkt [...] Til sjuende og sist, etter å ha lært alle ferdighetene og teknikkene, vil det alltid være noen som ‘har det’, og ikke» (journalist 1, senter 4). Etter endt opplæring vil studenter uten de riktige instinktene fortsatt «slite ordentlig», mener journalisten. De talentfulle vil imidlertid ha blitt enda bedre, siden de har lært nye verktøy og nye måter å tenke på. «De er mottakelige for læring på en helt annen måte», sier han (journalist 1, senter 4).

Flere av intervjuobjektene som mener den journalistiske magefølelsen er medfødt, påpeker at det umiddelbart er tydelig hvilke av studentene som har talent og ikke. På spørsmål om hva dette talentet består av, ramser også disse opp ulike personlige egenskaper. I forhold til den første gruppen ser de imidlertid ut til å ha en mye mer deterministisk tilnærming: Du er enten født nysgjerrig, eller så er du ikke det. De personlige egenskapene kan altså ikke utvikles over tid.

De ulike tilnærmingene til magefølelsen til tross. Når det gjelder læringsform, ser informantene ut til å være helt enige: Den eneste måten å tilegne seg praktisk kunnskap på er gjennom erfaring. Mange trekker dessuten fram verdien av å observere hvordan erfarne reportere med godt utviklet magefølelse jobber. En av studentene sier det slik: «Er man

i samme rom som flinke journalister, lærer man alltid noe» (student 9, senter 3). Siden studenter, ifølge flere av intervjuobjektene, ofte er usikre og lurer på om de gjør ting riktig, blir denne typen ekspert-observasjon ekstra viktig. En student forteller for eksempel at hun ofte tenker «Å, jeg er så dum. Jeg er ikke flink til å finne ut hva som har nyhetsverdi» (student 9, senter 3). Da hjelper det å se hvordan andres saker «utfolder seg fra begynnelse til slutt, hvordan ideer blir til, og hvordan de blir avvist og endret», sier hun (student 9, senter 3). En av journalistene beskriver situasjonen på denne måten: «De kommer inn og ser at vi sliter. Så tenker de: Å, det er det samme problemet jeg har. Hvordan skal de løse det, mon tro?» (lærer 3, senter 1).

Oppsummert ser intervjuobjektene altså ut til å ha en svært praktisk tilnærming til læring. De er også på linje med teoretikere som Grimen (2008) og Collins (2010), som påpeker at det innen situasjonsbetinget problemløsning ofte er mest effektivt å *vise* hvordan ting gjøres, framfor å formidle det gjennom språklig kodifisering. Når det gjelder uenigheten om hvordan taus kunnskap kan tilegnes, er det verdt å merke seg at flertallet i gruppen som mener at magesfølelsen kan læres, er journalistlærere, mens flertallet av dem som mener det er medfødt, er journalister. Studentene er på sin side mer usikre og vage. Dette kan tolkes på flere måter. Kanskje beskytter lærerne sitt eget virke, siden journalistutdanninger forbeholdt dem med de «riktige» instinktene ville blitt veldig smale? Insisteringen på at journalistisk ekspertise kun er for dem som er født med den riktige magesfølelsen, kan på sin side være en måte å gjøre seg selv og sin egen kunnskap uangripelig på. Som nevnt ovenfor er baksiden av en slik oppfatning ofte at store deler av fagkunnskapen ikke kodifiseres. Det kan igjen gjøre undervisning og utvikling av ny kunnskap utfordrende.

Oppsummering og konklusjon

Denne studien har altså, ved hjelp av Polanyis (1967/2009) teorier om «taus kunnskap», forsøkt å kartlegge hvilke elementer som kan sies å ligge til grunn for anerkjent, journalistisk praksis. På bakgrunn av det teoretiske rammeverket og uttalelsene til 60 journaliststudenter, journalistlærere og journalister kan den tause kunnskapens og dens to ledd illustreres som i

tabell 1 under. Den tause, kroppslige kunnskapen vil, enkelt forklart, gjøre det mulig for reporteren å stå midt i en kaotisk kontekst og straks vite hva som må gjøres. Kunnskapen har, som flere av intervjuobjektene uttrykker det, blitt et instinkt / kroppsliggjort. Siden de ulike praksishandlingene (det distale leddet) er svært varierte og situasjonsbetingede, behøves også variert og bred bakgrunnskunnskap (det proksimale leddet).

Tabell 1. Journalistikkens tause kunnskap

Taus kunnskap		
Den meningsfulle sammenhengen mellom det proksimale og det distale leddet		
Proksimale ledd Den bakenforliggende kunnskapen som må til for å kunne utføre ulike handlinger (det distale leddet)	<i>Beslektede begreper:</i> Instinkt, magesfølelse, kunnen, ekspertise, talent, intuisjon, teft, ekspertise, artisteri og kapabilitet	Distale ledd Ulike journalistiske handlinger som kunnskapen i det proksimale leddet brukes til
<i>Eksempler:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Bred samfunnskunnskap ▪ Saksspesifikk kunnskap ▪ Kunnskap om normer og regler ▪ Ferdigheter som intervjueteknikk og kildepleie ▪ Kunnskap om konvertering ▪ Personlige egenskaper 	<i>Kjennetegn:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Å skjønne hvilket problem som skal løses ▪ Å vite hvilken bakenforliggende kunnskap som bør brukes til å løse problemet. ▪ Evnen til å improvisere 	<i>Eksempler:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nyhetsutvelgelse ▪ Å stille de riktige spørsmålene under intervjuer ▪ Å bruke riktige researchmetoder og verktøy ▪ Å presentere en sak slik at flest mulig leser den

Som nevnt ovenfor skyldes tause kunnskap ofte at kunnskapen ennå ikke er artikulert, at det er uhensiktsmessig/vanskelig å artikulere/kodifisere den, eller at normer og regler for atferd begrenser det som aksepteres og uttrykkes gjennom ord (Grimen, 2008, s. 79). Med bakgrunn i denne studien ser alle tre forklaringer ut til å være gyldige. Siden det er lite forskning på feltet, må man regne med at mye tause kunnskap ennå ikke er kodifisert. Ser man på kompleksiteten av det proksimale leddet, kan man også spørre seg om det er mulig og ønskelig å forsøke å kartlegge hele kunnskapsbasen – eller om de mest sentrale elementene er nok. Som vist over finnes også en utbredt oppfatning om at den journalistiske magesfølelsen er medfødt. Dersom utgangspunktet er at man uansett ikke kan tilegne seg den, vil mye av motivasjonen til å finne ut hva den består av, sannsynligvis forsvinne. Flere profesjonsutøvere synes dessuten at teoretiseringen av

journalistikken er gått altfor langt (f.eks. Folkerts, 2014; Fonn & Knudsen, 2015; Olsen, 2020). I et slikt perspektiv vil en artikkelisering av magesfølelsen kunne bli sett på som en ytterligere akademisering av feltet. Til sammen gjør alle disse elementene kodifiseringen vanskeligere.

For å danne et best mulig grunnlag for presis debatt, kritikk, kunnskapsutvikling og undervisning er kodifisering imidlertid nødvendig. I denne kodifiseringsprosessen kan Polanyis (1967/2009) teorier, som demonstrert i denne artikkelen, være svært nyttige. Selv dersom utgangspunktet er at det er umulig å kodifisere all taus kunnskap, kan man ved hjelp av Polanyis (1967/2009) teorier klargjøre hvilke deler av kunnskapen som er kodifiserbare og ikke – og forsøke å kodifisere så mye som mulig. I motsetning til det teoriorienterte kunnskapssynet tar det praksisorienterte kunnskapssynet kompleksiteten til praktisk kunnskap på alvor. Dermed kan man argumentere for at det å kodifisere mest mulig av den praktiske kunnskapens ulike deler er et bedre alternativ enn å redusere praktisk kunnskap til anvendelse av teoretisk kunnskap alene. Bare ved å sette ord på alle nyhetsverdier, også de implisitte som eksklusivitet, gjennomførbarhet og salgbarhet (Schultz, 2007; Kronstad, 2014), kan man for eksempel få en reell diskusjon av hvilke kriterier som bør prioriteres i nyhetsutvelgelsen.

Gjennom sammenfatningen av eksisterende forskning på taus kunnskap i journalistikken, samt demonstrasjonen av hvordan studenter, lærere og aktive journalister tenker ulikt rundt den journalistiske magesfølelsen, bidrar denne artikkelen både teoretisk og empirisk til kunnskapsbyggingen på feltet. Praktisk kunnskap er imidlertid, som vi har sett, svært kontekststøttet. Det er derfor usikkert om funn fra fire journalistutdanninger i USA, som alle spesialiserer seg på undersøkende journalistikk, kan ha overføringsverdi til andre pressesystemer og miljøer. Det ville derfor vært av stor interesse å studere hvordan taus kunnskap, og ikke minst det proksimale leddet, beskrives i andre kontekster – for eksempel blant respondenter tilknyttet sentrale, norske utdanningsinstitusjoner. Det ville også vært interessant å studere det proksimale leddet til en profesjonell handling som ikke er nyhetsutvelgelse – for eksempel direktesendte intervjuer – i detalj. Bare gjennom flere studier av journalistiske handlinger i ulike kontekster er det mulig å oppnå en dypere forståelse av hva den tause delen av praktisk kunnskap egentlig er.

Referanser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226189666.001.0001>
- Ahva, L., van Dalen, A., Hovden, J. F., Kolbeins, G. H., Löfgren Nilsson, M., Skovsgaard, M. & Väliverronen, J. (2017). A welfare state of mind? Nordic journalists' conception of their role and autonomy in international context. *Journalism Studies*, 18(5), 595–613. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1249005>
- Benner, P. (1984). *From novice to expert: Excellence and power in clinical nursing practice*. Addison-Wesley.
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qpo630a>
- Bryman, A. (2008). *Social research methods* (3. utg.). Oxford University Press.
- Collins, H. M. (2010). *Tacit and explicit knowledge*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226113821.001.0001>
- Dimmen, T. (2009). Journalistens tause kunnskap. Ei drøfting av korleis Michael Polanyis omgrep «taus kunnskap» kan nyttast i ei vurdering av journalistisk praksis. Upublisert.
- Dreyfus, S. E. & Dreyfus, H. L. (1980). *A five-stage model of the mental activities involved in directed skill acquisition*. Operations Research Center.
- Eraut, M. (1994). *Developing professional knowledge and competence*. Falmer Press.
- Eraut, M. (2004). Transfer of knowledge between education and workplace settings. I H. Rainbird, A. Fuller & A. Munro (Red.), *Workplace learning in context* (s. 201–221). Routledge.
- Folkerts, J. (2014). History of journalism education. *Journalism & Communication Monographs*, 16(4), 227–299. <https://doi.org/10.1177/1522637914541379>
- Fonn, B. K. & Knudsen, A. G. (2015). *50 år med journalistutdanning: En historie om akademiseringen av et yrkesfag*. Cappelen Damm Akademisk.
- Freidson, E. (2007). *Professionalism: The third logic*. Polity Press.
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 71–86). Universitetsforlaget.
- Hallin, D. C. & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790867>
- Handgaard, B., Simonsen, A. H. & Steensen, S. (2013). *Journalistikk: En innføring*. Gyldendal Akademisk.
- Heggen, K. (2014). Kloke hender – også i profesjonsutdanningene? *Gjallerhorn*, 2014(19), 18–25.

- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. A. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6. utg.). Abstrakt forlag.
- Kronstad, M. (2014). Using the gut feeling – making sense of practical knowledge in journalism education. *Journal of Media Practice*, 15(3), 176–189. <https://doi.org/10.1080/14682753.2014.1000041>
- Molander, B. (1996). *Kunnskap i handling* (2. rev. oppl.). Daidalos.
- Olsen, G. R. (2018). *A new platform for quality journalism? A study of four U.S. nonprofit university centers and their attempt to save professional reporting through using classrooms as newsrooms* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Olsen, G. R. (2020). *Newsroom-classroom hybrids at universities: Student labor and the journalism crisis*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429345265>
- Olsen, K. S. (2018). What we talk about when we talk about local journalism. Tacit knowledge during the digital shift. *Sur le journalisme*, 7(2), 126–139.
- Parsons, T. & Platt, G. M. (1973). *The American university*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674423626>
- Polanyi. (1966). The logic of tacit inference. *Philosophy & Technology*, 41(155), 1–18. <https://doi.org/10.1017/S0031819100066110>
- Polanyi. (2009). *The tacit dimension*. University of Chicago Press. (Opprinnelig utgitt 1967)
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget.
- Ryle, G. (2000). *The concept of mind*. The Chicago University Press. (Opprinnelig utgitt 1949)
- Schultz, I. (2007). The journalistic gut feeling: Journalistic doxa, news habitus and orthodox news values. *Journalism Practice*, 1(2), 190–207. <https://doi.org/10.1080/17512780701275507>
- Schön, D. A. (1988). *Educating the reflective practitioner*. Jossey-Bass.
- Schön, D. A. (1995). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Arena.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5. utg.). SAGE Publishing.
- Young, M. & Muller, J. (2014). *Knowledge, expertise and the professions*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315883083>
- Østbye, H., Helland, K., Knapskog, K. & Larsen, L. O. (2013). *Metodebok for mediefag* (4. utg.). Fagbokforlaget.
- Østlyngen, T. & Øvrebø, T. (1999). *Journalistikk: Metode og fag* (2. utg.). Ad Notam Gyldendal.
- Aase, T. H. & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: Om produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget.

KAPITTEL 6

Lokaljournalistens muligheter og utfordringer

Birgit Røe Mathisen

Professor, Nord universitet

Sammendrag: Et karakteristisk trekk ved den norske mediestrukturen er at den er desentralisert, med et høyt antall lokalmedier som publiseres spredt over hele landet. Også en stor andel av norske journalister jobber i lokale redaksjoner, eller har startet sin yrkeskarriere i slike. I denne artikkelen diskuteres lokaljournalisters muligheter og utfordringer. Artikkelen tar sikte på å belyse hvilken høvelighetslogikk som preger lokaljournalistikken, og hva erfaring fra lokaljournalistikk kan tilføre resten av journalistprofesjonen. Forfatteren diskuterer det doble oppdraget, krysspess og motstridende forventninger på den ene siden, men også den gode nærheten som gir tilgang, innsikt og tillit. Det empiriske grunnlaget er 28 intervju med lokale journalister og redaktører. Det teoretiske rammeverket er profesjons-sosiologi kombinert med institusjonell teori.

Nøkkelord: lokaljournalist, lokal journalistikk, profesjonsrolle, institusjon

Abstract: A defining feature of the Norwegian media landscape is its decentralization, with a wide range of local news media published throughout the country. Also, a substantial number of Norwegian journalists are currently working or began their careers in local media outlets. This article discusses the opportunities available to and challenges faced by local journalists. The aim is to explore the logic of appropriateness characterizing local journalism, and to discuss the value experiences from local journalism contribute to the profession in general. The author discusses the dual mission and contradictory expectations on the one hand, and the close proximity that provides access, trust and insight on the other. The empirical data contains interviews with 28 local journalists and editors. The theoretical framework is sociology of professions combined with institutional theory.

Keywords: local journalists, local journalism, professional role, sociology of professions, institutional theory

Sitering: Mathisen, B. R. (2022). Lokaljournalistens muligheter og utfordringer. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (Kap. 6, s. 137–157). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.ch6>
Lisens: CC BY-ND 4.0

Innledning

«Vi er mye tettere på her, lokaljournalistikken kan være ganske tøff. Det er et poeng jeg synes altfor sjeldent kommer frem. Du skal ha sterk ryggrad som lokaljournalist»¹

Sitatet er hentet fra et intervju med lokalavisredaktør Hilde Lysengen Havro, i fagbladet *Journalisten*. Havro overtok redaktørstolen i avisa *Valdres* i desember 2020, etter å ha jobbet som journalist i *Nationen* i ti år. I intervjuet forteller hun om omlegging, digital vekst og tette relasjoner til lesere og brukere. Videre snakker hun om utfordringene ved å drive kritisk journalistikk i et lokalmiljø, når den man skriver kritisk om, «også sitter i foreldreutvalget med deg eller er trener på fotballaget til barnet ditt».

En stor andel av norske journalister er lokaljournalister, eller har vært det. Hovedvekten av norske journalister har vært innom en lokalredaksjon i deler av sitt yrkesliv, eller forblir lokaljournalister. Men tradisjonelt har lokaljournalistikken hatt mindre status enn den som utføres i de store riksmidlene (Hovden, 2008). Både i fagdebatt og forskning har lokaljournalistikken vært undervurdert og kanskje også oppfattet som annenrangs, ikke minst er den blitt kritisert for å være snill og konfliktsky. Men de siste årene har det skjedd en stor oppblomstring av forskningsbasert litteratur om lokaljournalistikk og lokaljournalistens profesjonsrolle, både nasjonalt (se blant Anna Olsen, 2018; Mathisen & Morlandstø, 2018; 2019; Skogerbø, 2020; Sjøvaag, 2018) og internasjonalt (Nielsen, 2015; Hess & Waller, 2017; Waschková Císařová, 2017; Ali, 2017; Nygren, 2020; Nygren & Tenor, 2020). Også i det offentlige ordskiftet og i fagdebatt har lokalmediene fått økt anerkjennelse og oppmerksomhet de siste årene.

«Lær av lokalavisene» skriver Paul Bjerke (2011, s. 132). I boka *«Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt»* diskuterer han svakheter og utfordringer ved den journalistiske profesjonsmakta. Han tegner et ganske dystert bilde av en journalistikk under press

¹ <https://journalisten.no/avisa-valdres-hilde-lysengen-havro-innlandet/det-er-mye-toffere-for-journalister-i-et-lokalsamfunn-a-vaere-de-som-pusher-pa-enn-for-en-journalist-i-vg-a-pushe-pa-en-statssekretaer/464502>

av både økonomiske, teknologiske og ideologiske grunner. Han hevder at journalistisk maktarroganse har fjernet journalistikken fra det publikumet den selv mener å tjene, og dermed svekket dens legitimitet. Bjerke foreslår flere tiltak for å bøte på dette, og et av rådene er nettopp å lære av lokalmediene. Han mener lokaljournalister er mer ydmyke, tettere på sine lesere og bedre i stand til å skille mellom kritisk journalistikk og høflig journalistikk. I denne artikkelen skal jeg diskutere lokaljournalistens profesjonelle muligheter og utfordringer, med utgangspunkt i Bjerkes utsagn om å lære av lokaljournalister. Artikkelen bygger på flere tidligere intervjustudier med lokaljournalister. Hensikten er å belyse mitt eget materiale på nytt, med utgangspunkt i Bjerkes utsagn, ved å reise følgende problemstilling: Hvilken høvelighetslogikk preger lokaljournalistikken, og hva kan erfaringer fra lokaljournalistikk tilføre profesjonen for øvrig?

Et sentralt spørsmål er selvsagt om det i det hele tatt gir mening å snakke om lokaljournalistikk som noe særegent. Journalistikk er journalistikk, og lokaljournalisten utfører sitt arbeid gjennom de samme profesjonsnormene, etiske vurderingene og håndverksmessige grepene som alle journalister. Samtidig illustrerer intervjuet med sjefredaktør Havro i *Valdres* referert innledningsvis at lokaljournalisten møter noen spesielle utfordringer, i særdeleshet knyttet til nærhet til kilder og lokalsamfunn. Nærheten er både et gode og en svøpe, den gir både muligheter og utfordringer. På den ene siden kan det være vanskeligere å fylle det kritiske oppdraget i små og nære samfunn. Lokaljournalisten møter gjerne sterke forventninger fra samfunnet rundt om å ikke ramme sine egne. På den andre siden gir nærheten mange muligheter, i form av kunnskap, innsikt, tilgang og tillit. Lokaljournalisten kan slippe inn i rom der ingen andre får tilgang. Det er nettopp denne dobbeltheten jeg skal utforske i denne artikkelen.

Lokaljournalisten i forskninga

Men først et lite blikk på forskning om lokaljournalisten og lokaljournalistikk. Nielsen (2015) sier at mangel på forskningsmessig interesse for lokal journalistikk kan føre til en begrenset forståelse både av

journalistikk, mediebransje og lokalsamfunn, nettopp fordi så mye av journalistikken er lokal. Det gjelder i høyeste grad i vårt eget land. Norge blir ofte karakterisert som lokalavislandet framfor noen, med en rik flora av lokalaviser spredt utover det langstrakte landet vårt (Høst, 2005). Det gjelder både tradisjonelle aviser og nye, nettbaserte ultralokale etableringer (Halvorsen & Bjerke, 2019). Lokale medier har klart seg relativt bra til tross for mange år med mediekrise og nedbemanninger, og framstår motstandsdyktige i ei tid der rammebetingelsene endres (Mathisen & Morlandstø, 2019; Hess & Waller, 2017).

Nielsen (2015) karakteriserer lokalmediene som nøkkelmedier, eller keystonemedier, fordi de har en grunnleggende rolle i å formidle lokal informasjon. Han vektlegger også den plassen de har i medieøkologien: Lokalmediene forsyner større medier med stoff og har dermed en betydning som strekker seg utover deres eget publikum. I norsk kontekst er lokalmediene beskrevet som ryggraden (Høst, 2005) og bærebjelken i den norske mediestrukturen. Nøkkelmedier, ryggrad og bærebjelke er begrep som gir assosiasjoner til en viktig, sentral kjernerolle. Lokalmediene anses som sentrale for å sikre lokaldemokrati, engasjement og tilhørighet i det enkelte lokalsamfunn (Skogerbø et al., 2021). I disse nøkkel- og ryggradsmediene finner vi journalister som fyller sin yrkesrolle som lokal journalist. Nøyaktig hvor mange de er, er vanskelig å anslå. Men hovedvekten av norske aviser er lokale, og en høy andel av de ansatte i *NRK* er ansatt ved distriktskontor. Vi kan dermed slå fast at erfaring som lokaljournalist er en beskrivelse som er dekkende for en stor andel norske journalister (Mathisen & Morlandstø, 2019).

I likhet med alle deler av mediebransjen har også lokalmediene gjennomgått en digital omveltning som har ført med seg fundamentale endringer i både teknologi, arbeidsflyt og rammevilkår (Mathisen, 2022). Likevel forblir lokalmediene en viktig ryggrad, og de lokale mediestrukturane har holdt seg bemerkelsesverdig stabile til tross for teknologiske og økonomiske endringer (Skogerbø & Karlsen, 2021, s. 99). Det norske folk er også mer villige til å betale for nyheter enn innbyggere i mange andre land (Newman et al., 2021). Flere nye forskningsbidrag er opptatt av profesjonsrollen som lokaljournalist i det digitale medielandskapet. Lamark og Morlandstø (2014, 2019a, 2019b) har forsket på hvordan digital

teknologi og endrede rammevilkår påvirker arbeidet for lokaljournalister. De har særlig fokusert på hva det betyr for den profesjonelle autonomien, og for relasjonen mellom journalist og kilder. De tegner opp noen interessante utviklingstrekk. I 2014 beskrev de den lokale redaksjonelle hverdagen som et mulighetenes tyranni: Alt var tilgjengelig, men arbeidet var preget av tidsnød og produksjonspress, og journalistene opplevde å være mannskap på ei skute uten styring. Fem år seinere fant de annen virkelighet, der lokaljournalistene fikk tid til å lære seg å bruke nye, digitale redskaper, og der de opplevde relativt stor grad av autonomi. Det gjaldt særlig knyttet til muligheten til å drive oppsøkende virksomhet ute i felt (Lamark & Morlandstø, 2019a, 2019b).

Deres funn står i kontrast til Jerónimo et al. (2020). I en studie fra Portugal finner de at bruk av digitale verktøy og sosiale medier fører til at lokaljournalister blir værende mer inne i redaksjonene og i mindre grad møter mennesker ansikt til ansikt ute på ulike arenaer i samfunnet. Jerónimo og hans medforfattere sier: «Local journalists are not always as available or as close to the community as they claim» (2020, s. 11).

Olsen (2018) konkluderer i samme retning i sin avhandling om norsk lokaljournalistikk. Basert på en intervjustudie med 16 journalister i 4 ulike redaksjoner finner hun at lokaljournalistikken er blitt mer sentralisert og skrivebordsbundet (s. 315). Olsens fokus er norske lokaljournalisters rolle i ei brytningstid mellom tradisjon og innovasjon, og hun utforsker hvilke spenninger digital transformasjon og økonomiske nedgangstider fører med seg. Hun finner at digitaliseringa har gjort lokaljournalistikken mer målbar og arbeidsintensiv. Det medfører også at autonomi og samfunnsnytte blir mindre bærende for praksis, og lokaljournalistikken blir mindre lokalt forankret. Olsen diskuterer også hvordan svekket lokal forankring og svekket profesjonstankegang røkter ved samfunnsrollen. Hun konkluderer med at dersom lokaljournalistikken skal ha en framtid, må den tydelig forankres i det lokale (s. 316).

Nygren (2020) er opptatt av profesjonsrollen for svenske lokaljournalister i den digitale transformasjonen, der medielandskapet fragmenteres og sosiale medier blir en viktig del av arbeidet blant annet som kilde til tips, ideer og dialog med publikum. Sosiale medier har også bidratt til at lokaljournalister har mistet monopolet på å fortelle de historiene

som holder lokalsamfunnet sammen. Nygren konkluderer med at det har skjedd en deprofesjonalisering der lokaljournalistikken er mindre lokalt forankret. Samtidig er den daglige dialogen med omverdenen blitt viktigere, både i digital og fysisk form. Her mener Nygren det ligger mange positive muligheter for lokaljournalistikken, der lokalmediene kan bli en node som kobler sammen alle de fragmenterte del-offentlighetene i lokalsamfunnet (Nygren, 2020, s. 215).

I flere land har det også blomstret opp en ny type lokaljournalistikk, i form av nye, digitale hyperlokale etableringer (Lindén et al., 2019; Nygren, 2019; Williams et al., 2015). Paul Bjerke har studert disse i den norske mediekonteksten, og finner sammen med kollega Halvorsen 67 hyperlokale nyetableringer, der nær en tredjedel er profesjonelle mediebedrifter med 3–6 journalister (Halvorsen & Bjerke 2019, s. 121). Slike nyetableringer gir også flere arbeidsmuligheter for lokaljournalister.

Teoretisk rammeverk: Institusjon og profesjon

I sitt avhandlingsarbeid *Refleks eller refleksjon – en sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* anvender Paul Bjerke et institusjonelt perspektiv på journalistikken, i kombinasjon med profesjonssosiologi, og han argumenterer for at nyhetsinstitusjonens framvekst henger tett sammen med framveksten av den journalistiske profesjonen. Også i denne artikkelen anvender jeg institusjonell teori, kombinert med profesjonssosiologi, som analytisk rammeverk.

Journalistikken er en institusjonalisert praksis, en selvstendig del av samfunnet med sine egne normer og strukturer, og samtidig innrammet i journalistiske rutiner (Bjerke, 2009, s. 21). Bjerke sier journalistikken må analyseres som en selvstendig del av samfunnet, med egne handlingsnormer, strukturer og forståelsesformer. Institusjoner er utstrakte i tid og rom, de oppfattes både av medlemmer og andre å dekke bestemte behov, og de er sosiale handlingsmønstre som kan gjenkjennes på tvers av bedrifter og organisasjoner (Cook, 1998). Innafor enhver institusjon finnes en logikk som virker som en referanseramme for hvordan individer og institusjoner kan handle. March og Olsen (1989) beskriver dette som *logic of appropriateness*; regler og rutiner som definerer relasjoner mellom

roller. Bjerke (2009) har oversatt dette begrepet til *høvelighetslogikk* på norsk; hva som høver seg eller passer seg. Med det viser han til en handlingsforståelse blant aktørene i institusjonen basert mindre på rasjonelle overveielser enn på bevisste og ubevisste tilpasninger. Den journalistiske høvelighetslogikken omfatter de normer, verdier, oppfatninger og rutiner som preger det journalistiske arbeidet og de profesjonelle valgene og vurderingene journalister gjør. Høvelighetslogikk kan også forstås som taus kunnskap (Bjerke, 2009). Den danske forskeren Ørsten (2005, s. 21) har oversatt logic of appropriateness til *passendehedslogikk* på dansk, og beskriver med det de idealer, normer, regler, praksiser og rutiner som preger den daglige produksjon og konstruksjon av nyheter.

Innafor nyhetsinstitusjonen er det den journalistiske profesjonen som utøver, fortolker og iverksetter den journalistiske praksisen. Det bringer oss videre over til profesjons sosiologien. Denne artikkelen skal belyse profesjonsrollen som lokaljournalist. En rolle er summen av de normer og forventninger som knytter seg til en bestemt oppgave (Aubert, 1971, s. 46). Rundt en rolle ligger det en ring av forventninger som er knyttet til en oppgave. Yrkesrollen som journalist beskrives som et sosialt betinget sett av faglige standarder, yrkesetiske normer og sosiale atferdsmønstre som over tid skaper en kollektiv identitet (Ottosen, 2004, s 21). Med andre ord handler dette om hva det betyr å være journalist. Hva slags kollektiv identitet har journalister, og hvordan kommer dette til uttrykk? I denne teksten er jeg spesielt opptatt av hvordan lokaljournalister oppfatter sin yrkesrolle og identitet; hvilken profesjonell selvoppfatning legger de til grunn?

Journalistikk er også en skjønnsbasert profesjon; journalister gjør daglig en rekke valg og vurderinger der man bruker sin profesjonelle dømmekraft. Skjønn er en form for praktisk resonnering om hva som bør gjøres, der holdepunktene er svake (Grimen & Molander, 2008, s. 179). Freidson (2001, s. 23) definerer skjønn, eller discretionary specializations, som arbeidsoppgaver der skjønn eller vurderinger er nødvendig: «... tasks in which discretion or fresh judgement most often be exercised if they are to be performed succesfully». Ifølge Freidson er skjønn en type kunnskap som erverves via trening og erfaring, og han knytter det til både ferdigheter og taus kunnskap. Der det ikke finnes klare regler, må

profesjonsutøveren utøve skjønn. Innafor rammene av institusjonell teori får høvelighetslogikken; de normene, verdiene og rutiner som preger arbeidet, betydning for hvordan yrkesutøveren utøver det profesjonelle skjønn og de valgene som gjøres i det daglige arbeidet.

Datagrunnlag og metode

Denne artikkelen kan karakteriseres som en ny diskusjon basert på mitt eget gamle materiale. Jeg har utforsket lokaljournalisters profesjonsrolle, kollektive identitet og selvoppfatning i flere år, gjennom tre tidligere intervjustudier. Dette materialet favner i alt 28 intervju til arbeider som ble publisert i 2010, 2013 og 2014.² Informantene arbeider i ulike roller i lokale mediehus over hele landet, og materialet rommer intervju med både redaktører og journalister. Det kan selvsagt innvendes at materialet er gammelt, og det kan stilles spørsmål ved hvor gyldig det er i dag. Ikke minst har lokaljournalistikken gjennomgått store disruptive endringer som følge av digitalisering og ny teknologi. Dette har gitt nye rammevilkår for yrkesutøvelsen så vel som praktiske arbeidsprosesser, metoder og verktøy. Sosiale medier har transformert hele medieøkologien og er samtidig blitt en viktig del av det journalistiske verktøyet, både for å hente tips, være i dialog med publikum og som distribusjonskanal. Det journalistiske innholdet er blitt målbart på en helt annen måte enn for noen år tilbake (Olsen, 2018). Digital multikompetanse er blitt et viktig krav til lokaljournalisten. Mye innholdsproduksjon skjer dessuten på sentrale nyhetsdesker i mediekonsernene i stedet for i den lokale redaksjonen (Nygren, 2020, s. 160). Men til tross for slike fundamentale endringer vil jeg argumentere for at det likevel er noen grunnleggende sider ved yrkesutøvelsen, rolleforståelsen og den kollektive identiteten til lokaljournalisten som ligger fast, og er bestandig. Det gjelder blant annet nærheten til publikum, kilder, aktører og samfunn, som sitatet med redaktør Hilde Lysengen Havro i avisa *Valdres* illustrerer. I intervjuet fra 2020 problematiserer hun noen av de

---

2 De nevnte studiene favner også kvantitative innholdsanalyser av nyhetsinnhold i lokale medier, samt kvalitative tekstanalyser av lederartikler, og analyse av utvalgte caser. Disse inngår ikke som en del av materialet i dette kapitlet, analysene her er basert på de kvalitative intervjuene.

samme utfordringene knyttet til nærhetens dilemma som jeg har utforsket og diskutert i mine nevnte arbeider.

Som grunnlag for denne artikkelen har jeg gjennomgått mitt eget intervjumateriale på nytt, med hovedformål å identifisere muligheter og utfordringer i lokaljournalistrollen, og diskutere dette opp mot Bjerkes utsagn om å lære av lokalavisene. Denne analyseinngangen har ikke vært anvendt på materialet før, heller ikke et samlet og overordnet analytisk blikk på alle intervjustudiene. I diskusjonen trekker jeg også aktivt inn nyere intervjustudier med lokaljournalister, der den digitale dreininga er helt sentral. På den måten adresser jeg også den teknologiske og digitale utviklinga som har skjedd etter at mine intervju ble gjennomført.

Profesjonsrollen som lokaljournalist

Først skal jeg kort gi en beskrivelse av hva som preger profesjonsrollen som lokaljournalist. Som nevnt i innledninga er det grunn til å reise et kritisk spørsmål om vi i det hele tatt kan snakke om lokaljournalist som en særegen yrkesrolle. Journalister jobber i tråd med de samme profesjonelle normene og etiske retningslinjene, uansett størrelse på redaksjonen. Samtidig vil jeg argumentere for at det er noen særegne trekk ved rollen som også preger høvelighetslogikken i lokale redaksjoner.

Lokaljournalisten jobber ofte i små og mellomstore redaksjoner. Hun eller han er oftest allrounder, og sjeldnere spesialreporter som dekker kun et spesifikk tematisk område. I små lokalredaksjoner er arbeidsdelinga ofte knyttet til geografi, der hver journalist har ansvar for spesifikke kommuner. Redaksjonell spesialisering handler om det som skjer innafor et avgrenset område, uavhengig om det handler om politikk, næringsliv, kultur eller sport. Bredde og lokal aktualitet er viktige kvaliteter lokalt. Lokaljournalisten er en som kan litt om alt. Som en av informantene sier:

Vi er ei lokalavis og ikke ei næringslivsavis, og skal dekke alt. Vi kan selvfølgelig ønske oss økonomiske portretter og den typen stoff, men det må vi overlate til Dagens Næringsliv. Vi er nødt til å ha en bredde i utvalget totalt.

Redaksjonell arbeidsdeling er en del av høvelighetslogikken (Ørsten, 2005, s. 21), og i lokale redaksjoner er denne arbeidsdelinga knyttet til

sted eller kommuner, med allrounderen som et typisk trekk ved yrkesrollen. Nyhetsvurderinger gjøres ut fra geografi. Allroundrollen innebærer også at breddekompetanse blir viktigere enn spisskompetanse på et særskilt felt. En viktig kvalitet for lokaljournalisten er å kunne litt om alt, og ha evnen til å sette seg inn i ulike saksfelt og problemstillinger. Lokal kompetanse er dessuten en viktig kvalitet (Lamark & Morlandstø, 2019b, s. 188).

Det doble oppdraget

Et sentralt kjennetegn ved en institusjon er at både dens medlemmer og andre oppfatter at den fyller et bestemt behov i samfunnet (Cook, 1998, s. 65). Samfunnsoppdraget er grunnlaget for journalistikkens legitimitet. I alle intervjustudiene mine med lokaljournalister har jeg vært opptatt av hvordan de selv oppfatter journalistikkens samfunnsrolle. Her finner jeg en oppfatning av et todelt og til dels motsetningsfylt oppdrag, mellom lokal patriotisme og kritisk korrektiv. På den ene siden står avsløringsoppdraget og den kritiske rollen sentralt, tydeliggjort gjennom utsagn som «Vi skal ikke være noens klakkører». Journalistene ønsker å sette dagsorden og skape debatt. De er opptatt av å «være i forkant, fange opp, avsløre det som skal skje, før det skjer». «Det er viktig at vi som lokalpresse ikke skal være ukritiske eller nyttige idioter for noen», sier en av dem jeg har intervjuet. En annen beskriver oppgaven med løfte blikket og være kritisk til det som skjer i lokalsamfunnet. En informant påpeker at kritisk journalistikk også kan være forankret i patriotisme: «Vi har en viktig rolle som lokalpatriot. Men lokalpatriotisme er ikke blind patriotisme. Det ligger mye god patriotisme i å være kritisk», sier han. En annen sier: «Journalister flest er stort sett opptatt av samfunnsansvaret. Det er veldig mye i det. Journalister er opptatt av å sette fingeren på urettferdighet».

Samtidig påpeker flere at lokaljournalistikken også har en annen samfunnsrolle. De bruker begrep som å være «limet i samfunnet», være en «positiv bidragsyter». De mener lokaljournalistikken gir publikum en felles referanseramme og at de har en oppgave i forhold til identitet og tilhørighet. En av dem sier: «Vi bør også være flinkere til å fokusere på

at det er lov å ha suksess, det er lov å gjøre det bra og bli både millionær og milliardær, for den del». Flere av informantene mener de har en viktig oppgave med å tale det lille steds sak mot det sentrale maktapparatet. En av dem sier: «Vi skal være en forkjemper for regionen, tale dens sak og bringe det videre til sentrale myndigheter». En annen mener at det å bygge identitet i lokalsamfunnet er viktig for å ha et levende distrikt. En trekker også fram det å være positiv til at noe skjer, at lokalsamfunnet utvikler seg og at sysselsettinga øker. Slik kan lokaljournalistikken karakteriseres som en lokal institusjon med en selvoppfatning som handler om å tjene lokalsamfunnet, der identitetsbygging og lokalpatriotisme er sentralt. Engan (2016, s. 17) beskriver dette som «det andre samfunnsoppdraget», og mener det er denne formen for sosial meningsproduksjon lokaljournalistikken har best forutsetninger for å ivareta.

Høvelighetslogikken for journalister i lokale redaksjoner er altså preget av oppfatninga av det delte, og til dels motsetningsfylte, oppdraget, mellom det kritiske og det patriotiske. Det første er forankret i en lojalitet til profesjonen, der idealene handler om å avsløre og avdekke. Her er også uavhengigheta en viktig verdi; lojaliteten skal ligge hos leserne, ikke kildene eller mektige aktører i samfunnet. Profesjonsidealet, den kollektive identiteten, handler langt på vei om å være kritisk, uavhengig og undersøkende. Det andre er forankret i lojaliteten til lokalsamfunnet, og legger vekt på å heie fram lokale aktører som lykkes, og bidra til vekst, optimisme og positiv utvikling for stedet og regionen. Her er fellesskap og identitet til lokalsamfunnet viktige verdier. Denne oppfatninga av eget oppdrag og profesjonsrolle preger også bruken av det profesjonelle skjønnet, og hvilke valg, vurderinger og prioriteringer lokaljournalistene gjør i sitt daglige, praktiske arbeid.

Utfordringer og muligheter

Lokaljournalistrollen har altså noen spesielle særtrekk knyttet til nærhet og at geografi blir et viktig prinsipp for redaksjonell arbeidsdeling. Oppfatningen av det delte oppdraget utgjør et sentralt utgangspunkt for profesjonsutøvelsen. Det gir både noen muligheter og utfordringer for lokaljournalisten i sitt virke, som jeg skal jeg utforske videre i artikkelen.

Vi begynner med utfordringene, og de mer krevende sidene ved profesjonsrollen som lokaljournalist.

Krysspress og forventninger

Lokaljournalisten er tett innvevd i strukturen eller samfunnet han eller hun jobber opp mot. Hun er kanskje bosatt der, har barn i barnehage og skole, som har venner og er med på fritidsaktiviteter. Hun har familie, og er kanskje nabo med rådmannen, og spiller sjette divisjons fotball sammen med direktøren for det lokale skipsverftet. Slike krysskoblinger og tette bånd kan utfordre journalistrollen og den kollektive identiteten. Ovenfor beskrev jeg det delte samfunnsoppdraget som en spenning mellom to lojaliteter. Lokaljournalisten møter ofte forventninger fra omverdenen om å utøve sin profesjonsrolle på en annen måte enn de profesjonelle idealene og normene tilsier. Det finnes mange eksempler på at lokaljournalister møtes med negative reaksjoner i lokalsamfunnet for negativ omtale av sine egne (Lamark & Morlandstø, 2002; Mathisen, 2010; 2013). De møter forventninger om å løfte fram positive hendelser mer enn å stille kritiske spørsmål til «sine egne». En av journalistene jeg har intervjuet, forteller:

Det er mange som ønsker og forventer at vi skal løfte fram ting som peker framover. Vi får en del tilbakemeldinger på at vi er for opptatt av det negative. En leser sa til meg en gang: Dere må skrive mer positivt, slik at ungdommen får lyst å flytte heim. For gjennom avisa får de jo inntrykk av at alt er så negativt.

Flere av informantene forteller om utsagn av denne typen, om å være en lokalpatriotisk samarbeidspartner for lokale aktører. I slike tilfeller blir lokaljournalisten tillagt et ansvar for utviklinga av lokalsamfunnet og sentrale lokale institusjoner. Det er mange som har meninger om hvilke saker som bør eller ikke bør komme på dagsordenen, og hvordan de vinkles. Flere studier viser at leserne ofte forventer en lokaljournalistikk som er patriotisk heller enn den som agerer som kritisk vaktbikkje (Ali, 2017; Costera Meijer, 2010). Lokale medier spiller en viktig rolle for å utvikle lokal identitet og tilhørighet. Lokaljournalistikken har også en tydelig

følelsesmessig komponent (Waschková Císařová, 2017), og det følelsesmessige aspektet bidrar til at denne typen forventninger artikuleres. Slike forventninger kolliderer imidlertid med de profesjonelle idealene om uavhengighet og kritisk gransking. Profesjonsrollen som lokaljournalist innebærer å balansere et krysspess av motstridende forventninger til rolleutøvelsen.

Nærhet og tette bånd kan gi utfordringer for den som skal være en kritisk gransker. Små lokale redaksjoner får ofte kritikk for å være for tett på den lokale makta, og ikke tørre eller makte å utfordre den. Flere innholdsanalyser viser også et relativt lavt omfang av kritisk og undersøkende journalistikk i lokale medier (Mathisen & Morlandstø, 2019; Mathisen, 2013). En av journalistene jeg har intervjuet, mener yrkesrollen som lokaljournalist er mer tøff og krevende enn å jobbe i en stor redaksjon. Vedkommende sier: «Det skal sterk rygg til for å klare å være kritisk til folk man også treffer på foreldremøter og i sosiale sammenhenger». Journalisten setter ord på akkurat det samme som *Varden*-redaktør Havro tok opp i intervjuet som innledet dette kapitlet. Lokaljournalisten har en annen nærhet til dem han eller hun er kritiske til, og må forholde seg til kildene i andre sammenhenger enn de profesjonelle.

Nærhet til kilder, institusjoner og samfunn gir utvilsomt utfordringer for den som skal fylle en uavhengig og kritisk profesjonsrolle som journalist. Kildene byr aktivt opp, og lokaljournalistene kan la seg føre. Nærheten kan utfordre det kritiske samfunnsoppdraget. Samtidig er det viktig å påpeke at dette også gjelder journalister i nasjonale redaksjoner. Kanskje spesielt spesialreportere som følger et særskilt felt eller temaområde tett, og der man får god kjennskap og relasjoner til kildene. Nærhetens dilemma handler ikke kun om geografisk nærhet. Det kan også handle om tematisk nærhet, og berører journalister i en rekke ulike redaksjoner. Fagpressen kan stå som et eksempel på det; fagpresseredaksjoner dekker et særskilt felt og er i mange tilfeller et organ for en spesifikk fagforening. Her er nærheten tematisk, ikke geografisk. I det digitale medielandskapet er dessuten publikum kommet nærmere alle journalister. Gjennom kommentarfelt og sosiale medier har publikum mange muligheter til å gi journalister tilbakemelding og kritikk i forhold til publiserte saker. Det minsker avstanden mellom redaksjonene og publikum.

Den gode nærheten

Nærheten byr uten tvil på en del dilemma. Samtidig gir den også et hav av muligheter og fordeler. Nærheten gir lokaljournalisten noen åpenbare styrker i sin profesjonsutøvelse. Lokaljournalisten har mange menneskemøter i sin arbeidshverdag. En av journalistene jeg har intervjuet, mener at det å ha evne til å komme i kontakt med folk er en viktig egenskap for en lokaljournalist. «En god lokaljournalist bruker ikke tøfler, men godt fottøy og er klar til å komme seg ut. Han eller hun har et godt kontaktnett og god evne til å komme i kontakt med folk», sier en annen. Lokaljournalisten driver ofte det som kalles for «shoeleather-reporting»: beveger seg ute i samfunnet og møter mennesker ansikt til ansikt, i motsetning til «desktop-reporting» (Nygren, 2014). De driver med utegående journalistikk heller enn skjermjournalistikk (Olsen, 2018). Digitaliseringa har ført til at flere journalister jobber inne i redaksjonen, med pc, telefon og sosiale medier som viktige redskap. De er «chained to their desks», slik Lee-Wright (2012, s. 22) beskriver det. Men lokaljournalister er fortsatt mye ute i felt, og opplever dette som et viktig aspekt ved den profesjonelle autonomien i jobben (Lamark & Morlandstø, 2019b). Dette er også et trekk ved hyperlokal journalistikk i andre europeiske land: Smyrnaiois et al. (2015, s. 181) finner at journalistikk ute i felt er essensielt for hyperlokale journalister, for å opprettholde nærhet og dialog med sitt publikum.

I mange tilfeller vil journalisten kjenne involverte aktører i en sak. Det kan selvsagt være utfordrende. Samtidig gir denne nærheten kunnskap og innsikt. Det kan være en styrke i en vanskelig gravesak: Journalisten kjenner forholdene og har mye faktainformasjon. Nærheten gjør det også lettere å fange opp saker, fordi journalisten ferdes mye ute på ulike arenaer i lokalsamfunnet og møter mennesker på deres hjemmebane. «Den tiden du bruker til å snakke uformelt med folk, er svært verdifull. Den fører til nye tips, og du får knyttet viktige kontakter», sier en av journalistene jeg har intervjuet. Flere av informantene understreker at en god lokaljournalist sitter minst mulig inne på kontoret, men har evne til å fange opp det som skjer, snakke med folk og skape et godt og bredt nettverk.

Lamark og Morlandstø (2019b, s. 221) argumenterer for at journalister i lokale medier har bedre forutsetninger enn de nasjonale til å komme i kontakt med folkemeninga. «Lokalmediene er tettere på sitt publikum

og har dermed bedre mulighet til å fange opp meninger og synspunkter og formidle dette videre til de som styrer», skriver de. Innholdsanalyser viser at lokaljournalister snakker med et bredere spekter av kilder enn det vi finner i de store mediene. Ikke minst kommer grasrota; vanlige mennesker som ikke representerer verken posisjoner eller roller, oftere til orde i de lokale mediene (Mathisen & Morlandstø, 2019). Waschkova Cisařova (2017) understreker nærhet som et viktig aspekt i forbindelsen mellom lokale journalister og lokalt publikum. Hun anvender begrepene *closeness* og *proximity* og påpeker at dette ikke bare handler om fysisk nærhet, men også om psykologisk tilknytning. Både sted, varighet og følelser inngår i denne nærheten.

Idealet for lokaljournalistene, både i mine intervju og i andres studier, synes klart å være mest mulig ute i felt. Samtidig problematiserer de journalistene jeg har intervjuet, at de ikke får så mye tid som de skulle ønsket til å være ute. Ytre faktorer, som begrenset med ressurser og høye produksjonskrav, fører til mer skrivebordsarbeid enn de ønsker. «Det er en evig svøpe. Produksjonspresset er stort, å være ute er tidkrevende, og det blir for lett å ringe autoritetspersoner og bruke dem som kilde», sier en av journalistene. Nyere studier viser at det lages mer skrivebordsjournalistikk enn før (Jerónimo et al., 2020). Den digitale logikken fører til en dreining fra samfunnsnytte til markedsvennlige klikkvinnere i vurderinga av nyhetsverdige saker, noe som svekker det lokale oppdraget (Olsen, 2018).

En profesjon er avhengig av tillit fra sine omgivelser. Flere journalistikkforskere mener synkende tillit er en av de største utfordringene journalistikken møter i dag (bl.a. Fink, 2019). Her skal det påpekes at Norge gjerne omtales som et tillitssamfunn, der tilliten til både mediene og andre samfunnsinstitusjoner er høyere enn i mange andre land. Og lokaljournalister scorer høyt på tillitsmålinger: Reuters Institute's *Digital News Report 2021* viser at 80 prosent av innbyggerne i Norge har tillit til lokalmediene sine, og det er høyere enn andre land (Newman et al., 2021). Og det er nettopp nærheten den lokale journalisten har til kilder, samfunnsaktører og kilder som bidrar til tillit. Det gir igjen lettere tilgang til og innsikt på arenaer der andre journalister kan ha vanskeligere for å slippe til. Det kan være lettere å stole på en journalist man kjenner, og som man har møtt før. En av journalistene jeg har intervjuet, mener

lokaljournalister på mange måter har et bedre utgangspunkt for å drive kritisk og undersøkende journalistikk enn riksmidlene, nettopp fordi de er der folk er. «Nærheten kan gjøre det enklere å fange opp saker», sier informanten. Her er også tillitsaspektet viktig: Det kan føles tryggere og lettere å slippe til en journalist man kjenner eller har en relasjon til. Tillit beskrives som en kvalitet ved den lokale journalistikken, der lokaljournalisten er bindeledd mellom makta og innbyggerne. Høy grad av *shoe-leather reporting* bidrar til å bygge denne formen for tillit langt bedre enn kjaspe telefonintervju (Lamark & Morlandstø 2019a, s. 194).

Lokaljournalistene opplever også at nærheten krever at de må være ekstra etterrettelig, grundig og nøyaktig i det de formidler. En av dem sier: «Du blir mye fortere felt på feil og unøyaktigheter, du har ikke råd til å slurve mye før du mister troverdighet. Det er mange som sitter nært saken og kjenner den godt». Slurv med faktakontroll går på troverdigheten løs og skader tilliten, både til den enkelte journalisten som profesjonsutøver og til redaksjonen som helhet. Dette er et ansvar journalistene kjenner på. Flere påpeker at de har et viktig ansvar for å opptre ordentlig i sitt møte med mennesker, kanskje særlig i mer vanskelige og kritiske saker. En av dem sier: «Jeg må være etterrettelig og stå for det jeg skriver, uansett om det er positivt eller negativt vinklet».

Et sentralt spørsmål er også om den lokale høvelighetslogikken rommer en egen «nærhetsetikk», der nærheten får betydning for hvordan det profesjonelle skjønnet anvendes i etiske vurderinger. Flere av informantene bringer konkrete eksempler på at den lokale redaksjonen har gjort etiske vurderinger som avviker fra riksmidlene, for eksempel knyttet til identifisering i kriminalsaker og varsomhet ved ulykker. «Du kommer ikke unna at det er annerledes», sier en av informantene og beskriver hvordan riksmidlene kan komme inn i et lokalsamfunn, dekke en sak, forlate stedet uten å måtte forholde seg til menneskene som er berørt, mens lokaljournalistene blir igjen og må forholde seg til de involverte også i etterkant. En annen sier:

Du skal stå til rette for det, ansikt til ansikt, neste dag og neste uke. Så jeg tror sikkert vi i en del saker kunne vært mer kritiske og hardtslående hvis vi hadde hatt mer distanse til dem det angår. Men om det er en styrke eller svakhet, det kan en jo diskutere. Nærheten skjerper også helt klart kravet til presisjon.

Det å bruke sitt profesjonelle skjønn til å vurdere konsekvenser for dem det angår, er på ingen måte ubetinget negativt. Å ta hensyn kan også være en styrke, som kan bidra til at lokaljournalister vedlikeholder tilliten de er avhengige av.

Konklusjon: Lær av lokaljournalistikken

Utgangspunktet for denne artikkelen er Paul Bjerkes utsagn «Lær av lokaljournalistikken». Jeg har utforsket høvelighetslogikken som preger lokaljournalistikken, og diskutert både muligheter og utfordringer i profesjonsutøvelsen. Den lokale høvelighetslogikken er preget av et delt, og til dels motsetningsfylt, samfunnsoppdrag. Profesjonsutøvelsen skjer i spenninga mellom å være en lokalpatriot og en uavhengig kritisk gransker. Sterke kollektive forventninger om å være en patriotisk samfunnsbygger, nærhet og i noen tilfeller tette bånd og relasjoner til aktører i lokalsamfunnet oppleves tidvis som begrensninger. Lokaljournalisten møter et krysspress av ulike forventninger, der ytre forventninger utfordrer verdiene innad i profesjonen.

Lokaljournalisten må i større grad forholde seg til konsekvensene av sin journalistikk. Hun møter lokalpolitikeren eller næringslivslederen som er blitt gjenstand for kritiske saker på butikken dagen etter, og må se dem i øynene. Det kan gjøre det mer utfordrende å fylle en kritisk rolle. Innholdsanalyser viser også en lavere andel kritisk og undersøkende journalistikk i små redaksjoner (Mathisen, 2013; Mathisen & Morlandstø, 2019). Samtidig kan denne nærheten gi grunnlag for en empatisk og nyanisert profesjonsrolle, der journalisten balanserer ulike hensyn i krevende og kritiske saker. Som Bjerke påpeker (2011, s. 233): «Det kan gi grunn til å være mer ydmyk i sin yrkesutøvelse. Det går an å være kritisk, uten å være uhøflig.»

Nærhet og kjennskap gir ofte tillit, tilgang og innsikt. Paul Bjerke kritiserer journalistprofesjonen for å være maktarrogant og for ha fjernet seg fra det publikum den selv mener å tjene. Lokaljournalister er gjerne i tettere kontakt med et bredere felt av samfunnet enn den omgangskretsen de har privat. Innholdsanalyser bekrefter også at lokaljournalister intervjuer et bredt spekter av kilder. Lokaljournalisten kan ha et godt utgangspunkt

til å tolke og forstå strømninger og spenninger i samfunnet. En viktig kvalitet ved lokaljournalisten er utegående virksomhet og møtet med levende mennesker. Her ligger også et viktig læringspotensial for journalister i større redaksjoner: La terskelen være lav for å ta på skoene, pakk ned skriveblokk, opptaker og kamera og oppsøk skipsverftet, avfallstorget, idrettshallen og bingolokalet. Snakk med alle slags typer mennesker. Det kan gi viktige og spennende perspektiv på nyhetsformidlinga.

Yrkesrollen som lokaljournalist innebærer muligheter, utfordringer og til dels vanskelige skjønsmessige vurderinger, slik yrkeslivet er for alle journalister. Digitaliseringa har endret den journalistiske arbeidsprosessen, og det har skjedd ei omfattende utvikling i årene etter at jeg gjennomføre mine intervju. Informasjon kan skaffes via et tastetrykk, og gjør det enklere for journalisten å kvalitetssikre research og drive faktasjekk. Det er lett å nå kilder gjennom Messenger og sosiale media. Sosiale medier bringer også med seg et hav av tips, ideer og tilfang av saker. På mange måter har digitaliseringa forenklet arbeidshverdagen for journalister, og gir alle journalister nye muligheter til å være tett på folkemeninga og sitt publikum. Nye måter å måle lesing og trafikk på gir også redaksjonene en presis informasjon om hva publikum foretrekker å lese.

Men digitalisering og økt kommersialisering fører også til mer skrivebordsjournalistikk og mindre oppsøkende virksomhet (Olsen, 2018; Jerónimo et al., 2020). Noe av det mest essensielle ved lokaljournalistikken ligger i forbindelsen til det fysiske stedet, i den geografiske komponenten. Ei utvikling der lokaljournalisten i større grad tyr til telefon og pc i steder for å kle på seg ytterklær og sko, bidrar til å svekke både den lokale forankringa og den følelsesmessige tilknytninga lokaljournalistikken har i forhold til sin omverden. Lokaljournalistens viktigste kapital ligger i nærhet, synlighet, tillit og brede kontaktflate. Lokalredaksjonenes legitimitet ligger i den lokale forankringa. Den er det viktig å ta vare på og utvikle videre, spesielt i den fragmenterte medieoffentligheten.

Referanser

- Ali, C. (2017). *Media localism. The policies of place*. University of Illinois Press.
 Aubert, V. (1971). *Sosiologi*. Universitetsforlaget.

- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjerke, P. (2011). *Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt*. IJ-forlaget.
- Cook, T. E. (1998). *Governing with the news: The news media as a political institution*. University of Chicago Press.
- Costera Meijer, I. (2010). Democratizing journalism? *Journalism Studies*, 11(3), 327–342. <https://doi.org/10.1080/14616700903500256>
- Engan, B. (2016). *Bindeledd og grensesnitt. Lokalavisen som formidler av stedlig identitet, institusjonell politikk og medborgerkultur* [Doktorgradsavhandling]. Nord Universitet.
- Fink, K. (2019). The biggest challenge facing journalism: A lack of trust. *Journalism*, 20(1), 40–43. <https://doi.org/10.1177/1464884918807069>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Polity Press.
- Grimen, H. & Molander, A. (2008). Profesjon og skjønn. I A. Molander & L. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 179–196). Universitetsforlaget.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print newspaper surroundings: The case of Norway. *Nordicom Review*, 40(2), 115–128.
- Hess, K. & Waller, L. (2017). *Local journalism in a digital world*. Palgrave.
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field*. University of Bergen.
- Høst, S. (2005). Det lokale avismønsteret: Dekningsområder, mangfold og konkurranse 1972–2002. Institutt for journalistikk.
- Jerónimo, P., João C. C. & Gradim, A. (2020). Are we close enough? Digital challenges to local journalists. *Journalism Practice*. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1818607>
- Lamark, H. & Morlandstø, L. (2002). *Hederlig menneske, god journalist*. IJ-forlaget
- Lamark, H. & Morlandstø, L. (2014). Mulighetenes tyranni. I L. Morlandstø & A. Krumsvik (Red.), *Innovasjon og verdiskaping i lokale medier* (s. 231–254). Cappelen Damm.
- Lamark H. & Morlandstø, L. (2019a). Kvaliteten bor i mellomrommene. I B. R. Mathisen & L. Morlandstø (Red.), *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier* (s. 179–200) Orkana Akademisk.
- Lamark, H. & Morlandstø, L. (2019b). Snakker journalister fortsatt med folk? I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen. (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 217–240). Orkana Akademisk.
- Lee-Wright, P., Philips, A. & Witschge, T. (2012). *Changing journalism*. Routledge.
- Lindén, C.-G., Hujanen, J. & Lehtisaari, K. (2019). Introduction: Hyperlocal media in the Nordic region. *Nordicom Review*, 40(2), 3–13. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0024>

- March, J. G. & Olsen, J. P. (1989). *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. Free Press.
- Mathisen, B. R. (2010). *Lokaljournalistikk – blind patriotisme eller kritisk korrektiv?* IJ forlaget.
- Mathisen, B. R. (2013). *Gladsaker og suksesshistorier – en sosiologisk analyse av local næringslivsjournalistikk i spenning mellom lokalpatriotisme og granskningsoppdrag* [Doktoravhandling]. Universitet i Nordland.
- Mathisen, B. R. (2022). *Journalism between disruption and resilience: Reflections on the Norwegian experience*. Routledge.
- Mathisen, B. R. & Morlandstø, L. (Red.). (2018). *Lokale medier. Samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B. R. & Morlandstø, L. (Red.). (2019). *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Orkana Akademisk.
- Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andi, S., Robertson, C. T. & Nielsen, R. K. (2021). *Reuters Institute Digital News Report 2021*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nielsen, R. K. (Red.). (2015). *Local journalism. The decline of newspapers and the rise of digital media*. I.B. Taurus.
- Nygren, G. (2014). Multiskilling in the newsroom: De-skilling or re-skilling of journalistic work? *The Journal of Media Innovations*, 1(2), 76–96.
- Nygren, G. (2019). Local media ecologies. Social media taking the lead. *Nordicom Review*, 40(2), 51–67. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0026>
- Nygren, G. (2020). De-professionalization and fragmentation: Challenges for local journalism in Sweden. I A. Gulyas & D. Baines (Red.), *The Routledge companion to local media and journalism* (s. 158–166). Routledge.
- Nygren, G. & Tenor, C. (2020). *Lokal journalistikk. Nära nyheter i en global värld*. Studentlitteratur.
- Olsen, K. S. (2018). *Tradisjonsforankra og digitaldreide journalister. En hverdagssosiologisk studie av norsk lokaljournalistikk i en brytningstid* [Doktorgradsavhandling]. Nord Universitet.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland: Journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Sjøvaag, H. (2018). Journalistikkens attraksjon til makten. Politisk kildemangfold i norske nyhetsmedier. *Norsk Medietidsskrift*, 25(2), 1–18. <https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2018-02-02>
- Skogerbø, E. & Karlsen, R. (2021). Media and politics in Norway. I E. Skogerbø, Ø. Ihlen N. N. Kristensen & L. Nord (Red.), *Power, communication and politics in the Nordic countries*, (s. 91–112). Nordicom.
- Skogerbø, E. (2020). A history of local media in Norway. I A. Gulyas & D. Baines (Red.), *The Routledge companion to local media and journalism* (s. 54–62). Routledge.

- Smyrnaio, N., Marty, E. & Bousquet, F. (2015). Between journalistic diversity and economic constraints: Local pure players in southern France. I R. K. Nielsen (Red.), *Local journalism – the decline of newspapers and the rise of digital media* (s. 165–184). I.B. Tauris.
- Waschková Císařová, L. (Red.). (2017). *Voice of the locality: Local media and local audience*. Munipress.
- Williams, A., Harte, D. & Turner, J. (2015). The value of UK hyperlocal community news. *Digital Journalism*, 3(5), 680–703. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.965932>
- Ørsten, M. (2005). Nyhedsinstitutionen: Et ny-institutionelt perspektiv på den medierede politiske kommunikation. *Økonomi & Politik*, 78(3), 13–28.

Plass til en til? En case-studie av etableringen av lokalavisen Mitt Kongsvinger

Lars Julius Halvorsen

Førstelektor, Høgskulen i Volda

Sammendrag: Formålet med denne artikkelen er å kaste lys over et nytt fenomen i det norske medielandskapet: etablering av nye, heldigitale lokalaviser i bykommuner som tidligere utgjorde lokale avismonopoler. Tilnærmingen er en case-studie av etableringen av *Mitt Kongsvinger*. Undersøkelsen tar utgangspunkt i en forståelse for markeder som organiserte arenaer med store adgangsbarrierer mot nyetableringer, men der endringer i omgivelsene kan gi bedre muligheter for å etablere seg, og der sosiale relasjoner forventes å spille en viktig rolle.

Analysen viser at etableringen av *Mitt Kongsvinger* ble muliggjort av flere forhold, herunder svekket økonomi hos den etablerte avisen *Glåmdalen* og muligheten til å etablere seg som heldigital avis. Minst like viktig var *Glåmdalens* redaksjonelle valg om å prioritere stoff som er av interesse for alle kommunene i dekningsområdet. Dette åpnet en nisje i det lokale avismarkedet Kongsvinger for hyperlokale nyheter om Kongsvinger. I etableringsfasen trakk gründerne veksler på et lokalt sosialt nettverk og nøkkelkompetanser i gruppen. Case-studien tyder på at det kan oppstå nisjer for hyperlokal journalistikk aviskonkurranse også i andre lignende mediemarkeder. I Kongsvinger er innbyggerne den store vinneren av aviskonkurransen.

Nøkkelord: lokalaviser, hyperlokale medier, medieøkonomi, økonomisk sosiologi, mediesosiologi, mediemangfold

Abstract: The purpose of this article is to shed light on an emerging phenomenon in the Norwegian media landscape: the entry of new, all-digital challengers where local newspaper monopolies previously dominated. The approach is a case study of the establishment of the hyperlocal newspaper *Mitt Kongsvinger*, based on an understanding of markets as organized arenas with large barriers to entry, but in which changes in the environment can provide better opportunities for newcomers, while social relations are expected to play an important role.

The analysis demonstrates that the successful entry of *Mitt Kongsvinger* was made possible by several factors, including a weakened existing newspaper and the opportunity to go directly online. Equally important was the competitor's editorial choice to prioritize news of interest to readers across several municipalities. This opened up a niche for hyperlocal news in the local newspaper market. During the establishment phase, the entrepreneurs were able to draw on a large social network and key competencies within the group. The findings suggest that niches for hyperlocal journalism may arise in other similar media markets. In *Kongsvinger*, the real winners in this newspaper competition are the residents.

Keywords: local newspapers, hyperlocal media, media economics, economic sociology, media sociology, media diversity

Introduksjon

Lokalavisene har vært en svært viktig institusjon i norske kommuner. De har støttet lokaldemokratiet gjennom nyhetsformidling og bidrag til den lokale samfunnsdebatten, og de har bidratt til å skape lokal identitet og tilhørighet. Lokalavisene er samtidig foretak som opererer i lokale nyhetsmarkeder og som påvirkes av markedsendringer. Digitaliseringen har ført til et bortfall av både annonseinntekter og lesertall, noe som har rammet nyhetsbransjen hardt over hele verden. Norge er trolig et av landene i verden der nyhetsmediene har klart seg aller best, men også her har det skjedd en betydelig endring av nyhetsmarkedet siden bransjens toppår.

Inntektssvikten har også rammet lokalavisene, som tradisjonelt har vært den mest stabile delen av avisbransjen. Frem mot 2015 har annonseinntektene gått markant ned, og abonnementstallene falt. Dette har tvunget frem en sterkere prioritering av bedriftsøkonomi i mediehusene. Inntektstapene har også vært en sterk driver for en pågående konsolideringsprosess i bransjen der lokalaviskonsernene Amedia, Polaris og Schibsted har styrket sin posisjon. Konsernene har gjennomført nedbemanning og effektivisering der man realiserer klassiske stordriftsfordeler, mens avisene har tilpasset journalistikken sterkere til hva som etterspørres av mulige betalende brukere (Barland, 2012; Halvorsen et al., 2021). I løpet av de siste årene har konsernene lyktes å stabilisere situasjonen og i en del tilfeller snu utviklingen. Opplagsnedgangen har stanset, og man har omstilt seg til abonnementssalg som viktigste inntektskilde

(Høst, 2021; Medietilsynet, 2021; Olsen et al., 2021). En negativ effekt av utviklingen er redusert mangfold i lokaljournalistikken, både i form av færre frittstående medier og mer likt innhold i konsernavisene (Halvorsen et al., 2021).

Digitaliseringen har også muliggjort nye avisetableringer. Lavere kostnader ved kun digital distribusjon og en utvidelse av pressestøtten til å gjelde heldigitale utgivelser fra 2014 har gjort det lettere å etablere nye uavhengige, heldigitale lokalaviser (Halvorsen et al., 2021). De nye aktørene følger to typer etableringsstrategier. Den ene er å etablere nettaviser i utkantkommuner der det fra før ikke finnes en avisutgivelse, for eksempel *Porten* i Indre Sogn og *Alvdal Midt i væla*. Den andre strategien er å etablere seg i bykommuner, med et større avismarked, men som allerede er dominert av en etablert avis. Vellykkede eksempler på dette er *BodøNu*, som utfordret Amedia-kontrollerte *Avisa Nordland* i Bodø (og som ble kjøpt opp av Amedia i 2021), andre byaviser innenfor Nu-paraplyen og gratisavisen *Drammen Live24* (se også Halvorsen & Bjerke, 2019). Tradisjonelt har de fleste mellomstore bykommuner vært lokale avismonopoler, men i de siste årene er det etablert en rekke heldigitale nummer to-aviser av denne typen. Et av de nyeste eksemplene er avisen *Mitt Kongsvinger*, som ble etablert høsten 2020 i hjemmemarkedet til Amedia-avisen *Glåmdalen*. Hvis denne trenden brer om seg, kan omfanget av avis-konkurranse i mellomstore norske bykommuner øke. Denne artikkelen vil se nærmere på denne typen nyetableringer gjennom en case-studie av *Mitt Kongsvinger*. Spørsmålene som søkes besvart, er hvordan *Glåmdalen* dekket Kongsvinger-samfunnet før konkurrenten etablerte seg, hvordan etableringen av *Mitt Kongsvinger* har artet seg, og hvordan avis-konkurransen i byen har utviklet seg i etterkant av etableringen.

Teoretisk perspektiv på lokal avis-konkurranse

Undersøkelsen tar utgangspunkt i en sosiologisk forståelse for markeder som organiserte sosiale arenaer (Fligstein, 2001; Fligstein & McAdam, 2012; Sjøvaag, 2019, 2020; White, 2002). En sentral antakelse i et slikt perspektiv er at foretakene vil innrette sin virksomhet på en måte som reduserer omfanget av direkte konkurranse med hverandre. Blant forholdene

som kan fremme slike forsøk, er muligheten for nisjedannelse, at populasjonen foretak er forholdsvis stabil over tid, at de teknologiske rammevilkårene er stabile, offentlige reguleringer og en aksept blant aktørene for fordelingen av posisjonen i nisjehierarkiet (Fligstein, 2001; White, 2002).

Videre betrakter jeg økonomisk virksomhet i det enkelte lokalavismarked som forankret i sosiale relasjoner mellom de økonomiske aktørene og samfunnet de opererer i (Granovetter, 2017). Ut fra dette perspektivet vil *Glåmdalens* etablerte relasjoner til lokale annonsører, abonnenter og nyhetskilder representere en konkurransefordel, som utgjør en inngangsbarriere mot vellykket etablering av en ny avis i Kongsvinger. Blant forholdene som kan gjøre det enklere for gründerne å etablere *Mitt Kongsvinger*, er egne sosiale nettverk til lokalsamfunnet og muligheter for å unngå direkte konkurranse ved å etablere seg i en annen nisje enn konkurrenten.

Ifølge Fligstein og McAdam (2012) vil større endringer i rammebetingelsene kunne svekke etablerte strukturer, og slik gi nykommere bedre muligheter til å hevde seg. Digitaliseringen har skapt tre slike endringer. De etablerte mediene har opplevd et inntektsbortfall, særlig på annonsesiden. De har dermed mindre økonomiske muskler enn tidligere. Digitalisering har også redusert styrkeforskjellen mellom etablerte aviser, som i de fleste tilfellene fremdeles utgir en papirutgave med tilhørende kostnader, og nye heldigitale lokalaviser som slipper denne utgiften (Halvorsen & Bjerke, 2019). I tillegg ble det i 2014 gjort endringer i regelverket for tildeling av statlig produksjonstilskudd. Regelendringen innebærer at digitale aviser har blitt likestilt med papiraviser (Bjerke, 2021). Slik støtte gir til aviser med lavere opplag enn 6000 og til aviser som har en større konkurrent på samme utgiversted. Dermed vil nye utfordreraviser kunne bli støtteberettigede, mens de etablerte avisene i samme marked ofte vil ha for stort opplag.

Kunnskapsstatus

Det har over lang tid ligget godt til rette for en organisering av det norske lokalavismarkedet i geografiske nisjer. Norske kommuner har omfattende oppgaver og utgjør viktige lokalpolitiske arenaer som

innbyggerne ønsker nyheter om (NOU 2000: 15). Dermed er kommunegrensene et svært godt utgangspunkt for nisjedannelse. Stor stabilitet i norsk kommunestruktur har lagt til rette for at lokale monopolaviser har kunnet vedlikeholde nære relasjoner til sine lesere, annonsører og kilder (Dimmen, 2012; Høst, 2015a). Dette har gitt de ledende avisene en konkurransefordel vis-a-vis mulige utfordrere, som også har representert en betydelig barriere mot nyetablering. Den største avisen på et utgiversted har i tillegg hatt en disproporsjonal fordel av å være størst, med tanke på inntekter fra annonsemarkedet.

Det finnes en rekke studier av hvordan nyhetsjournalistikken har blitt påvirket av endringene i mediebransjen. En ny undersøkelse av 18 land i *The Media for Democracy Monitor 2021* (Trappel & Tomaz, 2021) tyder på at utslagene varierer mellom det Hallin og Mancini (2004) omtaler som ulike typer mediesystemer. Nyhetsjournalistikken i land med en *liberal mediemodell*, som Australia (Dwyer et al., 2021) og Storbritannia (Moore & Ramsay, 2021), og land med en *polarisert pluralistisk modell*, som Portugal (Fidalgo, 2021) og Hellas (Papathanassopoulos et al., 2021), er hardt rammet, mens journalistikken i landene med en *demokratisk korporativ mediemodell* i Mellom- og Nord-Europa har taklet omstillingene vesentlig bedre (Ala-Fossi et al., 2021; Blach-Ørsten et al., 2021; Nord & von Krog, 2021; Trappel & Tomaz, 2021).

Også i Norden har mediedekningen blitt svekket, noe som ikke minst har gått utover lokaljournalistikken (Nygren et al., 2018; Nygren & Althén, 2014). Norge er trolig et av landene der mediebransjen har klart seg best. Til tross for en lengre periode med nedgang i opplagstall og inntekter har norske lokalaviser fremdeles en sterk posisjon (Høst, 2021; Vaage, 2018). I løpet av de siste årene har bransjen lyktes å stabilisere og i en del tilfeller snu den økonomiske utviklingen. Opplagsnedgangen har stanset, og man har omstilt seg til abonnements salg som viktigste inntektskilde (Medietilsynet, 2021; Olsen et al., 2021).

Den økonomiske omstillingen er håndtert gjennom stordriftsfordeler i teknisk og redaksjonelt arbeid og bedre ressursutnyttelse i form av stoffdeling innenfor konsernene. Konsernene analyserer også hvilke egenskaper ved artiklene som genererer lesning. På bakgrunn av dette utvikler man såkalte KPI-er, som er «artikkeloppskrifter» som brukes i det

redaksjonelle arbeidet. Forskningen på slike analyseverktøy kan tyde på at bruken bidrar til å trekke journalistikken mot underholdning og vekk fra enkelte demokratisk viktige temaer som ikke har allmenn interesse. Denne forskningslitteraturen har fokusert mest på løssalgsmidier, og funnene er mindre entydige om abonnementsbaserte medier (Sjøvaag, 2019, s. 85, se også Blanchett, 2021; Carlson, 2018; Olsen et al., 2021).

Det er nylig gjennomført en kartlegging at lokalavisenes mediedekning av norske kommuner (Halvorsen et al., 2021). Denne viser at lokalaviser publiserer et forholdsvis høyt antall artikler om utgiverkommunen, også i tilfeller der de dekker flere andre kommuner. Dekningen i kommuner uten avisutgivelser er derimot ofte av mer sporadisk karakter (Halvorsen et al., 2021, s. 47–48). De fleste nye lokale nettaviser har blitt etablert i medieskygger utenfor eksisterende utgiversteder (Halvorsen & Bjerke, 2019). Dette mønsteret ligner for øvrig på etableringene av ukes- og fådag-saviser på papir på 1970-, 80- og 90-tallet (Høst, 2015).

Nye uavhengige nettaviser, som utfordrer monopolister i mellomstore, lokale mediemarkeder, synes å være et nyere norsk fenomen. Fenomenet er også forholdsvis lite utforsket i norsk kontekst. Et unntak er en kartlegging av norske såkalte hyperlokale nettaviser i 2019 (Halvorsen & Bjerke, 2019). Hyperlokale medier er en betegnelse på små medievirksomheter som produserer eget innhold om og for et avgrenset lokalsamfunn (Lindén et al., 2019, s. 4). Som en del av kartleggingen undersøkte Halvorsen og Bjerke (2019) etableringsstrategiene til to slike hyperlokale nettaviser, *BodøNu* og *DrammenLive24*, som begge etablerte seg på utgiverstedet til en ledende lokalavis (Lindén et al., 2019, s. 123–124). I begge tilfellene dro nøkkelpersonene i de nye avisene stor nytte av etablerte relasjoner til lokale annonsører og kilder. I *Drammen Live24* var gründerne tidligere ansatte journalister og annonseselgere i konkurrenten *Drammens tidende*. *BodøNu* vokste ut av et månedsmagasin og hadde allerede etablert en leser- og annonsørbase. Et viktig element i begge etableringsprosessene var at de utnyttet en «ledig» nisje i konkurrentens dekning. Det er også gjennomført en case-studie av etableringen av papirukeavisen *Framtia*. Avisen etablerte seg i kommunen Meløy, som da allerede var utgiversted for en annen ukeavis. Også her spilte gründernes sosiale nettverk en stor rolle i etableringsfasen, ikke minst for utviklingen

av forretningsmodellen, som blant annet gikk ut på å kapre den «ledige» nisjen som næringslivsavisen for kommunen (Hansen et al., 2014, s. 190).

Analysen av innholdet i nye heldigitale lokalaviser (Grafström & Rehnberg, 2019; Nordal, 2021) tyder på at det ligner innholdet i papirbaserte lokalaviser, i den forstand at de i overveiende grad har en positiv vinkling på stoffet (Mathisen, 2010, 2019; Mathisen & Morlandstø, 2019). Forskningen på lokalmedier viser samtidig at små lokalaviser har en markant større andel politikk enn de større avisene (Engan, 2019; Halvorsen, 2021), men også at de i mindre grad vinkler sakene med en konfliktakse (se f.eks. Allern, 2019; Engan, 2016; Mathisen, 2010). Disse funnene tyder på at stoffet er noe forskjellig i nye heldigitale aviser sammenlignet med etablerte lokalaviser som utgis på papir. Litteraturen sier derimot lite om hvordan etablerte lokalaviser eventuelt tilpasser stoffet til nykommere i lokalavismarkeder som ligner Kongsvinger.

Forskningsstrategi og metodisk tilnærming

Forskningsstrategien som ligger til grunn for denne undersøkelsen, er en case-studie av etableringen av *Mitt Kongsvinger* i 2020. Case-studier tillater intensive analyser av caser i lys av sin kontekst (Andersen, 2013; Yin, 2018). Hovedgrunnen for valget av case-studie som forskningsstrategi er at denne typen nyetableringer i små og mellomstore mediemonopoler er et forholdsvis nytt fenomen i Norge, og at fenomenet er lite utforsket. Dermed vil det være hensiktsmessig med en forholdsvis bred tilnærming til hvordan etableringsprosessen og konkurransen har artet seg. Valget av nyetablerte *Mitt Kongsvinger* gav muligheten til å følge etableringsprosessen over tid, og til å gjøre intervjuer om lag samtidig med de viktige hendelsene. En ulempe med denne tilnærmingen er at jeg har måttet avgrense analyseperioden til om lag 18 måneder. Dette omfatter forfasen, etableringen og det første driftsåret.

Det er først og fremst benyttet to typer data: åtte kvalitative intervju og strukturert registrering av et utvalg av artikler fra hver av de to mediene. Alle intervjuene er gjennomført i 2021. Det ble gjennomført to intervjuer¹

---

1 Erik Waatland, redaktør Medier 24; Knut Olav Åmås, leder for Mediemangfoldsutvalget.

med det Ryen (2012, s. 17) omtaler som nøkkelinformanter, altså personer med særlig innsikt i utviklingstrekk i mediebransjen, herunder forretningsmodellen og journalistikken til Amedia. Det er videre gjennomført tre intervjuer² som belyser praksiser i aviser som ligner *Glåmdalen*. En av disse representerer Amedia-konsernet, de to andre er redaktører for aviser som ligner *Glåmdalen*, en Amedia-eid avis og en av Amedias partneraviser. Hovedinformantene³ er redaktørene for *Glåmdalen* og *Mitt Kongsvinger*, samt daglig leder for Ask Media AS, selskapet som sto bak *Mitt Kongsvinger*-etableringen. Alle intervjuene ble gjennomført som det Kvale og Brinkmann (2009, s. 162) omtaler som faktuelle intervjuer, der informantene først og fremst bidro med faktisk informasjon om egne erfaringer og vurderinger. Undersøkelsen inngår i et forskningsprosjekt som har fått NSD-godkjenning til å gjennomføre og behandle intervjudata. Alle intervjuene er, i tråd med god forskningsskikk, gjennomført med informert samtykke, og all bruk av sitater er godkjent av informantene.

Den andre metodiske tilnærmingen er innholdsanalyser av artikler i *Glåmdalen* (N = 385) og *Mitt Kongsvinger* (N=209). *Mitt Kongsvinger* ble etablert i oktober 2020. Jeg har tatt utgangspunkt i artikler publisert under de to første månedene i 2021. I denne perioden ble det publisert 417 artikler. For å kunne slutte fra utvalget til hele populasjonen artikler for perioden, og med et signifikansnivå på fem prosent, kreves det minst 201 artikler (calculator.net). Jeg har kodet et trukket utvalg på 209 artikler, som utgjør halvparten av alle artiklene fra januar og februar 2021.

Jeg ønsket å gjennomføre to komparasjoner: innholdet i *Glåmdalen* og *Mitt Kongsvinger*, og innholdet i *Glåmdalen* før og etter etableringen av *Mitt Kongsvinger*. Derfor har jeg trukket et utvalg fra *Glåmdalen* som både omfatter januar og februar i 2019 og i 2021. Her er 2019 valgt fremfor 2020 for å redusere effekten av den omfattende koronadekkingen i 2020. Artiklene fra *Glåmdalen* er et tilfeldig trukket utvalg som tilsvarer to ukers utgivelse, og som samtidig er tilstrekkelig stort til å kunne slutte til hele populasjonen artikler i perioden med fem prosent signifikansnivå

---

2 Pål Nedregotten, konserndirektør Amedia; Tom Martin Hartvigsen, ansvarlig redaktør Gudbrandsdølen Dagingen; Lars Lier, redaktør Romerikes blad.

3 Thor Sørum-Johansen, ansvarlig redaktør *Glåmdalen*; Bjørn Taalesen, ansvarlig redaktør *Mitt Kongsvinger*, Baard Nordvang, daglig leder Ask media.

(Denscombe, 2017, s. 47). «Avis» og «artikkelens publiseringsår» er altså de uavhengige variablene i analysene.

For å undersøke den geografiske deknningen har jeg benyttet to fremgangsmåter. Jeg har først konstruert variabelen «Hvilket sted handler artikkelen om?». Denne variabelen rommer en verdi for hver kommune i dekningsområdet til *Glåmdalen*, og variablene «flere enn en kommune i dekningsområdet», «hele regionen», «andre steder i Norge», «nasjonale forhold», «sted ikke viktig / ikke omtalt» og restkategorien «annet».

For å undersøke forskjeller i søkelys på lokalsamfunnet har jeg konstruert variabelen «geografisk rekkevidde». Denne er benyttet til å særskilt undersøke artiklene som handler om «Kongsvinger» i hver av de to avisene. Variabelen har tre verdier: «saken har hovedsakelig lokal interesse», «saken har interesse for store deler av avisens dekningsområde», «og saken har interesse også utover avisens dekningsområde». Dekningsområdet er her forstått som Glåmdalen-regionen.

For å kartlegge den tematiske deknningen i avisene har jeg benyttet den samme temavariabelen som Allern (2001) har benyttet i en omfattende og hyppig referert innholdsanalyse av ti nyhetsmedier i 2001, og som Paul Bjerke og kollegaer har benyttet i en rekke innholdsanalyser av aviser (se bl.a. Bjerke, 2021). Variabelen er finmasket og består av 58 ulike verdier samt restkategorien «annet».

Resultater

En ledig nisje i lokalavismarkedet Kongsvinger?

Ifølge ekspertinformantene har Amedia-konsernet lagt om til en forretningsmodell som er basert på abonnementsbaserte inntekter. Dette har vært helt nødvendig for å gjenvinne lønnsomhet i møte med tapte annonseinntekter. De sentrale elementene i strategien består av effektivisering gjennom å utnytte konsernfordeler, samt å utvikle oppskrifter for stoff som vekker interesse gjennom analyser av brukerdata. Omleggingen beskrives som kommersielt sett svært vellykket.

Hva har så dette å si for innholdet i aviser som *Glåmdalen*? Våre tre informanter fra Amedia-systemet gir en temmelig samstemt beskrivelse: Når annonseinntektene har gått ned, har behovet for abonnementsinntekter

styrket seg. Nøkkelen for å øke antallet abonnement og abonnementenes betalingsvilje er å produsere saker som fanger flest mulig leseres interesse og som de er villig til å betale for. I aviser som dekker mange kommuner, har man måttet legge om til å først og fremst publisere saker som vekker interesse utover den enkelte kommune. Dette betyr i praksis at terskelen for å dekke en sak heves til hendelser av forholdsvis stor betydning. I tillegg publiseres mer stoff som først og fremst har underholdningsverdi. Informantene omtaler slikt stoff som «krydder» og «det lille ekstra». Slikt stoff har ofte et sted- og tidløst preg, i den forstand at verken stedet saken handler om, eller tidspunktet for publisering av saken, har betydning for leseverdien. Dermed ligger det også godt til rette for stoffdeling innenfor konsernet.

Frem til etableringen av *Mitt Kongsvinger* hadde den Amedia-eide avisen *Glåmdalen* hatt monopol på lokalavismarkedet Kongsvinger med om lag 18 000 innbyggere. *Mitt Kongsvinger* -gründerne opplevde at den lange perioden som monopolist hadde bidratt til en litt bakoverlent nyhetsdekning:

Jeg så det også på at når det blir litt langvarig monopol, tror jeg du mister den gnisten eller pushet til å lage saker også. Det kunne være kommunale saker som lå i en postliste og kunne bli liggende i 14 dager før det fikk en sak, for det var ingen som konkurrerte med dem. (Redaktør *Mitt Kongsvinger*)

I tillegg til *Kongsvinger* har *Glåmdalen* en forholdsvis høy husstandsdekning i omlandskommunene Eidskog, Nord-Odal, Sør-Odal, Grue og Åsnes, samt en del abonnenter i kommunene Nes og Våler. Avisen dekker alle disse kommunene, men i noe ulikt omfang. I tre av kommunene skjer deknningen i samarbeid med Amedia-avisene *Romerikes blad* (Nes) og *Østlendingen* (Åsnes og Våler).

Glåmdalen -redaktøren beskriver en redaksjonell praksis med klare fellestrekk med tilsvarende aviser i Amedia-systemet. Dekningen av alle kommunene i dekningsområdet beskrives som «systematisk i den forstand at vi jevnlig går igjennom postlister og har oppfølging med kommunen». Man opererer likevel med en forholdsvis høy terskelverdi for publisering: «Vi dekker ikke alt som skjer i kommunen. Vi dekker jo et større område, så vi prøver primært å gå etter de sakene hvor vi tror saken

også kan ha en interesse ut over kommunegrensen». Siden Kongsvinger er størst og er regionsenteret, er man tettere på Kongsvinger og har også en noe lavere terskel for å utgi en sak der:

Det kan være små hverdagslige ting, en gate som asfalteres i en bydel, trafikklys ute av drift og derfor blir det køer. Ting som vi kanskje ikke ville reist til Nord-Odal for å dekke. Det lager vi en liten sak på, det berører kanskje en god del mennesker her i byen, det er kanskje mange som har lurt på det på vei til jobb.
(Redaktør Glåmdalen)

Aktørene som sto bak etableringen av *Mitt Kongsvinger*, oppfattet på sin side at det hadde oppstått en ledig nisje på utgiverstedet:

Vi hadde analysert Glåmdalen ganske inngående månedene i forveien. Hele forretningsideen er basert på at Glåmdalen hadde ignorert Kongsvinger lokalt. De opplevde vel konsernbesparelser og nedbemanninger etter hvert og klarte ikke, som folk tidligere hadde vært vant til, å opprettholde trøkket lokalt på sju kommuner. Den største svakheten for Glåmdalen, og forutsetningen for at vi i det hele tatt skulle finne en plass, var at de ikke hadde nok fokus på det lokale.
(Redaktør Mitt Kongsvinger)

Slik er det ikke bare på Kongsvinger, men for regionsaviser som skal dekke mange kommuner; skulle Glåmdalen ha bare Kongsvingerstoff, så er det ikke så lett for dem å selge abonnement i Grue eller Eidskog eller Odalen. Det blir å være veldig god på et lite område og prøve å konkurrere ut fra det. Vi er ikke i nærheten av de ressursene som Glåmdalen og Amedia har, men vi skal være gode på et mye mindre område. I utgangspunktet er det ingen sak som er for liten heller, for den er interessant for de som bor i den gata eller det området.
(Daglig leder Ask media)

Gründerne unngikk altså direkte konkurranse med *Glåmdalen* om samme type innhold, og siktet i stedet på å kapre en ledig nisje i form av det Lindén et al. (2019, s. 4) ville kalt hyperlokale nyheter om Kongsvinger.

Etableringsprosessen

Å identifisere en ledig nisje er ikke tilstrekkelig. Man må også evne å etablere seg i den. Som tidligere vist kan det finnes en rekke adgangsbarrierer

mot etablering i lokale avismarkeder, samtidig som materielle og immaterielle ressurser kan ha stor betydning (Granovetter, 2017). *Mitt Kongsvinger* ble etablert av fagpressekonsernet Ask Media og to andre lokale investorer. Ask Media utgir riksdekkende fagmedier, men ingen andre aviser utenom *Mitt Kongsvinger*. Ifølge informantene fantes det ingen synergier inn mot markedsarbeidet eller det journalistiske arbeidet. Konsernet hadde derimot viktige tekniske ressurser og kompetanser som var nyttige inn mot drift av en nettaviss:

Vi har høstet erfaringer gjennom det vi har gjort i Ask Media. Da snakker vi ikke om personer, men systemer. Sakte, men sikkert er vi der vi er i dag. Etableringen av *Mitt Kongsvinger* var ikke å bygge stein på stein. Den grunnmuren var bygget i løpet av to–tre måneder. Da skjer jo ting kjapt og det var viktig med de personmessige og systemmessige erfaringene vi har hatt med. (Daglig leder Ask Media)

Muligheten til å etablere en heldigital avis beskrives som en nødvendig, men på langt nær tilstrekkelig forutsetning for vellykket etablering.

Sosiale relasjoner til nærings- og samfunnslivet i Kongsvinger trekkes frem som svært viktig i etableringsfasen. Ask media har hovedkontor i Kongsvingers nabokommune Grue, og flere av nøkkelpersonene under oppstarten betegner seg som lokalpatrioter. Gründerne hadde også et omfattende profesjonelt nettverk til aktører i næringslivet i regionen. De to viktigste investorene, Roy Holt og Erik Veiby, og den nye redaktøren Bjørn Taalesen, ble alle rekruttert gjennom slike nettverk. Daglig leder Nordvang i Ask media ble kjent med Taalesen fordi begge hadde styreverv i Kongsvinger IL Toppfotball (KIL). Taalesen hadde lang fartstid som redaktør for TV2 Sporten og har også vært redaktør for *Glåmdalen* i første halvdel av 1990-tallet. KIL-systemet var også et viktig kontaktpunkt mellom Nordvang og investor Roy Holth. Den tidligere KIL-spilleren har i en årrekke vært en svært viktig sponsor og støttespiller for fotballklubben gjennom familiebedriften Gunnar Holths Grusforretning.

De fleste monopolister er dårlig tjent med konkurranse, og nye foretak er ofte særlig sårbare i etableringsfasen. For å forebygge mottrekk fra *Glåmdalen* og Amedia-systemet ble planleggingen av den nye avisen bokstavelig talt gjort i skjul:

Vi begynte tenkningen i juni–juli i 2020. Det som var litt viktig, var at du klarer å holde sånne ting skjult, at du kan jobbe opp et prospekt uten egentlig å lansere det. Vi satt i en kjeller og trente på Labrador [publiseringsverktøy for nettpublikasjoner]. Det var veldig få som visste at avisen skulle komme. Et av målene var å komme på lufta uten at Glåmdalen visste om det. Amedia har muskler til å møte det. Fikk de 14 dager på seg, kunne de jo flyttet seks ekstra journalister til Glåmdalen bare for å pushe på i starten for å ødelegge litt. Så det var viktig for oss at det var litt hemmelighetskremmeri. Vi klarte nå det, og vi kom på lufta 23. oktober i fjor. (Redaktør Mitt Kongsvinger)

Også annonsearbeidet foregikk i det stille. Sosiale relasjoner preget av tillit var til stor hjelp i dette arbeidet:

Med annonsesalg òg. Vi var ute på en runde de siste 14 dagene før lansering hvor vi valgte å pin-pointe en del annonsører som vi var og besøkte. Med full klaff, alle var med. Vi valgte å gå for én aktør i noen bransjer, folk du stoler på, vi ønsket ikke at dette skulle komme ut. Det var en overraskelse for alle den dagen vi slapp det, det var ingenting som hadde kommet ut. Det er ganske oppsiktsvekkende. (Daglig leder Ask media)

Gründerne lyktes svært godt med lanseringen og i den innledende fasen. *Mitt Kongsvinger* ble først lansert som gratisavis for å bygge opp leserskare, og gjennomførte tidlig en overgang til abonnementsavis. Rekrutteringen av betalende abonnenter gikk langt raskere enn man hadde forventet, og man rundet 1000 betalende abonnenter i løpet av det første fulle driftsåret. Dermed har *Mitt Kongsvinger* nådd et opplagsnivå som med god margin kvalifiserer for pressestøtte.⁴ Med en husstandsdekning i kommunen på om lag 15 prosent har man likevel fremdeles et godt stykke opp til konkurrenten, som dekker over 50 prosent av husstandene i kommunen.

---

4 Minstekravet for å kvalifisere for produksjonstilskudd for nyhets- og aktualitetsmedier er 1000 abonnenter. Man kan da få uttelling for inntil 300 gaveabonnementer.

Aviskonkurransen

Mitt Kongsvinger-gründerne lyktes altså å holde forberedelsene skjult, og i slutten av oktober 2021 ble den nye avisen lansert. Normalt vil en etablert aktør ha en stor fordel overfor en nyetablert konkurrent. Det var også tilfellet i relasjonen mellom *Glåmdalen* og *Mitt Kongsvinger*. Dermed hadde *Glåmdalen* flere alternative tilnærminger å velge mellom. En av disse var å hevde markedsrett, og å forsøke å presse utfordreren ut av lokalavismarkedet gjennom en mer intensiv dekning av samme type som konkurrenten og/eller reduksjon av abonnementspriser. Et annet og mer risikounnvikende alternativ var å unngå direkte konkurranse (White, 2002, s. 3). I denne strategien kunne man forsvare egen virksomhet ved å styrke satsingen på de områdene man allerede dekket godt, og tillate konkurrenten å beholde den kommersielt sett mindre attraktive nisjen.

Glåmdalen ble overrasket, men tok ifølge redaktøren nyheten om utfordreren med fatning.

Vi var vel som mange andre litt overrasket over at det kom, og så vurderte vi det som at dette må vi ta som en inspirasjon til å gjøre en enda bedre jobb for abonnentene våre, ikke minst abonnentene våre i *Kongsvinger*. (Redaktør *Glåmdalen*)

Ifølge redaktøren ville man ikke gjort nevneverdige mottrekk selv om man hadde kjent til planene på forhånd. *Glåmdalen* viet den nye avisen en positivt vinklet nyhetssak (Haugen, 2020) og en leder der man ønsket nykommeren velkommen (Sørum-Johansen, 2020). *Glåmdalen* gjennomførte tre nyansettelser i 2021. Selv om dette beskrives som en planlagt fylling av vakante stillinger, er det ikke urimelig å tolke ansettelsene som et mottrekk for å møte konkurrenten med noe større tyngde. Konkurransen førte også til en skjerping av det redaksjonelle arbeidet:

Vi har økt bevisstheten rundt at vi må være gode i *Kongsvinger* hver dag, men vi har ikke styrt det innenfor et bestemt stoffområde. Vi har tatt det som en spore til å prøve å bli en enda bedre lokalavis generelt. Ikke la det de gjør, styre for mye av det vi gjør. (Redaktør *Glåmdalen*)

Når det gjelder geografiske og tematiske prioriteringer, hevdet redaktøren at man ikke har tilpasset innholdet i *Glåmdalen* til konkurrenten,

men heller videreført om lag den samme dekningen av ulike temaer og den samme vektingen av Kongsvinger opp mot nabokommunene som man hadde tidligere.

Innholdsanalysene underbygger redaktørens beskrivelse. Verken omfanget av antall artikler (liten nedgang) eller andelen saker som handler om kommunen Kongsvinger (en økning fra 22 til 24 prosent), har endret seg vesentlig fra tilsvarende periode i 2019. En mulig årsak til den noe risikounnvikende responsen kan være at *Glåmdalens* posisjon aldri har vært truet. Avisen har et tyvetalls journalister, mot utfordrerens fire. Samtidig sitter Ask media og de andre investorene på betydelige ressurser, så en aggressiv og direkte konkurranse kunne dratt ut og blitt kostbar. *Glåmdalens* respons på konkurransen synes altså å være en moderat styrking av egen virksomhet, men innenfor samme redaksjonelle profil med hensyn til prioriteringer av tema og geografiske orientering. Konkurransen har derimot bidratt til en skjerping av avisas arbeid, eksempelvis ved at man må følge opp tips og kilder umiddelbart for å unngå at konkurrenten når først ut med nyheten.

Mitt Kongsvinger valgte å sette søkelys på lokalsamfunnet. Redaktøren beskriver det slik:

Vi skal støtte opp om lokalt næringsliv og handelen i gata. Vi skal ikke skrive om svenskehandelen og at det er så billig i Sverige, vi skal skrive at det er ålreite priser eller billig på Kongsvinger, og du får topp service, og du får alt. Så vi skal være for lokalt, bare lokalt.

Denne beskrivelsen finner vi igjen i stoffet. I januar og februar 2021 publiserte *Mitt Kongsvinger* til sammen 417 artikler, tilsvarende 49 artikler i uka. Hele 85 prosent av artiklene, eller om lag 41 artikler i uka, handlet om stedet Kongsvinger.

Tilsvarende tall for konkurrenten *Glåmdalen* var om lag 190 artikler i uka i 2021. Av disse handler 45 særskilt om forhold i Kongsvinger kommune. Med andre ord var den spesifikke Kongsvinger-dekningen i de to mediene omtrent like stor, målt i antall artikler. Ser man nærmere på artiklene, har *Mitt Kongsvinger* en større andel korte saker, flere saker uten muntlige kilder og langt færre flerkildesaker enn konkurrenten. Forskjellen i arbeidsinnsats i den journalistiske dekningen av

Kongsvinger er altså markant større i favør av *Glåmdalen*, enn antallet artikler antyder.

I tillegg publiserte *Glåmdalen* 66 saker i uka om de andre kommunene i sitt geografiske dekningsområde. *Glåmdalen* har også en høy andel ekstralokalt stoff. Dette stoffet handler om nasjonale forhold (8 prosent), andre steder i Norge (23 prosent) eller ikke angitt sted (8 prosent). Det meste av stoffet som ikke handler om hendelser og utviklingstrekk i *Glåmdalens* dekningsområde, er konsern- eller byråstoff. En stor del av konsernstoffet er enten rettet mot leseren som privatperson (forbruksstoff og livsstilstoff) og/eller er først og fremst ment å underholde.

For å undersøke det geografiske fokuset i de to avisenes dekning av Kongsvinger har jeg filtrert ut artiklene som handler om forhold i Kongsvinger i de to avisene, og deretter analysert den «geografiske rekkevidden» til artiklene i henholdsvis *Glåmdalen* i 2019 og 2021 og i *Mitt Kongsvinger* i 2021. Funnene er presentert i tabell 1 nedenfor:

Tabell 1. Geografisk rekkevidde. Artikler om Kongsvinger i Glåmdalen 2019 og 2021 og Mitt Kongsvinger 2019

	Hovedsakelig lokal interesse	Regional interesse	Interesse utover Glåmdalen
Glåmdalen 2019 (N = 46)	42 %	28 %	30 %
Glåmdalen 2021 (N = 44)	36 %	25 %	39 %
Mitt Kongsvinger 2021 (N = 178)	72 %	25 %	3 %

Tendensen i tabell 1 underbygger begge redaktørenes beskrivelser, og den tyder på at de to avisene langt på vei okkuperer ulike nisjer i det lokale mediemarkedet. I *Mitt Kongsvinger* har stoffet om Kongsvinger et klart hyperlokalt preg, mens *Glåmdalens* Kongsvinger-stoff i langt større grad retter seg mot et publikum utover kommunegrensen. *Glåmdalens* geografiske profil har ikke blitt mer lokal etter at konkurrenten ble etablert.

En annen mulig dimensjon for nisjedannelse er tematisk dekning. Ifølge de to *Mitt Kongsvinger*-informantene prioriterte man bevisst å satse på områder som man oppfattet at *Glåmdalen* hadde forsømt. Her pekte man ut politikk, offentlig forvaltning og, ikke minst, kunst- og kulturstoffet som satsingsområder:

Jeg følte at de selv hadde laget et rom for det. Jeg tror de definerte på et tidspunkt at de ikke skulle lage forhåndsstoff. Du kan ikke lage en lokalavis uten å lage forhåndsstoff. En lokal kulturhappening er nesten viktigere før den har skjedd enn etter. Jeg følte det var et ganske bra, rikt lokalt kulturliv som ikke fikk den mediedekningen det fortjente. (Redaktør Mitt Kongsvinger)

For å undersøke hvordan de to avisene prioriterer ulike temaer, og for å undersøke om *Glåmdalen* har tilpasset den tematiske deknningen til konkurrenten, har jeg kodet innholdet i utvalget artikler fra *Glåmdalen* i 2019 og 2021 og i *Mitt Kongsvinger* i 2021 etter hovedtemaet i artikkelen. Her har jeg benyttet Allerns (2001) temavariabel. Variabelen er finmasket og består av 58 temaverdier, samt restverdien «annet». Utvalget av *Glåmdalen*-artikler utgjør om lag en ukes publisering for hvert av årene 2019 og 2021, mens utvalget fra *Mitt Kongsvinger* tilsvarer en måneds publisering. I de tre utvalgene ble henholdsvis 37 (*Glåmdalen* 2019), 38 (*Glåmdalen* 2021) og 34 (*Mitt Kongsvinger*) ulike temaer dekket. I figur 1 nedenfor presenterer jeg deknningen av de temaene som er dekket i mer enn fem prosent av artiklene, i minst ett av de tre utvalgene.

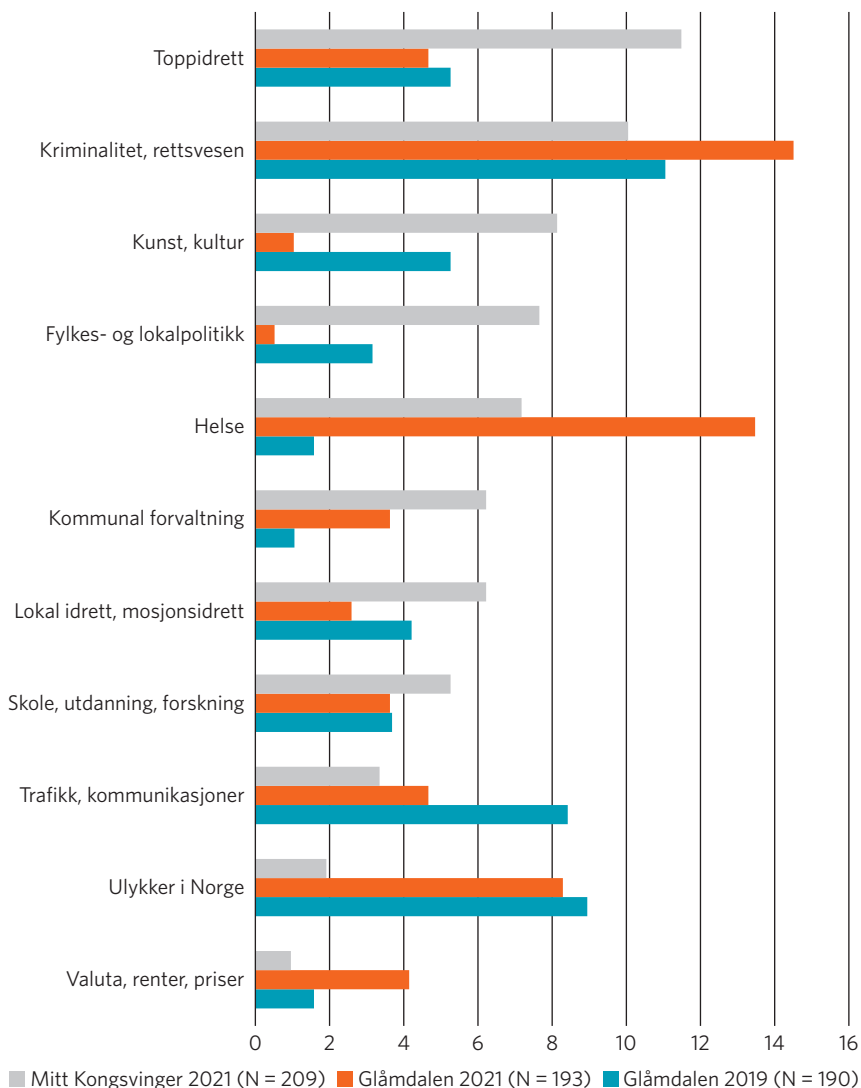
Figur 1 viser tre interessante tendenser. Den første er at de to avisene prioriterer noen av de samme temaområdene.

Den andre tendensen er at *Mitt Kongsvinger* har prioritert deknningen av temaer som *Glåmdalen* hadde en forholdsvis lavfrekvent dekning av i 2019. Dette gjelder særlig «(fylkes-) og lokalpolitikk», «kommunal forvaltning», «lokal idrett, mosjonsidrett» og «kunst, kultur». I tillegg har man satset sterkt på toppidrett, selv om konkurrenten hadde og har en god dekning av dette.

Glåmdalen hadde på sin side en langt høyere samlet andel artikler av typen hendelsesjournalistikk, («ulykker i Norge», «trafikk, kommunikasjoner» og «kriminalitet, rettsvesen»). Innenfor hendelsesjournalistikken publiserer *Mitt Kongsvinger* først og fremst artikler om «kriminalitet, rettsvesen».

Hvis vi ser temadekningen opp mot variabelen «geografisk rekkevidde», hadde *Mitt Kongsvinger* et mer lokalt søkelys i deknningen av «kommunal forvaltning» og «kunst, kultur» enn konkurrenten. I deknningen av «fylkes- og lokalpolitikk» og «toppidrett» er den geografiske rekkevidden for artiklene mer lik i de to mediene.

Figur 1. Dekning av temaer i Glåmdalen 2019 og 2021 og Mitt Kongsvinger 2021. Prosent av totalen

Den tredje tendensen er at *Glåmdalens* tematiske prioriteringer har endret seg forholdsvis lite fra 2019 til 2021. Her ser jeg bort fra temaet «helse», der økningen i vesentlig utstrekning skyldes pandemien. *Glåmdalens* dekning av «kriminalitet, rettsvesen» har også økt markant mellom 2019 og 2021, men dette balanseres av en nedgang i de andre delene av hendelsesjournalistikken («ulykker i Norge» og «trafikk, kommunikasjoner»). Omfordelingen

innenfor hendelsesjournalistikken kan skyldes et lavere aktivitetsnivå i samfunnet under koronaen, som har gitt færre ulykker og trafikkhendelser å rapportere om. Hovedtendensen underbygger *Glåmdalen*-redaktørens utsagn om at avisen ikke har endret sitt tematiske fokus for å møte konkurransen, og at man i stedet har forsøkt å prestere bedre innenfor sin opprinnelige profil. Foreløpig synes de to mediene å konkurrere mest direkte på temaene «toppidrett» og «fylkes- og lokalpolitikk».

Det synes altså som om det har vokst frem et nytt mønster for markedsinteraksjon i lokalavismarkedet Kongsvinger. *Mitt Kongsvinger* har identifisert halvskygger i *Glåmdalens* dekning av Kongsvinger og aktivt innrettet viktige deler av sin dekning mot disse. Dette gjelder dels enkelte forsømte temaområder, men den viktigste nisjeavgrensningen er «geografisk rekkevidde». *Glåmdalen* publiserte i hovedsak artikler for lesere utover kommunegrensen. *Mitt Kongsvinger* publiserer en overvekt av artikler som først og fremst er interessante for dem som bor i kommunen. *Glåmdalen* har møtt konkurransen gjennom å styrke virksomheten de allerede drev, og uten å konkurrere aggressivt mot nykommeren om dennes nisjer. Dermed blir den direkte konkurransen avgrenset til enkelte temaområder. Det er altså ansatser til en deling av lokalavismarkedet Kongsvinger i to produktnisjer, der *Mitt Kongsvinger* hovedsakelig publiserer hyperlokalt Kongsvinger-stoff og har etablert seg som sterk aktør på noen lokale temaområder, mens *Glåmdalen* publiserer artikler fra Kongsvinger og resten av regionen med en mer regional eller nasjonal rekkevidde.

Diskusjon

I denne artikkelen har jeg undersøkt hvordan etableringen av *Mitt Kongsvinger* har artet seg, og hvordan aviskonkurransen i Kongsvinger har utviklet seg. En av årsakene til at Kongsvinger i svært lang tid har vært et lokalt avismonopol, er at *Glåmdalen* har hatt en svært dominerende posisjon som har gjort det vanskelig for konkurrenter å etablere seg. En rekke ulike aspekter knyttet til digitalisering har bidratt til å svekke denne posisjonen, noe som, helt i tråd med Fligstein og McAdam (2012), har gitt utfordrerne en mulighet til å etablere seg. Ny teknologi har endret

de økonomiske vilkårene kraftig i favør av nye heldigitale utgivelser. At annonseinntektene har fått mindre betydning i avisenes inntektsmodell, og at heldigitale aviser likebehandles i forhold til pressestøtte, trekker i samme retning.

En annen viktig faktor er de økonomiske og redaksjonelle omstillingene som *Glåmdalen* og lignende Amedia-aviser har gjennomført for å oppnå lønnsom drift. For å øke abonnementsinntektene har man satset sterkere på journalistikk som blir lest av flest mulig. En del av denne omstillingen er produksjon og deling av stoff av tid- og stedløs karakter innenfor Amedia-konsernet. Størstedelen av stoffet er likevel produsert lokalt, men også dette stoffet innrettes mot å treffe flest mulig lesere. For regiondekkende Amedia-aviser innebærer dette prioritering av nyhetssaker som har interesse utover hver enkelt kommune. Sakene som publiseres om Kongsvinger, må også være interessante for leserne i omlandskommunene. Denne strategien har skapt en ledig nisje i form av hyperlokale nyheter om lokalsamfunnet Kongsvinger, og denne nisjen har *Mitt Kongsvinger* kapret.

Å etablere seg i Kongsvinger ville tidligere vært både svært tid- og kostnadskrevende, noe undersøkelser av lignende etableringer har vist (se f.eks. Halvorsen & Bjerke, 2019). *Mitt Kongsvinger* lyktes likevel å etablere seg raskt. En svært viktig årsak var at gründerne kunne spille på en rekke kritiske ressurser gjennom det Granovetter (2017) ville kalt en sterk sosial forankring. Gründerne hadde et stort, profesjonelt nettverk i Kongsvinger. Dette lettet arbeidet med å rekruttere annonsører og nøkkelpersoner, og bidro til å få investorer med på laget, noe som sikret nykommeren svært god tilgang på kapital. Gjennom Ask Media disponerte man i tillegg viktig teknisk kompetanse.

Interaksjonen med konkurrenten var også viktig. Den overraskende etableringen hindret effektive motreaksjoner. Det er likevel ikke opplagt at *Glåmdalen* hadde møtt konkurransen aggressivt og direkte. Her står trolig forretningsmodellen noe i veien. Å være hovedavisen for alle kommunene i regionen og produsent av stoff som i størst mulig grad skal appellere på tvers av kommunegrensene, lar seg vanskelig forene med aggressiv direkte konkurranse om hyperlokale saker i Kongsvinger. At trusselen fra konkurrenten ikke var overhengende, kan også hatt

betydning. *Mitt Kongsvinger* er en klar lillebror i markedet. De to avisene utfyller hverandre med tanke på geografisk og tematisk fokus, og det er trolig plass til begge.

Selv om dette er en analyse av en enkeltstående case, kan det si noe om utviklingen i lignende lokale avismarkeder. *Glåmdalens* forretningsmodell og journalistiske profil går igjen i lignende Amedia-aviser (og trolig også Polaris og Schibsted). Dermed kan man forvente flere hyperlokale avisetableringer i bykommuner som dekkes av regionaviser, noe man kan observere tendenser til i dag. Denne undersøkelsen viser at nykommere med kompetanse, kapital og lokale sosiale nettverk har gode muligheter til å etablere seg i slike markeder.

Casen viser også at avis konkurranse er et gode. For innbyggerne i Kongsvinger har etableringen gitt et markant bedre lokaljournalistisk tilbud. Etter en lang periode som monopolist hadde *Glåmdalen* -redaksjonen blitt litt bakoverlent, og konkurransen har virket skjerpene på deres virksomhet. *Mitt Kongsvinger* har sikret en dekning av hyperlokale saker i kommunen og av temaområder som *Glåmdalen* har forsømt. Som *Glåmdalen* -redaktøren selv uttrykte det: «Vinneren av aviskrigen er deg som leser».

Referanser

- Ala-Fossi, M., Grönvall, J., Karppinen, K. & Nieminen, H. (2021). Finland: Sustaining professional norms with fewer journalists and declining resources. I J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1, s. 153–196). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404-4>
- Allern, S. (2001). *Nyhetsverdier*. IJ-forlaget.
- Allern, S. (2019). Lokaljournalistikk som et kollektivt gode. I B. R. Mathisen & L. Morlandstø (Red.), *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier* (s. 308–321). Orkana Akademisk.
- Andersen, S. (2013). *Casestudier*. Fagbokforlaget.
- Barland, J. (2012). *Journalistikk for markedet. Redaksjonell produktutvikling i VG og Aftenbladet på papir og nett 1995–2010* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjerke, P. (2021). *Innholdsanalyse av Subjekt* (Rapport nr. 111/2021). Høgskulen i Volda.

- Blach-Ørsten, M., Burkal, R., Mayerhöffer, E. & Willig, I. (2021). Denmark: High media independence and informal democratic traditions in the newsroom. I J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 2, s. 147–176). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855428-4>
- Blanchett, N. (2021). Participative gatekeeping: The intersection of news, audience data, newswriters, and economics. *Digital Journalism*, 9(6), 773–791. <https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1869053>
- Carlson, M. (2018). Confronting measurable journalism. *Digital Journalism*, 6(4), 406–417. <https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1445003>
- Denscombe, M. (2017). *The good research guide. For small-scale social research projects* (6. utg.). Open University Press.
- Dimmen, T. (2012). *Lokalavisformelen. Ein studie av lokale fådagsaviser* (Rapport nr. 28/2012). Høgskulen i Volda & Møreforskning.
- Dwyer, T., Wilding, D. & Koskie, T. (2021). Australia: Media concentration and deteriorating conditions for investigative journalism. I J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1, s. 59–94). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404-2>
- Engan, B. M. (2016). *Bindeledd og grensesnitt. Lokalavisen som formidler av stedlig identitet, institusjonell politikk og medborgerkultur* [Doktorgradsavhandling, Nord universitet]. Nord Open. <http://hdl.handle.net/11250/2424852>
- Engan, B. M. (2019). Jo lavere opplag, jo større andel politikk. I B. R. Mathisen & L. Morlandstø (Red.), *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken I lokale og regionale medier* (s. 119–138). Orkana Akademisk.
- Fidalgo, J. (2021). Portugal: Impoverished media struggling for survival. I J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1, s. 297–352). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404-7>
- Fligstein, N. (2001). *The architecture of markets*. Princeton University Press.
- Fligstein, N. & McAdam, D. (2012). *A theory of fields*. Oxford University Press.
- Grafström, M. & Rehnberg, H. S. (2019). Public organizations as news producers. An odd species in the local media landscape. *Nordicom Review*, 40(s2), 85–100. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0028>
- Granovetter, M. (2017). *Society and economy. Framework and principles*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Hallin, D. C. & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems. Three models of media and politics*. Cambridge University Press.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print surroundings: The case of Norway. *Nordicom Review*, 40(s2), 115–128. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0030>

- Halvorsen, L. J., Bjerke, P. & Aker, T. K. (2021). *Medieøkonomi, mediemangfold og mediestøtte* (Rapport nr. 113/2019). Høgskulen i Volda.
- Hansen, T. E., Holand, A. M. & Morlandstø, L. (2014). Innovasjon og alliansebygging – historien om en ny lokalavis. I L. Morlandstø & A. H. Krumsvik (Red.), *Innovasjon og verdiskaping i lokale medier* (s. 171–192). Cappelen Damm Akademisk.
- Haugen, J. (2020, 23. oktober). Nå blir Facebook-gruppa til nettavis, og Bjørn kaster seg tilbake i medie-manesjen. *Glåmdalen*.
- Høst, S. (2015). *Avisåret 2014* (Rapport nr. 67/2015). Høgskulen i Volda.
- Høst, S. (2021). *Avisåret 2020. Papiraviser og betalte nettaviser* (Rapport nr. 108/2021). Høgskulen i Volda.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Akademisk.
- Lindén, C. G., Hujanen, J. & Lehtisaari, K. (2019). Hyperlocal media in the Nordic region. *Nordicom Review*, 40(2), 3–13. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0024>
- Mathisen, B. R. (Red.). (2010). *Lokaljournalistikk. Blind patriotisme eller kritisk korrektiv?* IJ-forlaget.
- Mathisen, B. R. (2019). Sporten trumfer klima, olje og innvandring. I B. R. Mathisen & L. Morlandstø (Red.), *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier* (s. 73–93). Orkana Akademisk.
- Mathisen, B. R. & Morlandstø, L. (2018). *Lokale medier. Samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B. R. & Morlandstø, L. (Red.). (2019). *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Orkana Akademisk.
- Medietilsynet. (2021). *Økonomien i norske aviser 2016–2020*. https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/medieokonomi/avisenes_ekonomi_2016-20.pdf
- Moore, M. & Ramsay, G. (2021). United Kingdom: Economic challenges, market consolidation and increasing professional insecurity. I J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1, s. 455–520). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404-10>
- Nord, L. & von Krog, T. (2021). Sweden: Continuity and change in a more fragmented media landscape. In J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1, s. 353–380). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404-8>
- Nordal, H. (2021). *Det nye limet? Ein kvantitativ analyse i to digitale lokalaviser* [Masteroppgave]. Høgskulen i Volda.
- NOU 2000: 15. (2000). *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte. Dagspresseutvalgets innstilling*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2000-15/id376239/>

- Nygren, G. & Althén, K. (2014). *Landsbygd i medieskugga. Nedmonteringen av den lokala journalistiken och bilden av landsbygden i Dagens Nyheter*. Södertörns högskola.
- Nygren, G., Leckner, S. & Tenor, C. (2018). Hyperlocals and legacy media. *Nordicom Review*, 39(1), 33–50. <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0419>
- Olsen R. K., Kalsnes, B. & Barland, J. (2021). Do small streams make a big river? Detailing the diversification of revenue streams in newspapers' transition to digital journalism businesses. *Digital Journalism*. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1973905>
- Papathanassopoulos, S., Karadimitriou, A., Kostopoulos, C. & Archontaki, I. (2021). Greece: Media concentration and independent journalism between austerity and digital disruption. In J. Trappel & T. Tomaz (Red.), *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 2, s. 177–231). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855428-5>
- Ryen, A. (2012). *Det kvalitative intervjuet*. Fagbokforlaget.
- Sjøvaag, H. (2019). *Journalism between the state and the market*. Routledge.
- Sjøvaag, H. (2020). *Journalistikkens problem: Demokrati, økonomi og teknologi*. Universitetsforlaget.
- Sørum-Johansen, T. (2020, 23. oktober). Hvem vinner mediekampen? *Glåmdalen*.
- Trappel, J. & Tomaz, T. (Red.). (2021). *The media for democracy monitor 2021. How leading news media survive digital transformation* (Bd. 1–2). Nordicom. <https://doi.org/10.48335/9789188855404>
- Vaage, O. F. (2018). *Norsk mediebarometer 2017*. Statistisk sentralbyrå.
- White, H. C. (2002). *Markets from networks. Socioeconomic models of production*. Princeton University Press.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications. Design and methods*. Sage Publications.

Del 3
Politikk

KAPITTEL 8

Propagandamodellens renessanse

Sigurd Allern

Professor emeritus, Universitetet i Oslo

Sammendrag: De siste årene har vi sett en fornyet akademisk interesse for propagandamodellen, den modellen som Edward Herman og Noam Chomsky (1988) presenterte i boka *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. En sentral påstand i denne studien er at medieoppslag og kommentarer om internasjonal politikk i ledende amerikanske medier er dominert av tolkningsrammer hentet fra autoritative myndighetskilder. Disse perspektivene tjener også interessene til de kapitalistiske elitene, som mediekonsernene selv er en del av. Propagandarollen er særlig sterk i tilfeller der det råder stor grad av elitekonsensus om virkelighetsbeskrivelser og strategiske mål. Da propagandamodellen ble lansert, fikk den imidlertid en ganske kritisk mottakelse fra ledende medie- og kommunikasjonsforskere både i USA og Storbritannia. «Nyhetsfiltrene» som modellen var basert på, ble kritisert for å være for deterministiske og generelt ignorere motsetninger i mediasystemet. Etter årtusenskiftet har imidlertid både interessen for og debatten om propagandamodellen økt innenfor akademia. Dette kapitlet gjennomgår både kritikken av propagandamodellen, Herman og Chomskys svar på disse innvendingene og debatten om dens relevans i en dramatisk endret medietid. Forfatterens konklusjon er at propagandamodellen fortsatt representerer et solid analytisk rammeverk for å forstå innholdet i nyhetsmediene, først og fremst deknningen av internasjonal politikk. Samtidig fortjener modellen å tydeliggjøres, nyanseres og i noen henseender revideres.

Nøkkelord: propagandamodellen, medieieierskap, elitemedier, kildekontroll, ideologisk hegemoni.

Abstract: In recent years, we have seen a renewed academic interest in the propaganda model developed by Herman and Chomsky (1988) in *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. A key claim in the book is that reports and comments about international politics in the US mainstream media are dominated by interpretive frameworks drawn from authoritative government sources. These perspectives also serve the interests of the capitalist elites, of which mainstream media businesses are themselves a part. The propaganda role is particularly strong

in cases where a large degree of elite consensus prevails concerning descriptions of reality and strategic goals. When the propaganda model was launched it received, however, a rather critical reception from leading media and communication scholars both in the U.S. and the U.K. The «news filters» the model was based on were criticised for being too deterministic and ignoring contradictions in the media system. After the turn of the millennium, however, both interest in and debate about the propaganda model has increased within academia. This chapter reviews both the critique of the propaganda model, Herman and Chomsky's response to these objections, and the current revisit of the propaganda model and the debate of its relevance in a dramatically changed media era. The author's conclusion is that the propaganda model still represents a robust analytical framework for understanding the content of the news media, first and foremost, coverage of international politics. At the same time, the model deserves to be clarified, nuanced and in some respects revised.

Keywords: propaganda model, media ownership, elite media, sourcing, ideological hegemony

Introduksjon

I slutten av 1980-årene skrev Edward S. Herman og Noam Chomsky (1988) boka *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. Herman var professor i finansøkonomi og Chomsky professor i lingvistikk, men for en bredere internasjonal offentlighet var de, og spesielt Chomsky, kjent som skarpe kritikere av USAs utenrikspolitikk, ikke minst landets militære aggresjon i Indokina og Washingtons støtte til statskupp og voldshandlinger i ulike deler av verden. Deres langvarige politiske engasjement var dessuten knyttet til en sviende kritikk av ledende amerikanske nyhetsmedier, som de mente fungerte som lojale talerør for amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk i de fleste saker og sammenhenger. Offentliggjørelsen av Pentagon-papirene (*New York Times*) og Watergate-avsløringene (*Washington Post*) i første del av 1970-tallet blir da vurdert som unntak, ikke regelen. Det samme medie-kritiske perspektivet preger de omfattende empiriske innholdsanalysene i boka; i case etter case, hentet fra Sørøst-Asia, Latin-Amerika og Europa, analyserte og dokumenterte forfatterne ledende amerikanske mediers avhengighet av offisielle kilder, så vel som deres fortielse og selvsensur i konflikter som amerikanske myndigheter *ikke* ønsket belyst.

Et sentralt spørsmål i boka er hvorfor og hvordan dette kan skje i et land der mediene er private, ytringsfrihetstradisjonen er sterk og formell

sensur fraværende? Herman og Chomskys svar er at store ulikheter knyttet til penger og makt har skapt et kapitalistisk mediasystem som systematisk «filtrerer» nyhetsbildet. I boka skisserer de en *propagandamodell*, som ligger til grunn for de mange medieanalysene. Her framheves fem strukturelle og ideologiske «nyhetsfiltre» som samlet påvirker hva som blir til nyheter, hvilke kilder og tolkningsrammer som favoriseres, og hvilke spørsmål og kilder som marginaliseres eller overses. Kort oppsummert handler disse om:

- 1) Massemedienes størrelse, eierkonsentrasjon og profittorientering
- 2) Avhengigheten av reklamefinansiering
- 3) En symbiotisk relasjon til nyhetskilder innen regjering, embetsverk og næringsliv
- 4) Organisert press og kritikk for å disiplinere redaksjonene
- 5) Anti-kommunisme som en overordnet ideologi¹

Et utgangspunkt for modellen er at i en verden med stor økonomisk ulikhet og konflikter mellom ulike klasseinteresser spiller massemediene ikke bare en viktig rolle når det gjelder informasjon og underholdning, de er også viktige for å innpode verdier og koder for atferd som bidrar til integrasjon i storsamfunnets institusjoner. Her spiller propaganda en sentral rolle, og nyhetsmediene har stor betydning for det Walter Lippman (1997/1922, s. 158) kalte «the manufacture of consent»: påvirkning av den offentlige opinionen for å skape samtykke om bestemte holdninger, verdier, saker og beslutninger.

I land der mediemakten er monopolisert og kontrollert av et sentralisert statsbyråkrati, supplert med offisiell sensur, er det enkelt å se at mediene er forpliktet til å støtte opp om de strategiske interessene til statsmaktene og den politiske samfunnseliten. Det er – av mange grunner – vanskeligere å erkjenne eller påvise en slik propagandarolle for nyhetsmedier i liberal-demokratiske land med mediekonkurranse. Ikke

---

¹ I en senere kommentar om propagandamodellen pekte Herman (2000) på at det femte «filtret», antikommunistisk ideologi, var svekket på grunn av Sovjetunionens sammenbrudd og oppløsning, men at dette ble utliknet og delvis erstattet av elitenes nærmest religiøse tro på private markedsløsninger og USAs siviliserende misjon som global supermakt.

minst gjelder dette i land med pressefrihetstradisjoner og ideologiske forventninger om at nyhetsmediene skal representere en «motmakt» som kritisk gransker makthaverne. Politiske avsløringer og medierte skandaler brukes gjerne som eksempler på at maktkritisk nyhetsdekning finnes og tidvis prioriteres.

Propagandamodellen, i Herman og Chomskys originale tapning, utelukker selvsagt ikke at det finnes kritisk, undersøkende journalistikk og unntak fra konsensus-tradisjonen, mediene er ikke en monolitt i alle spørsmål. På områder der de som har makt strides om veivalg og tolkninger, forfatterne kaller det «a certain diversity of tactical judgements on how to attain generally shared aims» (1988, xxi), vil motsetningene også bli reflektert i mediedebatten. Systemkritikk og synspunkter som utfordrer mer fundamentale premisser knyttet til mediedekningen vil imidlertid bli forsøkt marginalisert. Hvis det er konsensus om bestemte spørsmål og løsninger innen de politiske elitene og næringslivselitene, så vil nyhetsmedienes nyhetsdekning og kommentarjournalistikk avspeile denne samstemmigheten og normalt marginalisere avvikende standpunkter.

En vurdering av omfanget av enighet eller dissens i ulike politiske spørsmål krever empiriske undersøkelser. Propagandamodellens grunnleggende hypotese er at systemlojalitet og «produksjon av samtykke» vanligvis er gjennomgangsmelodien i nyhetsdekningen av internasjonale spørsmål. Modellen legger her avgjørende vekt på *institusjonelle strukturer* og *ideologisk hegemoni*. Den drøfter derimot ikke de journalistiske aktørenes intensjoner eller holdninger. Både i *Manufacturing Consent* (1988) og i senere arbeider (Chomsky, 1989; Herman, 2000; Herman & Chomsky, 2002) understreker forfatterne at propagandamodellen *ikke* er en teori om at 'elitekonspirasjoner' bak kulissene styrer eller påvirker redaksjonelle valg. Det som beskrives, er et relativt desentralisert markedssystem med selvstendige medieaktører, et system der elitene i stor grad tenker og handler som andre samfunnseliter og holder seg innenfor felles referanserammer. Dette utelukker selvsagt ikke at det også finnes situasjoner der propaganda-initiativ fra myndigheter, tenketanker og lobbygrupper får et direkte medialt gjennomslag.

Det er de amerikanske elitemedienes *innhold*, deres faktiske redaksjonelle prioriteringer og rammer, som analyseres i boka. At denne journalistikken påvirker opinionen og har samfunnsmessige konsekvenser, er en implisitt hypotese, men undersøkelser av mediernes opinionseffekter inngår ikke i analysene.

Spørsmålet som jeg vil drøfte i denne artikkelen, er hvilken relevans propagandamodellen kan ha i dag, mer enn tretti år etter at den ble publisert. Noen vil stusse over problemstillingen. For det første var det, som jeg skal komme tilbake til, mange medie- og kommunikasjonsforskere som var negative til Herman og Chomskys modellbygging allerede da boka ble lansert. Den politiske konteksten da boka ble skrevet, preget som den var av den kalde krigen og rivaliseringen mellom USA og Sovjetunionen, er senere dramatisk forandret. Berlin-murens fall, Sovjetunionens oppløsning, markedskapitalismens globale ekspansjon, Kinas eventyrlige økonomiske vekst, NATOs militære og politiske ekspansjon utenfor Vest-Europa, Russlands aggresjonskrig i Ukraina og den nye politiske isfronten mellom USA og Kina er kjente stikkord for dette tidsskiftet. Like stor har endringene vært innen det internasjonale mediasystemet på grunn av Internett-revolusjonen og de globale tech-selskaperes økende dominans på publikums- og reklamemarkedene.

Forventninger om propagandamodellens irrelevans i en ny tid har imidlertid ikke slått til. Mot alle odds har den akademiske interessen for dens politisk-økonomiske perspektiver heller *økt* etter årtusenskiftet, spesielt i de siste årene. Et tegn i tiden er to internasjonale antologier (McLeod, 2019a; Pedro-Carana et al., 2018) der medieforskere fra ulike deler av verden drøfter propagandamodellens styrker og svakheter, og legger fram forslag om hvordan den kan utvikles og fornyes.

I de delkapitlene som følger, vil jeg først ta opp noen av de innsigelsene som ble lansert mot modellen da den ble lansert, samt Herman og Chomskys svar på denne kritikken. Deretter vil jeg peke på enkelte forslag som senere er reist for å utvikle og forbedre modellen. I det siste delkapitlet oppsummerer jeg noen utviklingstrekk etter årtusenskiftet som på ulike vis påvirker de fem nyhetsfiltrene i modellen.

En blandet, men kjølig mottakelse

Manufacturing Consent fikk, kan en trygt si, en blandet, men ofte ganske kjølig mottakelse da boka kom ut. Antallet anmeldelser og omtaler var begrenset, både innen nyhetsmediene og i akademiske tidsskrifter og bøker. Chomsky predikerte sarkastisk at det var som forventet: «Note that the model has a rather disconcerting feature. Plainly, it is either valid or invalid. If invalid, it may be dismissed; if valid it *will* be dismissed» (Chomsky, 1989, s. 11).

At den politiske høyresiden i USA både avskydde bokas innhold og forfatterne, var gitt på forhånd, skjønt det gikk femten år før en gruppe republikanske nykonservative fikk samlet seg til motangrep i antologien *The Anti-Chomsky Reader* (Collier & Horowitz, 2004). *Manufacturing Consent* hadde da kommet i en ny utgave, med et forord som fulgte opp debatten om boka og utdypet modellen (Herman & Chomsky, 2002). Markedsledende aviser i USA og Vest-Europa (inkludert liberale *The Guardian*) valgte både i 1988 og senere stort sett å ignorere boka og makt-kritikken den inneholdt, men den ble i det minste bæret med en negativ anmeldelse i *The New York Times* (LaFeber, 1988).

På den politiske venstresiden, både i USA og Europa, ble boka derimot betraktet som en viktig tekst både på grunn av propagandamodellens kritiske, politisk-økonomiske perspektiv og casestudiene av den amerikanske utenriksjournalistikken. Ikke minst gjaldt dette av et fast og godt dokumentert mønster i mediedekningen, bygd på et politisk skille mellom «verdige» og «uverdige ofre»: Massedrap i konflikter er forkastelig når det utføres av de som kan defineres som USA-fiendtlige stater, men kan aksepteres eller forties hvis det handler om massakrer og terrorbombing av egne eller allierte styrker. Boka fikk raskt en bred leserkrets både i og utenfor USA, og interessen har vedvart: Vinteren 2022 var *Manufacturing Consent* fortsatt nr. 1 på Amazons liste i sjangeren «Bestselgere i USA. Politikk».²

Boka inspirerte også noen beslektete medieanalyser i andre land enn USA, blant annet gjelder det min egen bok om norske

---

² Kilde: https://www.amazon.se/gp/bestsellers/books/27252364031/ref=zg_b_bs_27252364031_1 (lastet ned 5. februar 2022).

mediestrukturer, eierkonsentrasjon, kildebruk og journalistikk i *Kildenes makt. Ytringsfrihetens politiske økonomi* (Allern, 1992, 2. utvidet utgave, 1996).³ Etter Hermans død i 2018 oppsummerte Robert W. McChesney det han mente var bokas største fortjeneste:

The genius of *Manufacturing Consent* was that it opened an entirely new way of understanding the U.S. news media, not only for activists and people on the left, but also for more than one generation of students and young people trying to make sense of the news media. It introduced them to a new way of viewing the world from a critical perspective, and understanding the importance, possibility, and necessity of social change. There is no doubt that it is the most widely read and influential work on how to understand the U.S. media. It remains so, and is more relevant than ever, three decades after its publication. It is not the final word on news media criticism, but the necessary starting point for successfully entering that world. (McChesney, i Herman, 2018)

Innen medieforskerlauget og hos politiske kommunikasjonsforskere i USA og Storbritannia vakte imidlertid ikke boka – og propagandamodellen – noen entusiasme. Negativ kritikk kom også fra medieforskere som selv la vekt på politisk-økonomiske perspektiver. En bidragende faktor kan ha vært at både Herman og Chomsky var professorer innen andre fagfelt enn medier og kommunikasjon. Skepsis mot «inntrengere» og forsvar av egne revirer finnes også innen akademien. Dessuten var forfatterne mer åpent og kritisk engasjert i den offentlige, politiske debatten om internasjonale konflikter enn de fleste akademikere.

Liberale kritikere fant det spesielt vanskelig å svelge at nyhetsmediene i vestlige land ble knyttet så entydig til et propagandabegrep, med alle dets negative konnotasjoner. Propagandamodellens tunge vekt på faktorer som eierskap og reklame strider dessuten mot sentrale elementer i journalistisk profesjonsideologi, spesielt normer om at verken eiere eller annonserører bør ha noen redaksjonell innflytelse (Petley, 2011). Vesteuropeiske forskere pekte i tillegg på viktige ulikheter i mediestruktur mellom USA

---

3 En varm takk til Paul Bjerke for gode diskusjoner om en rekke av de internasjonale spørsmålene som ble analysert i denne boka – og for at han i 1992, da forfatteren ble innvilget en tids «skrive-
 permisjon», skjøttet arbeidet som fungerende ansvarlig redaktør i Klassekampen.

og Vest-Europa, for eksempel når det gjelder betydningen av offentlig finansiert allmennkringkasting, samt til pressetradisjoner med større eiermessig og politisk mangfold. Propagandamodellen ble dessuten kritisert for å være deterministisk og funksjonalistisk (Schlesinger, 1989; Golding & Murdoch 1991), den ble beskrevet som «a blunt instrument for examining a subtle system» (Schudson, 1991), anklaget for å mangle nyanser (Entman, 1990) og for å undervurdere betydningen av journalistisk profesjonalisme (Hallin, 1994). Ja, modellen ble til og med – i tillegg til strukturalismen og determinismen – på noen punkter beskyldt for også å representere et konspiratorisk syn (Entman, 1990). Etter nytugivelsen i 2002 fulgte Corner (2003) opp med å kritisere modellen for å være altfor ambisiøs og totaliserende, mens andre kritikere hevdet (uten å gå særlig inn i materialet) at de metodiske analysene var mangelfulle og casene utvalgt «to make a political point» (Lang & Lang, 2004, s. 95). Corner (2003) la til at selv om Herman og Chomskys analyser av internasjonale politiske nyheter er verdifulle, spesielt i relasjon til amerikanske medier, så gir de ingen innsikter av betydning for europeisk medieforskning.

Det skal legges til at noen av de samme kritikerne ikke var entydig negative. Golding og Murdoch (1991, s. 18–19) skrev at Herman og Chomsky «was partly right», og peker i en utlegning om mediernes politiske økonomi nettopp på myndighetens og business-eliteens privilegerte adgang til nyhetene, reklamefinansieringens betydning og medieeiernes strategiske kontroll, altså tre sentrale elementer i propagandamodellen. Ankepunktet var mest at Herman og Chomsky undervurderte *motsetningene* i systemet. Schlesinger krediterte flere av de spesifikke medieanalysene, og noterte at forfatterne dessuten var inne på mulighetene for motstand og mediereform, men mente dette ble for lite utdypet. Entman konkluderte sin kritiske anmeldelse av boka med disse ordene: «On balance, this study contains arguments and findings that merit serious, if critical, attention from all scholars of the mass media and politics» (Entman, 1990, s. 495). I en senere artikkel om tolkningsrammer knyttet til terrorattentat 11. september 2001 referer han dessuten til *Manufacturing Consent* som et av de sentrale arbeidene om hegemoni i analyser av medier og utenrikspolitikk (Entman, 2003).

For radikal til å være akademisk akseptabel?

Et interessant trekk ved debatten om propagandamodellen, som Herring og Robinson (2003) trekker fram, er at den tross de ulike innsigelsene har flere viktige felles trekk med andre kritiske analyser av utenriksstoffet i amerikanske medier, men uten at dette erkjennes og henvises til. Et av deres eksempler gjelder «indeksnormen», et begrep som Lance W. Bennett (1990, 2001) har lansert for å karakterisere journalistiske rutiner knyttet til den systematiske bruken av politiske elitekilder når nyhetsagendaen defineres. Akkurat som en prisindeks noterer variansen i priser for ulike varer og tjenester over tid, predikerer indeksnormen at hvis graden av konflikt knyttet til et bestemt emne øker innen samfunnseliten, så vil også omfanget av ulike synspunkter i mediene gjøre det samme. Og omvendt, når samstemmigheten er stor, vil omfanget av synspunkter bli mindre, og visse synspunkter marginaliseres. Den offentlige opinionen kan derfor framstå som en indeks som er basert på og konstruert via spredningen av de dominerende institusjonelle stemmer som registreres av massemediene. Gjennom opinionsindeksen bidrar mediene til å skape en politisk verden «in which governments are able to define their own publics and where ‘democracy’ becomes whatever the government ends up doing» (Bennett, 1990, s. 125). I praksis er dette mekanismer som i stor grad sammenfaller med propagandamodellens tredje filter, som peker på elitekildenes definisjonsmakt.

Et annet eksempel Herring og Robinson (2003) nevner, er Daniel Hallins funn i boka *The ‘Uncensored War’: The Media and Vietnam* (1986), der han konkluderer med at mediedekningen i utgangspunktet reflekterte den elitekonsensus og oppslutning om Vietnam-krigen som gjennom mange år fantes, for så å reflektere debatten *innen* makteliten når det ble strid om det lenger var mulig å vinne krigen til kostnader som var akseptable. Hallin knytter i særlig grad dette til to faktorer. Det første av dem er den kalde krigens ideologi (dvs. det anti-kommunistiske filtret i propagandamodellen). Det andre er mytene om en ‘objektiv journalistikk’ som gir kilder med politisk autoritet systematisk adgang til nyhetspaltene og beskyttelse mot «uansvarlige» angrep. Politisk og analytisk er slektskapet til propagandamodellen åpenbart, og Hallins studie siteres da også flittig av Chomsky og Herman (1988).

Det er her verd å legge til at Hallin (1986) i samme bok knytter debatten om 'objektiv journalistikk' til det han kaller tre ulike ideologiske sfærer: 'Konsensus-sfæren' er et område med implisitt enighet der journalister presenterer den 'offisielle linjen' som det eneste korrekte og akseptable synspunktet. 'Sfæren for legitim uenighet' er et område der ulike saker kan debatteres av ulike aktører som representerer et mangfold av synspunkter. 'Sfæren for avvik' er et område for synspunkter som blir vurdert som for radikale, uansvarlige eller til og med for farlige til kunne bli gitt oppmerksomhet eller tas på alvor.

Muligens kan nettopp slike mekanismer og 'sfærer' bidra til å forklare at mens Bennetts arbeider om kildene og indeksnormen og Hallins analyser om de ulike «sfærenes» betydning for amerikansk utenriksjournalistikk begge er akseptert som standardreferanser på feltet, så er det typisk at akademiske arbeider på dette politikkområdet området nokså systematisk overser Hermans og Chomskys ulike arbeider (Mullen, 2010). Eller som Bennett selv har uttrykt det: I USA betraktes han selv å være akkurat på innsiden og Chomsky akkurat på utsiden av «the range of academic acceptability».⁴

Svarene på kritikken

Ulike kritiske innvendinger mot propagandamodellen har blitt besvart av Herman og Chomsky i en rekke bøker, artikler og intervjuer (bl.a. i Chomsky, 1989; Herman, 2000, 2018; Herman & Chomsky, 2002, 2004; Klaehn et al., 2018; MacLeod & Chomsky, 2019; Mullen, 2009), og deres forsvar av og argumenter for modellen knyttes ofte til nye og aktualiserte eksempler. Hermans (2000) artikkel i *Journalism Studies* gir en kortfattet sammenfatning både over sentrale elementer i kritikken og forfatterens svar på innvendingene, så jeg velger her å ta utgangspunkt i denne artikkelen.

En av innvendingene er som nevnt at propagandamodellen, tross mange gode casestudier og eksempler, er for mekanisk og funksjonalistisk, og at

---

4 Bennett i korrespondanse til Piers Robinson 12 juli 2002, sitert i Herring og Robinson (2003, s. 563).

den overser de mulighetene som finnes for konkurranse, interaksjon og opposisjon (Golding & Murdoch, 1991; Schlesinger, 1989).

Hermans svar (2000) er at alle modeller av denne typen innebærer en viss forenkling og vil inneholde deterministiske elementer, men det avgjørende spørsmålet er om den analytiske forklaringskraften er svak eller sterk. Kritikerne av modellen innrømmer ofte at casestudiene av mediedekningen er gode og overbevisende, men de unnlater å ta opp hvor den påståtte determinismen leder til feilslutninger – og peker heller ikke på alternative modeller som gir en bedre forklaring.

Herman karakteriserer også anklagen om funksjonalisme som tvilsom. Modellen beskriver rett nok et system der de dominerende nyhetsmediene tjener de andre samfunnselitene, men dette beskrives som et dynamisk og selvbeskyttende system. Kapitalistiske grupper influerer mediene gjennom makten som eiere, som dominerende finansierer (reklamen) og som viktig nyhetskilder. Høyreorienterte tanksmier og lobbygrupper bidrar i tillegg med stadig kritikk av medieinnhold som bryter med de opptrukne, aksepterte rammene for nyhetsagendaen og den offentlige debatten. Det betyr selvsagt ikke at motsetninger og uenighet forsvinner:

We recognized and spelled out the circumstances under which the media will be relatively open – mainly, when there are elite disagreements and when other groups in society are interested in, informed about and organized to fight about issues. (Herman 2000, s. 108)

En annen type kritikk av propagandamodellen har, mer overraskende, vært at den i tillegg er en konspirasjonsteori. Dette er, konstaterer Herman (2000), en standardanklage som radikal kritikk av etablerte institusjoner ofte møtes med. I dette tilfelle ser den ut til å bygge på forestillingen om at hvis mediene i store drag følger en linje som tjener statsmaktene, og journalistene opptrer som en lemenflokk, så forutsetter dette skjulte konspirasjoner. Propagandamodellens hovedhypotese er som nevnt en helt annen og legger først og fremst vekt på betydningen av strukturelle faktorer og ideologisk hegemoni.

En tredje kritisk innvending, blant annet framført av Hallin (1994), er at Herman og Chomsky (1988) ikke tar nok hensyn til at journalistisk

profesjonalitet har blitt en sterkere faktor, noe som har økt redaksjonenes autonomi. Herman (2000) skriver i sitt gjensvar at profesjonelle journalistiske normer i visse situasjoner har bidratt til dette, men minner om at profesjonalismen og objektivitetstradisjonen også har internalisert kommersielle nyhetsverdier som medieeierne setter stor pris på: resirkulering av stoff fra offisielle kilder som betraktes som troverdige, og det til lave kostnader. Herman minner dessuten om at Hallins egne undersøkelser i boka *We Keep America on Top of the World* (1994) viser at profesjonelle journalistiske normer ikke forhindre en omfattende grad av regjeringskontroll og kildedominans i deknningen av konflikter som krigene i Mellom-Amerika på 1980-tallet, tross en betydelig hjemlig opposisjon.

En fjerde innvending, blant annet framført av LaFeber (1988), Hallin (1994) og i noen grad av Schlesinger (1989) beskriver propagandamodellen som en «effektmodell», og holder derfor mot den at det bevislig finnes mye kritikk mot og skepsis til stoff som mediene formidler og publiserer. Men propagandamodellen handler om mediens innhold, minner Herman (2000) om, den handler ikke hvor *effektive* mediefortellinger bygd på regjeringskilder er når det gjelder opinionspåvirkning. Og han legger til: Ut fra denne typen logikk ville jo det faktum at mange Sovjetborgere ikke svelget de linjene *Pravda* propaganderte, demonstrere at *Pravda* ikke tjente en statlig propagandafunksjon.

I en avsluttende sammenfatning skriver Herman (2000, s. 111) at vurdert i ettertid burde kanskje han og Chomsky gjort det enda tydeligere at propagandamodellen handler om mediens praksis og *innhold*, og understreket at nyhetsproduksjonen og tolkningsrammene kan ha usikre og variable samfunnseffekter. Kanskje burde de også i større detalj gått inn på at det finnes konkurrerende miljøer og tankeretninger både innenfor og utenfor mediene, og i hvilke situasjoner det ville være sannsynlig at dette ville få innflytelse på journalistikken. Skjønt slike poenger ble tatt opp i boka, minner han om, og han tror derfor at tydeligere tale ville neppe forhindre den samme type av kritikk. Propagandamodellen forblir, konkluderer han, en brukbar ramme for å analysere og forstå *mainstream*-mediene. Viktige eksempler etter at *Manufacturing Consent* ble utgitt, nevner han, er vestlige mediers propagandarapportering om Golfkrigen i 1991 og deknningen av Balkan-krigene og NATO-bombingen

i samme tiår. Og han legger til: «We are still waiting for our critics to provide a better model» (Herman, 2000, s. 111).

Fornyhet interesse etter årtusenskiftet

Noen år etter årtusenskiftet konstaterte Colin Sparks (2007) at propagandamodellen, som altså først ble møtt med fiendtlig kritikk eller neglisjering, i de senere årene hadde vakt fornyet interesse, inkludert gjennom to omfattende presentasjoner og vurderinger av modellens ulike elementer (Klaehn, 2002, 2003). Modellen hadde, etter hans syn, tidligere blitt utsatt for relevant kritikk når det gjaldt noen av dens teoretiske dimensjoner, men la til at «so far the current author is aware there have been no falsification of its main hypotheses ...». Sparks eget utgangspunkt var derfor at propagandamodellen har status som «one of the best available attempts to provide a robust analytic framework for understanding the performance of the news media» (Sparks, 2007, s. 69). Samtidig mener han modellen både kan utvides og forbedres.

Et av hans kritiske poenger er at propagandamodellen i for liten grad tar hensyn til de konfliktene som finnes innad i redaksjonene knyttet til motsetningene mellom strukturelle bindinger (profittkrav, eierstyring, dominans av elitekilder) og normer knyttet til journalistiske standarder og autonomikrav. Majoriteten av alminnelige journalister bør ikke betraktes som mer eller mindre villige samarbeidspartnere i elitenes propagandafelttog, heller som mulige allierte for de som slåss for en annerledes og bedre verden, skriver Sparks. Nyhetsdekningen og debatten om Irak-invasjonen i 2002 viste dessuten, blant annet i Storbritannia, at det noen ganger kan være langt skarpere motsetninger mellom ledende, mainstream nyhetsmedier enn propagandamodellen tradisjonelt blir oppfattet å gi rom for.

Et annet interessant bidrag til diskusjonen om propagandamodellen i denne perioden er en artikkel av Oliver Boyd-Barrett (2004), der han spesielt rettet søkelyset mot *New York Times* dekning av USAs invasjon av Irak i 2003 og analyserer den i relasjon til de ulike filtrene Herman og Chomsky peker på. Hans konklusjon er at det for flere av filtrene er relativt lett å påvise overbevisende evidens for at «an overall corporate

point of view» preget mediedekningen, og at selv kjente og lett tilgjengelige kilder som var kritiske til påstandene om Iraks masseødeleggelsesvåpen, ikke ble brukt. Etter hans syn ligger modellens fremste verdi i at den identifiserer områder der forskere bør se etter evidens for samarbeid (intensjonelt eller ikke) mellom mainstream medier og makthaveres propagandabehov, men han ser det som en svakhet at metodologien ikke identifiserer den relative *vekten* av de forskjellige nyhetsfiltrene i ulike sammenhenger. Definisjonene av dem kan også forbedres. Strukturelle faktorer er sentrale og ofte avgjørende, men når modellen begrenses til dette, skjer det lett en undervurdering av intensjonalitet fra ulike aktører når det gjelder produksjon og formidling av propaganda. Et eksempel er her det Boyd-Barrett kaller «the buying out» av journalister (eller deres medieorganisasjoner) via etterretnings- og lobbyorganisasjoner. Stjerneeksemplet i artikkelen er den rollen *New York Times*-journalisten Judith Miller spilte før Irak-invasjonen som formidler av plantet desinformasjon om irakiske masseødeleggelsesvåpen.

Denne holdningen, som er grunnleggende sympatisk til propagandamodellens hovedtrekk, men med kritikk og forslag til klargjøringer, reformuleringer og tillegg som kan forbedre og nyansere den, kjenner også mange av bidragene i de to nye, redigerte antologiene som drøfter propagandamodellen (MacLeod, 2019a; Pedro-Caranana et al., 2018). Flere av disse studiene er mer opptatt av aktører og intensjoner enn Herman og Chomsky (1988), for eksempel analyser av hvilke sentra som *tilrettelegger* ulike typer av propaganda, og hvordan dekkorganisasjoner opererer og utnyttes i politisk-militære felttog (Boyd-Barrett, 2019; Robinson, 2018). I en av artiklene tar Broudy og Tanji (2018) utgangspunkt i framveksten av det de kaller et System Security Filter, illustrert av reaksjoner og represalier etter lekkasjer, varsling og avsløringer av krigsforbrytelser, for eksempel i sakene som knyttes til Chelsea Manning (drapene på sivile i Irak), Julian Assange (Wikileaks, avsløringer av amerikanske krigsforbrytelser) og Edward Snowden (National Security Agencys etterretningsvirksomhet og globale overvåkningstiltak).

Under den fornyete debatten om propagandamodellens relevans minnet Herman og Chomsky – i et intervju i 2009 – om at deres ambisjoner om hva modellen var ment å kunne dekke, tross alt var begrenset:

It doesn't claim to do everything and cover every facet of news-making and opinion dissemination. It only shows the main thrust in many important cases, especially where elite interests are clear and strong, elite opinion is unified, and oppositional interests are unclear and disorganized. (Mullen, 2009)

Denne påminnelsen er verd å minne om. Fuchs (2018, s. 72) peker for eksempel på at propagandamodellen heller ikke er en systematisk *teori* om samfunnet og kapitalismen der kulturen, ideologiens og propagandaens rolle er klart definert. Det modellen peker på, er noen sentrale faktorer knyttet til eiendom, makt og ulikhet som påvirker hva som blir rapportert, hørt, lest og sett. De filtrene som trekkes fram, er heller ikke uttømmende, det vil si at også andre faktorer kan spille en viktig rolle. Påstanden er først og fremst at de fem filtrene er strukturelle og ideologiske faktorer som har spesielt stor betydning.

Propagandamodellen i Internettets tid

Bruken av propagandamodellen innen mediestudier de siste tiårene har nå som tidligere – og kanskje i for stor grad (Zollman, 2019) – handlet om dekningen av internasjonale konflikter, militærkupp, terroraksjoner og krig (f.eks. Boyd-Barrett, 2004, 2019; Caballero, 2018; Jang, 2013; MacLeod, 2018). Det finnes imidlertid en del studier som anvender modellen på andre områder, blant annet i analyser av den internasjonale finanskrisen og innstrammingspolitikken i Storbritannia (Mullen, 2018), finansskandaler i India (Khan, 2019), Bollywood og filmbransjens «blockbusters» (Rasul, 2019), valgpropaganda i Kenya (Maweu, 2019) og «harmoni-propaganda» i kinesiske medier (Hearns-Branaman, 2014).

En sentral problemstilling som drøftes av flere forfattere i begge de nevnte antologiene (MacLeod, 2019a; Pedro-Caranana et al., 2018), er hvilke konsekvenser de klassiske nyhetsmedienes tilbakegang i Internettets tid har hatt for relevansen og styrken i de fem nyhetsfiltrene. Når det gjelder betydningen av det første filtret, medie- og eierkonsentrasjon kombinert med sterk profitorientering, er konklusjonen at denne heller har blitt sterkere og mer markert både i USA og Storbritannia, så vel som i andre kapitalistiske land. Makten over nyhetsmedienes strategier,

og muligheten til å innsette eller avsette sjefredaktører og annet nøkkelpersonell, har blitt enda mer sentralisert. Økende maktkonsentrasjon og kjededannelser har minsket mulighetene og handlingsrommet for alternative stemmer i mediefloraen. En enda sterkere maktkonsentrasjon preger dessuten de globale tech-selskaperens sosiale medieplattformer og søkemotorene. Dette gir en strategisk makt over de *algoritmene* som selskapene i hemmelighet produserer: dataprogrammer som påvirker nyhetsfeeden og Googles søkeresultater, det vil si at de i praksis influerer det virkelighetsbildet som presenteres for store folkegrupper (Fuchs, 2018).

Når det gjelder det andre filtret, reklamefinansieringens økonomiske rolle, har framveksten av de digitale mediene ført til at stadig mer av inntektene overføres til den digitale sektoren, og i stor grad til sektorer og selskaper utenfor de klassiske nyhetsmediene. For mediene er effektene og endringene påvirket av hvilke publikums- og reklamemarkeder de henvender seg til. Spesielt kritisk er de økonomiske virkningene for lokale medier. Markedsvinnerne er gjennomgående de største internasjonale og nasjonale selskapene. Som Robert McChesney (2013, s. 172) uttrykker det om utviklingen i USA: «The Internet has taken the economic basis away from commercial journalism, especially newspapers, and left the rotten carcass for all to see».

Den skarpe, globale konkurransen om reklamepenger har på den ene siden økt nyhetsmedienes behov for å kunne kompensere tap på reklamemarkedet med nye publikumsinntekter, og det skjer i økende grad i mange land, inkludert i Norge. Samtidig har utviklingen bidratt til å bryte ned det klassiske skillet mellom genuint redaksjonelt stoff og ulike typer av det som på engelsk kalles *branded online content* og *native advertising*, det vil si publisert innhold bygd på kommersielle avtaler. Utviklingen har selvsagt ikke minsket, men heller *økt* reklamebransjens journalistiske innflytelse og betydning. Kommersielle reklamestudioer er symbolsk nok opprettet i mange store mediehus (Fuchs, 2018; MacLeod, 2019).

Kollapsen når det gjelder mange typer av reklameinntekter, har også hatt store konsekvenser for det tredje filtret i propagandamodellen, avhengigheten av lett tilgjengelige, offisielle kilder, noe som gir innflytelse gjennom mediene for de som har maktposisjoner. Den britiske

veteranjournalisten og utenriksreporteren Robert Fisk (2013) kommenterte tendensen til å stadig henvisne til anonyme etterretningskilder i internasjonal journalistikk og terrorisme slik:

I'm just looking at a copy of the *Toronto Globe and Mail*, February 1st, 2013. It's a story about al-Qaeda in Algeria. And what is the sourcing? «U.S. intelligence officials said,» «a senior U.S. intelligence official said», «Algerian officials say,» «national security sources considered,» «European security sources said,» «the U.S. official said» «the officials acknowledged» ... We might as well name our newspapers «Officials Say». This is the cancer at the bottom of modern journalism, that we do not challenge power anymore.

Omfanget av informasjonssubsidier, det vil si av 'journalistisk' tilrettede nyheter og featurstoff som tilbys gratis, har blitt større. Dette kan knyttes til et annet utviklingstrekk som startet allerede i 1980- og 1990-årene gjennom PR-bransjens raske vekst, både i form av et voksende korps av kommunikasjonsrådgivere i offentlig sektor og privat næringsliv og PR-byråenes ekspansjon. Utviklingen har gitt et viktig bidrag til det den britiske journalisten Nick Davies (2008) døpte «*churnalism*», en løpende nyhetsproduksjon der nyhetsmedier kannabalisierer hverandres historier, eller raskt reproducerer tilsendt materiale fra velkjente kilder og bruker det til å «churning out stories» (Davies, 2008, s. 59, se også Franklin, 2011). Selv om ny informasjonsteknologi i utgangspunktet har gjort det lettere enn tidligere å søke etter alternativ informasjon og kontakte nye typer kilder, så tyder internasjonale undersøkelser av kildebruk på at gamle makt- og kildemønstre vedvarer (Curran et al., 2013).

Det fjerde filtret i propagandamodellen er negative tiltak og kritikk (ofte benevnt *Flak*⁵), som bidrar til å påvirke og disiplinere mediene. I tidligere tider handlet dette ofte om kommunikasjon gjennom brev, telefonsamtaler og personlige samtaler, men også om mer organiserte lobbykampanjer og trusler om juridiske søksmål. Dette kunne både handle om mer eller mindre spontane folkelige reaksjoner (i Norge var «telefonstorm» mot NRK lenge et vanlig eksempel), og om organiserte politiske

5 Et militært sjargonguttrykk som tyskerne i nazi-tida brukte: Det var en forkortelse for *Fliegerabwehrkanone* (Fuchs, 2018, s. 80).

kampanjer, kostbare rettsprosesser, samt straffereaksjoner mot medier som avslører angivelige «statshemmeligheter».

Den digitale revolusjonen har generelt økt mulighetene for raske, direkte og ofte offentlige reaksjoner på det som produseres og distribueres gjennom mediene, for eksempel gjennom å utnytte mediens kommentarfunksjoner eller egenpublisering. Dette er, isolert sett, et demokratisk framskritt. Samtidig har det gitt både pressgrupper og enkeltpersoner muligheter til å spre kampanjepreget hets mot både redaksjoner og enkeltstående journalister. I tillegg er det grunn til å minne om at når det gjelder organiserte, 'disiplinerende' tiltak mot mediene, så vil dette normalt også være avhengig av makt og ressurser. Gravende, kritisk journalistikk vil før publisering ofte måtte vurdere og avveie faren for kostbare, juridiske motreaksjoner. Og svertekampanjer mot varslere – og medier – som publiserer nyheter statlige og private maktgrupper ønsker forblir ukjent, har ikke fått mindre betydning. Fengslingen av og prosessen mot WikiLeaks-lederen Julian Assange er både et sentralt og skremmende eksempel.

Det siste av de fem filterne i propagandamodellen – den kalde krigens anti-kommunisme – har som tidligere nevnt for lengst kommet i bakgrunnen, i det minste i sin opprinnelige og klassiske form. Den ideologiske kraften i den klassiske antikommunistiske og antisosialistiske retorikken har utvilsomt mistet noe av sin *ideologiske* kraft når politiske surveys viser at store velgergrupper i USA i dag ser positivt på begrepet sosialisme (Paust, 2019). På den annen side har vi de senere årene sett tendenser til liknende kald krig-propaganda etter opptrappingen av den geopolitiske konkurransen mellom USA og Kina. Russlands aggresjonskrig mot Ukraina, som ble innledet vinteren 2022, med ny internasjonal opprustning og våpenkappløp som svar og resultat, er en ubehagelig påminnelse om hvor kort veien til et kjernefysisk ragnarok kan bli.

Som nevnt har Herman og Chomsky selv for lengst foreslått at dette filteret må reformuleres, og de har flere ganger pekt på at nyliberalismen fra 1990-årene ble markedsført som en ny overrideologi. I de senere årene tror jeg klimakrisen og vekstkapitalismens katastrofale økologiske konsekvenser, samt økende sosial ulikhet og skjerpete klassemotsetninger, har redusert nyliberalismens attraksjonskraft. I 2022 er den felles ideologiske

dimensjonen i rike, vestlige lands myndighetspropaganda og mediebilder heller en fortelling om en pågående global verdikamp der «menneskerettigheter» og «demokrati» konfronteres med «autokrati» og «diktatur». USA, Storbritannia og EU representerer i dette narrativet frihetens og selvstendighetens voktere – om nødvendig, som i Libya i 2011 – med «humanitære intervensjoner». Russlands aggresjonskrig mot Ukraina blir i pakt med dette verdensbildet et argument for stadig flere amerikanske baser, økt opprustning og nye «NATO out of area»-operasjoner.

At de politiske og menneskelige konsekvensene av vestlige lands egne militære aksjoner har vært katastrofale, gir ingen lærdom, heller ikke etter felttogene og bombene i Afghanistan, Irak og Libya. Daglig, stort sett uten kildekritisk vurdering, formidler mainstream nyhetsmedier i vår del av verden forenklede fiendebilder om det godes kamp mot det onde, jevnlig bygd på styrte lekkasjer fra Det hvite hus og Pentagon. Det spesielle for oss som bor i vestlige land, oppsummerer Bjørgulv Braanen (2022) i en leder i *Klassekampen*, «er at den amerikanske propagandaen, i motsetning til den russiske og kinesiske, er den lufta vi puster i».

Propagandamodellens renessanse i vår tid handler om behovet for å utvikle analyser som lufter ut dette innestengte tankerommet og i stedet retter et kritisk søkelys mot mediernes egen rolle som makt og motmakt.

Litteratur

- Allern, S. (1992). *Kildenes makt. Ytringsfrihetenes politiske økonomi*. Pax forlag.
- Allern, S. (1996). *Kildenes makt. Ytringsfrihetenes politiske økonomi* (2. utvidet utg.). Pax forlag.
- Bennett, W. L. (1990). Toward a theory of press-state relations in the United States. *Journal of Communication*, 40(2), 103–125.
- Bennett, W. L. (2001). *News: The politics of illusion* (4. utg.). Longman.
- Boyd-Barret, O. (2004). Judith Miller, the *New York Times* and the propaganda model. *Journalism Studies*, 5(4), 435–449. <https://doi.org/10.1080/14616700412331296383>
- Boyd-Barret, O. (2019). Deflective source propaganda. A Syrian case study. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 84–103) Routledge.
- Broudy, D. & Tanji, M. (2018). System security: A missing filter for the propaganda model? I J. Pedro-Caranana, D. Broudy & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model*

- today: Filtering perception and awareness* (s. 93–106). University of Westminster Press.
- Braanen, B. (2022, 9. februar). Propaganda. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2022-02-09/leder>
- Caballero, F. S. (2018). Imperialism and hegemonic information in Latin America: The media coup in Venezuela vs. the criminalization of protest in Mexico. I J. Pedro-Caranana, D. Broudy & J. Klaehn, (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 93–106). University of Westminster Press.
- Chomsky, N. (1989). *Necessary illusions. Thought control in democratic societies*. South End Press.
- Collier, P. & Horowitz, D. (Red.). (2004). *The anti-Chomsky reader*. Encounter Books.
- Corner, J. (2003). The model in question. A response to Klaehn on Herman and Chomsky, *European Journal of Communication*, 18(3), 367–375. <https://doi.org/10.1177/02673231030183004>
- Curran, J., Coen, S., Aalberg, T., Hayashi, K., Jones, P. K., Slendore S., Papatthanassopoulos, S., Rowe, D. & Tiffen, R. (2013). Internet revolution revisited: A comparative study of online news. *Media, Culture & Society*, (35)7, 880–897. <https://doi.org/10.1177/0163443713499393>
- Davies, N. (2008). *Flat earth news: An award-winning reporter exposes falsehood, distortion and propaganda in the global media*. Chatto & Windus.
- Entman, R. M. (1990). News as propaganda. *Journal of Communication*, 40(winter), 494–495.
- Entman, R. M. (2003). Cascading activation: Contesting the white house's frame after 9/11. *Political Communication*, (20)4, 415–432. <https://doi.org/10.1080/10584600390244176>
- Fisk, R. (2013, 7. mai). Robert Fisk on Syria's civil war, chemical weapons «theater» & Obama's backing of Israeli strikes. *Democracy Now*. https://www.democracynow.org/2013/5/7/robert_fisk_on_syrias_civil_war
- Franklin, B. (2011). Sources, credibility and the continuing crisis of UK journalism. I B. Franklin & M. Carlson (Red.), *Journalists, sources and credibility* (s. 90–106). Routledge.
- Fuchs, C. (2018). Propaganda 2.0: Herman and Chomsky's propaganda model in the age of the internet, big data and social media. I J. Pedro-Caranana, D. Broudy. & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 71–91). University of Westminster Press.
- Golding, P. & Murdoch, G. (1991). Culture, communications, and political economy. I J. Curran. & M. Gurevitch (Red.), *Mass media and society* (s. 15–32). Edward Arnold.

- Hallin, D. (1986). *The «uncensored war»: The media and Vietnam*. Oxford University Press.
- Hallin, D. (1994). *We keep America on top of the world*. Routledge.
- Hearns-Branaman, J. O. (2014). *The political economy of news in China: Manufacturing harmony*. Lanham.
- Hearns-Branaman, J. O. (2018). What the propaganda model can learn from the sociology of journalism. I J. Pedro-Caranana, D. Broudy, & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 25–36). University of Westminster Press.
- Herman, E. S. (2000). The propaganda model: A retrospective. *Journalism Studies*, (1)1, 101–12. <https://doi.org/10.1080/146167000361195>
- Herman, E. S. (2018). The propaganda model revisited. *Monthly Review*, 69(8), 42–54. (Reprint from *Monthly Review*, 2006, 48 (July-August), with introductory words by McChesney, R.W.)
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent. The political economy of the mass media*. Pantheon Books.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2002). *Manufacturing consent. The political economy of the mass media* (2. utg.). Pantheon Books.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2004). Reply to Kurt and Gladys Engel Lang. *Political Communication*, 21(1), 103–107. <https://doi.org/10.1080/1058460049027334-1699>
- Herring, E. Robinson, P. (2003). Too polemical or too critical? Chomsky on the study of the news media and US foreign policy. *Review of International Studies*, 29, 553–568. <https://doi.org/10.1017/S0260210503005539>
- Jang, W. Y. (2013). News as propaganda: A comparative analysis of US and Korean press coverage of the Six-Party Talks, 2003–2007. *The International Communication Gazette*, 75(2) 188–204. <https://doi.org/10.1177/1748048512465555>
- Klaehn, J. (2002). A critical review and assessment of Herman and Chomsky's «propaganda model». *European Journal of Communication*, 17(2), 147–182. <https://doi.org/10.1177/0267323102017002691>
- Klaehn, J. (2003). Behind the invisible curtain of scholarly criticism: revisiting the propaganda model. *Journalism Studies*, 4(3), 359–369. <https://doi.org/10.1080/14616700306487>
- Klaehn, J., Pedro-Caranana, Alford, M. & Godler Y. (2018). Interview with Edward S. Herman: Ideological hegemony in contemporary societies. I J. Pedro-Caranana, D. Broudy & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 21–24). University of Westminster Press.
- LaFeber, W. (1988, 6. november). Whose news? *New York Times*.
- Lang, K. & Lang, G. E. (2004). Noam Chomsky and the manufacture of consent for American foreign policy. *Political Communication*, 21(1), 93–101. <https://doi.org/10.1080/10584600490273308-1780>

- Lippman, W. (1997/1922). *Public opinion*. Free Press Paperbacks.
- MacLeod, A. (2018). *Bad news from Venezuela. Twenty years of fake news and misreporting*. Routledge.
- MacLeod, A. (Red.). (2019a). *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent*. Routledge.
- MacLeod, A. (2019b). Introduction: Propaganda in the information age. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 1–11). Routledge.
- MacLeod, A. (2019c). Assessing the strength of the five filters today. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 45–64). Routledge.
- MacLeod, A. & Chomsky, N. (2019). Still manufacturing consent. An interview with Noam Chomsky. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 12–22). Routledge.
- Maweu, J. M. (2019). Still manufacturing consent in the digital era: Disinformation, «fake news» and propaganda in the 2017 elections in Kenya. *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 141–153). Routledge.
- McChesney, R. (2013). *Digital disconnect: How capitalism is turning the internet against democracy*. The New Press.
- Mullen, A. (2009). The propaganda model after 20 years: Interview with Edward S. Herman and Noam Chomsky. *Westminister Papers in Communication and Culture*, 6(2), 12–22. <https://doi.org/10.16997/wpcc.121>
- Mullen, A. (2010). Twenty years on: The second order predictions of the Herman-Chomsky Propaganda Model. *Media, Culture and Society*, 32(4), 673–690. <https://doi.org/10.1177/0163443710367714>
- Mullen, A. (2018). The 2008 financial crisis, the great recession and austerity in Britain: Analysing media coverage using the Herman-Chomsky propaganda model. I J. Pedro-Caranana, D. Broudy, D. & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 193–222). University of Westminster Press.
- Paust, T. (2019, 22. mai). Gallup-måling: Nesten halvparten i USA omfavner sosialisme, *Nettavisen*. <https://www.nettavisen.no/nyheter/gallup-maling-nesten-halvparten-i-usa-omfavner-sosialisme/s/12-95-3423688364>
- Pedro-Caranana, J., Broudy, D. & Klaehn, J. (Red.). (2018). *The propaganda model today: Filtering perception and awareness*. University of Westminster Press.
- Petley, J. (2011). Rules, recycling, filters and conspiracies: Nick Davies and the propaganda model. I B. Franklin & M. Carlson (Red.), *Journalists, sources and credibility* (s. 75–89). Routledge.

- Rasul, A. (2019). International public relations and the propaganda model: A critical analysis of Bollywood blockbusters. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 128–140). Routledge.
- Robinson, P. (2018). Does the propaganda model actually theorise propaganda? I J. Pedro-Caranana, D. Broudy & J. Klaehn (Red.), *The propaganda model today: Filtering perception and awareness* (s. 53–67). University of Westminster Press.
- Schlesinger, P. (1989). From production to propaganda, *Media, Culture and Society*, 11(3), 283–306. <https://doi.org/10.1177/016344389011003003>
- Schudson, M. (1991). The sociology of news production revisited. I J. Curran & M. Gurevitch (Red.), *Mass media and society* (s. 141–159). Edward Arnold.
- Sparks, C. (2007). Extending and refining the propaganda model. *Westminster Papers in Communication and Culture*, (4)2, 68–84. <https://doi.org/10.16997/wpcc.86>
- Zollman, F. (2019). A propaganda model for the twenty-first century: Structure-agency dynamics and the intersection of class, gender and race. I A. MacLeod (Red.), *Propaganda in the information age. Still manufacturing consent* (s. 23–44) Routledge.

Denne gangen er det annerledes. En studie av børskrakket i 1987 i to norske aviser

Birgitte Kjos Fonn

Professor, OsloMet – storbyuniversitetet

Sammendrag: Dette kapittelet er en studie av dekningen av børskrakket i 1987 i to store norske aviser. På det tidspunktet krakket fant sted, var både norsk politikk og presse i endring. Markedet hadde over noen år fått betraktelig større betydning i den norske blandingsøkonomien, samtidig som toneangivende nye medier var åpne markedsforkjempere.

Kapittelet er basert på rammeverket som ble brukt i en studie publisert av Bjerke og Fonn i 2015, som tok for seg finanskrisen og dens etterdønninger i de samme to avisene – *Aftenposten* og *Dagbladet*. Denne studien var igjen inspirert av Baldwin van Gorp og Robert Entman. I artikkelen om finanskrisen spurte Bjerke og Fonn om det var mulig å identifisere to forskjellige måter å vurdere økonomiske kriser og krakk på – to forskjellige «rammepakker» – og om dekningen var dominert av en såkalt «nyliberalistisk» eller en «kasinokapitalistisk» forståelse. I den første vil et krakk bli betraktet som en midlertidig korreksjon i et marked som snart vil oppnå likevekt, mens i en kasinokapitalistisk ramme vil det bli pekt på de grunnleggende stabile og mulig langsiktige effektene av uregulerte markeder.

I dette kapittelet stiller forfatteren de samme spørsmålene på nytt til et 20 år eldre materiale, til et krakk som fant sted mens deregulering og internasjonalisering var relativt nye fenomener i den norske offentligheten, og 1990-tallets skjellsettende bankkrise ennå ikke hadde funnet sted. Men var allmennmediene allerede påvirket av den nye økonomipressen og den fremvoksende markedsideologien, i måten de valgte ut tematikk, vinkler og kilder på?

Nøkkelord: økonomijournalistikk, kriser og krakk, den svarte mandagen i 1987, nyliberalisme, «kasinokapitalisme»

Abstract: This chapter is a study of the coverage of the stock market crash of 1987 in two major Norwegian newspapers. At the time of the crash, both Norwegian politics and the press were in a state of change. Over a few years, the market had become significantly more important in the Norwegian mixed economy, while leading new media outlets were open market proponents.

This chapter is based on the framework used in a 2015 study by Bjerke and Fonn of the financial crisis and its aftermath as covered in the same two newspapers – *Aftenposten* and *Dagbladet*. Bjerke and Fonn's study was itself inspired by Baldwin van Gorp and Robert Entman. In their article on the financial crisis, Bjerke and Fonn asked whether it was possible to identify two different ways of assessing financial crises and crashes – two different 'framework packages' – and whether the coverage was dominated by a so-called 'neoliberalist' or a 'casino capitalist' understanding. In the first, a crash is considered a temporary correction in a market that will soon reach equilibrium, while in a casino capitalist framework, the fundamentally unstable and possible long-term effects of unregulated markets are underscored.

In this chapter, the author queries a body of material that is 20 years older, and a crash that happened while deregulation and internationalisation were relatively new phenomena in Norwegian society and the epoch-making bank crisis of the 1990s had not yet taken place. But were the mainstream media already influenced by the new financial press and emerging market ideology, in the way they selected themes, angles and sources?

Keywords: economic journalism, crises and crashes, Black Monday 1987, neoliberalism, 'casino capitalism'

Mandag 19. oktober 1987 fant det sted et kursfall på Wall Street som umiddelbart fikk internasjonal effekt. Det ble raskt tydelig at fallet var enda høyere enn på den beryktede svarte tirsdagen under det store krakket i 1929. Også i Norge viste konsekvensene seg raskt: Dagen etter rapporterte *Aftenposten* om «Aksjer i fritt fall»,¹ *Dagbladet* om «eksplosive» forhold på Oslo Børs.² Markedsverdien på det norske teknologiflaggskipet Norsk Data ble halvert i løpet av noen timer.³ En kjent finansmann hadde tapt 170 millioner kroner helt alene,⁴ og flere aviser skrev at de samlede tapene tilsvarte statsbudsjettet for et norsk departement.⁵ Forsiden på finansavisen *Dagens Næringsliv* fra 21. oktober 1987 er blitt ikonisk: Den hadde

---

1 *Aftenposten* (Ap) 20.10.87, *Dagbladet* (Db) 20.10.87. Artiklene som er brukt i denne studien, er henvist til med avis og dato. En mer detaljert oversikt over materialet finnes i et upublisert notat, OsloMet 2022.

2 Db 20.10.87.

3 Ap 20.10.87.

4 Db 20.10.87.

5 DN 21.10.87, Db 20.10.87.

tittelen «Massakre» i store typer, og viste bilde av tre løpende meglere som ifølge bildeteksten stormet til børsen med bøkene fulle av salgsordre. «Aldri før har så store verdier skiftet hender så hurtig som de siste dagene», skrev *DN* på forsiden, og meldte om «(b)lod, svette og tårer» i bankenes fondsavdelinger.⁶

For ettertiden har dette krakket, i alle fall i Norge, blitt stående litt i skyggen av en mer langsiktig kreditt- og boligboble, som endte i den største nordiske bankkrisen i manns minne. Men som ved alle kriser begynte tegnene på at noe var galt, å vise seg lenge før.

Da krakket fant sted, hadde verdensøkonomien først lagt bak seg en langvarig periode med overveiende stabilitet, før en nedgangsperiode på 1970-tallet bidro til å utløse en rekke reformer. Gjennom hele etterkrigstiden hadde norske regjeringer ført en «keynesiansk» politikk, med blant annet stram regulering av banksektoren. Aksjemarkedet hadde lav aktivitet. Etter nedgangskonjunkturen på 1970-tallet valgte den daværende Arbeiderparti-regjeringen å innføre en rekke tiltak som skulle bidra til å øke tilførselen av risikokapital. I overgangen mellom 1970- og 80-tallet fant det dermed sted grunnleggende endringer i norsk økonomi, som hadde det til felles at *markedet* fikk langt større betydning. Det dreide seg om liberalisering av kredittmarkedet, en rekke tiltak som skulle gjøre det mer attraktivt å investere i aksjer, og en betydelig økning av utledningers adgang til å kjøpe norske verdipapirer. Tiltakene for å øke aksjeinvesteringene rettet seg ikke bare mot profesjonelle, men også mot «mannen i gata».⁷

Dette innebar en betydelig systemendring i et land der børsen hadde «ligget i dvale omtrent siden annen verdenskrig», og var «et sted for spesielt interesserte», som Terje Kili uttrykker det i *Aksjemarkedet i Norge 1890–1990*.⁸ Dermed var det norske aksjemarkedet også bare i liten grad påvirket av internasjonale børser. Dette endret seg med disse stimuleringsiltakene, godt hjulpet av den internasjonale konjunkturoppgangen på 1980-tallet.⁹ Fra 1982, og særlig i 1983, steg Oslo Børs bratt – våren

6 DN 21.10.87.

7 Kili 1996; Lie 2012.

8 Kili 1996: 204–205.

9 Kili 1996: 190.

1983 steg totalindeksen med over 50 prosent.¹⁰ 1980-tallet representerer dermed «et gjennombrudd for aksjemarkedet i Norge», skriver Kili, både hva angår omsetningsnivået og den plassen aksjemarkedet fikk i offentligheten.¹¹

1984 var et spesielt viktig år. Da ble norske banker fritatt for strenge kapitalreservekrav samtidig som adgangen til å etablere nye filialer ble liberalisert. Det spilte også en stor rolle at et tidligere gjennomregulert boligmarked ble liberalisert. I sum var dette med på å skape betydelig konkurranse mellom bankene, og med det en enorm kreditt ekspansjon og eksplosjon i aksje- og boligprisene.¹² Den lystige tiden frem mot krakket i 1987 og bankkrisen har siden fått navnet «jappetiden». Godt synlig luksusforbruk minnet om det den norskamerikanske sosiologen Torstein Veblen allerede på det liberalistiske 1800-tallet hadde kalt «conspicuous consumption».¹³ Så kom krakket.

Der og da hadde nok selve krakket noe av den samme funksjonen for samfunn og presse i Norge som konkursen til Lehman Brothers hadde i USA to tiår senere – en grunnleggende økonomisk rystelse. Det finnes imidlertid flere studier av deknningen av det som siden ble kjent som *fnanskrisen* i 2008 (med en påfølgende gjeldskrise), både i Norge og andre land. Den fant sted etter flere tiår med tilvenning til en internasjonal, deregulert økonomi. I 1987, derimot, var den nye bølgen av økonomisk deregulering og globalisering i sin spede barndom. I praksis sto man midt oppe i et stort, naturlig eksperiment.

I bunnen for reformene på 1980-tallet lå forestillingen om at *markedet* var den suverene måten å organisere økonomien på. Det er et økonomisk spørsmål, men det er også et politisk spørsmål. Hvordan man vurderer krakk og kriser, er i praksis uttrykk for noen av de viktigste skillelinjene innenfor økonomisk politikk, og skillelinjene i den økonomiske politikken er igjen avgjørende for de større, politiske skillene. Hvordan dette så kommer til uttrykk i nyhetsmediene, kan bære bud om noen større samfunnsmessige tankemodeller, ganske enkelt si noe om kunnskaps- og

---

¹⁰ Kili 1996: 205.

¹¹ Kili 1996: 189.

¹² Lie 2012; se også Kili 1996: 191–192.

¹³ Veblen 1899/2014.

ideologiproduksjonen i samfunnet i et visst utsnitt av tiden. Hvordan det første store krakket på denne siden av de to verdenskrigene ble fremstilt i pressen, er derfor av både generell samfunnsvitenskapelig og spesifikk medievitenskapelig interesse.

Journalistikk i endring

Det var ikke bare politikken som ble reformert i disse årene. Fra 1970-tallet fant det sted det som beskrives som en journalistisk løsrivelsesprosess i Norge: Båndene til de politiske partiene ble langsomt kuttet, samtidig som kommersielt eierskap ble mer og mer utbredt, en prosess som var mer eller mindre fullført på begynnelsen av 1990-tallet. Partiloyalitet ble langsomt erstattet med det amerikanskinspirerte objektivitetsidealet, og en selvforståelse der publikum var pressens eneste oppdragsgiver.¹⁴

Samtidig var økonomi- og næringslivsjournalistikken i endring, både i Norge og andre nordiske land. Det hadde to sider: Det ene var at næringslivspressen, som tidligere hadde hatt en mer marginal posisjon, i tiårene frem mot årtusenskiftet fikk økt innflytelse og økt leserskare. Det andre var at nyheter om økonomi og næringsliv bredte seg utover i allmennpressen, og fikk en langt mer dominerende posisjon enn før.¹⁵ Dette var samtidig en prosess som ikke på noen måte skal ha blitt fullført i 1987. Det er dermed spesielt interessant hvordan *allmennrettede* medier håndterte denne nye situasjonen.

Som materiale har jeg valgt to aviser, *Aftenposten* og *Dagbladet*. De var begge blant landets største aviser, men med forskjellig stil og forskjellige lesersegmenter. *Aftenposten* var – og er – landets største, med en klar konservativ tendens og bakgrunn som Høyreavis. *Dagbladet* var en tradisjonelt mer radikal kulturavis med røtter i det opprinnelige motkulturpartiet Venstre og en av landets to store ettermiddagsaviser. Bare fire år tidligere hadde avisen gått over til tabloid. *Aftenposten* hadde en viss næringslivsdekning, mens dette etter alt å dømme ikke var noe

14 En oppsummering finnes i Bjerke og Fonn 2019. Her diskuteres også om objektivitet er mulig.

15 Bl.a. Kjær & Slaatta 2007.

definerende trekk ved *Dagbladet*. Dermed representerte de to avisene hver sine journalistiske og politiske tradisjoner – på flere måter.

For Norges vedkommende ble medieutviklingen gjennom de siste tre tiårene frem til årtusenskiftet dokumentert i den siste Maktutredningen, og der ble særlig økonomijournalistikkens økende betydning vektlagt.¹⁶ En komparativ nordisk studie som ble publisert få år etter¹⁷ dokumenterte den samme tendensen i hele Norden: Over noen tiår hadde økonomipressen fått økt makt og innflytelse, samtidig som allmennmediene hadde begynt å innlemme så mye næringslvs- og økonomidekning at forfatterne hevdet at man kunne snakke om et «generelt skifte (i retning av) penger, formue, spekulasjon og risiko».¹⁸ I den nordiske studien ble det også fremholdt at disse endringene hadde vært så viktige at de burde spille en viktig rolle når man skriver disse landenes moderne historie.¹⁹

I begge disse arbeidene deles utviklingen inn fire faser. Først en fase hvor økonomi- og næringslvsstoff fikk en ny plattform i form av nisjemagasiner, i periferien av den etablerte pressen (ca. 1965–75). Deretter en fase hvor nye dagsaviser med spesielt fokus på økonomi dukket opp eller fikk en sterkere posisjon (ca. 1975–1985). I den tredje fasen (1985–1995) ble nisjemediene bredere, henvendte seg til nye lesergrupper og ga de etablerte mediene konkurranse, noe allmennmediene svarte på med å begynne å formidle mer økonomistoff. Endringene sammenfalt med en tabloid vending, påvirket av tv, som bidro til at økonomistoff i allmennmediene ble mer forbruker- og underholdningsorientert. Markedsaktører av forskjellige slag – inkludert de super-rike – ble samtidig mer synlige i offentligheten.²⁰

Det er særlig fase 2 og 3 som er viktig for dette kapittelet, der en utvikling som hadde begynt i nisjemediene, trolig var i ferd med å slå inn også i allmennpressen. Den fjerde fasen går ellers fra 1995, handler langt på vei om internetts fremvekst, og faller utenom.

---

16 Slaatta 2003.

17 Som blant annet bygde på den norske Maktutredningen.

18 Kjær & Slaatta 2007: 64, min oversettelse.

19 Kjær & Slaatta 2007: 35–36

20 Kjær & Slaatta 2007; Slaatta 2003: 141 ff.

Den norske utviklingen stemmer godt med firefasemodellen, men ligger noe etter hovedperiodiseringen. I Norge kom de viktigste nye magasinene først på 1970-tallet, ikke minst Trygve Hegnars *Kapital*, etablert 1971, og *Økonomisk Rapport*, etablert 1974 (på basis av en internpublikasjon i Norsk Bedriftsøkonomisk Samfunn). De fikk stadig større betydning og leserkrets,²¹ og på 1980-tallet kom flere nye magasiner til. Et av de mer talende eksemplene på den nye offentlige samtalen om penger, formue og inntjening var ukebladet *Dine penger*, som ble etablert i 1983 av Carl Johan Berg og Carsten O. Five, og som virkelig tok 1980-tallsstemningen på pulsen, gjennom en rekke oppslag om hvordan også menigmann skulle investere og generelt tjene penger i den nye økonomiske atmosfæren.²²

Den internasjonale påvirkningen var åpenbart svært viktig. De nordiske publikasjonene oppsto uavhengig av hverandre, men kjente til hverandres arbeid, og mye tyder på at de hadde felles inspirasjonskilder. Det trekkes frem inspirasjon fra *Fortune*, *Business Week*, *Economist*, *Vanity Fair* og *Forbes*, men også svenske *Veckans Affärer*, som en publikasjon som inspirerte andre nordiske medieaktører.²³

Påvirkningen var dessuten dypere enn som så. Nigel Thrift er blant dem som argumenterer for den betydningen business-utdanningene og de nye management-idealene som oppsto i etterkrigstidene, har hatt for den generelle mentalitetsendringen i disse årene, inkludert hvordan dette har spilt over i mediene.²⁴ Studiene av økonomijournalistikken i Norden sitert over påpeker på samme måten at fremveksten av en ny business-presse sammenfalt med, og åpenbart var påvirket av, at en helt ny generasjon økonomer var oppdratt i den nye management-tankegangen.²⁵

Helt avgjørende for utviklingen i Norge var det at *Dagens Næringsliv* i 1987 ble etablert på tuftene av den gamle shippingavisen *Norges Handels- og Sjøfartstidende*, etter at den allerede hadde prøvd seg noen år i

21 Hegnar skal ha vært spesielt påvirket av *Veckans Affärer*. Siden han hadde studert business i Tyskland, var også *Der Spiegel* en viktig inspirasjonskilde (Kjær & Slaatta 2007: 40).

22 Fonn 2015.

23 Kjær & Slaatta 2007: 42, 46.

24 Thrift 2001.

25 Dette beskrives som et av tre viktige forhold som førte til mentalitetsendringene i disse overgangstidene (Kjær & Slaatta 2007: 41).

tabloidformat.²⁶ Den ble i likhet med flere lignende aviser i Norden og Europa, som svenske *Dagens Industri* og britiske *Financial Times*, rosa. Nyskapningen ble en betydelig suksess, utvidet leserkretsen merkbart og fikk ikke minst økt innflytelse som premissleverandør, både politisk og journalistisk. Slik sett var den en typisk representant for endringene i denne perioden. Med utviklingen fra 1985 til 1987 kan man identifisere en ny posisjon i den norske medieorden, skriver Tore Slaatta i forbindelse med den norske Maktutredningen: Børsoppgangen og de og nye og mer prangende forbruksvanene ga en helt ny type historier å fortelle om i det økonomiske feltet, samtidig som *markedet* som fenomen ble feiret.²⁷

Den nye økonomijournalistikken var ikke bare mektig og trendsettende, den hadde også et tydelig ideologisk utgangspunkt – den trodde på markedet. Både i Norge og andre land er den blitt beskrevet som viktige talerør for nyliberal politikk.²⁸

Allmennavisen *Aftenposten* hadde lenge hatt egne næringslivssider og er dermed regnet med blant de avisene som hadde økonomidekning i den store nordiske studien, men rundt 1987 skal denne dekningen verken ha hatt et omfang eller en stil som lignet på det som skulle bli den rådende normen siden. Dette bygger ikke minst på Leif Morten Herskedals hovedoppgave om *Aftenposten* mellom 1970 og 2000. Basert på en større kvantitativ studie argumenterer han for at *Aftenposten* lenge strevde med å gjøre seg relevant i konkurranse med de nye publikasjonene, spesielt *Dagens Næringsliv*. Han beskriver så en smertefull overgang til mer offensiv markedsjournalistikk i *Aftenposten*, men denne mener han ikke ble virkelig realisert før på 1990-tallet.²⁹

Når det gjelder *Dagbladet*, må vi sette sammen flere kilder for å få et foreløpig bilde av økonomidekningen på 1980-tallet. Harald Aas viser i sin omfattende hovedoppgave om *Dagbladet* i overgangen til tabloid at økonomi og næringsliv ble dekket, men kategoriene i hans kodebok fanger ikke opp børsvirksomhet, kursutvikling, bank og finans – noe som kan tyde på at det ikke var noen betydningsfull kategori i alle fall så sent

---

26 Møst 2013: 283 ff.

27 Slaatta 2003: 141 ff.

28 I tillegg til de ovenstående, bl.a. Parsons 1989.

29 Herskedal 2007.

som i 1983.³⁰ Dahl et al.s *Dagbladet*-historie, som kom i forbindelse med avisens 125-årsmerking i 1994, gir heller ikke inntrykk av en avis med noen tung dekning av børs. Eide og Myrvangs *Alltid foran skjermen*, om *Dagbladets* historie fra og med 1994, forteller derimot om en avis med økende forekomst av forbrukerstoff, også når det gjelder temaet personlig økonomi. Blant annet har boligprisjournalistikken vært en typisk tabloid kategori etter som bolig er blitt et mer og mer lukrativt (og risikofyllt) investeringsobjekt. I alle fall fra begynnelsen av 1990-tallet satset *Dagbladet* også mer på generelt næringslivsstoff.³¹

Disse studiene peker alle i retning av at vi kan betrakte siste halvdel av 1980-tallet som en brytningstid for disse to nyhetsavisene, men at det også var før noen større endringer i retning av mer markedsrettet økonomidekning var fullført. Det interessante spørsmålet blir derfor i hvilken grad allmennpressen på det tidspunktet dette kapittelet tar for seg, var influert av økonomipressens journalistiske modus operandi og eventuelle virkelighetsforståelse.

To rammer for å forstå økonomiske kriser

Hvordan skal man eventuelt analysere en slik utvikling? En mulig modell er artikkelen «A Hidden Theory in Financial Crisis Journalism? The case of Norway», av Paul Bjerke og Birgitte Kjos Fonn.³² Det var en studie av mediedekningen i de samme to avisene, *Aftenposten* og *Dagbladet*, under og i kjølvannet av finanskrisen, som fant sted 20 år senere.

Inspirert av Baldwin van Gorp satte Bjerke og Fonn opp to rammer – to konkurrerende måter å tolke økonomiske kriser og krakk på, basert på etablerte ideologiske motsetninger. Det grunnleggende argumentet hos van Gorp er at medierammene blir til i samspill med større strømninger i samfunnet – det være seg alt fra store ideologiske forestillinger til produksjonsforhold i nyhetsmediene – og at de dessuten kan fremtre i mediene som «pakker», med flere elementer i seg. Rammene kan være «opp i dagen» og eksplisitte, men de kan også være underforståtte og latente.

30 Aas 1987: 144 ff.

31 Eide & Myrvang 2019; Slaatta 2003.

32 Bjerke & Fonn 2015.

Både vinkling, de faktaene og vurderingene som legges frem, språkbruk, kildebruk og bilder er blant de faktorene som kan være med på å utgjøre en slik pakke.³³ Van Gorp bygger på en av rammebegrepets viktigste arkitekter, Robert Entman, som har pekt spesielt på tre–fire viktige overordnede elementer i en rammepakke: fremhevelse av en problemdefinisjon, en årsakssammenheng, en (moralsk) evaluering og/eller et løsningsforslag.³⁴ En rammeanalyse kan dermed være et nyttig redskap for å vise hvordan forskjellige virkelighetsforståelser manifesterer seg i nyhetene.

Hovedspørsmålet i artikkelen om finanskrisen var om den ble vurdert som en midlertidig korreksjon i markedet, eller om det ble lagt vekt på de grunnleggende ustabile sidene ved uregulerte eller lavt regulerte markeder – og dermed risikoen for langvarige effekter både for enkeltmennesker og samfunn. Ble finanskrisen fremstilt som et overfladisk, kortsiktig problem, eller et grunnleggende, langsiktig systemproblem?

Den første oppfatningen støtter seg på sett og vis på det som lenge har vært den dominerende skolen innenfor økonomifaget, den nyklassiske, som har som utgangspunkt at markedsaktører er fullt ut rasjonelle og utelukkende er drevet av ønsket om å maksimere egen gevinst. Da vil også et marked alltid søke mot likevekt – for eksempel vil en slik rasjonell aktør alltid forsøke å selge hvis prisene blir høye og kjøpe hvis de er lave. Summen vil bli det Friedrich Hayek kalte en «spontan orden». Såkalt eksogene – utenforliggende – faktorer kan påvirke markedene, men siden markedene dypest sett er selvregulerende, vil de på noe lengre sikt alltid justere seg selv hvis de blir latt i fred for politisk inngripen.

Denne mainstream-varianten av økonomifaget er blitt kritisert for at den er blitt altfor sterkt modellert etter naturvitenskapene, og ikke tar høyde for det som er faktisk menneskelig og sosial adferd. I en mer samfunnsvitenskapelig tilnærming til økonomi er det vanskelig å se aktørene løsrevet fra sine sosiale omgivelser, tvert imot vil man da legge vekt på at det finnes en viktig sosial komponent i all markedsadferd som gjør at aktørene like gjerne kan bli drevet av ønsket om anerkjennelse, normer, makt og status (men selvsagt også av «rasjonelle» ønsker om gevinst). I

---

33 Van Gorp 2007.

34 Van Gorp 2007: 64–65, videreutviklet fra Entman 2004.

et slikt perspektiv er det naturlig å gå ut fra at markedene vil fortsette å utvikle seg slik de alltid har gjort – uforutsigbart. Noen ganger vil likevekt oppnås, andre ganger ikke – noen ganger går det hele tvert imot over styr, med økonomiske bobler og kriser som resultat. Dermed blir historiske og samfunnsmessige forhold langt mer viktige for å forstå markeders væremåte, og markedene bør av denne grunnen *ikke* overlates til seg selv. Den britiske statsviteren Susan Strange har kalt systemet som oppsto på 1970- og 80-tallet for «casino capitalism» – et uttrykk for den høye risikoen for mennesker og samfunn hun mener svakt regulerte markeder innebærer.³⁵

Det rådende aktørsynet i økonomifaget ble etablert for over hundre år siden, og er først og fremst utviklet for å kunne lage gode matematiske modeller. Denne metodisk forenklerende forestillingen har imidlertid en fetter i politikken, som mener verden *er* slik som i økonomifagets modeller – at alle bare forfølger sine egeninteresser. Og fordi det *er* slik, er det også riktig at man skal basere seg på det, det er «menneskets natur». Implikasjonen av denne ontologiske forestillingen er at uregulerte markeder under enhver omstendighet er den beste måten å organisere samfunnets økonomi på. Det er dermed et nært slektskap mellom nyklassisk økonomi og nyliberalisme.

Troen på markedets selvregulerende effekt – og dermed effektivitet – har hatt stor innflytelse, både politisk og økonomifaglig. I mediedebatten er «for» eller «mot» markedet en gjenganger. I realiteten er posisjonene både flere og mer nyanserte. Den mest ortodokse varianten av faget er også blitt gjenstand for kritikk innenfra, og de siste tiårene har også flere «mainstream»-økonomer bidratt med mer mangfoldige perspektiver.³⁶

Også politisk kan vi heller snakke om et spekter enn to rendyrkede, motsatte posisjoner. Markedsreformene ble båret frem av en internasjonal høyrebølge, men sosialdemokratiske politikere var med på å planlegge og til og med gjennomføre flere av liberaliseringene. I praksis handler

35 Strange 1986. Uttrykket står etter alt å dømme i gjeld til John Maynard Keynes, som noen år etter krakket i 1929 beskrev spekulasjonsøkonomi som et kasino (Keynes 1936: 159).

36 Ett viktig eksempel er nobelprisvinneren Daniel Kahnemann. Et annet eksempel er Paul Krugman, som etter finanskrisen karakteriserte økonomenes vending mot det naturvitenskapelige slik: Økonomene «mistook beauty, clad in impressive-looking mathematics, for truth». <http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?pagewanted=all>. Det finnes flere nyere beskrivelser, også på norsk, av det spesielle ved økonomifaget, se f.eks. Smith et al. 2021 eller Fonn 2016, særlig s. 79–84.

de politiske skillelinjene nesten alltid om andelen marked i blandingsøkonomien. Men journalistikk handler gjerne om å forenkle, og sette et begrenset antall posisjoner opp mot hverandre, noe som kan bidra til at oppfatninger fremtrer som spesielt stilisert.

Bjerke og Fonn identifiserte altså to slike rammepakker, hvor den ene representerte en «nyliberalistisk» og den andre en såkalt «kasinokapitalistisk» tilnærming. I den første ble krisen oppfattet som et kortsiktig problem som skyldtes kortsiktige og til dels individuelt forårsakede forstyrrelser av markedet (for eksempel dårlige politiske beslutninger, dårlig management, dårlige finansaktører etc.). I den kasinokapitalistiske rammen var det den langsiktige politikken (mangel på regulering) og markedenes iboende volatilitet som var problemet, altså systemet, og det ville ikke hjelpe å fjerne den konkrete årsaken, ettersom nye problemer ville oppstå så lenge finansmarkedene var så uregulerte.

Dette ble gjenspeilet i faktabruken, om det var kortsiktige finansøkonomiske og til dels individuelle forhold, eller langsiktige – historiske og realøkonomiske – forhold som ble trukket frem. Kildene var også langt på vei forskjellige i de to rammepakkene, i den forstand at bedriftsøkonomer og representanter for finanssektoren ble mest brukt i saker med en nyliberalistisk ramme – men også noen samfunnsøkonomer. I den kasinokapitalistiske rammen var kildene mer typisk historikere, statsvitere, politikere, men også til dels samfunnsøkonomer her også, og heller aktive bedriftsledere enn bedriftsøkonomer.

Krakk-ukene i to aviser

Spørsmålet dette kapittelet stiller, blir da hvordan krakket i 1987 så ut i de samme to allmennavisene som Bjerke og Fonn studerte i forbindelse med finanskrisen 20 år etter, og om de samme rammene er anvendelige på krisen i 1987.

Jeg har gått gjennom i alt 14 utgaver av de to avisene – tre dager før krakket, da det allerede var uro på New York-børsen, og 11 dager under og etter krakket. Det dekker fredag til fredag i en toukersperiode (16.–30. oktober 1987).³⁷ Det varierer litt når krakket slo ut de forskjellige

---

37 Ingen av avisene kom ut på søndag på denne tiden.

delene av norsk presse: Det tok et lite døgn før dramatikken nådde Norge for alvor, og for papiravisene var det også merkbart at New York ligger mange timer etter Oslo.

Jeg har gått gjennom avisene manuelt, i Nasjonalbibliotekets pdf-versjoner, og registrert alt som på en eller annen måte er relatert til krakket. Materialet spenner dermed fra rene børssaker til bredere saker om samfunn og økonomi. Jeg fant til sammen 87 relevante saker, inkludert sju ledere og kommentarer. Selv om det er noen notiser i materialet, er dette relativt mye – et gjennomsnitt på over seks titler hver dag – og viser at krakket skapte stor interesse også i de allmennrettede mediene. Det skal imidlertid sies at det var stor forskjell på omfanget av dekningen i de to avisene. Som broadsheet med bedre plass, og dessuten egen økonomidekning, hadde *Aftenposten* flere relevante saker enn *Dagbladet* (54 mot 33).

Jeg kategoriserte artiklene etter hovedtema og kilder, og herunder hvordan problemet ble definert, hva som ble regnet som årsaken, og hva som var den eventuelle vurderingen eller løsningsforslagene. Mens hovedtema og kilder lett kan studeres kvantitativt, er problemdefinisjon, årsaker og vurderinger noe som også må studeres kvalitativt. Det fremgår like gjerne av alt fra presupposisjoner til vektning av sitater og argumenter, og derfor er en viktig del av studien basert på nærlesning. På grunnlag av dette drøfter jeg om det er mulig å lese eventuelle – eksplisitte eller implisitte – syn på krakk og kriser ut av dekningen.

Jeg anså at det var grunn til å vente to «pakker» med rammer også i 1987, som korresponderer med de to som ble avdekket i forbindelse med finanskrisen. Man kan anta at de grunnleggende ideologiske posisjonene ikke endrer seg mye på 20 år. Fakta og forklaringer i sakene kan dermed være kortsiktige økonomiske variabler, spesielt kursenes opp- og nedturer og politiske beslutninger eller individuelle forhold som «forstyrrer» markedene, eller de kan være mer langsiktige økonomiske variabler, historiske forhold og politiske tiltak. Heri ligger også evalueringene.

Man kan også vente at bruken av kilder følger det samme mønsteret i 1987 som i 2008, mens andre sider ved slike kriser er mer tidstypiske. I 2008 handlet mye av diskusjonen spesifikt om finanssektorens størrelse og slagkraft, og om årsaken var grådige meglere som strakk regelverket til det ytterste, eller om systemet og liberaliseringen hadde utviklet seg

slik at det oppmuntret til å ta enorme sjanser. Men finanskrisen fant sted etter flere tiår nettopp med generelt fokus på penger, formue, spekulasjon og risiko – den hadde fått ekspandere på en helt annen måte enn i 1987. I 1987 er det mindre sannsynlig at finanssektorens vekst og betydning ble så vektlagt.

Jeg begynte med å undersøke artiklenes overordnede tematikk, for å se om det var mulig å identifisere de samme to hovedkategoriene – om artiklene handlet om børs, børskurser og investeringer, eller om mer samfunnsmessige sider ved krakket. Temaene ble videre analysert med tanke på problemdefinisjoner, årsaker, virkninger og evalueringer. Kildene ble kategorisert etter om de representerte børs, meglere og investorer, annet næringsliv, politikere eller forskere/eksperter. En egen type investorer ble skilt ut i en egen gruppe, nemlig «småsparerne».³⁸

Marked eller samfunn?

Det første interessante funnet er hvordan krakket, i stor grad i begge avisene, blir fremstilt som en endogen – intern – sak i børssfæren. Den mer eller mindre rene markedsinformasjonen dominerer, med 60 saker, noe som tilsvarende nærmere 69 prosent av alle sakene, og tre av fire nyhetssaker. De handler om investorer, risikoer og muligheter ved investeringene, om New York-børsen, London-børsen, Tokyo-børsen og Oslo Børs selv. Markedsbevegelsene følges tett enten de går ned eller opp, spesielt i *Aftenposten*, men også *Dagbladet* har sin andel av slike saker. Her er et knippe titler: «Nytt rekordfall på børsen»,³⁹ «De store taperne»,⁴⁰ «Panikksalg i børs-salg»,⁴¹ «Wall Street steg noe»,⁴² «Tjente

---

38 Både temaene og kildene har små «annet»-kategorier. Blant temaene er det en «Navn i nyhetene» om Børsens informasjonssjef, som er kategorisert som «annet». En peanøttselger utenfor New York-børsen er kategorisert som «annen type kilde» (selv om han strengt tatt representerer annet næringsliv).

39 Ap 19.10.87.

40 Db 20.10.87.

41 Ap 21.10.87.

42 Ap 21.10.87.

millioner på billige aksjer»,⁴³ «Oslo bør mot bunnen»,⁴⁴ «Aksjekursene falt»⁴⁵.

En vesentlig andel av disse sakene handler om kursutvikling som allerede har funnet sted – for det meste dagen før. Det er i seg selv ganske interessant i en tid med markedsturbulens. *Aftenposten* hadde i flere år hatt små rubrikker der aksje- og valutakurser ble notert, og de siste årene var det også kommet til små børskommentarer.⁴⁶ Nå endret imidlertid kursene seg så fort at gårsdagens informasjon var utdatert idet den kom på trykk. Det ga også opphav til flere artikler som skulle spå kursutviklingen.

De politiske sidene ble litt mer vektlagt når avisene kom inn på årsaker eller konsekvenser, men i et materiale på 87 artikler var det bare 21 som løftet krakket inn i en relevant politisk og samfunnsmessig kontekst. Sju av dem var dessuten ledere og kommentarer.

I 1987 ble de direkte årsakene hovedsakelig utpekt som amerikansk politikk og økonomi, som lenge hadde vært ført med store budsjettunderskudd. «Årsaken til de dramatiske kursfall må vi søke i en sviktende tillit til den økonomiske politikk som USA fører», skrev for eksempel *Aftenposten* på lederplass.⁴⁷ «Børskrakket er direkte relatert til den økonomiske politikk som er ført», skrev *Dagbladet* i en kommentar.⁴⁸

Denne årsaken var også ofte nevnt i nyhets sakene, men nyhetene hadde også en tendens til å legge mer vekt på børsinterne forhold: «Tusenkronersspørsmålet er: Hva skjer de kommende dager og uker? Det avgjør New York-børsen», mente en finansanalytiker.⁴⁹ «Nedgang i New York utløste børsfall i Oslo», fremholdt et par meglere i en annen artikkel.⁵⁰ Nyhetskildene kunne også kombinere de to: «USAs handelsbalanse og det som skjer på Wall Street er helt avgjørende for det norske

---

43 Db 22.10.87.

44 Db 30.10.87.

45 Ap 27.10.87.

46 Fonn under utgivelse.

47 Ap 20.10.87.

48 Db 26.10.87. Andre eksempler er Ap 26.10.87, Db 21.10.87.

49 Ap 20.10.87.

50 Ap 23.10.87.

aksjemarkedet nå».⁵¹ *Dagbladet* hadde også noen henvisninger til børsens psykologi,⁵² og nevnte også effekten av datatstyrte aksjehandel.⁵³

Bare elleve artikler tok primært for seg mulige makroøkonomiske eller samfunnsmessige *konsekvenser* av krakket. Her spente diskusjonene fra (særlig) den fremtidige effekten på norsk økonomi til refleksjoner over større effekter på verdensøkonomien.

Men man ser dermed allerede i utgangspunktet en sterk oppmerksomhet om kortsiktige børsinterne forhold, eller på at spesifikke, tidstypiske politiske forhold fremheves som det som skaper krisen. Den dominerende problemdefinisjonen er dermed at børsen er i ulage, utløst av kortsiktige økonomiske og politiske forhold, mens større samfunnsmessige forhold blir mindre berørt.

Hvem er kildene?

Før vi går nærmere inn på innholdet i de mer samfunnsorienterte sakene, er det viktig å se på kildene. At børssaker og markedsinformasjon dominerer, er ikke å undres over når man ser på kildetilfanget.

Det var totalt 90 personkilder (navngitte, eller anonyme, men spesifiserte, som f.eks. «en megler») i artiklene.⁵⁴ De kildene som tilhørte gruppen investorer, representanter for meglerhus/banker eller børsene (i Norge eller internasjonalt) – med andre ord representanter for finanssektoren – var 64. Det var noen få representanter for annet næringsliv – sju. Det var også tre småsparere. Til sammen utgjorde næringslivs- og børsaktører over åtte av ti kilder. Det må imidlertid påpekes at to av representantene for «annet næringsliv» var intervjuet fordi de var glade for at de ikke var på børsen,⁵⁵ og de tre småsparerne representerte kanskje i like stor grad samfunnet utenfor. På tampen av perioden var også en fagforeningsrepresentant intervjuet.⁵⁶ Også kildebruken gir dermed et totalinntrykk

---

51 Ap 20.10.87.

52 Db 21.0g 22.10.87.

53 Db 21.10.87.

54 I tillegg er det fire personkilder i i alt sju førstesidehenvisninger i disse dagene.

55 Ap 23.10.87, Db 30.10.87.

56 Db 30.10.87.

av krakket som noe som har lite med det øvrige samfunnet å gjøre. Dette gjelder spesielt i *Aftenposten*, men også i stor grad i *Dagbladet*.

De resterende kildene fordelte seg med sju på professorer / andre akademikere eller eksperter, sju politikere og altså noen få «andre». De sju politikerne var hovedsakelig amerikanske eller britiske politikere eller talsmenn. Den eneste norske politikerkilden i hele materialet var finansminister Gunnar Berge (Ap), som opptrådte i tre nyhetssaker.⁵⁷

Når det totalt sett ikke er veldig mange flere kilder enn det er artikler, kan det ha sammenheng med at det var en del enkildeintervjuer. Men det spiller også inn at kilden til mye av informasjonen ganske enkelt var «markedet»: som Dow Jones, Financial Times-indeksen, Nikkei-indeksen og hovedindeksen på Oslo Børs, innimellom også pressemeldinger eller annen informasjon fra selskapene. Kildebruken er dermed i stor grad med på å skape den dominerende forståelsen av problemet og årsakene.

Systemaksept eller systemkritikk?

21 saker om større samfunnsmessige spørsmål i et materiale på 87 er ikke mye, og enda færre av dem berørte noe som kan tolkes som en systemdiskusjon – som for eksempel det overraskende eller det nye ved at det som skjedde på andre siden av Atlanterhavet, kunne få så stor betydning i Norge. En av dem som kom nærmest, var børskommissær Erik Jarve, som stilte til et større intervju med *Aftenposten* en drøy uke etter krakkstart. Han fikk spørsmålet: «Hadde De selv trodd at smitteeffekten av New York-krakket skulle være så stor på Oslo Børs?» Det svarte Jarve «nei» til:

Det er lett å være etterpåklok, men vi vet at utlendingene utgjør en tredjedel av investorene på Oslo Børs. De er store finansinstitusjoner som er vant til å selge ut alt under ett når de først har bestemt seg. De sprer sine interesser på ulike markeder og land. Deres innflytelse er formidabel.⁵⁸

57 Ap 21. og 29.10.87, Db 30.10.87.

58 Ap 28.10.87.

Dette sitatet finnes helt på slutten av artikkelen – men til gjengjeld er poenget om at dette viser hvor avhengig den norske børsen var blitt av utenlandske investorer, blant ingresspoengene, noe som er et klart signal om at det hadde nyhetsverdi.

Utover det ble det gjort lite ut av de fundamentale systemendringene i norsk politikk. Heller ikke Arbeiderpartiets finansminister Gunnar Berge beskrev det som skjedde som noe særlig mer enn en *force majeure*, noe politikere kunne gjøre lite med: Ifølge *Aftenposten* var Berge «betenkt» over de store svingningene i aksjemarkedet, men tilføyde at «så store svingninger i aksjemarkedet er uheldige, men vanskelig å unngå».⁵⁹

Ett samfunnsorientert undertema som ikke ble berørt i mange saker, men som fikk relativt stor plass når det ble nevnt, var spørsmålet om dette var 1929-krakket om igjen. Også krakket i 1929 fulgte på en periode med stor vekst og optimisme – de såkalt glade 1920-årene – som fikk en bråstopp med den svarte tirsdagen. Deretter fikk krakket betydelige samfunnsmessige virkninger verden over – blant annet bidro det til depresjonen i 1930-årene og andre verdenskrig.

Dette er den typen saker hvor vi finner akademikerildene. «Varsler krakket en ny krise?» spurte *Aftenposten* 24. oktober. Akademikerilder kan være viktige i slike sammenhenger, de kan bidra til å løfte blikket fra det dagsaktuelle og børsinterne, og peke på de politiske og samfunnsmessige sidene ved det som skjer. Men dette intervjuet ble heller ikke noen diskusjon om de siste årenes systemendringer eller de samfunnsmessige sidene ved svakere regulerte markeder. Det saken dreide seg om, var om verdensøkonomien går i «faste, uunngåelige bølger av kriser og oppgang». Den ble til en duell om hvorvidt man skulle tro på den såkalte Kontradieff-teorien – etter den russiske økonomen Nikolai Kontradieff, som på 1920-tallet lanserte ideen om at verdensøkonomien går i 50–60 år lange bølger. Ekspertene var uenige om Kontradieffs teorier, mens hva som kunne bli de nåtidige samfunnsmessige effektene, forble ubesvart.

Også den kjente canadisk-amerikanske økonomen John Kenneth Galbraith ble sitert på parallellen til 1929. «Galskapen fra 1929 gjentar seg», sa han ifølge *Dagbladet* 28. oktober. Han snakket om adferden i

---

⁵⁹ Ap 21.10.87.

markedene, ikke om de større samfunnsmessige konsekvensene, men det var ansatser til en diskusjon om de mer grunnleggende politiske spørsmålene i den relativt korte saken der Galbraith figurerte. I likhet med mange andre var Galbraith enig i at USAs underskudd både i egne budsjetter og på handelsbalansen var et problem, men han satte det også inn i en større sammenheng:

Først kom den uvanlige tanken at man med skattelettelser kunne oppnå store økninger i statens inntekter. Dette førte til et offentlig underskudd av hittil ukjent størrelse og overlot en god del spekulative penger i hendene på folk som satte dem inn i markedet. Det andre store bidraget fra Reagans regjering til det dramatiske fallet var eksperimentet med monetarisme.⁶⁰

Ledere og kommentarer tok for seg flere spørsmål som berørte forholdet mellom system og samfunn. *Dagbladet* pekte på at denne krisen var blitt «spådd og beskrevet i lang tid (...) Men verdens børser har svingt stadig videre – med stadig mer kunstig energi. Nå slås aktørene ned for fote etter en overstadig rus».⁶¹ *Aftenposten* var enig i at boblen ikke kom helt overraskende, men var ikke bekymret for noen langsiktig effekt:

Henvisningen til 1929 og depresjonen som fulgte er nærliggende for børsmiljøene og for andre, men det er like nødvendig å peke på det som adskiller dagens situasjon fra forholdene dengang: De realverdiene som er bygget opp de siste par generasjoner, og som til dels underbygger verdien av de børsnoterte selskaper, er langt større i dag enn dengang.⁶²

Mens *Dagbladet*-kommentaren advarte om at hvis ikke noe blir gjort, «vil vi gå utfor stupet»,⁶³ skrev *Aftenposten* «Verdens ende er ikke nær!» i en annen kommentar. Også her ble det pekt på at det var blitt advart mot i aksjemarkedet i flere år – men at det måtte komme en korreksjon. Mye av kommentaren var basert på en ekspertkilde fra OECD som mente det fortsatt var rom for vekst i i-landene.⁶⁴ I en annen leder slo avisen fast

---

60 Db 28.10.87.

61 Db 21.10.87.

62 Ap 20.10.87.

63 Db 21.10.87.

64 Ap 21.10.87.

at «(h)va som skjer, er en korreksjon», og advarte mot moralsk panikk: «alt næringsliv er risikabelt. Og aller mest risikabelt er det naturligvis å medvirke til å reise den mest risikovillige kapital». *Aftenposten* var enig i at aksjemarkedet er usikkert, og «følsomt», men nettopp derfor var det nødvendig å ikke forstyrre markedene: «å gjøre de ytre rammevilkår så stabile som mulig».⁶⁵

Selv om situasjonen var dramatisk, ga også kildene i *nyhetssakene* uttrykk for forventning om at børsene ville stabilisere seg, både internasjonalt og i Norge, i begge aviser. En megler sa det slik i *Aftenposten* allerede 20. oktober: «Mens USAs rentenivå og inflasjon er på vei opp, er Norge inne i den motsatte økonomiske utvikling. (...) Derfor tror jeg fortsatt det norske aksjemarkedet kan komme tilbake», sier megleren, «som er optimist – på alle aksjeeieres vegne ...».⁶⁶ «Ballongen sprakk – men blåses opp igjen?» spurte *Dagbladet* dagen etter.⁶⁷ Et intervju med en økonom i *Dagbladet* samme dag var som et ekko av *Aftenpostens* ledere og kommentarer. Som i 1929 var kursene i ferd med å «justere seg ned», men forskjellen nå var at verdensøkonomien var bedre rustet til å takle et økonomisk jordskjelv, mente økonomen.⁶⁸

Det må tas i betraktning at kurssvingningene var store. «Optimisme i Wall Street i går aftes gir grunn til en viss optimisme foran dagens børsdag i Oslo», skrev *Aftenposten* i en artikkel der kilden bare var «markedet».⁶⁹ 22. oktober var optimismen tilbake igjen for fullt: En finansanalytiker fortalte til *Aftenposten* hvordan tre store banker ledet an da kursene begynte å stige igjen dagen etter.⁷⁰ Et intervju med finansdirektøren i et stort norsk forsikringsselskap i *Dagbladet* samme dag ble avsluttet med at direktøren «i går dro tidlig hjem da han øynet ny vekst i New York», og forsikret om at gode aksjer alltid vil lønne seg på litt lengre sikt. «I dag

65 Ap 22.10.87. I denne kommentaren og i ett tilfelle til, Ap 28.10., er det til og med henvist til aksjemarkedets psykologi som et argument for at markedene ikke skal utsettes for statlig intervensjon.

66 Ap 20.10.87.

67 Db 21.10.87.

68 Db 21.10.87.

69 Ap 21.10.87.

70 Ap 22.10.87.

skal nye kjøp vurderes. Forhåpentligvis er det også nye papirgevinster å hente fra gårdagens handletur på Oslo Børs,» avrundet *Dagbladet*.⁷¹

Slik fortsatte det. Etter en drøy uke med opp- og nedturer hadde børs-kommissær Jarve landet på at kursene ville svinge «betraktelig», men begrenset det til de nærmeste ukene.⁷²

Hvem var dette viktig for?

En sentral side ved disse rammepakkene er spørsmålet om hvem deknin-gen er viktig for. Er det børs miljøet og finanssektoren, eller også andre deler av samfunnet? Det fantes noen få artikler som tok for seg hvordan krakket ville påvirke småaksjonærer eller økonomiske aktører utenfor finansbransjen. Et tidlig eksempel var «Hva betyr børskrakk for meg?» i *Aftenposten* 22. oktober. Her gikk det frem at krakket kunne gi langsik-tige konsekvenser, i form av svekkede investeringer, lavere forbruk og økt arbeidsledighet. Dette er ellers et av få steder i materialet at risikoen for arbeidsledighet ble nevnt.

Senere dukker det opp et par andre svært interessante saker. 28. okto-ber skriver *Dagbladet* at Oslobanken – en av nyetableringene som følge av dereguleringen på 1980-tallet – har lånt ut 300 millioner hvor de stort sett bare har krevd sikkerhet i aksjer. Banken forsikrer om at den likevel har kontroll. Flere av de andre norske storbankene, DnC, Kreditkassen og Bergen Bank, er sitert i samme intervju, men hevder at de bare låner ut småbeløp til aksjer.

Dagen etter skriver *Aftenposten* at en stor del av børsutviklingen i Oslo den siste tiden trolig har skjedd med lånte penger. Saken er basert på intervjuer med én navngitt kilde i Norges Bank, én «bankrepresen-tant» og «sentrale kilder på børsen». Det går frem at ingen har oversikt over hvor mye bedrifter og privatpersoner har lånt til aksjekjøp, men det står i saken – uten direkte kilde – at det bare siden sommeren er lånt ut *milliardbeløp* til aksjekjøp, og at aksjer i flere tilfeller er stilt som garanti for lån. Bankene skal ha sikret seg mot et kursfall på 30–50 prosent – en

---

71 Db 22.10.87.

72 Ap 28.10.87.

sikkerhetsmargin som nå er i ferd med å bli spist opp. Men «(d)e fleste bankene sier de er svært forsiktige med å låne ut penger til aksjespekulasjon», skriver også *Aftenposten*.⁷³

I denne saken er også noen større konsekvenser nevnt som en mulighet: Mange av lånene er kortsiktige, bankene begynner å be om å få tilbake pengene sine, og hus, biler og hytter kan måtte selges. Men i den grad det er noen langsiktig bekymring, tar den like gjerne form av bekymring for aksjemarkedets standing. «Sentrale kilder på Oslo Børs» siteres på at de frykter at lånefinansieringen kan påvirke kursutviklingen hvis pessimismen brer seg.⁷⁴ En lignende bekymring gir børskommissær Jarve uttrykk for i sitt intervju med *Aftenposten*: «Jeg har følt en viss frykt for at disse turbulente dagene kan skape negative holdninger til aksjemarkedet», sier Jarve, som er særlig bekymret for hvordan dette vil påvirke småsparerne, som det har vært spesielt viktig å få med på å investere på børsen.⁷⁵

Det var som sagt tre siterte småsparere i de 87 artiklene. *Dagbladet* var marginalt mer oppmerksom på denne gruppen, og skrev om småsparere som «tidligere i år lånte f.eks. 50 000 kroner for å kjøpe aksjer og i går opplevde at de var halvert i verdi».⁷⁶ *Aftenpostens* småsparervinkel var annerledes: Der het det at «Børsen lokket småsparerne», som «strømmet til Oslo Børs» i «stormløp etter billige aksjer».⁷⁷ Nå var det én dag mellom disse beretningene, og begge var for så vidt like riktige, ettersom kursene var på bunnen den ene dagen og gikk noe opp igjen den neste. Men måten avisene vinklet omtalen av berørte parter på utenfor det etablerte børsmiljøet, er i seg selv interessant.

Dagbladet var heller ikke blinde for at også småsparerne kunne profitte på lave kurser, men også i denne avisen var det de store summene som fikk de store oppslagene: Gjennomsnittlig tapte de ansatte i Norsk Data 70 000 hver – og samlet eide de en aksjepost i selskapet med et tap på 220 millioner kroner. Deres administrerende direktør dro opp

---

73 Ap 29.10.87.

74 Ap 29.10.87.

75 Ap 28.10.87.

76 Db 21.20.87.

77 Ap 22.10.87.

gjennomsnittet med å tape ti millioner, og en avdelingsleder måtte avlyse et lystbåt-kjøp til 300 000 kroner.⁷⁸ Tapene til eiendomskongen Niels A.B. Bugge noen dager senere ble ikke bare grundig dekket i *Aftenposten*, men fikk en dobbeltside også i *Dagbladet*.⁷⁹

Situasjonen utløste etter hvert spekulasjoner om renteoppgang, og det var en tematikk som angikk større deler av publikum. Finansministeren måtte på banen og forsikre begge aviser om at han hadde kontroll.⁸⁰ I *Dagbladets* hovedsak ble frykten for en ny depresjon nevnt, og i undersaken var også Norges største fagorganisasjon, LO, kilde. For LOs medlemmer var rentenivået av stor betydning. Men *ingressen* dreide seg om selskaper, kroneverdi og aksjemillionærene som gikk over ende. *Aftenpostens* næringslivsperspektiv var enda tydeligere. I næringslivet var «nervøsiteten (...) for at regjeringen (kunne) gripe inn med lønns- og prisstopp, eventuelt i kombinasjon med renteregulering, (...) påtagelig».⁸¹

Det mest interessante er likevel hvordan det egentlig litt systemkritiske – i alle fall på kommentarplass – *Dagbladet* allerede for 35 år siden tok på seg rollen som avisen som skulle gi «den lille mann» økonomiske råd. Først i et intervju med Terje Hansen, professor ved Norges Handelshøyskole, 21. oktober, med tittelen: «Kjøp, ikke selg.» Hansen hadde ingen tro på at kursene vil fortsette å falle: «– Sitt helt rolig og avvent situasjonen», sa han ifølge *ingressen*. Journalisten kommenterte:

Han vet hva han snakker om [sic] Terje Hansen. Godt trent som han er i å gi småsparere råd. Sammen med førsteamanuensis Knut Boye har han forfattet boka «Personlig økonomi». En oppslagsbok for personer som er på utkikk etter de mest lønnsomme investeringsalternativer.⁸²

Journalisten ba også professoren om noen direkte investeringsråd: «Nå er det billig å kjøpe aksjer. Hvilke aksjer bør man kjøpe om man har penger?» «Jeg har stor tro på bankaksjer», svarte professoren. «Bankene

---

78 Db 21.10.87.

79 D 30.10.87.

80 Ap og Db 30.10.87.

81 Ap 30.10.87.

82 Db 21.10.87.

sitter på betydelige verdier og har stor inntjeningssevne. Jeg vurderer selv å gå tungt inn der.»⁸³

Dagbladet slapp ikke tak i småsparerne med det. På slutten av undersøkelsesperioden ga to nye finanseksperter råd, til «småsparere og vanlige folk som (ville) komme helskinnet gjennom børskrakket». De ble oppsummert slik: «– Ligg unna børsen og hold på penga».⁸⁴ Her hadde *Dagbladet* funnet kilder med stikk motsatt syn av det som ble publisert ni dager tidligere. I seg selv er ikke dette overraskende gitt aksjemarkedets fortsatte nedtur, men for «den lille leser» var denne rådgivningen lite verdt – hvis han fulgte *Dagbladets* råd en drøy uke før, kjøpte han på vei ned.

Gjenkjennelige rammer også i 1987

I dette kapittelet har jeg undersøkt rammene i *Aftenposten* og *Dagbladets* dekning av krakket i 1987. I tråd med van Gorps og Entmans spesifisering av at en rammeanalyse gjerne bør peke på problemdefinisjoner, årsakssammenhenger, evalueringer og/eller løsningsforslag, og inspirert av hvordan Bjerke og Fonn anvendte dette på finanskrisen som fant sted tjue år senere, har jeg identifisert to hoveddrammer – en såkalt «nyliberalistisk» og en «kasinokapitalistisk».

For å finne disse hoveddrammene har jeg undersøkt om krakket vurderes som en midlertidig korleksjon, utløst av mer kortsiktige forhold, eller noe som kan ha mer langsiktige årsaker i form av dereguleringstiltak, og om effektene først og fremst angår de profesjonelle investorene, eller om krakket kan gi større samfunnsmessige effekter. I rammepakken inngår 1) spørsmålet om deknningen primært dreier seg om markedet eller også samfunnet, 2), hvem som er kildene, 3) om deknningen gir uttrykk for systemaksept eller systemkritikk, og 4) hvem krakket fremstilles som viktig for. Til sammen mener jeg disse elementene utgjorde to forskjellige rammepakker, som viser forskjellige måter å vurdere krakket på.

---

83 Db 21.10.87.

84 Db 30.10.87.

Den dominerende forestillingen ser ut til å ha vært, i 1987 som i 2008, at den svarte mandagen var en korreksjon, men at det snart ville returnere til det normale. Vi ser riktignok at de to avisene vurderer krakket litt forskjellig på leder- og kommentarplass. Det er naturlig for den konservative – og følgelig mer markedsoptimistiske – *Aftenposten* å legge vekt på de positive sidene ved deregulerte markeder, og å se på krakket som et overfladisk og kortsiktig problem, mens *Dagbladet* heller peker på at det grunnleggende ustabile lenge har vært diskutert. Men i nyhetsdekningen har finansskildene stor plass også i *Dagbladet*.

Den overveiende andelen av informasjon i sakene handler om børs og finans, og børsens opp- og nedturer. Det ligger i nyhetsmediets natur at dag-til-dag-nyheter dominerer. Men disse nyhetene er også et resultat av kildevalg, redaksjonelle prioriteringer og forventninger, og verdensbilder. Når dekningen graviterer rundt eliteinvestorer, meglere og bankfolk, viser det at disse to avisene allerede i 1987 langt på vei hadde akseptert finanssektoren som premissleverandører for det økonomiske liv. Det er spesielt interessant at *Dagbladet* som allmennavis gir menigmann investeringsråd i en situasjon der rådene oftest er utdatert – og dermed temmelig risikofylte – før de kommer på trykk.

Den direkte årsaken som fremheves mest, er «feil» politikk i USA. Jeg finner ikke én artikkel som setter situasjonen direkte i sammenheng med at norsk økonomi er blitt betydelig deregulert gjennom 1970- og særlig 1980-årene. Mot slutten av perioden kommer imidlertid et par interessante erkjennelser på trykk, som peker fremover. Den ene er at børskommissær Jarve ikke bare (som mange andre) fremhever det som skjer på internasjonale børser, men også den viktige effekten det har fått at flere (og mer slagkraftige og profesjonelle) utenlandske investorer nå er aktive på Oslo Børs. Det andre er sakene om at en del av de norske aksjeinvesteringene ser ut til å være lånefinansiert. Begge temaene er presentert slik at de signaliserer at dette er nyheter – noe man går ut fra at publikum ikke vet fra før. Det er altså ansatser til forklaringer som etter hvert viser seg å være mer nyanserte enn at det bare er en internasjonal smitteeffekt. At begge disse forholdene fremstår som nyheter i denne 14-dagersperioden, støtter i seg selv opp under mitt argument om finansbransjens posisjon som premissleverandører allerede på dette tidspunktet. Når det to tiår

senere både var lite oppmerksomhet om den boblen som ble til en finanskriser, og om at finanskrisen ble til en gjeldskrise, er det ofte blitt forklart med finansskildenes dominerende posisjon (både i Norge og internasjonalt).⁸⁵ Noen av de samme mekanismene synes gjenkjennelige i 1987.

Det kunne vært interessant å undersøke hvordan nyhetsmediene håndterer situasjonen etter som det viser seg at krakket er uttrykk for en «ny normal», og etter som meldingene om problemer i banksektoren gjorde seg mer og mer gjeldende. Men inntil videre er dette en studie av et par hektiske uker i oktober, midt i stormens øye, før noen hadde noe som kunne ligne på en fasit. I boken *This Time Is Different* fra 2009 påpeker Carmen Reinhardt og Kenneth Rogoff at samfunn aldri lærer av tidligere finanskriser, og alltid tror at deres tid er annerledes. Det er sannsynlig at nyhetsmediene er med på å skape dette bildet, og slik ser det også ut til å ha vært i 1987.

Avsluttende bemerkninger

Vi kan ut fra dette konkludere med at dekningen i de to store allmennavisene *Aftenposten* og *Dagbladet* allerede i 1987 synes influert av den nye markedsjournalistikken, og at et dominerende budskap var at et krakk var et kortsiktig problem.

Krakket i 1987 fikk ikke de samme virkningene som krakket i 1929, eller for den saks skyld finanskrisen i 2008. En nedgangskonjunktur ved inngangen til 1990-tallet ble ikke så dramatisk internasjonalt som årene etter finanskrisen har vært. Men at euforien på 1980-tallet hadde sin pris, er Norge det beste eksemplet på. I årene som fulgte, begynte arbeidsledigheten å øke og eiendomsprisene å synke. Ved inngangen til 1990-årene, ironisk nok i tid sammenfallende med at Berlinmuren falt og at troen på markedet ble enda sterkere, ble landet rammet av en bankkrise som truet med å destabilisere hele det norske finansielle systemet, og staten måtte både redde flere banker og innføre en gjeldssaneringsordning. Ingen av bankene som er nevnt i dette kapitlet, overlevde 1990-tallet i den formen de fantes i 1987, nedturen i boligmarkedet ble bratt, formuer

---

85 Bjerke & Fonn 2015, 2016.

og sparepenger forduftet, og mange personlige skjebner lå igjen i kjølvannet av også denne krisen. Sverige og Finland hadde en lignende utvikling. I boken *Manias, Panics and Crashes. A History of Financial Crises* har Charles Kindleberger og Robert Aliber laget en liste over tidenes ti største finansbobler, helt siden den såkalte tulipanmanien i Nederland på 1600-tallet. En av dem er eiendoms- og aksjeboblen i Norge, Sverige og Finland ved inngangen til 1990-tallet.⁸⁶

Krisen ble regnet som mer eller mindre over i 1993–94. Deretter begynte det å gå oppover igjen, og det bygde seg blant annet opp en ny aksjeboble både i Norge og internasjonalt (som for øvrig endte i det såkalte dot.com-krakket ved årtusenskiftet). Men som etter finanskrisen på 2000-tallet varte den allmenne gjeldskrisen og de generelle virkningene av krisen på 1980-tallet i mange, mange år etterpå.

Referanser

- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2015). A hidden theory in financial crisis journalism? The case of Norway. *Nordicom Review*, 36(2), 113–127. <https://doi.org/10.1515/nor-2015-0020>
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2016). Journalistikk i krise. I P. Bjerke, B. K. Fonn & E. S. Strømme (Red.), *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder* (s. 85–102). Fagbokforlaget.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2019). Objektivitet og politikk. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 139–166). Orkana Akademisk.
- Dahl, H. F., Forr, G. & Mjeldheim, L. (1993). *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Aschehoug.
- Eide, M. & Myrvang, C. (2019). *Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet*. Universitetsforlaget.
- Entman, R. M. (2004). *Projections of power. Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy*. University of Chicago Press.
- Fonn, B. K. (2015). Du, jeg og vi to. Om maktrelasjoner i DU-journalistikken. I H. Hornmoen, T. Roksvold & J. Alnæs (Red.), *Individet i journalistikken* (s. 237–253). Cappelen Damm Akademisk.

---

86 Kindleberger & Aliber 2011.

- Fonn, B. K. (2016). Kildebruk og kildekritikk i økonomijournalistikken. I P. Bjerke, B. K. Fonn & E. S. Strømme (Red.), *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder* (s. 65–86). Fagbokforlaget.
- Herskedal, L. M. (2007). *Aftenpostens økonomijournalistikk 1970–2000* [Hovedoppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://hdl.handle.net/10852/27683>
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. MacMillan St. Martin's Press.
- Kili, T. (1996). *Aksjemarkedet i Norge 1890–1990*. Norges forskningsråd.
- Kindleberger, C. P. & Aliber, R. Z. (2011). *Manias, panics and crashes. A history of financial crises*. Palgrave Macmillan.
- Kjær, P. & Slaatta, T. (Red.). (2007). *Mediating business. The expansion of business journalism*. Copenhagen Business School Press.
- Lie, E. (2012). *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Universitetsforlaget.
- Møst, M. (2015). *Kroner og røre. Historien om NHST og Dagens Næringsliv*. Gyldendal.
- Parsons, W. (1989). *The power of the financial press. Journalism and economic opinion in Britain and America*. Edward Elgar.
- Reinhardt, C. & Rogoff, K. (2009). *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton University Press.
- Smith, T., Boye, E. & Sæther, B. A. (Red.). (2021). *Økonomisk tenkning. Bidrag til mangfold i økonomifaget*. Solum Bokvennen.
- Slaatta, T. (2003). *Den norske medieorden. Posisjoner og privilegier*. Gyldendal Akademisk.
- Strange, S. (1986). *Casino capitalism*. Manchester University Press.
- Thrift, N. (2001). «It's the romance, not the finance, that makes the business worth pursuing»: Disclosing a new market culture. *Economy and Society*, 30(4), 412–432. <https://doi.org/10.1080/03085140120089045>
- Van Gorp, B. (2007). The constructionist approach to framing: Bringing culture back in. *Journal of Communication*, 57, 60–78. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00329.x>
- Veblen, T. (2014). *Den uproduktive klasse*. Res Publica. (Opprinnelig utgitt 1899)
- Aas, H. (1987). *Kommersialisering og medievridning i Dagbladet: En innholdsanalyse med spesiell vekt på overgangen til tabloid* [Hovedoppgave]. Universitetet i Oslo.

Bostedsløse, uteliggere og tiggere – konstruksjon av «verdige trengende» og «de andre»

Evelyn Dyb

Forsker I, By- og regionforskningsinstituttet, OsloMet – storbyuniversitetet

Sammendrag: I løpet av to tiår er betegnelser som løsgjenger, hjemløs og uteligger erstattet av begrepet bostedsløs i forskning, offentlige dokumenter og til dels i mer uformelle sammenhenger. Begrepet bostedsløs markerer at problemet dreier seg om fravær av bolig, selv om andre merkelapper for sosiale avvik, som historisk har fulgt denne gruppa, fremdeles henger ved. Begrepsendringen, sammen med en sosial vending i boligpolitikken fra generell til sosial boligpolitikk, bidro til at bostedsløse har fått, eller har nærmet seg, en posisjon som «verdige trengende», de som moralsk sett har rett til hjelp. I løpet av denne perioden ble en nye gruppe, betegnet som fattige tilreisende og «rumenske tiggere», synlige i gatene. Denne gruppa fattige tilreisende lever som bostedsløse, men de er ikke regnet som del av populasjonen av bostedsløse her i landet. Kapittelet undersøker om og eventuelt hvordan massemediene representert ved riks- og regionavisene er med på å forme ideen om våre egne bostedsløse som verdige trengende versus ideen om fattige tilreisende, som «de andre» utenforstående. Pressa er i hovedsak positiv eller nøytral i deknningen av bostedsløshet og tiggning, men gjennom innrammingen (framing) bidrar avisene til å forme og opprettholde dikotomien mellom «våre bostedsløse» og «de andre».

Nøkkelord: bostedsløs, tiggning, nyhetsdekning, sosial konstruksjon, framing

Abstract: Over the course of two decades, terms such as «vagrant» and «drifter» have been replaced by the designation «houseless» in research, public documents and, to some extent, in more informal contexts. The concept of *houseless* (in English translated to *homeless*) indicates that the problem revolves around the absence of housing, although labels for social deviations that have historically been associated

with the homeless still hang on. The change in terms, together with a social turn in policy from general to social housing policy, contributed to the fact that homeless people have gained or have approached a position as «worthy» of assistance, those who are morally entitled to help. During this same period, a new group, described as «poor visitors» and «Romanian beggars», became visible in the streets. This group still lives as homeless people, but they are not considered part of the homeless population in this country. The chapter examines whether and eventually how the mass media, represented by the national and regional newspapers, contribute to shaping the idea of certain homeless as worthy of help while some remain as «others» and outsiders. The press is mainly positive or neutral in its coverage of homelessness, but through framing of homelessness and related issues, contributes to shaping and maintaining a dichotomy between «our homeless» and «the others».

Keywords: homeless, begging, newspaper coverage, social construction, framing

Introduksjon

Enkelt formulert betegner bostedsløshet situasjonen til personer og husholdninger som ikke har en permanent bolig eller ordnede boforhold. Begrepene bostedsløs og bostedsløshet ble tatt i bruk i forskning for bare et kvart århundre siden (Ulfrstad, 1997), og begrepsbruken ble raskt innarbeidet i offentlige dokumenter og statlig politikk (St.meld. nr. 50 [1998–99]; St.meld. nr. 23 [2003–2004]; NOU 11:15). Begrepet bostedsløs har en rekke synonymer både historisk og innenfor dagen terminologi, som omstreifer, vandrer, fant, vagabond, løsgjenger, lasaron, boms, uteligger, hjemløs og ufb-er (uten fast bopel). De tre sistnevnte begrepene brukes i dag parallelt med bostedsløs, og ufb er en kategori som anvendes av blant andre sosialtjenesten.¹ Flere av synonymene til bostedsløshet er avledet av spesifikke posisjoner. Løsgjenger betegnet opprinnelig en person uten et ansettelsesforhold utenfor noen korte tidsvinduer der det var anledning til å skifte jobb. Boms er betegnelse på en tigger, men det er brukt synonymt med uteligger, løsgjenger osv. Bostedsløse kvinner kan i noen sammenhenger omtales, eller mer subtilt framstilles, som prostituerte, uten at det nødvendigvis er belegg for en slik konklusjon (Thörn, 2004).

Introduksjon av begrepet bostedsløs etablerte en ny sosial konstruksjon av bostedsløshet. Enkelt formulert innebærer en sosialkonstruktivistisk tilnærming, som er det teoretiske utgangspunktet for dette kapittelet,

---

¹ I engelskspråklig sammenheng oversettes bostedsløs til «homeless» og ikke «houseless».

at ideen om og vår forståelse av sosiale problemer og andre fenomener konstrueres i sosiale sammenhenger og i interaksjon med omgivelsene. Ideen om et spesifikt fenomen, hvilket innhold som legges i begrepene vi bruker, vil blant annet ha betydning for hvordan fenomenet håndteres (Hacking, 2000). Bostedsløshet var ikke kun et nytt ord på et kjent problem; en språklig erstatning av uteligger og ufb-er. Selve fenomenet bostedsløs ble omdefinert og utvidet, slik at flere ugunstige bosituasjoner, og personer som befinner seg i disse situasjonene, ble innlemmet i populasjonen av bostedsløse (Ulfrstad, 1997).

Både nye begreper og nytt innhold i eksisterende begreper er gjerne drevet fram av grupper som har et særlig eierskap til fenomenet. Profesjonsgrupper eller de berørte selv kan være blant pådriverne og ta definisjonsmakten over hvordan et sosialt problem, som for eksempel bostedsløshet, defineres (Spector & Kitsuse, 1977). Temaet her er spesifikt hvordan *massemediene* framstiller bostedsløshet; hvordan mediene både reflekterer og bidrar til å konstruere ideen og fortellingen om hva bostedsløshet er, og hvem som er bostedsløse. Massemediene henverder seg, enkelt sagt, til opinionen generelt, og er i utgangspunktet ingen part i diskursen om hvordan bostedsløshet skal forstås. Massemediene kan imidlertid ha en aktiv rolle i å konstruere opinionens forståelse av bostedsløshet, eller massemediene kan begrense sine omtaler og presentasjoner til å formidle ulike aktørers og interessenters oppfatninger. Berørte parter, som har eller oppfatter at de har en interesse i å definere bostedsløshet, kan bruke massemediene som en arena for å fremme sitt syn gjennom blant annet leserinnlegg og som intervjuobjekter.

Selv om kapitlet handler om nåtidens diskurs om bostedsløshet og spesifikt massemedienes rolle i å forme og/eller reflektere den, har våre forestillinger om bostedsløshet en lang historikk, som har paralleller til dagens oppfatninger. De historiske røttene til begrepet bostedsløs beskrives i neste del av kapitlet. Etter denne delen følger en redegjørelse for problemstilling og metode, samt en presentasjon av empirien som er benyttet for å belyse problemstillingen. Analyse og drøfting av funnene i empirien utgjør hovedtyngden av kapitlet, og presenteres i fire deler, før kapitlet avrundes med en oppsummering.

Bakgrunn

Dagens diskurs om bostedsløshet er koblet til de sosiale og juridiske institusjonene som opp gjennom historien og fram til i dag har formet forestillingene om bostedsløshet. Betegnelsene som er brukt om bostedsløshet, er i all hovedsak negative, men bildet er ikke entydig. For eksempel blir bostedsløshet av og til beskrevet i romantiserende termer, som i fortellinger om den frie fuglen med hus under hver busk, og vagabonden som foretrekker friheten framfor en etablert tilværelse med fast jobb og forpliktelser (Swärd, 2000). De aller fleste studier av livsvilkårene til bostedsløse viser at myten om vandreren, som velger og foretrekker friheten, er nettopp det; en myte (Swärd, 2000; Ramsøy et al., 1971; Anderson, 2008/1923). Bostedsløshet er i all hovedsak blitt definert som et sosialt problem både for samfunnet og individet. Ideen om at vagabonden er motivert av frihetstrang, passer imidlertid inn i fortellingen om bostedsløshet som en selvvalgt og i bunn og grunn amoralsk posisjon, som også plasserer bostedsløse i gruppa «ikke verdige trengende».

Begrepene verdige og ikke verdige trengende har en like lang historikk som ulike former for organisert fattigvesen. Begrepsparet trekker opp skillet mellom gruppene som omfattes av ordningene (de verdige trengende) og de som holdes utenfor. Begrepet verdige trengende viser til personer med moralsk rett til tjenester og velferdsgoder. Voksne menn i arbeidsfør alder har tradisjonelt blitt holdt utenfor kategorien verdige trengende. Moralske begrunnelser har ekskludert andre grupper, som prostituerte, fra kategorien verdige trengende (Roll-Hansen, 2002). Allerede Magnus Lagabøtes landslov fra 1200-tallet slår fast at voksne arbeidsføre menn som går husimellom med tiggerstaven, ikke har rett til hjelp (kap. 29). Tildeling av retten til å tigge inngikk som en del av fattigforsorgen. Regulering av tigging og innføring av et administrativt romlig element, som definerer grensen mellom personer som har rett til å tigge og rett til å tigge i spesifikke områder, ble forsterket ut over de neste århundrene og er, som vi skal se lenger ute i kapitlet, en del av dagens diskurs om bostedsløse og tiggere.

Løsgjengerloven (Lov om Løsgjænger, Betleri og Drukkenskab av 1900²) stadfestet og styrket koblingen mellom bostedsløshet (løsgjænger),

---

2 Lovdata: Lov om Løsgjænger, Betleri og Drukkenskab – Lovdata (22.02.2022).

tigging (betleri), rusmisbruk og en generelt avvikende livsførsel. En løsgjenger, som ga kortnavnet til loven, var en person uten fast arbeid utenfor faredagene, det vil si to perioder i året der det var tillatt å bytte jobb. Målgruppene for loven ble i forarbeidene omtalt som landstrykere, omstreifere, fantefolk, lediggjengere og ørkesløse (Kalberg, 1970). Oppheving av den såkalte løsgjengerparagrafen i 1970 ble stående som en milepæl i kriminal- og alkoholistsorgen blant liberale krefter som hadde jobbet for å avskaffe paragrafen (Mathiesen, 2010). Loven gikk likevel ikke over i historien før i 2006, da forbudet mot tigging ble opphevet. I historikken skimtes noen paralleller til arbeidslinja i dagens sosialpolitikk, som foreskriver at velferdsordningene må være tilstrekkelig gode til å hjelpe dem som trenger det, men på et lavt nok nivå til å motivere for å jobbe (St. meld. nr. 35 [1994–95]).

Den første landsomfattende kartleggingen av bostedsløse, som ble gjennomført i 1996, rekonstruerte ideen om bostedsløshet (Ulfrstad 1997). Studien, som ble gjennomført etter en modell av en svensk kartlegging av bostedsløse (Borgny & Qvarlander, 2000), er en registrering av antall personer samt et utvalg statistiske kjennetegn ved gruppa. Økning i antall bostedsløse i Vest-Europa fra slutten av 1970-tallet og ut over 80-tallet, med framvekst av såkalte «kartongbyer», provisoriske telteirer og lignende i storbyene, fortalte om et voksende og, i den moderne velferdsstatens historie, et nytt problem. Nye grupper, som ungdom og kvinner, utgjorde en økende andel av gruppa. Kartleggingene både i Sverige og Norge innebar et skifte i perspektiv fra å definere bostedsløse i skikkelsen av «eldre mannlig uteligger», til å dreie seg om en rekke ugunstige *bosituasjoner*. Nedskalering av den generelle boligpolitikken, og målretting av politikken mot ulike grupper vanskeligstilte på boligmarkedet, var en pådriver for å synliggjøre og prioritere bostedsløse her i landet (Dyb, 2020; Sørvoll, 2021).

Definisjonen som ble benyttet i Norge i 1996, kan i kortversjon formuleres slik: Som bostedsløs regnes personer som ikke disponerer egen eid eller leid bolig og er henvist til tilfeldige og midlertidige botilbud, bor midlertidig hos venner, kjente eller slektninger, er i institusjon eller under kriminalomsorgen og skal utskrives/løslates innen to måneder uten å ha egen bolig, samt personer som sover ute / ikke har et sted å sove. Personer

som bor varig hos nære pårørende eller i framleid bolig, *regnes ikke* som bostedsløse (Dyb & Zeiner, 2021).

I kartlegginger og statistikk over bostedsløse, som er basert på denne definisjonen, utgjør såkalte uteliggere en liten minoritet på rundt 5 prosent. Populasjonen kan inndeles i to store undergrupper, som utgjør en tredel hver. Den ene undergruppa oppholder seg i midlertidig botilbud, det vil si hospits, pensjonat, natthjem og lignende. Den andre store undergruppa er «sofasurferne», de som oppholder seg midlertidig hos venner, kjente og slektninger. Den resterende tredelen fordeler seg på institusjoner, fengsler og andre tilfeldige og midlertidige steder inkludert opphold utendørs. Bostedsløshet, slik det ble begrepsbestemt i 1996, er opprettholdt gjennom totalt syv landsomfattende kartlegginger. Den siste ble gjennomført i 2020 (Dyb & Zeiner, 2021).

Problemstilling og metoder

Problemstillingen for kapittelet dreier seg om å undersøke hvordan nyhetsmediene i sin dekning og omtale rammer inn fortellingen om bostedsløshet. Ifølge Entman innebærer innramming (framing) å velge ut noen aspekter ved en sak og gjøre disse aspektene mer synlige i teksten, slik at teksten fremmer en spesifikk problemdefinisjon, tolking av årsaker, moralsk vurdering og/eller anbefalinger om tiltak (Entman, 1993, s. 52). Med henvisning til blant andre De Vreese (2005) framholder Bjerke (2009, s. 103–104) at journalistikken, gjennom konstruksjon av tolkningsrammer, skaper sammenheng og forståelse av en sak. Gjennom innramming av den overordnede fortellingen og enkeltsaker kan massemediene både være aktører i å konstruere innholdet i begrepene og forme opinionens ideer om et fenomen, og/eller mediene kan i hovedsak anvende rammer som reflekter generelle oppfatninger. Mer presist dreier undersøkelsen seg om hvorvidt tolkningsrammen reflekterer at en ny og bredere definisjon av bostedsløshet ble gjort offisiell etter 1996, og om rammen endres etter ankomst av fattige tilreisende som preger gatebildet.

Problemstillingen er belyst med gjennomgang og analyse av avisartikler i utvalgte tidsvinduer i perioden 2004 til 2019. Artikkene er identifisert og hentet etter søk i det digitale mediearkivet i Retriever.

Undersøkelsen omfatter en kvantitativ del, som primært er en optelling, og en kvalitativ innholdsanalyse av et mindre utvalg artikler. Mens det kvantitative materialet gir informasjon om interessen for og prioritering av stoff om bostedsløshet og tigging i avisene, gir innholdsanalysen kunnskap om innrammingen av temaet. For å etablere et håndterlig omfang av artikler har jeg gjort flere avgrensinger og valg. Jeg har valgt ut alle riks- og regionaviser, til sammen 14 aviser,³ avgrenset til papirutgavene. Bostedsløshet er et alvorlig sosialt problem, men tallmessig berører det relativt få personer. Siste kartlegging, som er gjennomført i et tidsvindu på en uke og gir et tverrsnitt av antall bostedsløse, fant at populasjonen til enhver tid omfatter rundt 3300 personer. De fleste bostedsløse oppholder seg byene og store kommuner (Dyb & Zeiner, 2021). Det er grunn til å anta at interessen for temaet først og fremst gjenspeiles i omtaler i riks- og regionale medier.

Utvalget av artikler er videre avgrenset til årene 2004, 2011 og 2019 og månedene juni og desember hvert år. I mai og begynnelsen av juni 2004 iverksatte politiet flere aksjoner mot det åpne rusmiljøet i Oslo, som startet med den såkalte Plata-aksjonen. Åpne rusmiljøer blir ofte assosiert med bostedsløshet og «gatefolket» (Johannessen, 2008). Etter 2004 ble tilreisende som tigger en del av det urbane landskapet i sentrum av de større byene. Tilstedeværelsen av denne nye gruppa gjenspeiles i den generelle diskursen om tigging (Djuve et al., 2017; Hansson & Mitchell, 2018). Artikkene fra 2004 kan fungere som en baseline for å undersøke eventuelle endringer i pressedekningen senere i perioden. 2019 var siste år før covid-pandemien og nedstengning. Innreiserestriksjoner førte til at færre fattige tilreisende kom til landet, og 2019 gir et bedre grunnlag for sammenligning enn årene etter. 2011 ble tilfeldig valgt som et mellomliggende år. Desember er julemåneden der omsorg og veldedighet overfor fattige er mer framtrødende enn ellers i året. I sommermåneden juni kan bostedsløshet fortone seg annerledes enn midtvinters.

Endelig er to utvalg av artikler etablert med søk i Retriever. Det ene, utvalg 1, er basert på søkeordene bostedsløs/bostedsløshet og hjemløs/

---

3 I alt 14 aviser. Riksaviser: Aftenposten, Dagbladet, Dagens Næringsliv, Dagsavisen, Klassekampen, Morgenbladet, Nationen, VG og Vårt Land. Regionaviser: Adresseavisen, Bergens Tidende, Fedrelandsvennen, Nordlys og Stavanger Aftenblad.

hjemløshet. Dette utvalget er kodet i SPSS med de enkle variablene type sak og holdning til bostedsløshet, samt avisas navn. Det andre, utvalg 2, er basert på søkeordene tigger/tigging og er en ren opptelling av antall saker. En rekke artikler er åpenbart ikke relevante for tematikken og er utelatt. Typiske ikke relevante artikler handler om hjemløse katter og andre dyr og hjemløse velgere på vandring mellom politiske partier. Ikke like åpenbart irrelevant er omtale av hjemløshet som følge av flodbølgen (tsunami) utenfor Indonesia i romjulen 2004. Omtaler av tsunamien er utelatt med den begrunnelsen at de i all hovedsak var notiser med oppdatering om antall hjemløse, som sirkulerte i flere av avisene. Under søkeordene tigger/tigging er færre saker av det totale antall treff definert som ikke relevante, men også her ble en del artikler tatt ut. Totalt 175 saker ble analysert i utvalg 1, og totalt 240 saker ble analysert i utvalg 2.

Et begrenset antall saker i begge utvalgene er benyttet i en kvalitativ innholdsanalyse. 36 saker er valgt fra utvalg 1 og 26 saker fra utvalg 2. Et lite knippe av disse igjen er anvendt som eksempler i teksten. En av artiklene i utvalg 2 er fra mars 2019. Det var relativt få artikler om tiggging dette året, og artikkelen som er hentet inn i tillegg, illustrerer, som beskrevet lenger ned, på en svært god måte de to hovedargumentene i «tiggerdiskursen». Artikkelen fra mars 2019 er kun brukt i den kvalitative analysen.

Resultater fra kvantitative data

Tabell 1 viser resultatene fra den første delen av den kvantitative undersøkelsen. Tabellen viser resultatene for to utvalg av artikler, som blir kommentert hver for seg.

Tabell 1. Antall saker om bostedsløs/bostedsløshet/hjemløs/hjemløshet og tigger/tigging i juni og desember for årene 2004, 2011 og 2019

	Bostedsløs/hjemløs, utvalg 1			Tigger/tigging, utvalg 2		
	2004	2011	2019	2004	2011	2019
Juni	34	24	18	46	51	9
Desember	36	34	29	39	63	22
Totalt pr. år	70	58	47	85	124	31

Antall saker om bostedsløshet er avtakende fra 2004 til 2019 både for juni og for desember alle tre årene og totalt. 40 prosent av alle sakene sto på trykk i 2004 og 27 prosent i 2019 (prosentene er ikke vist i tabell 1). I juni 2004 ble rapporten fra en ny landsomfattende kartlegging av bostedsløse publisert (Hansen et al., 2004). Resultatene av kartleggingen ble omtalt i flere aviser. En annen begivenhet, nemlig politiaksjonen mot Plata i Oslo i mai 2004, ble både debattert og fulgt opp redaksjonelt ut over sommeren. I 2011 bidro ettervirkningene av den globale finanskrisa i 2008 til noen artikler om bostedsløshet i andre land, mens det i 2019 ikke er identifisert spesifikke hendelser knyttet til bostedsløshet med typisk nyhetspotensial.

Antall saker identifisert med søkeordene tigger/tigging er noen flere enn antall treff på bostedsløs/hjemløs begge månedene i 2004. Interessen for tigger/tigging har en topp i 2011. Over halvparten (52 prosent) av alle omtalene av tigging er fra 2011. Majoriteten av disse sakene dreier seg om tilreisende som tigger og i stor grad om tiltak mot denne gruppa. Forbud mot tigging, eller forslag om at tiggere måtte innhente tillatelse, og forslag om forbud mot å gi penger til tiggere, ble fremmet og debattert i flere kommuner. Dette utdypes lenger ned i presentasjon av den kvalitative undesøkelsen. Mot slutten av perioden, og som illustrert med det lave antall saker i 2019, ble interessen for tiggere og tigging mindre. I desember 2019 handlet flere av sakene om en ny form for tigging, nemlig om fattige personer og husholdninger som ba om økonomisk hjelp blant annet gjennom finn.no og andre nettsteder eller nettverk.

Tabell 2. Fordeling av type sak og holdning til bostedsløs/bostedsløshet/hjemløs/hjemløshet etter år. Prosent

Kjennetegn	2004	2011	2019
Type sak			
Artikkel	67	78	77
Notis	21	10	4
Annet, bla. leserinnlegg	11	12	19
Totalt	99 (N:70)	100 (N:58)	100 (N:47)
Holdning til bostedsløshet			
Positiv	34	31	38
Negativ	1	3	0
Nøytral	65	66	62
Totalt	100 (N:70)	100 (N:58)	100 (N:47)

Som illustrert i tabell 2 er dekningsen av bostedsløshet dominert av redaksjonelle artikler. Prosentvis har mengden «annet», som i stor grad er leserinnlegg inkludert kronikker, økt i 2019, men antall saker under kategorien «annet» er om lag det samme (8–9 i antall) alle tre årene. Siste deltabell viser at om lag en tredel av sakene uttrykker en positiv holdning til bostedsløshet. Svært få saker er negative, mens de fleste er nøytrale. Nøytral kan både innebære at saken trekker fram ulike sider og meninger, eller at den ikke uttrykker en bestemt oppfatning. Svært få av sakene handler om fattige tilreisende personer, selv om dette er en gruppe som enten har sovet ute eller i akutttilbud som tilbyr en seng for natten, og må regnes som bostedsløshet også i den snevreste definisjonen av begrepet.

Resultater fra den kvalitative studien

De tre neste delene av kapittelet presenterer og drøfter funnene i det kvalitative materialet. Innholdsanalyse av artiklene viser at avisenes rammer for omtale av bostedsløshet og tiggings endres fra 2004 til 2011 og fra 2011 til 2019. For å belyse endringen på den mest leservennlige måten begynner jeg med 2004 og fortsetter kronologisk til 2011 og 2019.

2004: Allmennpreventiv opprydding

Dekningen i juni 2004 var sterkt preget av at politiet aksjonerte mot det åpne rusmiljøet på Plata ved Oslo S. Oslo-politiet hadde selv sørget for pressekdeknings da de i mai/juni 2004 aksjonerte mot en gruppe rusavhengige personer som holdt til på Plata. Aksjonene, det var flere, resulterte i at gruppa og det åpne rusmiljøet forflyttet seg noen hundre meter. Rammen for diskursen, som er reflektert i avisenes dekning, kan oppsummeres i begrepet allmennpreventive hensyn. De viktigste argumentene for å oppløse miljøet på Plata og for politiaksjonen gikk ut på at miljøet tiltrakk seg barn og unge, som var nysgjerrige på å teste rusmidler. Miljøet måtte fjernes fordi det kunne friste unge til å begynne med narkotiske stoffer. Argumentet ble frontet av byrådet i Oslo og særlig daværende byråd for velferd og sosiale tjenester, Margaret Eckbo, som var aktiv i pressekdekningsen både som intervjuobjekt og med leserinnlegg. Påstanden om

at Plata-miljøet hadde tiltrekning på «vanlig ungdom», ble tilbakevist i en forskningsrapport med tittel etter et sitat fra Eckbo: «Rett fra pikerommet med ransel på ryggen» (Sandberg & Pedersen, 2005). Rapporten konkluderte med at unge som ville ha tak i narkotiske rusmidler, fikk dette i sitt nærmiljø gjennom venner og bekjente.

Et annet tema som sto sentralt i debatten og mediedekningen i samme periode, var hvorvidt forbudet mot tigging skulle oppheves. Diskusjonen om å oppheve tiggerforbudet ble tett koblet til miljøet på Plata. En kommentar i *Aftenposten* skrevet av avisas journalist Kjetil Kolsrud rammer inn debatten og de ulike elementene, som konstituerte diskursen om gruppa i denne perioden. Kommentaren åpner med at «(n)oen er generelt redde for rusmisbrukere» og slår fast at redselen er temmelig ubegrunnet. Journalisten skriver videre: «Andre syns kanskje det er generelt ubehagelig med uflidde, oppskrubbede og neddopede mennesker. Andre igjen blir ille til mote når man konfronteres med slik elendighet.» Neste sitat oppsummerer argumenter som gjenfinnes i flere artikler:

Det klassiske argumentet for å gi til tiggere, er at de ikke trenger å begå like mye kriminalitet for å få penger til dop. Kanskje har dette noe for seg. Samtidig må man være klar over at det samme argumentet kan brukes om å dele ut narkotika gratis. Om alle narkomane fikk heroin av det offentlige, ville svært mange av jentene i Kvadraturen sluppet både prostitusjon og fornedrelser. (Kolsrud, 2004)

Kommentaren unngår å ta eksplisitt stilling for eller mot å gi til tiggere, men journalisten advarer om at «(m)yntene du gir, vil raskt havne hos en langer. Som igjen skal betale sin langer», og myntene dine vil til slutt havne hos en «narkomilliardær i Colombia». Delvis reflekterer dette argumentene som, ifølge Christie og Bruun (2003), etablerer narkotika som «den gode fienden». Etter oppheving av løsgjengerparagrafen i løsgjengerloven i 1970 falt grunnlaget for å straffeforfølge bostedsløse alkoholister bort. Samtidig økte bruken av narkotiske stoffer i enkelte ungdomsgrupper, og narkotika seilte opp som den nyttige fienden i kampen mot sosialt avvik og lediggang. Både bruk og omsetning er ulovlig (straffeloven og legemiddelloven) med maksimumsstraffer inntil 10 år, og inntil 21 år for særdeles grove overtredelser. Streng straffer er ifølge Christie og Bruun

(2003) ett viktig element i krigen, både fordi straffene i seg selv kriminaliserer og viser alvorlighetsgraden i lovbruddene, og samtidig legitimerer politiets innsats mot brukerne.

Krigen mot narkotika ble blant annet begrunnet med at man ville ta bakmennene, de usynlige som stakk av med fortjenesten og livnærte seg godt på elendigheten ute i gatene, enten det var mellomleddene høyt opp i omsetningskjeden her i landet eller «en narkotikamilliardær i Colombia». Politiaksjonene mot Plata er et eksempel på hvordan kampen mot narkotika utkjemper på gateplan. I det daglige er den mindre spektakulær og når sjelden avisene og andre massemedier. En av politiets metoder er «stopp og sjekk» av personer som med politiets blikk ser mistenkelig ut. Avvikene kan omfatte påkledning, generell framtoning, hvor personene oppholder seg, og til hvilke tider de observeres på spesifikke steder (Finstad, 2000), og, mer framtrædende i dagens diskurs, etnisitet, hudfarge og språk (Leirvik, 2018).

Politiets stopp og sjekk-metode er basert på stereotypier av hvem som begår eller antas å ville begå lovbrudd. Stereotypiene blir så puttet i en sekkebetegnelse der «uflidde, oppskrubbede og neddopedede mennesker» havner sammen med «tiggere» og «prostituerte», som i den refererte kommentaren i *Aftenposten*. I andre artikler kobles disse avvikerkategoriene til bostedsløshet, som i et intervju med daværende biskop i Oslo, Gunnar Stålsett: «Jeg mener at man på en tydelig måte må vise at vi har et humant ansikt overfor narkomane, prostituerte og bostedsløse» (Engh, 2004). De større sakene om Plata-aksjonene og artikler som kom i etterkant, var fra redaksjonelt hold i stor grad nøytrale og til dels positivt innstilt til målgruppa for aksjonene. Nøytralitet kom til uttrykk gjennom intervjuer med aktører med ulike ståsteder. Fortellingen om bostedsløshet som en selvvalgt posisjon ble fremmet av blant andre politiet. Stasjonssjef ved Grønland politistasjon, Kåre Stølen, framholdt at «(i)ngen er hjemløse i Oslo hvis de ikke absolutt vil det» (Sæther, 2004).

Aksjonene mot miljøet på Plata var initiert av politiet, og pressedekningen ble innledet på politiets premisser. Innrammingen for den generelle diskursen og i stor grad pressedekningen er antakelsen om at åpne og synlige rusmiljøer «smitter» og tiltrekker seg nye brukere, og fortellingen om bakmann som profiterer på brukernes ulykke.

Karakteristikkene i artiklene, også om det er velmente, sementerer at gruppa tilhører avvikende stereotyper nederst på den sosiale rangstigen.

Det andre dominerende temaet om bostedsløshet i juni dette året er omtale av den andre nasjonale kartleggingen av bostedsløse (Hansen et al., 2004). Dekningen omfatter en rekke artikler, gjerne med en regional vinkel og til dels i en politiske ramme. For eksempel er en større artikkel i *Stavanger Aftenblad* basert på lokale tall over bostedsløse, og med kritikk av kommunale myndigheter for mangelfull innsats mot bostedsløshet (Friestad, 2004).

2011: Tiggere versus bostedsløse

I 2011 reflekterer avisenes omtale et tydelig skille mellom bostedsløshet og tigging. Tigging blir nå så å si utelukkende omtalt i forbindelse med tilreisende EØS-borgere. Utvidelse av EU til Polen, Ungarn og de baltiske landene Estland, Latvia og Litauen i 2004 og til Romania i 2007 ga borgere av disse landene adgang til EØS-området og Norge. Personer som kom til Norge fra de tidligere østeuropeiske landene, var og er primært arbeidsmigranter, men noen livnærer seg på tigging, flaskepann og strøjobber. Personer fra andre land dominerte etter hvert gatene og omtales som tiggere fra Romania (Djuve et al., 2017) eller «Roma beggars» (Roma/rom, etnisk gruppe) (Hansson & Mitchell, 2018). Om utenlandske borgere som tigger var mange flere enn for eksempel norske, finnes det ikke tall for, men de tilreisende skilte seg ut og representerte en ny og avvikende stereotypi.

Til tross for at forbudet mot tigging ikke ble håndhevet, var det så pass mye motstand mot å avskaffe forbudet, at kommunene innførte lokale reguleringer. Flere kommuner, blant disse Asker, Bærum og Bergen, vedtok at personer som ønsket å tigge, skulle registrere seg eller innhente en form for lisens. Byrådet i Oslo foreslo å innføre tilsvarende ordning i hovedstaden. «Tiggediskursen» fant veien til avisspaltene. I et intervju i *Aftenposten* (Riaz, 2011) begrunner daværende byrådsleder Stian Berger Røsland (H) behovet for å regulere tigging slik: «Det er ingen menneskerett å reise til Oslo for å tigge. Vi må iverksette dette for å hindre at Oslo blir et attraktivt reisemål for tiggerne.»

Berger Røsland uttrykte eksplisitt i intervjuet i *Aftenposten* at formålet med å innføre regulering av retten til å tigge i byen var å redusere ankomsten av tilreisende fra andre land: «Dette vil føre til at vi får færre tilreisende tiggere i hovedstaden». Igjen hentes bakmenn, de som egentlig tjener på tiggingen, inn i argumentene. Berger Røsland framholder videre: «Flere er organisert slik at de må betale penger til bakmenn» (Riaz, 2011). Bakmennene som spøker i skyggene av den som sitter med tiggerkoppen, enten de er narkotikabaroner i Columbia eller de organiserer og utnytter fattige tiggere, er gjennomgående i diskursen om hvordan offentligheten skal forholde seg til tiggere, rusavhengige og bostedsløse. Christie og Bruun (2003) framholder at bakmannen, den usynlige profitøren, er en nødvendig karakter i fortellingen om narkotika som den gode fiende. Bakmannen har flere funksjoner. Den viktigste er å legitimere krigen mot selve fenomenet; krigen retter seg mot narkotika og mot tigging, ikke mot den narkomane eller den som tigger. Siden bakmannen som oftest forblir i skyggen eller ikke kan nås i Columbia eller Romania, blir målskiven den rusavhengige og tiggeren som sitter på gata med koppen.

Tilreisende tiggere dukker sjelden opp i artiklene som er identifisert ved søkeordene bostedsløs og hjemløs i juni og desember 2011. I flere artikler i dette utvalget omtales bostedsløse og bostedsløshet i en annen innramming enn den som legges på omtale av tigging. *Stavanger Aftenblad* (Bjørnå, 2011) har en sak om Sandnes kommunes plan for å styrke psykisk helsetjeneste, der tilbud til bostedsløse som «sliter med rus og psykiske vansker» inngår. Her inkluderes bostedsløse i kommunens tilbud til et bredt spekter av innbyggere med sosiale problemer og helseproblemer.

Nordlys belyser i en artikkel den prekære situasjonen for bostedsløse og vanskeligstilte på boligmarkedet i byen (Gustad, 2011). Saken er bygget rundt et case med tre bostedsløse menn, som sammen oppsøker Nav for å få et sted å bo. De har vært uten bolig lenge, men presentasjonen av de tre er langt unna beskrivelsen av uteliggeren og tiggeren: «Det er en lang og sammensatt historie som har ført de tre mennene til en tilværelse som sosialklienter. En har vært rørlegger, en elektriker og en snekker». En lederartikkel dagen etter (*Nordlys*, 2011) slår fast at situasjonen for 76 bostedsløse husstander i Tromsø er prekær. Lederen underbygger

fortellingen om bostedsløse som del av en gruppe vanskeligstilte på boligmarkedet med rett til hjelp med boligproblemet. Både i reportasjen fra Nav-kontoret og i lederen har de tre bostedsløse personene en rolle som aktører: «Torsdag aksjonerte tre bostedsløse på Nav-kontoret i Tromsø» (*Nordlys*, 2011). Både i *Stavanger Aftenblad* og *Nordlys* omtales bostedsløse innenfor rammen av verdige trengende, personer som har en slags tilknytning til arbeidslivet og/eller som har rett til hjelp og tjenester fra kommunen. Også som tiggere fikk norske statsborgere økt anseelse, noe som gjenspeiles i omtaler og bilder av plakater ved siden av tiggerkoppen med påskrift om at personen er norsk, og for eksempel med tilføyelse om at de slipper å være kriminelle om forbipasserende legger penger i koppen (Christensen & Audestad, 2011).

2019: Dikotomien sementeres

Artiklene fra 2019 gjenspeiler et klart skille mellom, på den ene siden, bostedsløse som verdige trenger eller borgere med rettmessige krav på velferdsgoder og, på den andre siden, tiggere omtalt som utenlandske og tilreisende og svært sjelden som bostedsløse eller hjemløse. Kartleggingene av bostedsløse, som konstituerer den offisielt anerkjente populasjonen av bostedsløse, bidro til å sementere et skille mellom norske bostedsløse og utenlandske borgere som bor og sover utendørs. I en kartlegging av bostedsløse i 2012 ble tilreisende som livnærte seg på tiggings og forfallende arbeid, inkludert. Denne gruppa er likevel ikke inkludert i den offisielle statistikken over bostedsløshet, som er etablert på grunnlag av resultatene fra disse kartleggingene. En grunn til dette er at selve registreringen av bostedsløse gjennomføres av en rekke velferdstjenester, som de tilreisende er utestengt fra. Språkbarrierer begrenser i tillegg muligheten til å innhente opplysninger direkte fra denne gruppa. Men det var også sterke politiske føringer om at tilreisende ikke skulle regnes til den offisielle definisjonen og populasjonen av bostedsløse, og skillet mellom norske bostedsløse og tilreisende fattige er opprettholdt i senere kartlegginger (Dyb & Johannessen, 2013; Dyb & Lid, 2016).

Som bakgrunn for diskursen om tiggings og bostedsløshet er det relevant å nevne et fjernsynsprogram og en fjernsynsserie i perioden mellom

2011 til 2019, som ble viktige premissleverandører. Det ene med tittelen «Lykkelandet» ble vist i NRKs dokumentarserie Brennpunkt i 2017 (NRK Brennpunkt, 2017). Programmet handler om en gruppe tilreisende fra Romania som angivelig livnærer seg på salg av dop, primært piller, og prostitusjon, styrt av kyniske bakmenn. Tiggerkoppen er kun et skalleskjul for kriminell virksomhet, ifølge Brennpunkt. Med korte innslag mer enn antydte NRK at aktiviteten, som var knyttet til ett miljø i Bergen, hadde generell gyldighet for miljøet av tilreisende som livnærte seg på tiggning i andre byer. Samlet antall saker for 2017 med treff på tigger/tiggning i de 14 avisene i undersøkelsen er 632 med en topp etter visning av «Lykkelandet».⁴ Fortelling om kriminalitet og profiterende bakmenn blant tilreisende fantes allerede, men i opinionen ble det oppfattet at NRK Brennpunkt la fram dokumentasjon på at fortellingen, «det alle visste», var sann. Etter programmet opplevde tilreisende som tigget, mindre vilje til å gi penger og mer aggresjon fra publikum (Dyb 2020; samtaler med Kirkens Bymisjon i Oslo).

TV-serien «Petter Uteligger», som ble sendt i TV2 i 2015–2016,⁵ resulterte i positive avisomtaler for «uteliggere», men for en annen gruppe enn hovedpersonene i «Lykkelandet». Fortellingen, som er basert på at Petter Nyquist bodde på gata i Oslo i 52 dager, bidro til å løfte fram vilkårene for gatefolket, det vil si personer som enten bor ute eller oppholder seg mye i det offentlige rommet. Rammen for serien er kontrasten mellom miljøet blant uteliggere og narkomane og Petter «Uteligger»s vanlige liv med samboer, barn og hus, som fjernsynsseerne kunne identifisere seg med. Denne kontrasten rammer inn og er et premiss for at uteliggerlivet skal bli interessant fjernsyn og gi dramatikk til fortellingen. Både Petter og enkelte av deltakerne fra gatemiljøet ble rikskjendiser, og serien ble belønnet med en rekke priser, blant annet brosteinsprisen fra Kirkens Bymisjon og Gullruten for beste dokumentarserie i 2016 og beste realityserie i 2017. Temaer som tiggning inngår i serien, men uten bakmenn som

4 Ikke sortert og inkluderer derfor ikke relevante artikler. Til sammenligning er det totale antallet 324 artikler i 2019.

5 Alle 7 episodene av sesong 1 er tilgjengelig på TV 2 Petter uteligger (1) – episode 1 | TV 2 Play (hentet 22. februar 2022).

profitterer i bakgrunnen. Plakaten ved en av tiggerkoppene poengter at pengene går til en norsk uteligger.

Både den første serien og oppfølgende serier fikk mye avisomtale. Petter Nyquist hevdet at «(f)olk sier det er en serie som har vært viktig, som dreper fordommer og som har fått folk til å endre holdning» (Braseth, 2016). *NRK*-programmet «Lykkelandet» ble sendt i samme periode som Petter Uteligger, men med en helt annen innramming og effekt for personene som ble omtalt eller medvirket.

I de to månedene for utvalg av artikler i 2019 er det relativt få saker både om bostedsløshet/hjemløshet og tigging/tiggere. Utenfor denne perioden, i mars 2019, har *Bergens Tidende* en sak som gir en eksemplarisk illustrasjon på «tiggerdiskursen». Artikkelen omtaler et forslag som ble fremmet på Høyres landsmøte under tittelen «Vil fjerne retten til tigging» (Reigstad, 2019). Argumentene for forbudet viste til at «(a)rbeid er nøkkelen ut av fattigdom». Videre skriver avisa at høyre-medlem Leirvåg fra lokallaget i Bergen, som førte ordet for tiggerforbud, mente at «de fleste utenlandske tiggere som kommer til Bergen har bakmenn som tjener penger på den utsatte situasjonen tiggerne befinner seg i». Leirvåg framholdt at tigging ikke kunne skilles fra annen aktivitet, og argumenterte innenfor diskursen som blant annet ble fremmet i *NRKs* «Lykkelandet», nemlig at tigging «er et skalkeskjul for narkotikasal, kriminalitet og prostitusjon». Motstandere av forslaget la vekt på at man prøver å forby noe som allerede er forbudt, og «samtidig tar man fra norske narkomane og andre mennesker uten nettverk muligheten til å be om hjelp». Avisas dekning av debatten rammer inn dikotomien som ble tydeligere fra tilreisende som tigger begynte å komme; skillet mellom «våre tiggere» og «de andre».

En annen ramme, som framtrer i både leserinnlegg og redaksjonell omtale av bostedsløshet og tigging i 2019, er en mer generell fattigdomsdiskurs. I et leserinnlegg i *Dagbladet* 17. desember poengterer daværende kommunal- og moderniseringsminister Monica Mæland at de ufrivillig bostedsløse skal løftes ut av fattigdom gjennom regjeringens boligsosiale program (Mæland, 2019). I tillegg til blant andre barnefamilier, som lever under fattigdomsgrensen, nevner Mæland dem som aldri har hatt tak over hodet. For å gi mening må forestillingen om ufrivillig bostedsløshet

komplementeres av ideen om frivillig (selvvalgt) bostedsløshet, uten at det sies eksplisitt. Hvem som er frivillig og ufrivillig bostedsløse, går ikke fram av innlegget.

Også temaet tiggung omtales innenfor fattigdomsdiskursen. *Bergens Tidende* hadde i desember en serie om fattigdom blant «vanlige folk» (f.eks. Skotheim, 2019; Mjør et al., 2019), og i den forbindelse bruker en person begrepet «veldig tiggere» om sin egen situasjon i et delvis anonymt leserinnlegg (Anette (45), 2019). En artikkel i *Aftenposten* med tittelen «Over 600 har bedt om hjelp til jul på Finn.no» handler om personer som ber om økonomisk hjelp fra publikum. En anonymisert aleemor sier til avisa at hun føler seg «som en tigger på gata» (Stensland & Skogstrøm, 2019). Denne sistnevnte formen for tiggung foregår anonymt, og tiggeren unnslipper det sosiale stigmaet som er forbundet med tiggung. Rammen for avisomtalene er at det dreier seg om vanlige folk med dårlig råd, ofte i kombinasjon med eller forårsaket av sykdom, og som tilhører kategorien verdige trengende.

Oppsummering

Gjennomgang av artikler i riks- og regionavisene i utvalgte tidsvinduer fra 2004 til 2019 viser at pressa i hovedsak har en balansert dekning av både bostedsløshet og tiggung. Gjennom sin innramming bidrar avisene likevel til å formidle og befeste dikotomien mellom, på den ene siden, «våre bostedsløse» og, på den andre siden, «de andre». De andre er her fattige tilreisende EØS-borgere som tigger i gatene, og som i løpet av den undersøkte perioden ble en ny og svært synlig gruppe i bybildet. Det skjedde en tydelig dreining i perioden: Rammen for omtale av «norske bostedsløse» blir mer positiv, mens avisene fra 2011 formidler klart negative holdninger til tilreisende som tigger.

Dreiningen i retning mer positive innramming av bostedsløshet reflekterer endret begrepsbruk og en utvidelse av *ideen* om hva bostedsløshet er (Hacking, 2000). En ny definisjon, som kom på midten av 1990-tallet, knytter bostedsløshet til fravær av bolig, og nedtoner rusavhengighet og avvikende livsførsel, har styrket bostedsløse personers rett til velferdstelser. Dette er de «ufrivillig bostedsløse» (Mæland, 2019), som skal

få, og har fått, hjelp til å løse boligproblemet sitt (Dyb & Zeiner, 2021). At bostedsløse i dag vurderes som en gruppe med moralsk rett til hjelp, reflekteres til dels i pressas omtale, selv om det ikke er belegg for å si at bostedsløse personer framstilles innenfor en overordnet ramme som «verdige trengende». Gjennomgangen av avisenes dekning gir imidlertid støtte for å konkludere med at avisomtalen gjenspeiler, og har bidratt til å skape, et tydelig skille mellom «våre» norske bostedsløse og fattige tilreisende EØS-borgere uten rettigheter til offentlig støtte og hjelp.

Den redaksjonelle omtalen av tigging og tiggere er rimelig balansert og gir ofte stemmer til for- og motargumenter. Rammen som fattige tilreisende omtales i, kan likevel bidra til et negativt helhetsinntrykk. Bare unntaksvis framstilles de tilreisende som bostedsløse, selv om de, i motsetning til majoriteten av norske bostedsløse borgere, tilhører gruppa som i store deler av opinionen fremdeles oppfattes som «de bostedsløse», eller «uteliggere». Fattige tilreisende omtales ofte innenfor rammen av «rumenske tiggere». Begge betegnelsene, fattig tilreisende og «rumensk tigger», signaliserer at de er inntrengere på fremmed territorium. Regulering av tigging har historisk og i dag et administrativt romlig element, som gir tillatelse til, eller nekter noen grupper, å tigge på spesifikke steder. Oppfatningen av de tilreisende som fremmede og «de andre», uten status og rettigheter som bostedsløse, reflekteres i rammen for avisens dekning.

Tigging rammes også inn av bakmenn som profiterer, eller antatte bakmenn, siden disse ikke opptrer som en realitet verken på gata eller i spaltene. I første del av perioden dreier avisomtalen seg om nasjonale og utenlandske narkotikabaroner som profiterer på (norske) rusavhengige. I siste del av den undersøkte perioden dominerer rumenske bakmenn, som styrer den tilreisende tiggeren. Ideen om en bakmann bidrar til balanse i framstillingen av de tilreisende: De er fremmede, men de er også ofre, som utnyttet av kyniske bakmenn.

Avisenes dekning av både bostedsløshet og tigging er utløst av hendelser, politiske diskusjoner og forslag til tiltak. Tolkingsrammene er i stor grad lagt av disse hendelsene. I løpet av det siste tiåret har omtale av restriksjoner og tiltak mot tigging, og spesifikt mot tilreisende EØS-borgere, lagt rammen for avisomtalen. Samtidig omtales tigging i den

siste perioden for undersøkelsen (2019) innenfor rammen av et videre fattigdomsbegrep, som omhandler «vanlige folk». Denne formen for tigg- ing, og personene som tigger gjennom disse kanalene, framstilles i kate- gorien «verdige trengende». Den overordnede rammen for omtalen er at denne gruppa er et ansvar for, og at de er sviktet av, velferdsstaten.

Referanser

- Anderson, N. (2008). *Hobon. En sosiologisk studie av den hemlöse mannen* (G. Sandin, Overs.). Égalité. (Opprinnelig utgitt 1923)
- Anette (45). (2019, 24. desember). Julefeiringene har ikke blitt slik jeg drømte om. *Bergens Tidende*.
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://hdl.handle.net/10852/27246>
- Bjørnå, T. M. E. (2011, 9. juni). Mestring er nøkkelen. *Stavanger Aftenblad*.
- Borgny, E. & Qvarlander, A. (2000). Hemlösa i Sverige. I W. Runquist & H. Swärd (Red.), *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller* (s. 189–213). Carlssons bokförlag.
- Braseth, S. (2016, 9. april). Svein fra «Petter Uteligger»: – Mange som var misunnelige. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/kultur/svein-fra-petter-uteligger---mange-som-var-misunnelige/60449488>
- Christensen, A. R. & Audestad, P. (2011, 22. desember). Hjertet av Norge. *Aftenposten*.
- Christie, N. & Bruun, K. (2003). *Den gode fiende. Narkotikapolitikk i Norden*. Universitetsforlaget.
- De Vreese, C. H. (2005). News framing: Theory and typology. *Information Design*, 13(1), 48–59. <https://doi.org/10.1075/idjdd.13.1.06vre>
- Djuve, A. B., Friberg, J. H., Tyldum, G. & Zhang, H. (2017). *When poverty meets affluence. Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals*. Fafo.
- Dyb, E. (2020). *Bostedsløs. Politikk og praksis*. Gyldendal Akademisk.
- Dyb, E. & Johannessen, K. (2013). *Bostedsløse i Norge 2012 – en kartlegging*. NIBR.
- Dyb, E. & Lid, S. (2017). *Bostedsløse i Norge 2016 – en kartlegging*. OsloMet/NIBR.
- Dyb, E. & Zeiner, H. (2021). *Bostedsløse i Norge 2020 – en kartlegging*. OsloMet/ NIBR.
- Engh, C. (2004, 17. desember). Gunnar Stålsett maner til større innsats for Oslo svakeste vi må vise et humant ansikt. *Aftenposten*.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Towards clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- Finstad, L. (2000). *Politiblikket*. Pax.

- Friestad, J. H. (2004, 30. juni). Over 300 bostedsløse i Stavanger og Sandnes. *Stavanger Aftenblad*.
- Gustad, R. (2011, 16. desember). Tre bostedsløse tromsøværing. *Nordlys*.
- Hacking, I. (2000). *The social construction of what?* Harvard University Press.
- Hansen, T., Holm, A. & Østerby, S. (2004). *Bostedsløse i Norge 2003 – en kartlegging*. Norges byggforskningsinstitutt.
- Hansson, E. & Mitchell, D. (2018). The exceptional state of «Roma beggars» in Sweden. *European Journal of Homelessness*, 12(1), 15–40.
- Johannessen, K. (2008). *Et liv mellom bygningene. En kvalitativ studie av bostedsløse personers hverdag*. NIBR.
- Kalberg, T. (1970). *Løsgjengerloven av 1900 og løsgjengerloven av i dag* [Hovedfagsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Kolsrud, K. (2004, 1. juni). Å sponse misbruk [Kommentar]. *Aftenposten*.
- Leirvik, M. S. (2018, 19. mai). *Profesjonelt politiarbeid ved bruk av «Stopp og sjekk»: Hva er det og hva krever det?* Politiforum. <https://www.politiforum.no/fagartikler-stop-and-search-stopp-og-sjekk/profesjonelt-politiarbeid-ved-bruk-av-stopp-og-sjekk-hva-er-det-og-hva-krever-det/145180>
- Mathiesen, T. (2010). Et 40-års jubileum. *Rus & samfunn*, 4(3), 28–30.
- Mjør, K., Skotheim, L., Apneseth, O. & Brekke, E. (2019, 14. desember). Renate (31) bad Finn.no om hjelp til jul. *Bergens Tidende*.
- Mæland, M. (2019, 17. desember). Hvem skal få boligdrømmen oppfylt? [Debatt]. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/kultur/hvem-skal-fa-boligdrømmen-oppfylt/71936344>
- Nordlys*. (2011, 17. desember). De bostedsløse [Leder]. *Nordlys*.
- NOU 2011: 15. (2011). *Rom for alle – en sosial boligpolitikk for fremtiden*. Kommunal- og distriktsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-15/id650426/>
- NRK Brennpunkt. (2017, 18. april). *Lykkelandet* [TV-dokumentar]. NRK. <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2017/MDDP11000617>
- Ramsøy, O., Burmann, F., Johansen, P.-O. & Kalberg, T. (1971). *På livet ... fra filleproletariatet i Oslo*. Universitetsforlaget.
- Reigstad, M. (2019, 17. mars). Tigging hjelper ingen ut av fattigdom. *Bergens Tidende*.
- Riaz, W. K. (2011, 9. juni). Tiggerne må registrere seg. *Aftenposten*.
- Roll-Hansen, H. (2002). Verdige og uverdige: Fattigstatistikk mellom økonomi og moral. *Samfunnsspeilet*, 2. <https://www.ssb.no/a/samfunnsspeilet/utg/200202/01/>
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2005). «Rett fra pikerommet, med ransel på ryggen»? *Om ungdom som oppholder seg rundt Plata*. NOVA.
- Skotheim, L. (2019, 6. desember). «Bare» en femtilapp. *Bergens Tidende*.
- Spector, M. & Kitsuse, J. I. (1977). *Constructing social problems*. Cummings Publishing Company.

- St.meld. nr. 35 (1994–95). *Velferdsmeldingen*. Sosial- og helsedepartementet.
- St.meld. nr. 50 (1998–99). *Utjammingsmeldinga*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-50-1998-99/id431369/>
- St.meld. nr. 23 (2003–2004). *Om boligpolitikken*. Kommunal- og distriktsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-23-2003-2004/id197927/>
- Stensland, M. & Skogstrøm, L. (2019, 24. desember). Over 600 har bedt om hjelp til jul på Finn.no. *Aftenposten*.
- Swärd, H. (2000). Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle. I W. Runquist & H. Swärd (Red.), *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller* (s. 47–72). Carlssons bokförlag.
- Sæther, A. K. (2004, 17. juni). Nå skal drankerne vekk. *Dagsavisen*.
- Sørvoll, J. (2021). *Husbanken og boligpolitikken. En jubileumsbok*. Cappelen Damm Akademisk.
- Thörn, C. (2004). *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet. Égalité*.
- Ulfrstad, L.-M. (1997). *Bostedsløse i Norge. Kartlegging av bostedsløse i kontakt med hjelpeapparatet*. Norges byggforskningsinstitutt.

En sterk og kunnskapsrik fagbevegelse

Roar Eilertsen

Daglig leder, De Facto – Kunnskapscenter for fagorganiserte

Det diskuteres stadig om den nyliberale æraen i internasjonal økonomi (1980–?) har passert middagshøyden. I møtet med en akselererende klima- og naturkrise, en ekspansiv statskapitalisme i Kina, og med lav vekst i vestlige økonomier, ser vi tendenser til en nyorientering i mange land. En mer aktiv stat, mer inngripende reguleringer (særlig i klima- og miljøpolitikken), ellevill pengetrykking og en økende bekymring for den dramatiske ulikhetsutviklingen innad i industrilandene (som foreløpig er møtt mest med prat) er tegn på at ting er i endring. Den blinde troen på at «mer marked» er svaret på alle spørsmål, synes ikke å stå like sterkt lenger. Bekymringsmeldingene kommer nå like ofte fra IMF (Det internasjonale pengefondet) og OECD som fra politikk og næringsliv (Jaumotte & Osorio-Buitron, 2015). Det advares mot at akselererende ulikhetsutvikling og ekstrem polarisering ødelegger samfunn, hemmer veksten, skyver stadig flere over i utenforskap og fattigdom og konsentrerer makt hos en liten elite på toppen.

Men vestlig capitals leting etter nye strategier for, blant annet, å møte økende kinesisk dominans og tjene penger på det nødvendige skiftet fra fossil- til fornybaralderen trenger ikke å bety mer demokrati og bedre fordeling i årene framover. Kampen om hvem som skal høste fruktene av en annen politikk i post-nyliberalismeæraen, avgjøres ikke av «ny politikk»

i seg selv, men av styrkeforholdet mellom arbeid og kapital; mellom samfunnsklassene. Denne innsikten har nådd overraskende langt inn i de mektigste institusjoner. I de to rapportene fra IMF og OECD (se note 1) konkluderes det med at veksten svekkes av økende ulikhet, og at det er fagforeninger og tariffavtaler som mest effektivt motvirker ulikhet. Dette skal vi komme grundigere tilbake til. Men først noen flere data som underbygger konklusjonen om at ulikheten øker, og om konsekvensene av dette.

Ulikheten øker - og mest i Norge

Ulikheten har i mange land nådd nivåer som man må tilbake til begynnelsen av forrige århundre for å finne maken til. Den rikeste en-prosenten disponerer nå mer enn halvparten av verdens formue, og mer enn den fattigste halvdel av jordas befolkning (Rødland, 2017).

I Norge snakker vi om en akselererende utvikling på 2010-tallet. I SSB-rapporten *Økonomisk ulikhet i Norge i det 21. århundre* viser analysen at av samlet disponibel inntekt i Norge i 2018 mottok de fem prosentene i landet som tjener best omtrent like mye som den halvdel av befolkningen som hadde lavest inntekt (Aaberge et al., 2021):

Tabell 1. Inntektsgruppenes andeler av samlet inntekt og skatt i 2018

	Bruttoinntekt	Skatt	Skatter og avgifter	Disponibel inntekt
Andel hver femtedel				
1. kvintil*	5 %	2 %	4 %	6 %
2. kvintil	11 %	7 %	9 %	12 %
3. kvintil	15 %	14 %	16 %	16 %
4. kvintil	21 %	23 %	22 %	20 %
5. kvintil	48 %	54 %	48 %	46 %
Detaljerte inntektsgrupper				
<50	22 %	15 %	21 %	26 %
50-80	29 %	31 %	31 %	29 %
80-90	14 %	16 %	15 %	13 %
90-100	35 %	38 %	33 %	33 %
<i>Innenfor 10. desil</i>				
90-95	9 %	11 %	10 %	8 %
95-99	11 %	15 %	13 %	9 %
99-100	15 %	12 %	10 %	16 %

	Bruttoinntekt	Skatt	Skatter og avgifter	Disponibel inntekt
<i>Innenfor øverste prosent</i>				
99-99,9	7 %	8 %	7 %	6 %
99,9-99,99	4 %	3 %	2 %	5 %
99,99-100	4 %	1 %	1 %	6 %

Note: Tabellen viser andeler av samlet inntekt og skatt for ulike inntektsgrupper. En desil utgjør én tiendel av alle bosatte personer, en kvintil utgjør én femtedel. *Personer med negativ samlet bruttoinntekt er utelatt. Kilde: SSB-rapport 2021/23: Økonomisk ulikhet i Norge i det 21. århundre.

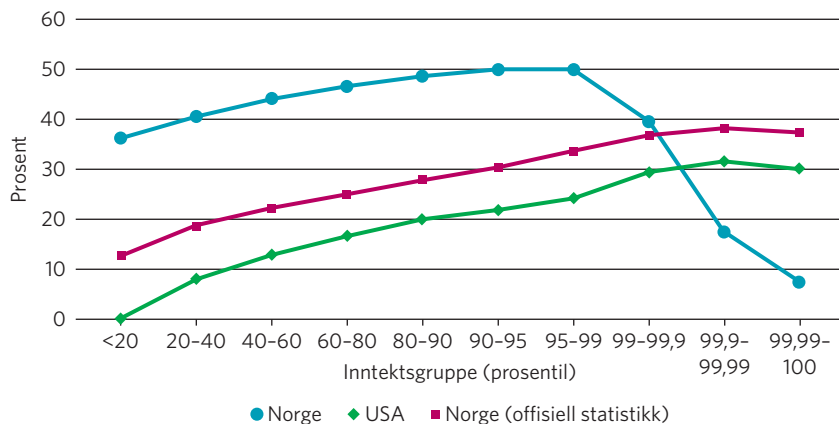
Videre dokumenteres det at det er en vedvarende sterk konsentrasjon av formue hos den rikeste en-prosenten, og fordelingen av formue følger det samme mønsteret. Den øverste ti-prosenten eier mer enn 50 prosent av all formue i Norge, og den øverste en-prosenten eier mer enn 20 prosent (se tabeller og grafer nedenfor).

Aaberge et al. (2021) konkluderer videre med at ulikheten i inntekt og formue er langt større enn det offisiell statistikk viser. Det best etablerte målet på ulikhet i et samfunn er den såkalte Gini-koeffisienten: Den er et tall mellom 0 og 1, hvor null betyr at all inntekt er helt likt fordelt mellom alle i et samfunn, mens 1 betyr at all inntekt er samlet hos én person. Det betyr at jo høyere Gini-koeffisient, dess større ulikhet. I SSB-rapporten vises det at den reelle ulikheten er 36 prosent større enn det man tidligere har rapportert. Det oppsummeres i rapporten slik:

Inntektsulikheten målt ved Gini-koeffisienten har økt fra 0,27 i 2001 til 0,35 i 2018. Til sammenligning viser inntektsmålet brukt i offisiell statistikk en Gini-koeffisient på 0,23 i 2001 og 0,26 i 2018. I 2018 betyr det at den mer komplette målingen av inntekt etter skatt gir en Gini-koeffisient som er 36 prosent høyere enn det som framgår av offisiell statistikk. (Aaberge et al., 2021, s. 89)

En Gini-koeffisient på 0,35 plasserer Norge omtrent på høyde med land som England (0,37) og USA (0,40) når det gjelder grad av ulikhet, ifølge statistikk fra OECD (2022a).

I SSB-rapporten gjøres det også sammenligninger mellom ulikhetsutvikling i Norge og USA (Aaberge et al., 2021). Det mest oppsiktsvekkende som vises her, er at de rikeste i Norge betaler mindre skatt enn de rikeste i USA. Det vises i følgende figur:

Figur 1. Gjennomsnittlig skatte- og avgiftsprosent for ulike inntektsgrupper i Norge og USA, 2018. Gjennomsnittlig skatteprosent er beregnet ved å dele samlede skatter og avgifter på samlet bruttointekt. Merverdiavgift er inkludert i det norske målet. Skatteprosenten for USA inkluderer bare føderale skatter og avgifter. Kilde: SSB-rapport 2021/23: *Økonomisk ulikhet i Norge i det 21. århundre*.

Ulikhetsutviklingen virker polariserende og ødeleggende på samfunn jorda rundt. I USA faller levealderen for første gang etter andre verdenskrig. I 2020 var tallene sterkt påvirket av covid 19-dødsfallene, men bølgen av opiod-dødsfall trekker også levealderen ned (Kristofferen, 2021). Størst var nedgangen blant latinamerikanere og afroamerikanere (2,9 og 3 år i løpet av 2020).

Ulikhet og utenforskap, med fattigdom, helseutfordringer og arbeidsløshet som viktige konsekvenser, gir grunnlag for høyrepopulisme og brunstripete demagoger i mange land. I motsatt ende «bader» milliardærene i rikdom og luksus, samtidig som de konsentrerer makt på stadig færre hender. Dette er en eksplosiv miks, som ødelegger mulighetene for frie liv for det store flertallet. Og ingen ting tilsier at det «må være sånn».

Til tross for den utviklingen som dokumenteres i SSB-rapporten og i en rekke andre studier, er det fortsatt viktige forskjeller i fordeling og velstand mellom Norge (Norden) og de fleste andre land. En avgjørende årsak til det er fagbevegelsens stilling og makt i samfunnet. Den påvirker både evnen til verdiskaping og, ikke minst, til fordelingen av den.

Verdiskaping og økonomisk vekst

Ulikhet oppstår fordi verdiene som skapes i den kapitalistiske økonomien, fordeles ulikt. Kapitaleierne og toppene i samfunnet får en stadig

større andel, mens arbeidstakerne samlet får en mindre andel. Før vi går inn i hvordan verdiene fordeles, og hvorfor fordelingen blir ulik, må vi se på hvordan det som skal fordeles blir skapt. Hva er verdiskaping?

Verdiskapingen måles med utgangspunkt i virksomhetenes salgsinntekter i løpet av en periode (oftest kalenderåret). Fra disse, som også kalles topplinja i bedriftsregnskapene, trekkes så ifra det innsatsfaktorer fra eksterne leverandører har kostet. Det dreier seg om alt fra innkjøpte (innsats)varer til husleie, energi, telegifter osv. I det hele tatt summen av alle fakturaer i et selskap som er knyttet til at andre har levert varer eller tjenester som har blitt brukt i produksjonen i perioden. Enkelt illustrert kan man si at hvis et selskap selger varer eller tjenester for 100 i løpet av et år, og summen av alle fakturaer fra eksterne leverandører er 40, så er årets verdiskaping i dette selskapet på 60. Hvis vi summerer verdiskapingen i alle virksomheter i landet i løpet av et år, får vi landets brutto nasjonalprodukt (BNP) for det året. Og hvis BNP øker fra et år til det neste, er det denne økningen som kalles økonomisk vekst.

Jo høyere verdiskaping det er i et land, dess bedre grunnlag er det for velstand og levekår i landet. Siden det er salgsinntektene som er utgangspunktet, gjelder det å ha varer og tjenester å selge som markedene er villige til å betale en høy pris for. Og det er viktig at man ikke betaler mer for innsatsfaktorene enn det som er nødvendig. Gode innkjøpsavtaler, god kostnadskontroll på kjøp fra andre, og lite svinn bidrar til at verdiskapingen blir høyere. Dette kan illustreres med utgangspunkt i eksemplet ovenfor. Dersom salgsinntektene kan økes til 110, og kostnader til innsatsfaktorer kan reduseres til 30, vil verdiskapingen i virksomheten øke til 80.

Det faktum at verdiskaping måles med utgangspunkt i markedspriser (salgsinntekter) skaper noen problemer. I moderne økonomier foregår en betydelig del av verdiskapingen utenfor markedet. For virksomheten i offentlig sektor finnes det sjelden en inntektsside fra salg i markedet. Inntektene kommer som bevilgninger fra stat eller kommuner. Dette løser man, grovt sagt, ved å si at størrelsen på verdiskapingen i en offentlig virksomhet settes lik brutto lønnskostnader. Årsaken kommer vi tilbake til i omtalen av faktorinntekt nedenfor. Det som skjer i hjemmene og i frivillig, ulønnet arbeid, måles ikke, og inngår ikke i BNP.

I økonomien har både eiere og ansatte en felles interesse av høyest mulig verdiskaping. Et samarbeid om gode produkter, godt salg, effektiv produksjon og god kostnadskontroll er i begge parters interesse. Men gode samfunn, med velstand for mange, kommer ikke av høy verdiskaping alene. For så kommer spørsmålet: Hvordan skal den verdiskapingen man sitter igjen med, fordeles mellom ansatte og eiere, mellom arbeid og kapital? Før vi ser på fordelingen og hva som påvirker den, skal vi se litt på hvordan fordelingen måles. På makronivå, i nasjonalregnskapet, finner vi tall for den såkalte faktorinntekten, som viser netto verdiskaping og hvordan den fordeles mellom arbeid og kapital.

Hva er faktorinntekt?

I økonomien opererer vi med at det finnes to grunnleggende produksjonsfaktorer: arbeid og kapital. Kapital er i denne sammenheng verdien av alle eiendeler i bedriften. Verdiskapingen deles mellom avlønning av arbeid (i regnskapene som posten «lønnskostnader») og kapital (i regnskapene som «driftsresultat»). Arbeidstakerne får lønn og eierne får avkastning på sine investeringer. Selv om arbeidstakere og eiere kan ha felles interesser av en høyest mulig verdiskaping i bedriftene, har de motstridende interesser når det gjelder fordeling. Mer til eierne betyr mindre til arbeidstakerne, og vice versa.

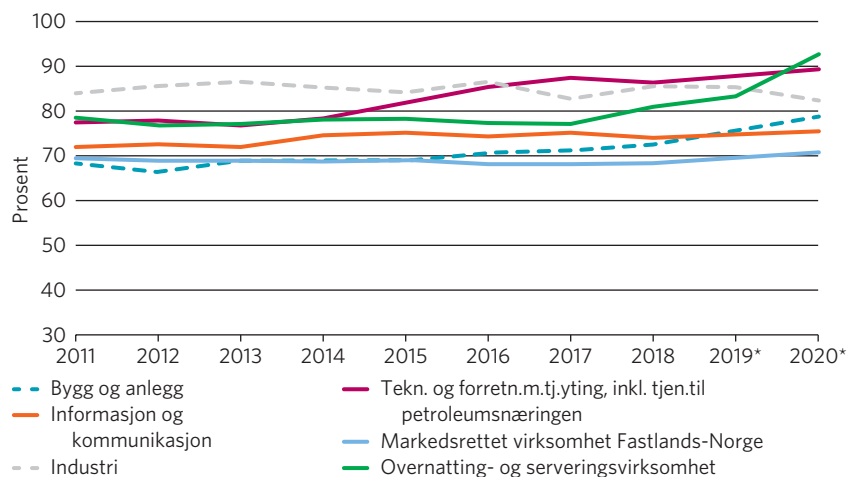
Det er arbeidstakernes bearbeiding av innsatsfaktorer som frambringer nye produkter og tjenester, som virksomheten så kan selge. Det er med andre ord arbeid som skaper verdier. Før verdiskapingen fordeles som inntekt til arbeid og kapital, som avlønning av de to produksjonsfaktorene, trekker man ifra det som kalles kapitalslit. Det er anslaget for hvor mye produksjonsmidlene faller i verdi i løpet av et års bruk. I nasjonalregnskapet er kapitalslit en summering av posten «avskrivninger» i alle bedriftsregnskaper. Vi får da tall for netto verdiskaping, og det er denne som i nasjonalregnskapet kalles for faktorinntekt.

I det følgende skal vi se nærmere på volum, utvikling og fordeling av faktorinntekten i norsk og internasjonal økonomi.

Foran de sentrale lønnsoppgjørene hvert år kommer Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene med en rapport (NOU) om

tallgrunnlaget for oppgjørene. Her presenteres tall for lønninger og lønnsutvikling i ulike bransjer, for utviklingen i reallønn og kjøpekraft, for prisutvikling og renter, for konkurranseevne og valutakurs, for utvikling i likelønn og lederes lønninger osv. I disse rapportene kommer det også årlige oversikter over størrelsen og utviklingen på netto verdiskaping, og hvordan denne faktorinntekten i norsk økonomi fordeles mellom arbeid (lønninger) og kapital (driftsresultat).

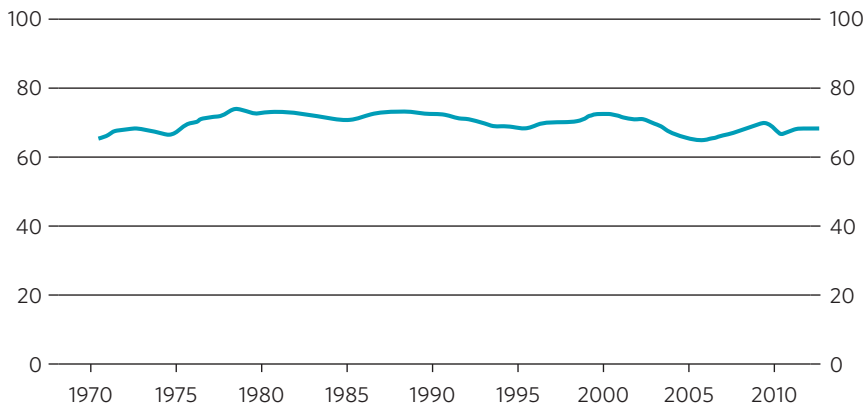
Fra NOU 2021: 5 (*Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2021*) henter vi følgende figur, som viser nivå og utvikling i lønnskostnadenes andel av faktorinntekten på 2010-tallet. Den stiplede, røde linjen som ligger (nest) nederst i figuren viser at knapt 70 prosent av faktorinntekten i privat sektor (markedsrettet virksomhet) av fastlandsøkonomien tilfaller arbeidskraften. Det betyr at eierne har fått litt mer enn 30 prosent. Det mest iøynefallende med figuren er stabiliteten over tid.

Figur 2. Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt i noen hovedgrupper av næringer**.

Kilde: NOU 2021:5 *Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2021*, tall hentet fra Statistisk sentralbyrå. *Foreløpige tall. **Teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkludert tjenester til petroleumsnæringen omfatter tjenester tilknyttet utvinning av råolje- og naturgass, teknisk konsulentvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting. Overnattings- og serveringsvirksomhet omfatter overnattingsvirksomhet som hoteller, hytter og campingplasser, mens serveringsvirksomhet omfatter restauranter, kafeer, catering mv.

I figur 2 over ser vi fordelingen over det siste tiåret. I en tidligere NOU (2013: 13, Holden III-utvalget) var det en figur som viste utviklingen over 40-årsperioden 1970–2010.

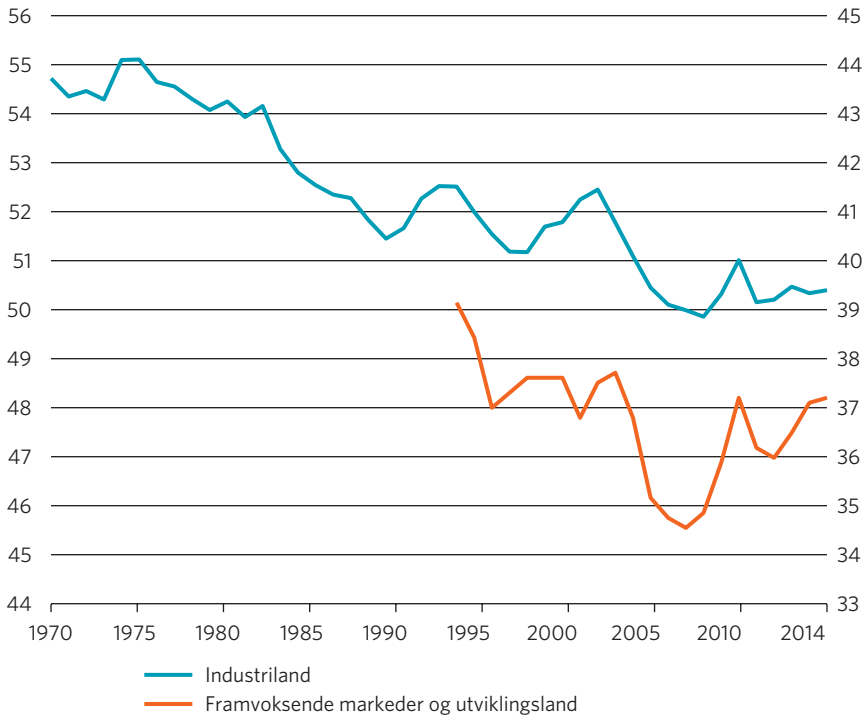
Figur 3. Lønnskostnadenes andel av faktorinntekten i perioden 1970–2010. Kilde: NOU 2013:13 *Lønnsdannelsen i norsk økonomi 2013*, tall fra Statistisk sentralbyrå.

Igjen er det den stabile fordelingen som er påfallende. Norske lønnstakere har de siste 50 år stort sett klart å opprettholde sin andel av verdiskapingen, selv om det på grunn av konjunktursvingninger har vært litt opp og ned underveis. Den viktigste forståelsen av dette er at reallønna til arbeidstakerne (stort sett) har økt i takt med veksten i verdiskapingen i økonomien. Når verdiskapingen øker med 10 prosent, øker også reallønna med 10 prosent. På den andre siden har eiernes inntekter også økt i takt med veksten i verdiskapingen. Når fordelingen er stabil, får begge parter lik del i veksten.

I figur 4 ser vi at dette ikke har vært tilfelle i verden rundt oss. Figuren er hentet fra IMF-rapporten *Economic Outlook* (International Monetary Fund, 2017), og selv om målestokken er en litt annen enn den som brukes i den norske figuren nedenfor, er trenden soleklar: Både i industrilandene og i såkalt framvoksende markedsøkonomier (Kina, India, Brasil mfl.) får arbeidstakerne en stadig mindre andel av verdiskapingen.

I årenes løp er det gjort mange studier av årsaker til denne utviklingen. Uten å gå grundig inn i alle analyser er det tre forhold som ser ut til å gå igjen som årsaksforklaringer: teknologisk utvikling gjør det billigere å erstatte arbeidskraft med maskiner, globaliseringen gjør at arbeidsintensiv produksjon av varer og tjenester flyttes til lavkostland, og en svekket fagbevegelse gjør at de som rammes av disse store trendene,

presses til å godta en dårligere reallønnsutvikling enn det som en stabil andel av verdiskapingen skulle tilsi. I denne sammenheng skal vi gå grundigere inn på betydningen av en sterk og kunnskapsrik fagbevegelse: hva skjer med fagbevegelsen, organisasjonsgraden og arbeidsfolks makt og innflytelse i den kapitalistiske økonomien i begynnelsen av det 21. århundre.

Figur 4. Utviklingen i lønnskostnadenes andel av faktorinntekten i industriland (blå linje) og i framvoksende markeder og utviklingsland (oransje linje). Kilde: IMF Economic Outlook 2017.

Utviklingen i organisasjonsgrad

Det store bildet er at fagbevegelsen er i dramatisk tilbakegang over hele verden. I år 2000 var 35–36 prosent av alle arbeidstakere i OECD-landene fagorganiserte. I 2020 var dette falt til 15–16 prosent (OECD,

2022b). En sammenstilling av OECD-tall over organisasjonsgrad (andelen av alle arbeidstakere som er fagorganiserte) fra starten av den nyliberale revolusjonen til i dag, 1980–2020, viser følgende bilde for et utvalg land:

Tabell 2. Utvikling i organisasjonsgrad 1980–2020 i et utvalg industriland. Tallene er oppgitt i prosent.

Land	1980	2000	2020	Nedgang (1980–2020)
Portugal	55	20	15	–40
Irland	63	36	26	–37
Østerrike	57	27	26	–31
England	51	30	24	–27
Nederland	35	22	15	–20
Tyskland	35	25	16	–19
Italia	50	35	32	–18
Danmark	79	75	67	–13
Sverige	78	81	65	–12
Finland	70	74	58	–12
Frankrike	18	11	10	–8
Norge	58	54	50	–8
Belgia	54	57	49	–5

Kilde: OECD.stat, Trade Union Dataset.

Av tabellen ser vi at den største tilbakegangen i organisasjonsgrad kom mellom 1980–2000 i de fleste landene, men at nedgangen har fortsatt på 2000-tallet. Unntakene er Finland, Sverige og Belgia, hvor organisasjonsgraden økte noe mellom 1980–2000, for så å falle på 2000-tallet. Alle de nordiske landene har hatt nedgang i organisasjonsgraden på 2000-tallet (8–13 prosentpoeng), men det er fortsatt i disse landene vi finner en forholdsvis høy organisasjonsgrad.

Svekkelsen av fagbevegelsen i OECD-landene har flere årsaker. Den sterkeste drivkraften har sannsynligvis vært at globaliseringen og praksisen med, og trusselen om, å flytte til lavlønsland i andre deler av verden, har redusert fagbevegelsens makt.

Hvorfor fører høyere organisasjonsgrad til større likhet?

I debatten om mulige tiltak mot den akselererende ulikhetsutviklingen lanseres blant annet luftige forslag om en global skatt på kapital (Piketty, 2013). Trenden går motsatt vei: Storselskapene presser land til å konkurrere om lavere skatt for å tiltrekke seg investeringer. Det er i praksis bare én kraft som kan tvinge fram en mer rettferdig fordeling av verdiskapingen i økonomien, og det er en samlet, organisert motkraft fra arbeidstakerne – en fagbevegelse som har makt, en fagbevegelse med streikerett.

Erkjennelsen av at arbeidfolk må organisere seg og opptre som et kollektiv i kampen om verdiskapingen i økonomien, er nesten like gammel som kapitalismen. I Norge fikk vi de første fagforeningene på 1870-tallet, og i 1899 ble LO dannet. Hele 1900-tallet var preget av kampen for å organisere arbeiderklassen og for å bygge motmakt til kapitaleiernes herredømme i økonomi og samfunn.

Det er fagorganisering og tariffavtaler som gir arbeidstakerne makt i kampen om fordelingen. Selv om streikeretten i Norge er sterkt regulert, og i hovedsak er begrenset til de årlige tariffoppgjørene, gir den arbeidstakerne makt. Det faktum at et dårlig resultat kan føre til streik, stiller arbeidsgiverne overfor et dilemma. Det vil koste å si ja til fagbevegelsens krav, men det kan også koste å si nei. Selv i et velregulert arbeidsliv som det norske, hvor partene på begge sider har bygd opp store fond som skal dekke (det meste) av medlemmenes tap i forbindelse med streik, har det en ubestemt kostnad for bedriftene å stå i en konflikt. De kan tape markedsandeler og kunder, og forbrukere kan endre handlemønster, osv. Det har med andre ord en kostnad både å si nei og å si ja. For arbeidstakerne framstår streik som en risikabel øvelse. Man er usikre på eiernes mottrekk, og tap av markedsandeler kan bety tap av arbeidsplasser. Likevel er streikeretten gull verdt. For selv om begge parter, av ulike grunner, helst vil unngå streik, er det streikeretten som tvinger fram kompromisser. Sann sett kan man si at det er streikeretten som gjør at det er relativt få streiker i økonomier med høy organisasjonsgrad.

En sterk og kunnskapsrik fagbevegelse kjemper for en mer rettferdig fordeling av verdiskapingen. En mer rettferdig fordeling betyr en jevnere fordeling, og dermed mindre ulikhet i samfunnet. Flere interessante

forskningsprosjekter dokumenterer dette. I en rapport fra det danske analysebyrået Arbejderbevægelsens erhvervsråd har forskere estimert effekten av ulik organisasjonsgrad med utgangspunkt i statistikk fra 17 OECD-land i perioden 1995–2018. Der konkluderes det med at 10 prosent høyere organisasjonsgrad gir den fattigste halvdel av befolkningen 3,6 prosent mer av den samlede verdiskapingen i økonomien (Bjørsted et al., 2021). Der vises det også til en IMF-studie som estimerer at et fall i organisasjonsgraden på 10 prosent fører til at den rikeste 10-prosenten øker sin andel av verdiskapingen med 5 prosent (Jaumotte & Osorio-Buitron, 2015).

En bedre fordeling av inntektene i samfunnet har mange positive effekter. Der hvor høy organisasjonsgrad kombineres med en koordinert lønnsdannelse (som i Norden), vil fagbevegelsen ha som mål at også de lavest lønte skal få del i reallønnsveksten. Høyere lønninger i bunnen av systemet gir færre fattige arbeidere, men fører også til at arbeidsgiverne får incentiver til å investere mer i arbeidstakernes produktivitet. Teknologi og maskiner erstatter de tyngste og mest rutinepregede jobbene, og det må investeres i utdanning og kvalifisering av arbeidsstokken i en mer avansert produksjonsstruktur.

Bedre fordeling fører også til høyere etterspørsel, mer aktivitet, flere arbeidsplasser og mindre arbeidsledighet i økonomien. Folk med lavere og midlere inntekter bruker en større del av inntekten til å etterspørre varer og tjenester enn de «som har alt». På bakgrunn av en OECD-analyse (OECD, 2018) konkluderer den danske rapporten med at «samfunn med en høy grad av koordinasjon har større yrkesdeltakelse, lavere ledighet og høyere deltakelse blant utsatte grupper på arbeidsmarkedet» (Bjørsted et al., 2021, s. 23, vår oversettelse).

Utfordringer for den norske modellen

Selv om fordelingen av faktorinntekten i norsk økonomi har vært mer stabil enn i de fleste andre land, betyr ikke det at de samme kreftene ikke virker i norsk økonomi som i resten av OECD-området. Det viser blant annet statistikken over den økende ulikhetsutviklingen som er omtalt tidligere her. Utfordringene for fagbevegelsen er også de samme. Utviklingen i organisasjonsgrad har samme trend, selv om tilbakegangen

foreløpig er noe mindre. Siden 2015 har organisasjonsgraden i Norge ligget rundt 50 prosent. Det er også verdt å merke seg at vårt nivå på rundt 50 prosent fagorganiserte er klart lavere enn i resten av Norden. Ordninger hvor arbeidsledighetstrygd har vært knyttet til fagforeningsdrevne «A-kasser» har vært mye av forklaringen på den høyere organisasjonsgraden i de andre nordiske landene.

Fagbevegelsens stilling i norsk arbeidsliv varierer sterkt fra bransje til bransje. Mens 80 prosent av arbeidstakerne i offentlig sektor er fagorganiserte, er andelen i privat sektor bare på 38 prosent (Nergård, 2020). I privat sektor er det innenfor tjenestesektoren at organisasjonsgraden er lavest (34 prosent). I varehandelen, som er den bransjen som sysselsetter flest i Norge, er organisasjonsgraden under 25 prosent, og i serverings- og overnattingsbransjen er den under 20 prosent.

Den svake stillingen innenfor tjenestesektoren skyldes mange forhold. Delvis organiserer eierne seg bort fra arbeidsgiveransvaret; gjennom franchisesystemer (Rema mfl.), ved outsourcing til bedrifter med (enda) lavere organisasjonsgrad (hotellene mfl. setter ut renhold m.m.), og ved selskapskonstruksjoner som gjør fagforeningene mer maktesløse (Norwegian mfl.).

I byggebransjen, særlig i det sentrale østlandsområdet, er det utstrakt bruk av bemanningsbyråer som henter inn arbeidere fra Øst-Europa på pendlerkontrakter. Det har ført til at organisasjonsgraden i byggebransjen i Oslo og Akershus har falt fra ca. 40 prosent til 10–15 prosent fra 2005 til 2015, og har samtidig ført til et sterkt press på lønns- og arbeidsvilkårene for arbeiderne (Bjerke & Eilertsen, 2014). I De Facto-rapporten *Mot et tredelt arbeidsmarked* dokumenteres framveksten av en ny kategori, mellom den største gruppen (fastansatte arbeidstakere på ordnede arbeidsforhold) og de som er i useriøse virksomheter som driver ulovlig og tariffstridig (Bjerke & Eilertsen, 2014). Den nye gruppen arbeider oftest i bemanningsselskaper, som formelt sett driver lovlig, men som utnytter svakheter og smutthull i regelverket om likebehandling ved innleie. Arbeidstakerne lønnes på tariffavtalenes minstesatser. For eksempel ansettes de i kategorien «ufaglærte», selv om de er fagarbeidere. I sum vises det i De Facto-rapporten at denne gruppen betales 50–60 kr mindre per time enn det fast ansatte med ordnede forhold tjener. Dette legger

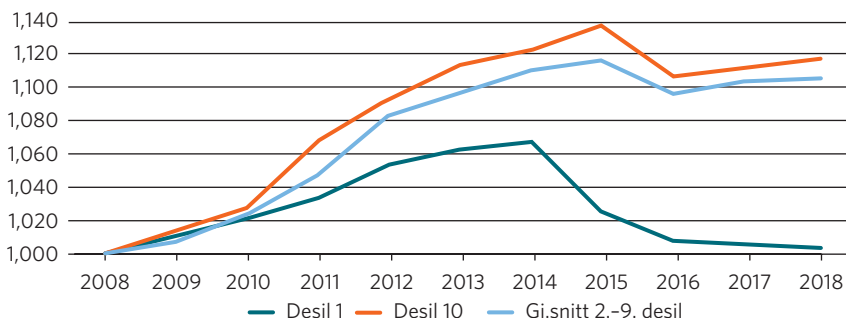
press på avtalene til de med ordnede vilkår. Alt i alt har et felles europeisk arbeidsmarked, hvor lønnsnivået i land som Romania og Bulgaria er en tittel av nivået i Nord-Europa, skapt store arbeidsvandringer og problemer med sosial dumping, utnytting av maktesløse arbeidsvandrere og mindre fagforeningsmakt i arbeidslivet både i Norge og resten av Vest-Europa.

I et samfunnsnotat fra LO (2019) oppsummeres forskning rundt konsekvensene av arbeidsinnvandringen fra lavkostland i Øst-Europa slik:

Høy arbeidsinnvandring til Norge etter EØS-utvidelsen i 2004 har bidratt til endringer i det norske arbeidslivet. Fra 2008 til 2014 kan hele økningen i antall sysselsatte knyttes til innvandring. EU stod for nesten 60 prosent av økningen.

[...] SSB har undersøkt om denne arbeidsinnvandringen har påvirket lønnsdannelsen i Norge. Resultatene av analysen viser at den store tilgangen på arbeidskraft har dempet lønnsveksten i industrien i Norge [...]. Sosial dumping i særlig uorganiserte deler av norsk arbeidsliv har bidratt til at de lavest lønte ikke tar del i lønnsveksten. Forskning fra Frisch-senteret viser at innvandring fra lavkostland har redusert sosial mobilitet og ført til økte forskjeller i Norge [...]. (LO, 2019, s. 14)

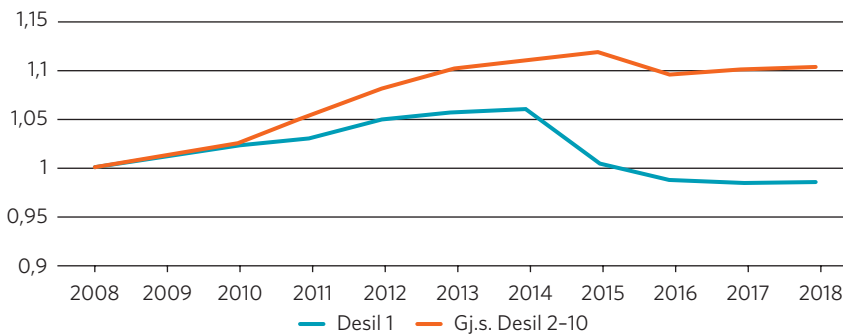
I LO-notatet presenteres en oversikt over reallønnsutviklingen til ulike grupper i det norske arbeidsmarkedet. Arbeidsstyrken er delt inn i grupper med 10 prosent i hver (desiler), fra nederst til øverst, og bildet over utviklingen i perioden 2008–2018 så slik ut:

Figur 5. Reallønnsutvikling 2008–2018 etter desil (2008 = 1) for den tidelen som tjente dårligst (mørk blå linje) og den tidelen som tjente best (oransje linje). Utviklingen for de 80 prosentene som ligger imellom topp og bunn i lys blå linje. Kilde: LO Samfunnsnotat nr. 4/19 *Arbeidslivets betydning for utvikling av ulikhet*.

Mens reallønna til gjennomsnittet (2.–9. desil) økte med 107 000 kroner over tiårsperioden, økte den med kun 1000 kroner for den tidelen som hadde de laveste lønningene.

For de lavest lønte i privat sektor snakker vi reallønnsnedgang. Som vi ser av figur 5, var reallønna til de lavest lønte i privat sektor dårligere i 2018 enn i 2008:

Figur 6. Reallønnsutvikling i privat sektor 2008–2018 etter desil (2008 = 1).
Kilde: LO Samfunnsnotat nr. 4/19 *Arbeidslivets betydning for utvikling av ulikhet*.

I LO-notatet vises det til en rapport fra Senter for lønnsdannelse (Jordfald & Nymoene, 2016), som konkluderte med at de som er i den nederste tidelen av lønnsnivå, kjennetegnes av blant annet følgende:

- Tre av fire er i bedrifter uten tariffavtale.
- Andelen kvinner blant de lavest lønte har gått ned, men kvinner er fortsatt overrepresentert.
- Over halvparten av de lavest lønte jobber i serveringsbransjen. Andre bransjer med høy andel lavlønte (nederste desil) var «personlig tjenesteyting» (vaskerier, renserier, frisører, skjønnhetspleie), arbeidskrafttjenester og overnatting. Det høyeste antallet i den laveste lønnsgruppen var innen detaljhandel (47 500).
- Det store flertallet var norskfødte, men andelen innvandrere har økt. Over tid har det blitt flere unge blant de lavest lønte.

Vi ser at fagbevegelsens manglende opplutning og stilling i deler av tjenestesektoren skaper lavlønn og ulikhet, og at det er en klar systematikk i hvem som ender på bunnen av lønnsfordelingen: kvinner mer enn menn, unge mer en eldre, og en økende andel innvandrere.

Hvordan bygge sterke fagforeninger?

Innad i fagbevegelsen er det ulike syn på hvordan en skal møte utfordringene med lav(ere) organisasjonsgrad, lite lokal aktivitet og problemer med å få medlemmer til å påta seg tillitsverv. Ideer om at det må bli billigere å være medlem, at det må knyttes flere kommersielle fordeler til fagforeningsmedlemskapet (som rabattavtaler på bensin, strøm, reiser, gunstigere forsikringsordninger m.m.), at det må åpnes for «light-medlemskap» hvor man bare er «digitale medlemmer» og er sikret for eksempel advokathjelp, mer kommersiell markedsføring, store innmeldingsgaver (enkelte gir ut telefoner og nettbrett) osv., florerer i enkelte kretser. En annen utfordring er de sentrale byråkrationenes stadige krav om at «serviceapparatet» sentralt må bygges ut for å kompensere for svakhetene lokalt. Flere advokater, saksbehandlere, profesjonelle forhandlere og medlemsservice på 24/7-bemannede telefoner m.m. skal ordne opp. En utvidelse av det sentrale byråkratiet skal veie opp for lokal maktesløshet.

Alternativet er å flytte makt og ressurser nedover i fagbevegelsen. Avtalene må utvikles slik at det er reell makt over viktige beslutninger knyttet til medbestemmelse og fordeling nede på den enkelte arbeidsplass. Grunnorganisasjonene må trekkes sterkere inn i den overordnede politikkkutviklingen i fagbevegelsen.

Dette har etter hvert blitt en av de sentrale utfordringene i offentlig sektor. Der har stadige omorganiseringer ført til at den reelle makta over hvordan virksomhetene skal organiseres og ressursene prioriteres, er blitt flyttet til en sentral ledergruppe i etater og virksomheter. Ute på arbeidsplassene har verken lokale ledere eller tillitsvalgte makt til å bestemme noe som helst. Gjennom en lukket såkalt «styringsdialog» med departementene sørger de sentrale topplederne for å få stemplet sine strategier og prioriteringer som «politiske vedtak/pålegg», som de ansattes organisasjoner i neste omgang ikke kan påvirke. I stedet utvikles det

registrerings- og kontrollregimer som skal dokumentere hvordan de sentrale påleggene blir etterlevd, og hvordan den enkelte bidrar. Det er denne hverdagen som etter hvert har kulminert i kravet om en tillitsreform i offentlig sektor. Man krever at New Public Management-tenkningen skal erstattes med tillit til at ledere og ansatte sammen kan finne de mest effektive og hensiktsmessige måtene å organisere arbeidet på.

Reell medbestemmelse på arbeidsplassen er bare mulig dersom de ansattes syn kan fremmes gjennom et organisert medbestemmelsesapparat hvor de tillitsvalgte har forhandlings- og konfliktrett i viktige saker. Erfaringer fra flere studier viser at dette bare kan realiseres dersom de tillitsvalgtes rettigheter formuleres tydelig i skriftlige avtaler mellom partene (Eilertsen & Bjerke, 2021a, 2021b). Rammene for slike avtaler legges i den sentrale Hovedavtalen, hvor de ansattes partsrettigheter (som over tid har blitt betydelig svekket) nå må styrkes på flere områder. Det gir ingen mening i å snakke om «samarbeid mellom likeverdige parter» (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019, § 1) og en tillitsreform dersom de ansatte ikke får både formell og reell styrking av sine rettigheter i det kollektive avtaleverket.

I det store bildet er altså fagbevegelsen på defensiven, både internasjonalt og i Norge. I mange land er organisasjonsgraden sterkt fallende, mens i det Norge er en stadig svakere stilling innenfor den voksende, private tjenestesektoren som gir størst grunn til bekymring. Vi har også sett at det er ulike syn på hvordan utfordringene skal møtes. Det som ikke er nytt, er at det innad i fagbevegelsen er kamp om makt, posisjoner og politikk. Konfliktene koker i mange sammenhenger ned til ulikt syn på fordelingen av makt og ressurser mellom toppen og grunnplanet i fagbevegelsen, og til den krampaktige videreføringen av det symbiotiske forholdet mellom Arbeiderpartiet og fagbevegelsen (særlig LO). Uansett hva man måtte mene om de historiske begrunnelsene for dette «ekteskapet», har det i dagens situasjon utspilt sin rolle. Det skyldes at Arbeiderpartiet ikke lenger er et klassisk sosialdemokratisk parti, men er dominert av en høyrefløy som baserer seg på markedskreftenes tvangsregime på stadig flere områder. Det bringer dem i stadig nye sammenhenger på direkte kollisjonskurs med arbeidstakernes interesser, og for fagbevegelsen er det ofte mer støtte å hente i andre partier enn i AP.

Høyresosialdemokratenes «bruk» av fagbevegelsen til å legitimere det som til enhver tid er Arbeiderpartiets politikk, gjør ikke bare fagbevegelsen mer tannløs enn den burde være. Den sterke koblingen til Arbeiderpartiet resulterer også i en angst i toppen av fagbevegelsen for venstreradikal aktivisme og innflytelse i klubber og fagforeninger. Engasjement, lokal aktivitet, selvstendige tillitsvalgte, grunnplanets deltaking i politikkutviklingen, politiske krav til samfunnsutviklingen, kampvilje og solidaritet med andre som slåss for bedre rettigheter osv., blir fort en trussel mot den sentrale toppledelsens kontroll over organisasjonen. Når man ikke lykkes med å få valgt inn lojale støttespillere lokalt, eller det er for lite aktivitet og kunnskap på grunnplanet, blir strategien å sentralisere makta og ressursene mest mulig.

I møtet med disse utfordringene trengs det motkrefter – miljøer som jobber sammen med aktivistene på grunnplanet, som bidrar til politikkutvikling og skolering «i bunnen» av fagbevegelsen, og som bygger allianser mellom ulike miljøer som arbeider for å styrke fagbevegelsens kampkraft.

Paul Bjerke 70 år

Paul Bjerke har vært ansatt i De Facto siden 1998. De Factos prosjekt har i mer enn 30 år vært å bidra i bygging av en sterk og kunnskapsrik fagbevegelse. Vår oppmerksomhet har i hovedsak vært rettet mot «bunnen» i fagbevegelsen, mot klubber og *fagforeninger* og mot medlemmer og tillitsvalgte på grunnplanet. Vår vurdering har hele veien vært, og er, at uten aktive, selvbevisste grunnorganisasjoner og skolerte, lokale tillitsvalgte vil fagbevegelsen forvitte og bli en byråkratisk koloss på leirfotter.

De Factos posisjon har, til toppenes store irritasjon, hele veien vært å bidra til å styrke grunnplanet i fagbevegelsen. Vi har gjennom mer enn 30 år arrangert og bidratt på utallige kurs og konferanser for å skolere tillitsvalgte og medlemmer i alt fra fagforeningsbevissthet, strategiarbeid, arbeidsmiljø, tariffpolitikk, ideologi og historie, statsbudsjett og samfunnsøkonomi, bedriftsøkonomi og regnskapsforståelse, medbestemmelse, medietrening, mm. til analyser av konsekvenser av den uendelige rekken av EU-direktiver som griper inn i og endrer det norske

samfunnet. Vår kontinuerlige produksjon av rapporter, analyser og notater om alt det som opptar engasjerte fagforeningsfolk, har gitt forbund, foreninger og klubber et bedre grunnlag for å utmeisle en relevant og progressiv fagforeningspolitikk. På denne måten blir grunnplanet aktører som både påvirker fagbevegelsens overordnede politikk og hele samfunnsutviklingen. Da kan fagforeningsmakt brukes til å sikre arbeid til alle, en rettferdig fordeling, fellesskapets eierskap til naturressurser, gode levekår i alle deler av landet osv. Fagbevegelsen er også en viktig kraft for å drive fram utbyggingen av en omfattende og god offentlig sektor, med gode, universelle tjenester og rettigheter.

Vår innretning mot grunnplanet rokker ved den sentrale ledelsens monopol på politikk og makt i fagbevegelsen, og er derfor til tider svært kontroversiell. I dette arbeidet har det gjennom nesten 25 år vært et privilegium å ha vår herværende jublant med på laget, som en kompetent, fremragende analytisk, produktiv og stødig medspiller.

Referanser

- Bjerke, P. & Eilertsen, R. (2014). *Mot et tredelt arbeidsliv: Norsk arbeidsliv ti år etter øst-utvidelsen av EU* (De Facto-rapport 4/2014). De Facto.
- Bjørsted, E., Pihl, M. D., Nielsen, J., Jensen, T. L. & Caspersen, S. (2021). *Fra kriseår til velfærdssamfund – et portræt af lønmodtagernse vilkår gennem 85 år*. Arbejderbevægelsens erhvervsråd. https://www.ae.dk/sites/www.ae.dk/files/media/document/ae_jubilæum_web.pdf
- Eilertsen, R. & Bjerke, P. (2021a). *Tillit og medbestemmelse i staten* (De Facto-rapport 6-2021). De Facto. <https://www.de-facto.no/2022/01/20/tillit-og-medbestemmelse-i-staten/>
- Eilertsen, R. & Bjerke, P. (2021b). *Tillitsreform – mer enn ord* (De Facto-rapport 2/2021). <https://www.de-facto.no/2022/01/06/tillitsreform-mer-enn-ord/>
- Hoen, M. F., Markussen, S. & Røed, K. (2018). *Immigration and social mobility*. Frischsenteret. <https://www.frisch.uio.no/publikasjoner/?pubid=1391>
- International Monetary Fund. (2017). *World economic outlook*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017>
- Jaumotte, F. & Osorio-Buitron, C. (2015, 17. juli). *Inequality and labor market institutions*. International Monetary Fund. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2678639>
- Jordfald, B. & Nymoen, R. (2016). *Hva skjer nederst i lønnsfordelingen i privat sektor?* (SFL-rapport R8-2016). Senter for lønnsdannelse.

- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019). *Hovedavtalen i staten. Gjelder fra 6. november 2019 til og med 31. desember 2020*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hovedavtalen-i-staten/id449042/?ch=1>
- Kristoffersen, M. J. (2021, 21. juli). USA: Størst fall i levealderen siden andre verdenskrig. *ABC nyheter*. <https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2021/07/21/195774196/usa-storst-fall-i-levealderen-siden-andre-verdenskrig>
- L.O. (2019). *Arbeidslivets betydning for utviklingen i ulikhet* (Samfunnsnotat 4/19). Landsorganisasjonen i Norge.
- Nergård, K. (2020). *Organisasjonsgrader, tariffavtaledekning og arbeidskonflikter 2018/2019* (Fafo-notat 2020:12). Fafo. <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-notater/organisasjonsgrader-tariffavtaledekning-og-arbeidskonflikter-2018-2019>
- NOU 2013: 13. (2013). *Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi*. Finansdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-13/id747181/>
- NOU 2021: 5. (2021). *Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2021*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2021-5/id2841170/>
- OECD. (2018). *OECD employment outlook 2018*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/empl_outlook-2018-en
- OECD. (2022a). *Income inequality* [Indikator]. <https://doi.org/10.1787/459aa7f1-en>
- OECD. (2022b). *Trade union dataset* [Statistikk]. <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TUD&lang=en>
- Piketty, T. (2013). *Kapitalen i det 21. århundre* (O. Pedersen, E. Ringen & B. Rismo, Overs.). Cappelen Damm.
- Rødland, L. (2017, 15. november). *Den rikeste 1%-en eier mer enn halvparten av verdens formue*. Attac. <https://attac.no/2017/11/15/rikeste-1-eier-halvparten-verdens-formue/>
- Aaberge, R., Mogstad, M., Vestad, O. L. & Vestre, A. (2021). *Økonomisk ulikhet i Norge i det 21. århundre* (SSB-rapport 2021/33). Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/okonomisk-ulikhet-i-norge-i-det-21.arhundre>

Etterord: Hilsen til pensjonisten fra Høgskulen i Volda

En hedersmann, en inspirator, en bauta på Avdeling for mediefag

Paul har vært tilknyttet og ansatt ved Høgskulen i Volda (HVO) i nesten 20 år, siden 2003. Først som stipendiat, så som førsteamanuensis og fra 2015 som professor. Paul har vært en allsidig og svært samarbeidsvillig og produktiv medarbeider gjennom alle år ved HVO. Han har vært en pådriver i Avdeling for mediefag (AMF) sine forskningsaktiviteter, der han blant annet har ledet forskningsgruppen «Medier, profesjoner og samfunn». Hans omfattende og allsidige forskningsaktivitet fokuserer i hovedsak på journalistiske praksiser, profesjoner og innholdsanalyser i vid forstand.

Det som også karakteriserer Paul sin forskning, er at han er en samarbeidets mann. Paul har publisert sammen med mange kollegaer, og har hjulpet mange forskerspirer med å komme i gang – og med å gi verdifulle innspill og skrivehjelp. Å gå i «forskerlære» hos Paul har vært et privilegium som mange har ønsket seg. Paul har også bidratt med mange søknader om finansiering av forskning, som har resultert i en betydelig andel av de eksterne forskningsmidlene ved AMF og har derfor bidratt til å øke forskningsaktiviteten ved avdelingen. Paul har bevart nysgjerrigheten og engasjementet sitt nå når det nærmer seg slutten av karrieren. Han har en kolossal arbeidskapasitet og evner å ha mange prosjekter i gang på samme tid – og å få dem fullført! Paul sin vitenskapelige produksjon teller et 40-talls artikler og minst 12 bøker, og hans vitenskapelige publikasjoner står som et betydelig og viktig bidrag i norsk og internasjonal medieforskning.

Paul har også vært en inspirator og nytenker innen undervisning ved AMF. Han har vært fast underviser på studieprogrammet i journalistikk,

og har også vært sentral i samarbeidet mellom AMF og IGM om å tilby høyskolestudier innenfor kommunikasjon, design og digital kommunikasjon. Som underviser har Paul svært godt omdømme. «Paul snakker sånn at vi forstår hva han sier», skriver studentene i emneevalueringene. Paul sine kommunikasjonsevner er uovertrufne, han mestrer kunsten å forklare komplekse sammenhenger på en forståelig måte, for både studenter og kollegaer.

Paul har ledet avdelingens arbeid med å utvikle en ny mediemaster. Det internasjonale masterprogrammet, Master in Media Practices, er et fellesprosjekt for Avdeling for mediefag og er utpreget tverrfaglig. I arbeidet med utviklingen av masteren viste Paul urokkelig optimisme og store diplomatiske evner. Det krever både mot og tålmodighet å utvikle et masterprogram som bygger videre på fire forskjellige bachelorprogram, men Paul fikk dette prosjektet trygt i havn. Han var programansvarlig for masterprogrammet fra 2017 til 2021. Da han sluttet som programansvarlig, overleverte han et populært og veldrevet studieprogram med årlig over 150 internasjonale søkere til 15–20 studieplasser.

Kollegaer karakteriserer Paul som en lagspiller av rang, som enormt kunnskapsrik, en inspirator, en som bidrar positivt til faglige diskusjoner og en svært omgjengelig person som alltid finner en løsning på en utfordring. Vel å merke uten at han går på kompromiss med grunnleggende akademiske eller personlige verdier.

Da jeg for to år siden startet som dekan på AMF, var Paul utnevnt til pro-dekan, og jeg valgte å forlenge Pauls engasjement i denne funksjonen. Paul har vært en solid og lojal medspiller i ledergruppen ved AMF. Jeg har satt pris på og har hatt stor nytte av hans skarpe analyser og kloke råd i prosesser og saker vi har skullet løse på avdelingen. Paul er hyggelig å være sammen med og har et hjerte av gull – han er alltid klar for å bidra til fellesskapet; jeg har aldri opplevd at Paul har sagt nei når jeg har bedt ham om å løse en oppgave. I tillegg er Paul beskjedne – han roser heller andre enn å stå i rampelyset selv.

Når Paul nå går på pensjon for alvor, etter å ha hatt redusert stilling ett års tid, vil han bli dypt savnet på AMF, både av kollegaer og studenter. Men vi håper og tror at vi kan få glede av hans kunnskap og arbeidsevne

også i fremtiden. Så – kjære Paul – velkommen tilbake, vi stiller med ubegrenset tilgang på rosinboller!

På vegne av kollegaer ved AMF

Kate Kartveit

Dekan

Forfatterbiografier

Sigurd Allern er professor emeritus i journalistikk ved Universitetet i Oslo, og har vært gjesteprofessor ved Stockholms universitet og Høgskulen i Volda, forsker ved Institutt for Journalistikk og ansvarlig redaktør i *Klassekampen* (1979–1995). Forfatterskapet omfatter bl.a. bøker og artikler om kilder og kildekritikk, PR-bransjen, nyhetsverdier, medieøkonomi, politiske skandaler og fjernsynsvalgkampens historie. E-post: sigurd.allern@media.uio.no

Evelyn Dyb er sosiolog og forsker ved By- og regionforskningsinstituttet, OsloMet – storbyuniversitetet. Hennes primære forskningsfelt er sosial boligpolitikk med særlig vekt på bostedsløshet, og hun har publisert bredt nasjonalt og internasjonalt om temaer innen forskningsfeltet. Dyb har tidligere jobbet som journalist i *Klassekampen* og *Dagsavisen*. E-post: evelyn@oslomet.no

Roar Eilertsen er daglig leder i De Facto – Kunnskapssenter for fagorganiserte. Han er utdannet samfunnsøkonom/cand.polit. fra Universitetet i Bergen, og har en Master of Science i The Politics of the World Economy fra London School of Economics. Gjennom mer enn 30 år i De Facto har han vært forfatter av en lang rekke rapporter og flere bøker, hovedsakelig om samfunnsøkonomiske temaer hvor fagbevegelsens innflytelse og makt i samfunnet har blitt utfordret. E-post: roar.eilertsen@de-facto.no

Idar Flo er fyrsteamanuensis i journalistikk og har sidan 2006 undervist i medievitskap, journalistikk og samfunnsfag ved Avdeling for mediefag ved Høgskulen i Volda. Han har skrive om journalistikken i filmaviser i doktoravhandlinga *Rettsoppgjer, minneproduksjon og gjenreising i Norsk Filmrevy 1945–1949* (2016), og han var bindredaktør i samleverket *Norsk presses historie 1660–2010* (4. vol.) (2010). E-post: floi@hivolda.no

Birgitte Kjos Fonn er professor i journalistikk ved OsloMet – storbyuniversitetet. Hun er dr.philos. fra Universitetet i Oslo (UiO) på en avhandling om pressehistorie, og er ellers cand.polit. i sosiologi fra UiO og Master of Science i *The Politics of the World Economy* fra London School of Economics. Fonn er koordinator for sakprosamasteren ved OsloMet og redaktør for *Mediehistorisk Tidsskrift*. Hun har skrevet og redigert en rekke arbeider om både historiske og samtidige mediespørsmål, blant annet om økonomijournalistikk, og er tidligere journalist. E-post: birgitte@oslomet.no

Lars Julius Halvorsen er sosiolog med utdanning fra Universitetet i Bergen. Siden 2015 har Halvorsen vært ansatt ved Høgskulen i Volda, Avdeling for mediefag, der han underviser i kommunikasjon og ledelse, forskningsmetode og medieøkonomi. De siste årene har Halvorsen publisert bøker, rapporter og artikler innenfor temaene medie- og kulturøkonomi, småskala næringsvirksomhet, digitalisering samt organisering og effekter av offentlige støtteordninger. E-post: lars.julius.halvorsen@hivolda.no

Charlotte Loxley Helleland er høgskulelektor ved Institutt for Journalistikk ved Høgskulen i Volda. Ho har ei mastergrad om intervju-teknikk i podkast frå Høgskulen i Volda. Helleland har 15 års erfaring frå mediebransjen, mellom anna frå Bergens Tidende. Ved Høgskulen i Volda underviser ho i hovudsak på bachelorutdanninga i journalistikk. E-post: charlotte.louise.loxley.helleland@hivolda.no

Ellen Lexerød Hovlid er professor i medierett ved Høgskulen i Volda. Hun er utdannet jurist fra Universitetet i Bergen og har en doktorgrad om *Vernet av privatlivets fred* fra 2014. Hovlid har skrevet en rekke artikler og bokkapitler om medierettslige problemstillinger. Hun har ansvar for jussundervisningen for mediestudentene i Volda og har utgitt læreboken *Publiseringsregler for journalister*. E-post: ellenh@hivolda.no

Sigurd Høst har vært medieforsker siden begynnelsen av 1970-tallet, og er nå pensjonist med tilknytning til Høgskulen i Volda. Han er magister i sosiologi fra universitetet i Oslo 1970, og arbeidet først ved intervjuavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Deretter var han forsker ved daværende Institutt for presseforskning i Oslo, så høgskuledosent ved Høgskulen

i Volda og til slutt forskningsleder ved Institutt for Journalistikk i Fredrikstad. Den første spesialiteten var kvantitative publikumsundersøkelser, men fra midten av 1980-tallet har han vært mest opptatt av det norske avismønsterets utvikling. Noen aktuelle publikasjoner er *Norske lytter- og seervaner* (1979), læreboken *Daglig mediebruk* (utgaver 1987 og 1998) og *Aviskonkurransen* (1996). For perioden fra 1994 til 2020 har han publisert årlige statistikk- og kommentarrapporter i serien *Avisåret*. E-post: sighoest@online.no

Birgit Røe Mathisen er professor i journalistikk ved Nord universitet, journalistutdanninga. Hennes primære forskningsfelt er lokaljournalistikk, journalistikken som profesjon, samt medier og demokrati. Hun har skrevet en rekke bøker og tidsskriftartikler om lokale medier, frilansjournalistikk, kommentarjournalistikk samt medier, meningsdanning og offentlighet. Hun har tidligere jobbet som journalist i 20 år. E-post: birgit.r.mathisen@nord.no

Gunhild Ring Olsen er førsteamanuensis (ph.d.) ved Institutt for kommunikasjon, Høyskolen Kristiania. Olsen har tidligere arbeidet ved journalistutdanningene i Volda og ved OsloMet, samt ti år som journalist og redaktør i redaksjoner som Farsunds Avis, Universitas, VG, Aftenposten og Klassekampen. Hun har sin doktorgrad fra Universitetet i Bergen (2018) og har siden 2020 vært styremedlem i Norsk Medieforskerlag. Hennes siste faglige publikasjoner er boka *Newsroom-Classroom Hybrids at Universities. Student Labour and Journalism Crisis* (Routledge, 2020) og artikkelen «Accepting automated news as ‘low-quality’ journalism» (*Journalistica*, 2021). E-post: gunhildring.olsen@kristiania.no

Alf Skjeseth kommer fra Ringsaker og bor i Oslo. Etter vikariater i lokalaviser og *Dagbladet* avbrøt han journalistutdanning for å begynne i *Klassekampen* i 1976. Her var han til 1986, og kom tilbake i 2005. Han har ellers jobbet i NTB og *Nationen* og var leder i Norsk Journalistlag 1991–1995. Han har skrevet bøkene *Sykle på vatnet. Historia om Klassekampen* (2011), *Osvald. Storsabotøren Asbjørn Sunde* (sammen med Morten Conradi, 2015), *Nordens Casablanca. Nordmenn i Stockholm under krigen* (2018) og *Fra Tostrup til Teams, historien om Norsk Journalistlag 1996–2021* (2021). E-post: alfskjeseth@gmail.com

